

Kevser Suresi

Rahman Rahim Allah'ın Adıyla

Şüphesiz biz, sana Kevser'i verdik.

Şu hâlde Rabbin için namaz kıl ve tekbir
alırken, namazda ellerini boğazına kadar kaldır.
Doğrusu asıl soyu kesik olan, sana kin duyandır

ALLÂME MUHAMMED TAKİ CAFERİ

Evrensel İnsan Hakları

İslam ve Batı Düzenlerinin Mukayesesi

Çeviri: Seyyid Seccad Karakuş

KEV SER

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

□ **Kevser Yayınları: 243**

Eserin Adı: Evrensel İnsan Hakları / İslam ve Batı Düzenlerinin Mukayesesi

Eserin Orijinal Adı: Hukuk-i Cihani-i Beşer; Tahkik ve Tatbik Der Do Nizam-i İslam ve Garb

(حقوق جهانی بشر؛ تحقیق و تطبیق در دو نظام اسلام و غرب)

Yazar: Allame Muhammed Taki Caferi

Çeviri: Seyyid Seccad Karakuş

Edit: Murtaza Turabi

Dizgi ve Mizanpaj: Kevser

Kapak: Faruk Atlan

Baskı: Yılmaz Matbaacılık (Sertifika: 27185)

Litros Yolu 2. Matb. Sitesi 3 NB 2 Zeytinburnu

Topkapı / İstanbul Tel: 0212 493 00 85

Basım Tarihi: Nisan 2016

ISBN: 978-605-4792-47-4

□ **Allâme Caferi'nin Eserlerini Düzenleme ve Yayımlama**

Kurumu / Tahran – İran

Not: Bu, Allâme Caferi Kurumu Tarafından Yayımlanan İlk Türkçe Eserdir

Tel: 009821- 44091042 & 44005453 Faks: 009821- 44070200

www.ostad-jafari.com / Info@ostad-jafari.com

Balabanağa Mah. Büyük Reşitpaşa Cad. Yumni İş Mrk.

No: 16 B / 25 Fatih – İSTANBUL

Tel: 0212 – 534 35 28 / 555 16 66

Faks: 0212 – 631 36 01 / 555 22 12

www.kevseryayincilik.com

SUNUŞ

Merhum Allame Muhammed Takî Caferî, son asır İslam Fikir Dünyası'nın önemli simalarından biridir. Sadece nazarî düşünce alanında değil, irfan alanında da çok değerli eserler vermiştir. Bu eser de onlardan biridir.

İnsan hakları; sevgi imtihanı alanı olan Arz'da, Allah'ın her insana eşit olarak ihsan ettiği insanlık değerine dayanır. Allah'ın ihsanındırlar. Her insan bu insanlık değerine sahip olduğuna göre, eyleme geçen ve birbiriyle ilişki kuran insanların ötekine saygı göstermesi, ötekinin insan haklarını ihlal etmemesi gerekir (Dürüstlük İlkesi). Bu konuda bir tereddüt doğduğunda "hakkaniyet" (kıst) ilkesi devreye girer.

Merhum Allame bu eserinde "eşitleyici adalet"i, insanlık değerinde eşitlik ilkesini ve sonuçlarını ele almaktadır. Bu eserin inşallah ülkemizde insanlık değeri bilincinin yükselmesinde hayırlı katkısı olacağını ümit ediyorum.

Allah, Müellifi'ne rahmet buyursun; onu ve bizi Ehlibeyt'ten (a.s) her iki âlemde de ayırmasın. Tercümesinde, basımında emeği geçen herkesin de sa'yi meşkûr olsun.

Hüseyin Hâtemi
İstanbul-Teşvikiye
Nisan/2016

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

Thomas Paine:

“Savaş sahnelerinin sona erdiği ve herkesin daha iyi bir yaşam için evine döndüğü bugünlerde, ben de bu konuyu sonlandırmak istiyorum. Amerika’da olup bitenleri şevk ve samimiyetle baştan sona kadar adım adım takip ettim. Bundan sonra başka hangi ülke ve memlekette olursam olayım, bu önemli işte (Amerika’nın özgürlüğü ve bağımsızlığı) üstlendiğim ve haysiyetli biçimde yerine getirdiğim paydan dolayı övüneceğim. İnsanlık âlemine hizmet edebilmem için bana güç veren tabiata ve yüce Tanrı’ya da teşekkür ederim.”

* * *

Fakat Sayın Thomas Paine!

Ne yazık ki, sizin temelini atmak için zahmet çektiğiniz özgürlük ve gelişme neticesinde, bugün o toprakların güce tapan güçlülerine, tüm yeryüzüne musallat olma ve insanların özgürlüğünü ellerinden alma düşüncesi hâkim olmuştur!

Allâme Muhammed Taki Caferi'nin
notlarından

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

ÖN SÖZ

Günümüzün insan görünümlü sözde uygar yaratıklarının cinayetlerinin sessizliğinin yankılanmasında, tüm mevsimler için, insanın haysiyet ve şerefini savunma hatırasını mertçe ve yiğitçe tasvir eden tüm uyanık vicdanlara ithaf olunur.

Batı ve İslam İnsan Hakları sistemlerinin mukayesesinde insanın tanımının temel rolü vardır. Acaba insan, peygamberlerin bizim için, “zâtı itibariyle haysiyet, şeref ve onur sahibi olan, yetkin ilahi hikmet ile var edilen, ancak iyilik ve mükemmellikte yarışmak suretiyle ulaşabileceği yüce bir hedefe doğru ilerleyen ve kendisi bu değeri kendinden olumsuzlamadıkça bu değere sahip olan bir varlık” diye tanımladıkları ve bu insana ihanet eden ve haklarını görmezden gelen kimsenin ilahi iradeye savaş açmış sayılacağını bildirdikleri insan mı? Yoksa “**Thomas Hobbes**”ler ve “**Machiavelli**”lerin, “İnsan, insanın kurdudur ve insanın varlığında değer sayılabilecek hiçbir hakikatin gerçekliği yoktur”, diğer bir deyişle; “İnsanın Allah’tan ve kendi dışındaki bir varlıktan aldığı hiçbir değeri yoktur; bu nedenle de doğal olarak bencil ve aldatan bir varlıktır” ve daha genel bir ifadeyle; “**Tek mantığı, ‘Ben amacım, başkaları araçtır’** olan ben eksenli bir varlıktır” diye tanımladıkları insan mı?

Bize göre insan haklarının açıklığa kavuşması, aşağıdaki dört hususun incelenmesine bağlıdır:

1- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, önsözünde de belirtildiği üzere, insanı hor görülme ve aşağılanmaktan kurtarmak ve insanlık ailesinin tüm üyelerinin zafî haysiyet ve saygınlığa ve eşit haklara sahip olduğu temeli üzerine özgürlük, adalet ve küresel barışı gerçekleştirmek için insan haklarının tanınmasının gerekli olduğu düşüncesinden hareketle hazırlanmış ve yazılmıştır. Açıktır ki, böylesi insani ideallerin gerçekten gerçekleşmesi için öncelikle insanın zafî haysiyet ve saygınlığının ispat edilmesi gerekir. Oysa dünya üniversiteleri, insanın haysiyet ve saygınlığını ispat için bilimsel ve felsefi anlamda hiçbir doğru adım atmadıkları gibi, maalesef bir yandan “gücün özgünlüğü” (Leviathanizm) teorisi, öte yandan da kültürel yozlaşma ve tarihin temel ilkeleleriyle ilgili olarak yapılan asılsız analizler -aşırı pozitivismin üçlü aşaması gibi- nedeniyle insanların kutsallığı ve manevi onurunun olumsuzlanması gün geçtikçe daha da güçleniyor. Oysa İslam ve diğer ilahi hak dinler açısından insan, “**Gerçekten biz Âdem oğullarını onurlu kıldık...**”⁽¹⁾ ayeti gereğince zafî haysiyete ve yüce bir normatif tekâmül kabiliyetine sahiptir. Bu görüşe göre, tüm insan toplumlarına insanın zafî haysiyet ve saygınlığına riayet edilmesi gerektiğini tavsiye etmek tamamen mantıklıdır. Bu nedenle Batı Evrensel İnsan Hakları'nın evrensel bir kültüre dönüşmesi için öncelikle insanın bu zafî haysiyet ve saygınlığının ispat edilmesi ve insanı, tüm insanları birbirlerini yiyen kurtlar olarak gören Mak-yavelizm ve Leviathanizm veya Yararcılık düşüncelerinden kurtarıp asıl konumuna kavuşturmak gerekir.

2- Batı İnsan Hakları, insan toplumlarının barış, özgürlük

1- İsrâ Suresi, ayet 70.

ve adalet temeli üzerinde bir arada yaşama düşüncesine dayandırılmıştır. Elbette hiç kimse barış, özgürlük ve adaletin ideal şeyler olduğundan şüphe etmez. Ancak gözlemlediğimiz gibi, sırf insanların fitri duygularından yararlanarak bu temellerin zaruri olduğunu iddia etmek, insanların, tüm bireylerinin kendilerini bir ailenin üyeleri olarak görecekları bir dünyayı oluşturmaya olan ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Zira böyle bir iddia, çok daha yüce bir temele dayanmalıdır ki, bu yüce temel, İslam açısından Tanrı inancıdır; ya da en azından -gelişmiş, geri kalmış, gelişmekte olan, güçlü ve güçsüz- bütün ülkeleri söz konusu bu evrensel hakları kabule ve uygulamaya geçirmeye mecbur etmek için, herkesin kabul ettiği bilimsel bir temele dayanmalıdır.

3- Tarihsel deneyimler, yüce bir hukuk sistemi tedvin etmenin, onun mutlaka uygulanacağı anlamına gelmediğini göstermiştir. Bu uygulanmamanın iki nedeni vardır: Biri ayrımcılık, diğeri ise toplumsal hazırlığın olmamasıdır. Bu nedenle bireylerinin öğrenim ve eğitim bakımından kabul etme hazırlığı olmayan bir toplum için en yüce hukuk sistemini tedvin etmek, tıpkı bir yanardağın zirvesinde görkemli bir saray inşa etmek gibidir. Bu yüzden tüm insan toplumlarını evrensel hakları gerçekten kabul etmeye ve uygulamaya hazırlamak için herkese ortak birtakım manevi ve ahlaki ilkelerin öğretilmesi gerekir. İslam'ın, hukukun kabul ve uygulanmasını sağlamak amacıyla genel olarak insanların ahlaki eğitimine hayatı bir önem vermiş olması boşuna değil.⁽¹⁾

4- Batı Evrensel İnsan Hakları, insanlar için erdem ve onur konusunu görmezden gelmiş ve bu hakların hiçbir madde-sinde erdemli, takvalı ve onurlu insanlar için bir imtiyaz öngörülmemiştir. Fakat İslam açısından, insanları tekâmüle ve

1- Bkz. Caferi, Muhammed Taki, *Öğretim ve Eğitimin Köşe Taşları*.

sosyal hayatta uygun mevkilerde yer almaya teşvik etmek için bu imtiyazın öngörülmesi ve ilan edilmesi bir zorunluluktur. Erdemli insanlara bir imtiyaz verilmesi, diğer insanların haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmez. Nitekim tüm toplumlarda daha samimi, daha akıllı ve daha bilinçli insanlar, daha yüce ve önemli işlere seçilme liyakatine sahiptirler. İslam da bu imtiyazı açık bir şekilde beyan etmiştir:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.⁽¹⁾

* * *

İnsan Hakları, aslında insanlığın Rönesans'tan sonra kendini buluşunun ve özüne dönüşünün ardından attığı geç kalmış bir çığlıktı ve farkında olmadan yitirilen fıtrat, din ve özgünlüğün kucağına dönme hareketiydi. Fakat beşeri hukuk kanunları, dünyanın tüm ufuklarını ve bucaklarını kat etmiş olmasına rağmen hiçbir zaman kendi dinî yönünü bulmadı! Evet, yeni dünya, tüm doğru ve yanlışlarıyla birlikte tam da bu düşüncenin ortasından şekillendi ve Kant, Hegel ve Voltaire gibi büyük filozoflar, her biri bir şekilde, modern insanın yeni hukuki düşüncelerini siyasal ve sosyal kurallar kalıbında açıklamaya başladılar. Bu arada Kant'ın payı daha büyüktü ve gerçekte Birleşmiş Milletler'in babası sayılırdı. Kant'ın sözü şuydu: İnsanın pratik aklı, milletlerin savaş yaratan doğal vahşilik hâletinden çıkmalarına ve barışı korumak için antlaşma yapmalarına hükmetmektedir. Milletler Cemiyeti'nin meydana gelmesinin yolu çok zor olsa da, "kalıcı dünya barışı" için çalışmak bizim görevimizdir.

1- Hucurat Suresi, ayet 13.

Allâme Caferi, başka bir açıdan Batı'nın çok yönlü gelişimini ve Doğu'nun şaşırtıcı hakirliğini kısa bir ibarede özetliyor ve Batı'ya "Doğu'nun Batısı", Doğu'ya da "Batı'nın Doğusu" diyordu. Aslında, onun açısından "insanlığın ortak kültürü", Doğu ile Batı'yı "insanlık" adında bir şeyde özetlemek ve insanlık kafilesinin insanlıkta saklı olan nasıl yaşayacağı şifresini çözmekti.

Muhammed Taki Caferi Hoca'nın Batı İnsan Hakları'nı irdelemesi, 1960 yıllara döner ve Celaleddin Muhammed Mevlevi'nin Mesnevî'sine yazdığı Geniş Tefsirinde, yer yer dikkate değer bazı sözler söyler ki, onlardaki eleştirel bakış açısı, kapanmış bir yolu ve kilitlenmiş bir kapıyı açmaya kalkıştığını gösterir. Birkaç yıl sonra, birçok İslam ülkesinde insan hakları tartışmalarının doruğa yükselmesiyle eş zamanlı olarak Caferi Hoca, "İslam ve Batı İnsan Hakları Sistemlerinin Karşılaştırılması" başlığı altında kendi teorilerini sundu ki, ilk defa kendi içinde, bilinen Batı İnsan Hakları'na ilave olarak, "İslam İnsan Hakları" adında yeni bir hukuku barındırıyordu.

Muhammed Taki Caferi, geniş çabaları sonucu, "İslam Açısından İnsan Hakları"nı tedvin ve tanzim edip, maddeleri ve unsurlarını hukuki açıdan dikkatle irdeledi ve maddelerinin sağlamlığından emin olarak ulusal ve uluslararası resmi toplantılarda İslam İnsan Hakları'nın gücünü açıkladı...

Bu, şu anda okurların ve yüce düşünceli araştırmacıların gözü önünde bulunan bu kitabın kısa ve söylenmemiş hikâyesidir.

Özetle: Bu eser, başlatanı Muhammed Taki Caferi olan bir diyalogun bayraktarıdır. O, reddedilemez akli ve felsefi delillere dayanarak savının doğruluğu ve sağlamlığını ısrarla sa-

vunurken, aynı zamanda en ufak bir bağınazlık göstermeden tartışmanın dosyasını olduğu gibi açık bırakıyor.

**Allâme Caferi'nin Eserlerini
Düzenleme ve Yayımlama Kurumu**

İslam Konferansı üyeleri, İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi adı altında bir belge ortaya koyabilmek için Hicri 1407, Miladi 1986 yılına bir metin hazırlayarak Hicri 1410, Miladi 1989 yılında Tahran Konferansında sunumunu yaptılar. Bendeniz, Beyanname'nin metnini mütalaa edip inceleyerek yaklaşık yirmi beş hususta bazı hatırlatmalarda bulundum ve bu hatırlatmaların çoğu Beyanname'nin metnine girdi. Bu konferans ve onunla ilgili araştırmalar, yaklaşık on beş yıl öncesinden İslam ve Batı İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi hakkında gündem ettiğim bazı konuları yeniden araştırıp incelememe ve sonuçlarını yaklaşık dört yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu kitabın konularıyla birlikte bir mecmua hâlinde 1991 yılında yayınlamama yol açtı.

Bu kitapta İslam ve Batı İnsan Hakları Evrensel Beyanamesinin ortak ve farklı yönleri incelenmeye çalışılmıştır.

İNSAN HAKLARI TARİHÇESİNDE BİR GEZİNME

Sonsuz hamdüsena, insanları iki önemli akıl ve vicdan gücüyle yaratan, onları yükümlülük duygusu ve hakkı tanıma yetisi ile donatan ve tekâmül esaslı hayat sahasındaki mücadelede o ikisini esas almayı kabullenmekle onurlandırıp yücelten Allah'a olsun.

Sonsuz salat ve selam, "hak" ve "yükümlülük" temeli üzerinde hareket etmeyi insanlar için açıklayan ve anlaşılır kılan ve onları hedefi olan bir hayat yolunda hareket etmeye yönlendiren tüm ilahi önderlere olsun.

Kitabın asıl konularına geçmeden önce kısaca dört mukaddime zikrediyoruz:

Birinci Mukaddime

"Tüm insan bireylerinin çeşitli fiziksel, ruhsal, zihinsel, doğal ve kültürel farklılıklarına rağmen eşitlik, uyum ve birlik için birçok gerekçesi vardır" fikrinin oldukça uzun bir geçmişi vardır. Bu önemli fikir, Doğu ve Batı topluluklarının görüş sahibi akademisyenleri ve gerçek reformistleri tarafından hem geçmişte ve hem de günümüzde kabul görmüştür.

Bu fikrin gerçekliğini anlamak için araştırma yapmaları zor olan kimseler, farklı kültürler ve ulusların büyük kütüphanelerde kolayca bulunabilen entelektüel miraslarından yararlanarak bu sonuca varabilirler. Burada insanların temel ilkelerdeki eşitliğini, uyumunu ve birliğini gösteren yüzlerce cümleden, önemli bulduğumuz bir sözü örnek olarak aktarıyoruz:

İnce felsefi fikirler ve yüce dinî inançlar, genellikle hurafeler ve safça ve çocukça düşünceler ile birlikte efsanelere yansır. Mitler, taş kömür madenleri gibi, yığınla kömür ve elmas damarlarını birlikte ve birbirine karışmış şekilde barındırır. Bu yüzen mitolojik araştırmalarla efsaneleri masalımsı şekillerinden ilk düşünsel birimlerine ve onları oluşturan ilk inançsal hücrelerine döndürmeden, asla mitler içindeki ince insani düşüncenin gizli ve kalıcı mücevherlerini keşfedemez, anlayamayız. Aslında efsanelerin eğlencesel ve ninnimsi yönünü bir kenara bırakırsak, felsefi düşüncenin gelişmesi için araştırma yapanlar, insanlığın genel vicdanının uyanması için çalışanlar, folklorcular, antropologlar, sosyologlar, dinlerin mukayesesi uzmanları, idealistler ve diğer insani bilimler ve halk edebiyatı düşünürleri için mitler üzerinde inceleme yapmayı kaçınılmaz kılan şey, çeşitli milletlerin bu en eski düşünsel ve bilinçsiz hazinelerinin varlığının mitlerdeki yansımadır.⁽¹⁾

Bu metindeki “insanlığın genel vicdanı” ifadesine dikkat edersek, oldukça temel bir faktörün veya kalıcı bir yeteneğin, tüm insanları birbirleriyle uyumlu kılmasının ve yüzlerce potansiyel, aktivite ve ortak olguda eşit olmaları hasebiyle evrensel bir hukuk sisteminde birleştirmesinin mümkün olduğu sonucuna varırız. Başka bir deyişle: Biz eğer insanları

1- Beier, Ulli, *Yaşam ve Ölüm Menşei: Afrika Yarattığı Mitleri* (İngilizce Orijinali).

“vicdan”, “pratik akıl” ve “fitrat” açısından anlayıp algılayabilirsek, şüphesiz “ince felsefi fikirler ve yüce dinî inançlar”ın, daha genel bir ifadeyle; eski taş kömürleri yığınları arasındaki kalıcı elmas damarlarının ve “ince insani düşüncenin gizli ve kalıcı mücevherlerinin”, bugün bile aynı gerçeklik, yenilik ve gereklilikle insanların uyum ve birlikleri için en yüce temeller olarak araştırılıp incelenen hakikatler olduğunu göreceğiz. Öte yandan, eğer insanları geçmişte ve hâlihazırda sahip oldukları ve gelecekte de sahip olacakları bencil ve çıkarıcı düşünceleriyle ele alacak olursak, ne dün, ne bugün, ne de yarın insanlar arasında hiçbir uyum ve birliğin olmadığını göreceğiz. Zira bencil ve çıkarıcı düşüncelerin ilk yıkıcı işi, mahvedici bir ilkeyi telkin etmektir: “Ben amacım, başkaları araçtır”! Bu ilke vicdan, pratik akıl ve hepsinden de önemlisi “temiz insan fitratı”nın yok olmasına sebep olmuş ve şu sonuç ortaya çıkmıştır: Özgür biçimde, içtenlikle ve “oldukları gibi” gerçeklikleri dikkate alınarak iki insanın dahi uyum ve birlik içinde olmaları mümkün değildir.

İkinci Mukaddime

İslam ve Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamelerinin iki hukuk sisteminin görüş sahipleri tarafından onaylanmasından sonra artık bu iki hukuk sistemi hakkındaki tartışma, araştırma ve eleştirilerin sona erdiği ve bu konuda bir çalışma yapılmaması gerektiği düşüncesinin aksine, açıkça ve samimiyetle söylemeliyiz ki: Tam da şimdi her iki hukuk sistemiyle ilgili olarak birtakım önemli işlerin yapılması gerekir. Yıllarca sürebilecek bu oldukça önemli işin meyve vermesinin ilk şartı, hakikat arayışı ve insan toplumları için haklar, yükümlülükler ve özgürlüklerin belirlenmesinin önemini anlamaktır. Şüphesiz, herkes bu işin üstesinden gelemez. Bu iş için insani bilimlerde görüş sahibi olan deneyimli ant-

ropologlara, insanın tüm yönlerini ve boyutlarını bilen, tüm köklerini, dallarını, isteklerini ve arzularını anlayan yetişkin insanlara, toplumun mutluluğu kendilerine bağlı olan, ancak kendi mutlulukları toplumun onları anlamasına ve kabullenmesine bağlı olmayan kimselere ihtiyaç vardır.

Görüldüğü gibi, bu koşullarda, bir döneme ve bir topluma has olarak da olsa, sıradan insanların, “Biz hem ‘oldukları gibi’, hem de ‘olmaları gerektiği gibi’ alanlarında insanı tüm yönleriyle tanıyabilir ve onun için en gerçekçi hakları, özgürlükleri ve yükümlülükleri belirleyebiliriz.” iddiasında bulunmaları patavatsız bir cesaret ister. Buna göre, bizim tüm çaba ve çalışmamız, “böyledir ve bundan başka değildir” iddiasında bulunmadan, her iki alanda, yani “olduğu gibi insan” ve “olması gerektiği gibi insan” alanlarında en fazla bilgiyi elde etmeye yönelik olmalıdır ki, bu elbette mümkündür. Ondan sonra insanların sahip olduğu ve sahip olmaları gereken ortak yönleri ve farklılıkları üzerinde gerekli ve yeterli araştırmaya sıra gelir. İşte o zaman onların hakları, özgürlükleri ve yükümlülüklerine ilişkin bir beyanname hazırlamak için girişimde bulunabiliriz.

Üçüncü Mukaddime

Bizim insanın kanunlar karşısındaki durumunu açıklamak için defalarca yararlandığımız açık bir örneğimiz var. O örnek şudur: Tarihte benzeri görülmemiş en ihtişamlı ve en görkemli lüks bir saray yapmak için en uzman mühendisleri ve mimarları toplayıp onlardan bu sarayı yapmak için bir plan hazırlamalarını isteyelim. Onlar da bizim isteğimize olumlu yanıt vererek mükemmel bir plan hazırlasınlar. Sonra o uzmanların emirlerine uygun olarak en iyi ve en sağlam malzemeleri temin edelim. Uzmanlar, “Artık her şey hazır ve tamamdır; şimdi projeyi uygulamak için bize sarayın yapıla-

cağı yeri gösterin” dediklerinde onları bir araca bindirip bir yanardağın eteğine götürelim ve onlara, “Saray bu yanardağın zirvesine yapılacak” diyelim. Hele bir de duman, gaz ve diğer volkanik işaretler de tehdit derecesinde olsun!! Böyle bir denklemde uzmanların bize şundan başka bir söz söyleyeceklerini sanmam: “Acaba burada akıl hastanesi ambulansı da bulunur mu?”

Şimdi siz bu örneği, bugün dünyanın -ne yazık ki insan görünümü mahlukların çoğunu oluşturan- nefsanî isteklerine tapınlar, despotlar ve güç düşkünü sultacıların içlerindeki yanardağların zirvelerine inşa edilmiş görkemli hukuk saraylarına benzetebilirsiniz. Bu yüzden açıkça söylüyoruz ki: Yüce insani ilkeler temeline dayalı doğru bir öğretim ve eğitim ile bencil, çıkarıcı ve hedonist insanların içindeki volkanlar söndürülmediği ve insan yetiştirici hukuk ilkelerinin ekilebileceği verimli topraklara dönüştürülmediği sürece, bu gibi hukuk sistemlerinin ve hatta onlardan daha üstünlerinin -özellikle de bu hukuk sistemlerinin uygulanmasında görülen esef verici ayrımcılıklarla birlikte- insan toplumlarını “makul hayat”⁽¹⁾ alanına çekmenin üstesinden gelmeleri mümkün değildir.

Dördüncü Mukaddime

Bu mukaddime, genel olarak evrensel insan haklarının asıl kökenlerini araştırmaya yöneliktir. Genel olarak insan haklarının üç kökeni vardır:

Birinci Köken: Doğal Hakların Temel İlkeleri

Büyük bir ihtimalle insanoğlu, insan bireyleri arasındaki yaşamsal ve ruhsal ortak özelliklerin farkına varıp sosyal hayatın

1- Akla dayalı, rasyonel hayat.

gerekliliğine iyice vâkıf olduğu zamandan itibaren gerçek anlamda kendi doğal haklarını (fitri haklar) keşfetti. Doğal hakların temel ilkelerinin gerekçesi, aşağıda belirtilen iki temel boyutta “insan hayatının korunması ve düzenlenmesi”nden ibarettir:

Birinci Boyut: Tamamen Doğal Hayat.

İkinci Boyut: İdeal Hayat (Makul Hayat).

İnsanların doğal hayatlarının doğal bir hak olarak sahip olduğu ve tüm ilahi dinler ve beşerî hukuk sistemleri ve yasaların resmen tanıdıkları ilk ilke, “hayat hakkı”dır.

Doğal haklar silsilesinden ideal hayatın ise dört temel ilkesi vardır: **Haysiyet hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu hürriyet hakkı, yasalar karşısında eşitlik hakkı.**

İkinci Köken: İlahi Dinler

İlahi dinlerin temelinde insan bireylerini temiz fıtratları zemininde rüşt ve kemale erdirme olduğuna göre, Yüce Allah fitri hakların temel ilkelerini dinler ve peygamberler gönderme aracılığıyla insanlara tebliğ etmiştir. **Hz. İbrahim’in** (a.s) takipçisi olan **Hz. Musa’nın** (a.s) asıl kavmi şuna inanırlar:

Musa (a.s), getirdiği şeriatta evrenin hareketinin temel taşı olan ezeli ve ebedi yasayı görür. Musa’nın (a.s) şeriati, doğal yasadır.⁽¹⁾

1- Bréhier, Émile, *İskenderiyeli Philo’nun Dinî ve Felsefi Fikirleri (Antik Felsefe Çalışmaları)*, s. 29, (Muhammed Yusuf Musa ve Abdulhalim Necar tarafından Arapça çevirisi). Burada doğal haklar ile fitri haklardan kastedilen şeyin aynı olduğuna dikkat etmemiz gerekir. Çünkü buradaki fıtrat, insanların ilk yaratılış hâli ve onlara ait yetenekler ve isteklerdir. Dolayısıyla bu iki terim arasında bir farklılık yoktur.

İlerideki konularda göreceğimiz gibi, insanın doğal haklarının beş ilkesinin tümü (hayat hakkı, haysiyet hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkı), tüm ilahi dinleri içine alan en asil İslami kaynaklara dayanır. Bunun böyle olduğu bu kitapta açıkça ispatlanacaktır.

Dinler açısından insanı rüşd ve kemale erdiren etken, zorlama ile değil, özgür ve mükemmeliyetçi vicdan güdüsüyle doğal hakların ilkelerini ve insani makul hayat için uygun olan yasaları kabullenip onlara uymaktır. Bu nedenle görüyoruz ki, doğal hakların ilkelerine ve özgür ve mükemmeliyetçi vicdana dayalı diğer uygun yasalara göre hareket etmek, hiçbir zaman tüm insanlığın genel bir tutumu olmamış, daima az, ama temiz, erişkin ve yüce niteliklere sahip bir azınlık bunu başarabilmiştir. Buna rağmen halklar ve milletlerin hayatında doğal hakların ilkelerinin kaynağı hiçbir zaman tamamen kurumamıştır. İlerideki konularda göreceğimiz gibi, bu ilkeler, İslam'da sabit (değişmez) ilkeler olarak söz konusudur. Bu ilkeler ilk İslam kaynaklarında dile getirildiği gibi, Müslüman düşünürler de onları açık biçimde kabul etmiş ve dillendirmişlerdir. Örneğin, **Hace Nasir-i Tusi**'nin şu sözü dikkate değerdir:

Bu nedenle doğal hakların ilahi boyutu olduğunu söylüyoruz. Kenneth Minogue'un, "1642 yılında İngiltere'de kral ve köylüler sahneyi terk edip 1668 yılına kadar devam eden uzun rekabet ve çekişmeler baş gösterince, "I. Charles'ın (1649 yılında idam edilmişti) oğlu II. James Fransa'ya kaçmış, fakat hâlâ ilahi hak iddiasında bulunuyordu. O yıl, İngiltere'yi ilgilendiren ölçüde doğal hakların ilahi hakları mağlup ettiği ortaya çıktı" şeklindeki sözüne gelince; Minogue'un "ilahi hak"tan kastettiği şeyin, doğal ve fitri haklarda tecelli eden gerçek anlamdaki ilahi haklar değil, eski dönemlerin kralları ve zorbalarının kendi saltanatları, iktidarları ve egemenlikleri için iddia ettikleri hak olduğunu söyleyebiliriz. (*İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihi*).

Bilmek gerekir ki, insanların işleri ve durumlarının düzeninin gereği olan insan türünün iyi ve güzel işlerinin kaynağı, ya aslidir ya doğaldır ya da teşriidir. Kaynağı doğal olan iyi işler, ayrıntıları basiret ehlinin akılları ve kiyaset erbabının tecrübeleriyle tespit edilen işlerdir ki bunlar, dönemlerin ve tutum ve tavırların değişmesiyle değişmezler. Bunlar, sözü edilen amelî hikmetin kısımlarındandır.⁽¹⁾

Üçüncü Köken: Kemale Ermiş İnsanların Karizmatik Kişilikleri ve Açık İfadeleri

Açıktır ki, ister sadece tüm insan toplumu için birtakım hukuki maddeleri düzenlemenin uygunluğu ve gerekliliğinin sebep ve saikini anlamakla, ister bu sebep ve saiki anlamaya ilave olarak insanlar için bir evrensel hukukun maddelerini açıklamaya yönelik bir girişimde bulunmakla birlikte olsun, insanların kendi türdeşleriyle ilişkilerini düzenleme ülküsü, her zaman kemale ermiş insanların zihninde var olmuştur. Uzun zamanlardan beri gerçek düşünürler, nerede, hangi ırktan ve hangi özelliklere sahip olurlarsa olsunlar, insanlar için “adalet”, “özgürlük” ve “barış”ın değerini kavramışlardır. Halklar ve milletler arasında “ahlak”, “hukuk” ve “kültürel öğeler”e ilişkin görülen bazı özlü ve yapıcı cümleler ve birtakım hukuki maddeler, bu anlayış ve girişimler üzerine kuruludur. Şöyle ki: En eski zamanlardan şimdiye kadar nispi bir uygarlığı olan toplumlarda, insanın evrensel çehresi ve tüm insan bireyleri ve sınıflarının zevkler, elemeler ve isteklerde, keza çeşitli ahlaki, hukuki ve kültürel şekilleriyle doğal hakların temel nedenlerinde ortak oluşu ortaya çıkmış ve kültürlerde edebî cümlelerin, insan toplumlarında ise ahlaki ilkeler ve hukuki maddelerin meydana gelmesine sebep olmuştur.

1- Hacı Nasır-i Tusi, *Ahlak-ı Nasrî*, s. 40 ve 41 (Farsça orijinali).

Örneğin, eski Afrika kültürü ve inancında bazı cümleler görülmektedir ki, onların içerisinde aşağıdakilere dikkat edilebilir:

1- Maluzi efsanesinde, ilk insanlar hayvanları avladıkları zaman Tanrı tarafından kınanıyorlar ve Tanrı Niyambe onlara hitap şöyle diyor: “Sen ey insan! Yaşamak için çok çirkin bir yol seçmişsin. Bu hayvanları niçin öldürüyorsun? Bunlar (tüm canlılar) senin kardeşlerindir. Onları yeme; çünkü sizin hepiniz benim çocuklarımsınız.” (Mit 32)⁽¹⁾

2- Yoruba halkının bir efsanesinde, körler, kamburlular, sağır-lar ve felçliler gibi engelliler kutsal ve övgü ve saygıya değer sayılmışlardır; çünkü hepsi bir Tanrı'nın mahluku ve çocuklarıdır. (Mit 64 ve 65)⁽²⁾

3- Kono efsanesinde, beyaz ve siyah ırkların birbirlerinin kardeşi ve aynı anne ve babadan oldukları vurgulanmıştır. (Mit 26)⁽³⁾

İnsanın evrensel çehresinde parlayan ve çeşitli şekillerde insan toplumlarında devam eden bu anlayış ve algı, daha önce belirtildiği gibi, kültürler, ahlaki ilkeler ve hukuki maddele-
rin çoğunda, dağınık biçimde de olsa sürekli var olmuştur.

Antisthenes ve **Diogenes**'in kurucuları olduğu sinizm ekolü filozofları şuna inanıyorlar:

İnsanlar, rezaletlere ve tutkulara eğilimli ve dünyevi hayata çok düşkün olduklarından dolayı doğal yasalara ila-
ve olarak kendileri için medeni kanunlar koymak zorunda kalmışlardır.⁽⁴⁾

1- Beier, Ulli, *Yaşam ve Ölüm Menşei: Afrika Yaratılış Mitleri* (İngilizce Ori-
jinali).

2- Age.

3- Age.

4- Bréhier, *Émile, İskenderiyeli Philo'nun Dinî ve Felsefî Fikirleri (Antik Fel-
sefe Çalışmaları)*, s. 33, (Arapça çevirisi).

Evet, tüm insan bireylerinin yararlanması gereken doğal hakların ilkeleri, ağaçların kökü, gövdesi, dalları ve yapraklarına nüfuz eden su misali, antropolojiden biraz nasibi olan mütefekkir beyinlerde, keza milletler arasında ve tarih boyunca insanlığın kendisi için vazetmiş olduğu hukuk ve yasaların aralarında akmıştır.

Aşağıdaki cümleleri dikkatle okuyalım:

M.Ö. 5. yüzyılda Atinalılar arasında konvansiyona karşı doğa tartışmasının çok yaygın olduğunu ve bazen aşırıya gidilerek çoğu zaman hukuki mükemmeliyetçilik kisvesi altında topluma egemen olan konvansiyonlar ve yasalara karşı ayaklanmalarla sonuçlandığını gösteren kanıtlar vardır.

Yunan edebiyatı klasikleri arasında bu konuda yazılan kitaplardan biri, **Sofokles**'in *Antigone* adlı eseridir. Muhtemelen insanlık tarihinde ilk defa bir edebiyatçı, insanın yasalar karşısındaki yükümlülükleri ile ilahi kanunlar karşısındaki yükümlülükleri arasındaki çekişmeyi ele almıştır. Bu kitapta, -yasayı çiğneyerek ve geleneği hiçe sayarak erkek kardeşinin ölümünde normal merasimi yapan ve bu yüzden de para cezasına çarptırılan bir kadın olan- **Antigone**, şiir dilliyle **Kreon**'a şöyle cevap veriyor: "Evet, çünkü bu yasalar ne Türün Efendisi **Zeus** tarafından koyulmuştur, ne de tanrılarla birlikte tanrılık tahtına oturan kimse tarafından koyulmuştur. İnsanın koyduğu yasalar da adalet tarafından koyulmamıştır. Ben senin gibi ölümlü bir insanın, yazılmayan değişmez semavi kanunları bir nefeste lağvedebileceğini ve görmezden gelebileceğini zannetmiyorum. Bu semavi kanunlar bugün ya da dün ortaya çıkmış değildir. O kanunlar asla ölmeyecek ve kimse onların ne zaman ortaya çıktığını bilmiyor."

Ondan sonra bu fikir, yani doğayı ilahi ve semavi kanun ile keşfetme ve konvansiyonu hak ve hakikat ile mukayese etme düşüncesi, inan toplumlarındaki tüm kötülükleri ve kötüye kullanımları eleştirmek için bir formül oldu. Bu yöntem, daha sonralar siyasi düşüncelerin tarihî sürecindeki tartışmalar ve kanıtlamalarda doğal hakların gündeme getirilmesine zemin hazırladı. Doğal hakların kullanımı ve kanıt olarak ileri sürülmesi fikrine benzer bir düşünce, **Euripides**'in yazılarında da görülmektedir. Zira o, ırk ve aileye dayalı teşhisler ve inançların değerini ve doğruluğunu reddediyor. Hatta varlığı Yunan toplumunda gerekli ve normal sayılan köleler hakkında da şöyle diyor: “Köleler için utanç verici olan tek bir şey vardır. O da onlara verilen “köle” adı ve sözcüğüdür. Yoksa hiçbir durumda ve hiçbir zaman bir köle asla bir özgür adamdan daha kötü değildir. Buna göre o da yüce ve asil bir ruha sahiptir.” Başka bir yerde şöyle diyor: “Soylu adam, doğa nezdinde soylu olan kimsedir.”

M.Ö. 5. yüzyılın Atina toplumu, kendi kusurlarının tamamen farkındaydı. Bu nedenle eleştiriye boyun eğmiş ve konvansiyon ya da koyulan yasaların kusurlarına karşı doğal haklar ve adalete sığınmıştır.⁽¹⁾

Genellikle M.Ö. 5. yüzyılın Yunanlıları şöyle diyorlardı: Doğanın verdiği haklar ebedi ve değişmezdir. Oysa insanın durum ve hâlleri değişkendir. Eğer doğanın bu sabit ve değişmez yasalarını keşfedebilir ve insanın hayatını onlarla uyumlu hâle getirebilirsek, insanın hayatı bir dereceye kadar mantıklı ve akılcı olacak, kötülükler ve bozukluklar azalacaktır. İnsanın mükemmellik derecesi, doğanın sabit yasalarına tabi olmasıdır. Bu felsefenin amacı aşağıdaki cümlede özetlenebilir: Değişkenlik içinde sabitlik ve çeşitlilik içinde birlik arayışı.

1- Sabine, George, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, c. 1.

Bu felsefenin ortaya çıkması sonrasında şöyle bir soru gündeme geldi: Bu sabit ve değişmez kanun, insan hayatında nasıl bir biçim almalıdır? İnsanın doğası ve tabiatında bırakılan ve tüm insan bireylerinde aynı olan bu ortak ve değişmez unsur nedir? Gerçi -ikincil doğa dediğimiz alışkanlıklar, vazedilmiş yasalar, gelenekler ve sözleşmeler, bir kundak ve bir cilt gibi insanın asıl ve değişmez doğasının yüzeyini sarmış ve kaplamış olsa da, o değişmez unsurun varlığında hiçbir şüphe yoktur.⁽¹⁾

Daha önce belirttiğimiz gibi, insanın doğal haklarının ilkeleri, her zaman düşünürlerin zihinlerine nüfuz etmiş ve tarih boyunca ilahi dinlerin yönlendirmesiyle beşerî yasalar ve kültürler üzerinde etkili olmuştur. Aşağıda kemale ermiş insanlardan birkaç kişinin adlarına ve beşerî kanunlardan istinat edilebilir bir örneğe değineceğiz:

1) Zülkarneyn

Araştırmacı Allame **Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai**'nin *el-Mizan Tefsiri*'nin 13. cildi, Kehf Suresi'nin 83. ayetinin tefsirindeki araştırmalarına göre, ilahi ve kemale ermiş insanlardan biri olan Zülkarneyn, (Pers kralı) Kuroş'tur. Kuroş (M.Ö. 560) hükümeti ve krallığı döneminde dikkate değer miktarda insan hakları ve özgürlüklerini içeren fermanlar ya da bir emirname yayınladı.⁽²⁾

Ksenofanes, Kuroş hakkında şöyle diyor: "O, halkların ve ulusların kalplerini kendine öyle bir çekti ki, hiçbir ulus onun iradesinden başka bir iradenin kendilerine hükmetmesini istemiyordu."

1- Age.

2- Pirniya, Hasan, *Antik Pers*, c. 1, s. 447 (Farsça orijinali).

Ksenofanes'ten aktardığımız bu söze göre, bu adam (Kuroş), kendilerine hükmettiği ulusların hakları ve özgürlüklerini adalet ve ülküler ölçüsüne göre belirlemişti.

Kuroş'un ulusların kutsallarına saygı gösteren ve onları koruyup kollayan bir tutum içinde olduğu, tarihçilerin neredeyse oybirliğiyle kabul ettiği bir husustur.

2) Essenizmin İlkeleri

Bir Yahudi kavmi olan Essenilerin inancını temsil eden Essenizmin ilkeleri şöyle idi: "Tüm insan bireylerine karşı adaleti gözecek, hiç kimseye kötülük etmeyecek ve zulümden uzak olacaksın..."⁽¹⁾

3) Stoacılar

Stoacılar, M.Ö. 4. yüzyılda Kıbrıslı ya da Fenikeli **Zenon**'un felsefi liderliğinde insan hakkındaki düşüncelerini şu ilkeler üzerine bina ettiler:

Stoacı ahlak ve siyasetin en temel ve en yüksek yönü, sadece kendi yurttaşlarıyla ilgili olarak değil, dünyanın tüm insanlarıyla ortaklık ve işbirliği duygusuna sahip olmaktır... Stoacıları, tarihî açıdan dünya vatandaşlığına (koz-mopolitanizm) inanan ilk insanlar olarak kabul etmeliyiz. İnsan türünün birliği fikri, ulusların ve doğanın kanunu sayılan Roma'nın Bireylerin Hakları kanununun temel kaynaklarından biridir.⁽²⁾

Burada Stoacıların birkaç seçkin isminin görüşlerine değiniyoruz:

1- Montesquieu, Charles Louis, *Kanunların Ruhu* (Fransızca orijinali).

2- Sarton, George, *Bilim Tarihi* (İngilizce orijinali).

a) **Marcus Aurelius** (M.S. 121-180), Roma İmparatoru ve stoacı filozoflardan biridir. O diyor ki:

Benim iki vatanım var: Bir vatanım, bu ülkenin imparatoru olmam hasebiyle Roma'dır. Diğer vatanım ise, insan olmam hasebiyle dünyadır. İyilik, kişinin varlığının her iki vatana faydalı olmasıdır... Sakın, insanların senin kardeşin olduğunu unutma ki, sonsuza kadar onları sevesin.⁽¹⁾

Montesquieu, Stoacılar hakkında şöyle demiştir:

Geçmiş dönemlerde insan bireyleri arasında her birini bir mezhep mesabesinde kabul edebileceğimiz bazı felsefi ekoller ortaya çıktı. Eski dönemlerde ortaya çıkan çeşitli felsefi ekoller arasında, hiçbiri, insan türünün mutluluğu için **Fenikeli Zenon**'un kurucusu olduğu felsefi ekolden daha iyi ve daha uygun olmamıştır.⁽²⁾

b) **Cicero** (M.Ö. 106-43) şuna inanıyor:

Hukuk, inanç ve zanna dayalı değildir; bilakis sabit ve gerekli bir doğal adalet var ki, insan vicdanına dayalıdır. (Bu fikir, Cicero tarafından en iyi şekilde açıklanmıştır): Dünyada her birimizin içinde mayalanmış olan, gerçek, tutarlı ve doğaya uygun değişmez ve sonsuz bir kanun vardır... Bu kanun için başka bir yorumlayıcı ya da açımlayıcı aramamak gerekir. Roma'ya mahsus bir kanun, Atina'ya mahsus bir başka kanun, bugün için bir kanun, yarın için bir başka kanun yoktur; bilakis bütün uluslar ve tüm zamanlar için sabit ve sonsuz bir kanun vardır... Bu kanuna uymayan, aslında kendisinden kaçıyor ve insan doğasına gözlerini kapatıyor. Böylece zannınca başka dertlerden

1- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 94 (Farsça orijinali).

2- Montesquieu, Charles Louis, *Kanunların Ruhu* (Fransızca orijinali).

kaçmış olsa da aslında en kötü musibetlere boyun eğmiş oluyor.⁽¹⁾

c) **Lucius Annaeus Seneca** (M.Ö. 4 - M.S. 65) köleler hakkında şöyle diyor:

Sen onlara insan demen ve onları kendi türdeşlerin bilmen gerekirken, onlara köle diyorsun. Köle dediğin kimse, seninle aynı kökene sahiptir; senin altında yaşadığın göğün altında yaşıyor ve senin soluduğun havayı soluyor. O da senin gibi yaşıyor ve senin gibi ölüyor. Başka bir ifadeyle, yaşam ve ölümden sana eşittir.⁽²⁾

4) Justinianos (482-565)

Justinianos, 536 yılında Roma'nın ünlü kanununu yayınladı. O kanunda şöyle denir:

İkinci bap; doğal kanun, ulusların kanunu ve medeni kanun hakkındadır: Doğal kanunun mukaddimesi, doğanın tüm canlılara ilham ettiği geleneklerdir. Bu kanun, insan türüne mahsus değildir; tersine, havadaki kuşları, yerde hareket edenleri ve suda yüzenleri kapsayan tüm canlılarda yürürlüktedir. Üreme ve çocukları yetiştirme, bu kanundandır. Gözlemler, tüm canlıların bu kanunu anlamış gibi olduklarını göstermektedir.

1) Medeni kanun ile ulusların kanununu birbirinden ayırt etmek ise, aşağıdaki açıklama ile anlaşılacaktır: Riayet edilen kanunlar ve gelenekler, halklar ve uluslardan her birine hükmeder. Onların bazısında, o ulusun kendisine mahsus olan bir kanun yürürlüktedir. Bazısında ise, o ulus ile in-

1- Del Vecchio, Giorgio, *Hukuk Felsefesi Tarihi* (İtalyanca orijinali).

2- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 94 (Farsça orijinali).

san türünden diğer halklar ve uluslar arasında ortak olan bir zemin üzerine bina edilen bir kanun hükmetmektedir. Bir ulusa mahsus olan kanuna “medeni kanun” denir. İnsanoğlu türünün halis akıllarıyla idrak edip kendi aralarında uygulanmasının gerekliliğini anladıkları ve tüm ulusların gereklerine uymakta eşit olduğu kanuna ise, “ulusların kanunu” denir. Çünkü tüm uluslar, onlara uyarlar ve hayatlarını onlara göre uyarlarlar. Sonuç olarak, Roma halkının hayattaki yolu, iki tür kanuna dayalıdır: Birincisi, bu millete mahsus olan, yani medeni kanundur. İkincisi ise, tüm insanlar arasında ortaktır.

2) Her ülkenin kendi medeni kanununu kendi adıyla andığı görülmektedir. Örneğin, Atinalılar için koyulan **Solon** ve **Dracon** kanunlarına “Atinalıların Medeni Kanunu” diyen biri, yanlış yapmamıştır. Aynı şey, Quirites⁽¹⁾ ve Roma Medeni Kanunu için de geçerlidir. Fakat “ulusların kanunu”, insan türünün tüm halkları ve ulusları arasında ortaktır. Çünkü hepsinin [ortak] istekleri ve ihtiyaçları, onları özel bir tür düzen meydana getirmeye mecbur etmiştir. Örneğin savaşlar, esirlik ve kölelik düzenini meydana getirmiştir. Oysa her ikisi de doğal kanuna aykırıdır; zira doğal kanuna göre bütün insanlar aslında özgür olarak doğarlar.⁽²⁾

İnsan haklarının tarihin o noktasındaki (6. yüzyılın ikinci yarısı) tarihî seyrini dikkate alarak, İslam’ın Evrensel İnsan Hakları hakkındaki görüşünü incelemeliyiz. Çünkü tarihin bu noktası ile ilk İslami kaynakların ortaya çıkması arasındaki fasılda (Milattan yaklaşık 600 yıl sonra) evrensel haklardan söz eden müdevven bir kanun görülmemektedir. Ancak İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve bu konunun tartışılıp incelenmesi, bu kitabın temel konularından biri ol-

1- Antik Roma halkları.

2- Justinianos, *Roma Hukuku*, (Abdulaziz Fehmi, Arapça çeviri) s. 6-8.

duğu için İslam Evrensel İnsan Haklarını incelemeyi ve bu hukuki düzenin öncülleri, kaynakları ve ayrıcalıklarının, tarihsel incelemelerin son bölümüne bırakıyoruz.

5) İngiltere Büyük Fermanı (Magna Carta)

İngiltere Büyük Fermanı (Magna Carta), İngiltere'nin ikinci tabaka eşrafı (baronlar) ve piskoposlarının baskısı altında 1215 yılında Kral John tarafından imzalanmış bir belgedir. Sıradan vatandaşları da eşit şekilde kapsayan bu belge, her zaman bazı bireysel hakları tanıyan bir belge olarak telakki edilmiştir.⁽¹⁾

Bu belgenin diğer uluslarla İngilizlerin eşitliğine değinmediği dikkate alındığında, sadece İngiltere halkı için bazı adil ve yararlı hükümler içerdiğini söyleyebiliriz.⁽²⁾

Oysa bu belgenin önsözü, o adil ve yararlı maddelerin İngiltere Kralı John'un egemenliği altındaki topraklarda yaşayan insanlara özgü olduğuna delalet etmektedir:

İngiltere Kralı John; piskoposları, kontları, baronları, yarıçları, ormancıları, şerifleri ve kendisine sadık diğer tebaasını selamladıktan sonra bildiriyor: Allah'ın ilhamıyla ve ruhumuzun, atalarımızın ve vârislerimizin huzuru için, Tanrı'ya ve kutsal Kilise'ye saygımızdan dolayı ve egemenliğimiz altındaki ülkenin ilerlemesi için kendi özgür tebaasına birtakım hakları verir.⁽³⁾

1- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 130 (Farsça orijinali).

2- Mehdi Ebu Saidi, "Bu risalede sözü uzatmaktan kaçınmak için sadece geneli ilgilendiren ve insanlığın temel haklarını içeren maddelere değiniyoruz." diyor. *Age*, s. 133.

3- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 134 (Farsça orijinali).

Büyük Ferman'ın son maddesi olan 66. maddede şöyle denir:

İngiltere Kralı John, herkesin barış ve huzur içinde ve özgür biçimde imtiyazlarından yararlanabilmesi için bu fermanda yer alan hakları, imtiyazları ve özgürlükleri tam ve eksiksiz olarak ülkesindeki tebaanın tümü için tanyacağına Allah'ı şahit tutar.⁽¹⁾

6) Thomas Aquinas (1225-1274)

Thomas Aquinas, doğal hakları kanunun menşei olarak kabul eden Yunan filozoflarının, özellikle de Stoacıların aksine, yapılan yasalara daha çok önem verirdi. O, böylece ezeli-ebedi kanunlar teorisini yaygınlaştırdı... Ona göre, kanunun evrensel, değişmez ve doğal bir yönü vardır ve insan fikrinin yaptığı yasalar, ancak adaletin temel ilkele-ri ile çelişmediği sürece icra edilebilir ve onlara uyulması gerekir.⁽²⁾

7) John Locke (1632-1704)

Görüşleri ve fikirleri, insan haklarından bazı damarların görüldüğü Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi üzerinde etkili olan John Locke şöyle diyor:

Bütün insan bireyleri doğal olarak eşit konumdadırlar. Bu durumda tüm haklar ve yetkiler, bütün bireyler arasında eşit olarak bölünmüştür ve hiç kimsenin diğerine karşı bir ayrıcalığı yoktur. Hiçbir şey, insan bireylerinin bir türden olduğu ve doğal nimetlerden yararlanmakta birbirleriyle eşit oldukları gerçeğinden daha açık değildir. Doğal özgürlük, her türlü bağ ve zincirden azat olmak ve sadece doğa yasasına itaat etmektir. Burada John Locke'un mak-

1- Age, s. 116 ve 136.

2- Age.

sadı, insan bireylerinin fiziksel ve zihinsel güç bakımından eşit olduğu değildir; her bireyin bağımsız bir birim hükmünde olduğudur. Dolayısıyla her birey, mana bakımından diğer birimler veya bireylerle eşittir. Ayrıca, her bireyin kendine özgü birtakım hakları vardır ki, fiziksel güç üstünlüğü veya servet ya da sosyal konumundan dolayı değil, sırf insan olduğu için o haklara sahiptir.⁽¹⁾

John Locke'un fikirleri, daha sonraları Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ve anayasaları üzerinde etkili oldu. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin hazırlanmasında önemli bir rol oynayan **Jefferson**, Locke'un takipçilerindenmiş.⁽²⁾ Ancak Amerikan toplumunu oluşturanlar, farklı etnik kökenlerden ve milletlerden olduğu için, "Son dönemde insan haklarını anlamak, Amerikan toplumu için başka toplumlardan daha kolay olmuştur" denilebilir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin bir yerinde şöyle denir:

"Aşağıdaki gerçekler bizim için gayet açıktır: Tüm insanlar eşit yaratılmışlardır. Yaradan'ları tarafından bağışlanmış belli bazı vazgeçilemez haklara sahiptirler. Yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme hakları da bunların arasındadır. Bu hakları güvence altına almak amacıyla insanlar kendi aralarında yönetimler kurarlar. Bu yönetimler gerçek güçlerini, yönetilenlerin onamasından alırlar. Herhangi bir yönetim biçimi, bu hedeflere ulaşmada köstekleyici olmaya başladığında, bu yönetimi değiştirmek ya da devirmek, yeni bir yönetim kurmak ve bu yeni yönetimin yetkilerini ve dayandığı temelleri, güvenlik ve mutluluklarını sağlayacağına en çok inandıkları bir biçimde düzenlemek, halkın hakkıdır... Bu yüzden, Genel Kongre hâlinde toplanan biz A.B.D. temsilcileri, görüşlerimizin doğruluğuna

1- Age, s. 42 ve 43.

2- Age, 179.

dünyanın en yüce Yargıcı'nı tanık tutarak, bu kolonilerin halkından aldığımız yetkiyle, onların adına, Birleşik kolonilerin özgür ve bağımsız devletler olduklarını... resmen açıklar ve ilan ederiz..."

Bu bildirge, daha sonraları yazılan anayasaların temeli olmuştur... İnsan hakları, eşitlik ve özgürlük hakkında olan Virginia Haklar Bildirgesi veya Anayasası'nın önsözü, hemen hemen Birleşik Devletler'in bütün anayasalarında zikredilmiş ve özellikle iyi yönetimin milletten kaynaklandığı ilkesinin altı çizilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk anayasalarında yer alan başlıca bireysel haklar ve özgürlükler şunlardır:

- 1- İfade özgürlüğü, basın özgürlüğü, din ve inanç özgürlüğü.
- 2- Eşit haklara sahip olmak.
- 3- Mülkiyet hakkı ve yaşam nimetlerinden yararlanma hakkı.
- 4- Halkın genelinin yararına olan işler için toplanma hakkı.
- 5- Her sanık, aleyhindeki suçlamanın konusundan haberdar olma ve suçlayanlar ve tanıklarıyla yüzleşme hakkına sahiptir.
- 6- Hiçbir özgür kişi, ehil ve iyi niyetli kişilerden oluşan yetkili kurulun üyeleri tarafından oybirliği ile verilen bir hükme dayanmadan mahkûm edilemez.
- 7- Sanıklardan ağır vesika talep edilmemelidir.
- 8- Yetkili bir mahkemenin yasal kararı olmadan hiçbir özgür kişi tutuklanamaz; yaşamundan, özgürlüğünden ya da malından yoksun bırakılamaz.

9- Daha ağır cezaların belirlendiği durumlarda, ceza kanunlarının geriye dönük işletilmesi yasaktır.⁽¹⁾

8) Montesquieu (1689-1755)

Montesquieu, hakların sınıflandırılmasıyla ilgili olarak şöyle diyor:

İnsana hükmeden yasalar birkaç çeşit haktan kaynaklanmaktadır:

1- Doğal haklar.

2- Dinî haklardan ibaret olan melekuti ve semavi haklar.

3- Gerçekte düzenin koruyucusu ve dinin polisi olan şeriat hakları.

4- Medenî haklar olarak da ifade edilebilecek olan insan hakları. Yani bir ülkede her birey medenî haklara sahip olduğu gibi, dünyada da her ulus insan haklarına sahiptir ve dünyadaki her ulus bu haklar karşısında insan toplumlarındaki bir birey hükmündedir.

5- İnsan türünün toplumları meydana getirmesine sebep olan genel politik haklar.

6- Toplumlardan her birine ait özel politik haklar.

7- Fetih ve zafer hakları. Bu haklar, bir ulusun isteyerek ve başararak veya mecbur kalarak başka bir ulusa saldırması ve cebren onu egemenliği altına almasından kaynaklanan haklardır.

8- Bir toplumda diğer bireylerin saldırıları karşısında her bireyin malını ve canını güvence altına alan medenî haklar.

1- Age, s. 181-184.

9- Aile hakları veya ev hakları. Bu haklar, toplumun sadece bireylerden değil, ailelerden oluştuğundan ve ailelerin yaşamak için birtakım haklara ve özel bir hükümet tarzına ihtiyacı duymalarından kaynaklanmaktadır.⁽¹⁾

Montesquieu'nün hakların sınıflandırılmasına ilişkin tespitlerinde, özellikle de fetih ve zafer haklarından ibaret olan yedinci tür haklarda tartışılacak ve eleştirilecek bazı hususlar vardır ki, burada ele alınmayacaktır. Montesquieu, hakların bu türünün kaynağını şu şekilde genelleştiriyor: "Bu haklar, bir ulusun isteyerek ve başararak veya mecbur kalarak başka bir ulusa saldırması ve cebren onu egemenliği altına almasından kaynaklanan haklardır."

Bu hakların insani kaynağı, sadece "veya mecbur kalarak" diye ifade ettiği son kısımdır. Zira sulta kurmak, dünyayı ele geçirmek ve sömürmek amacıyla isteyerek ve başararak fetih ve zafer kazanmak, hiçbir hakkın kaynağı olamaz; şayet bir hak kaynağı olabilirse, ancak saldırıya uğrayan mazlum ulus için bazı hakların kaynağı olur ki, onlar şunlardır: Mümkün olan her yoldan yaşamını savunma ve zalimin toplumuna musallat olmasına son verme hakkı. Ancak Montesquieu'nün açıkladığı dördüncü tür haklar, son derece yüce ve değerlidir.

9) Thomas Paine (1737-1809)

Thomas Paine diyor ki:

İnsan bireylerinin doğasında, yaşamları boyunca uyanmaması durumunda kendileriyle birlikte mezara gömülecek olan bir duygu yatmaktadır. Bu duygu, doğal hakları tanıma ve elde etme duygusudur. Bu duygunun insan bireylerinde uyanması gerekir ki, nasıl bir tutsaklık zincirinde

1- Montesquieu, Charles Louis, *Kanunların Ruhu* (Fransızca orijinali).

olduklarını görüp, elleri ve ayaklarına vurulan bu zinciri kırmaya çalışsınlar.

Paine, insan doğasının gereği olan özgürlük ve mutluluğun sürekli tehdit altında olduğuna sık sık değinerek insanın bu tehdidi etkisizleştirmek için kendi doğal haklarını bilmesi, bu hakları yineleyerek ilan etmesi ve bu hakların yetkililer tarafından tanınmasını talep etmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁽¹⁾

Paine'e göre, siyasal ve sosyal haklar, doğal haklardan kaynaklanmaktadır. Zira insan, doğanın gereği olarak varlığını tehlikelerden koruma ve güvenlik nimetinden faydalanma hakkına sahiptir. Ancak insan kendi hâline bırakılırsa, doğal bir hak olarak kendisine ait olan şeyi sağlaması veya koruması mümkün olmaz. Dolayısıyla insanlar işbirliği yoluyla hayatı idame ettirebilmek için sosyal sözleşme veya antlaşma yapmak zorundadırlar.

Bununla birlikte Paine, toplumsal sözleşmenin hiçbir zaman ve hiçbir konuda bireylerin doğal haklarını ihlal etmemesi gerektiğine inanıyordu. Çünkü ona göre tüm toplumsal temel yasalar, doğal yasalardan doğmuştur.⁽²⁾

10) Fransız Anayasalarında İnsan Hakları

28 Ağustos 1789'da onaylanan ve 3 Eylül 1791 tarihli Fransız Anayasası'nın ayrılmaz bir parçası olan "İnsan ve Yurttaş Hakları Evrensel Bildirgesi" bir önsöz ve 17 maddeden oluşmaktadır. Bu bildirinin hazırlanmasında 13 Şubat 1689 tarihli İngiliz Haklar Bildirgesi'nin yanı sıra, 4 Temmuz 1776 tarihli 13 Amerikan kolonisinin bağımsızlık

1- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 207 ve 213 (Farsça orijinali).

2- Ağı.

ilanından ve 17 Eylül 1787 tarihli Kuzey Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'ndan yararlanılmıştır.⁽¹⁾

Fransız devrimciler, bu önemli işi yaparken tüm bireylerin eşit haklara sahip olduğunu savunan ve özel ayrıcalıklara karşı olan doğal haklar doktrininden ilham almışlardı.⁽²⁾

1791 yılında yayımlanan Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde, kesin ve inkâr edilemez olan doğal haklardan da söz edilmiştir.⁽³⁾

Fransız 1791 Anayasası, aşağıdaki maddeleri içerir:

Toplumun bireylerinin kutsal, kesin ve inkâr edilemez birtakım doğal hakları vardır. Yetkililerin bu hakların varlığından habersiz olması veya onlara riayet etmemesi, insan toplumlarının yegâne felaket ve bedbahtlık nedenidir.

Bu bildirge, daha sonra insan bireyleri için insan hakları adı altında birtakım yetkiler tanıır:

Madde 1- Bireyler, eşit ve özgür doğarlar. Dolayısıyla tüm ömürleri boyunca özgür ve eşit haklara sahip olmalıdırlar. Sosyal farklılıklar, ancak kamu yararına olduğunda kabul edilebilir.

Madde 2- Bütün siyasal birliklerin amacı, kişilerin doğal haklarını korumaktır. Bu haklar; özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve haksızlığa karşı direnme haklarıdır.

Madde 3- Egemenlik hakkı esas olarak ulustadır ve hiçbir birey veya sınıf, ulustan kaynaklanmayan bir yetkiyi kullanamaz.

1- Kasımzade, Seyyid Murteza, *Fransız Anayasası*, s. 24 (Farsça orijinali).

2- Age.

3- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 193 (Farsça orijinali).

Madde 4- Özgürlük, başkalarının haklarına zarar vermemek şartıyla kişilerin uygun ve gerekli gördükleri her işi yapabilmeleridir. Kişilerin hakları ancak yasalar ile sınırlandırılabilir.

Madde 5- Yasa, ancak toplum için zararlı eylemleri yasaklayabilir. Yasanın yasaklamadığı bir şey engellenemez ve hiç kimse yasanın gerektirmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Madde 6- Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların bireysel olarak veya temsilcileri aracılığı ile yasanın oluşturulmasına katılma hakları vardır.

Madde 7- Tüm bireyler, koruma ve cezalandırma bakımından yasa karşısında eşittirler. Kapasite ve erdem bakımından eşit olan kişiler, devlet makamlarına ulaşma ve kamu görevlerinde çalışma hakkına sahiptirler.

Madde 8- Yasa ancak açık ve zorunlu olarak gerekliliği beliren cezaları koymalıdır ve bir kimse ancak suçun işlenmesinden önce kabul ve ilan edilmiş olan ve usulüne göre uygulanan bir yasa gereğince cezalandırılabilir.

Madde 9- Her insan suçlu olduğuna karar verinceye kadar masum sayılacağından, tutuklanmasının zorunlu olduğuna karar verildiğinde, yakalanması için zorunlu olmayan her türlü sert davranış yasa tarafından ağır biçimde cezalandırılmalıdır.

Madde 10- Hiç kimse, açıklanması kamu düzenini bozmadığı takdirde, dinî inanç da dâhil, inançları nedeniyle takibe alınmaz.

Madde 11- Düşüncelerin ve inançların açıklanması, insanın en temel ayrıcalıklarından biri olduğundan, herkes serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yazdıklarını yayınlaya-

bilir; ancak bu özgürlüğün yasadaki belirlenen kötüye kullanılması hâllerinden sorumlu olur.

Madde 12- İnsan ve yurttaş haklarının güvenliği, yönetenlerinin özel çıkarları için değil, kamu yararı için kurulmuş olan bir güvenlik gücünü gerektirir.

Madde 13- Güvenlik gücünün devamını sağlamak ve masraflarını karşılamak için vergi koyulur. Vergileme, ödeyenlerin güçleri dikkate alınarak yapılır.

Madde 14- Tüm yurttaşların bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile vergilemenin gerekliliğini onaylamaya, vergilemeyi serbestçe kabul etmeye, verginin kaynağını, miktarını, alınma biçim ve süresini belirlemeye ve vergi gelirlerinin kullanılmasını denetlemeye hakkı vardır.

Madde 15- Toplumun tüm kamu görevlilerinden görevleriyle ilgili olarak hesap sorma hakkı vardır.

Madde 16- İnsan haklarına ve kuvvetler ayrılığı ilkesine riayet etmeyen toplumlar, anayasası olmayan toplumlar olarak telakki edilir.

Madde 17- Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu için, yasaların belirlediği kamusal gereklilik açıkça doğmadıkça ve meşru bir tazminat ödenmedikçe kimse bu haktan yoksun bırakılamaz.

Bunlar, Ağustos 1789 tarihli İnsan Hakları Bildirgesi'nin içerdiği maddelerdir. Ulusal egemenlik, özgürlük ve eşitlik ilkeleri, Fransa'nın daha sonraki anayasalarının da büyük bölümünde kabul edilmiş ve tanınmıştır.

Bu ilkeler, 19. yüzyılda başka ülkelere de sirayet etti ve onların anayasalarında da kabul edildi.⁽¹⁾

1- Kasımzade, Seyyid Murteza, *Fransız Anayasası*, s. 25 ve 26 (Farsça orijinali).

1795 Anayasası, 377 ana maddeden oluşur ki, bunların 31 tanesi insan hakları ve yükümlülükleriyle ilgilidir. Bu anayasa şu cümleyle başlar:

Fransa halkı, Yüce Varlık karşısında insan hakları ve yükümlülüklerini içeren aşağıdaki bildirgeyi ilan eder.⁽¹⁾

1848 Anayasası'nın ikinci faslı, 2 ila 17'inci maddelerinde bireyler için bazı haklar tanınmış ki, yararlanılması hâlinde Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde faydalı olabilirdi.⁽²⁾

İnsan Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi

1795 Anayasası'nın başlangıç kısmında yer alan İnsan Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi, "haklar" ve "yükümlülükler" ekseninde iki bölümden oluşmakta ve aşağıdaki maddeleri içermektedir:

a) Haklar

Madde 1- Toplumsal biçimde yaşayan insanların özgürlük, eşitlik, güvenlik ve mülkiyet hakları vardır.

Madde 2- Özgürlük, başkalarının haklarına zarar vermeme si kaydıyla insanların diledikleri her işi yapabilmeleridir.

Madde 3- Eşitlik, "koruyucu" ve "cezalandırıcı" yasaların herkes için aynı olmasıdır. Eşitlik ilkesi, sınıfsal farklılıklar ve kalıtımsal ayrıcalıklarla bağdaşmaz.

Madde 4- Güvenlik veya asayiş, yetkililerin bireylerin haklarını korumanın araçlarını temin etmelerini gerektirir.

1- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 197 (Farsça orijinali).

2- Age, s. 120.

Madde 5- Mülkiyet hakkı, kişilerin gerekli ve uygun gördükleri her biçimde mallarında tasarrufta bulunmaları, mallarının getirilerinden, aynı şekilde işleri ve mesleklerinin meyvesinden yararlanmalarıdır.

Madde 6- Yasa, vatandaşlar veya temsilcilerinin çoğunluğu tarafından ifade edilen genel iradenin mazharıdır.

Madde 7- Yasa ile yasaklanmayan bir şey serbest olmalıdır. Kimse yasada öngörülme-yen bir şeyle yükümlü değildir.

Madde 8- Yasada belirlenen durumlar dışında ve yasanın öngördüğü teşrifata riayet edilmeden hiç kimse mahkemeye çağrılmaz, suçlanamaz ve tutuklanamaz.

Madde 9- Bizzat veya başkaları aracılığıyla yasal olmayan işler yapan kişiler, suçlu sayılırlar ve cezalandırılabilirler.

Madde 10- Sanığa karşı yasal olmayan her türlü baskı ve sert davranış, şiddetli bir biçimde cezalandırılır.

Madde 11- Hiç kimse, savunması dinlenmeden veya mahkemeye çağrılmadan yargılanamaz.

Madde 12- Yasada belirlenen ceza, gerekli olan sınırı aşmamalıdır. Cezanın türü, suçun önemine uygun olmalıdır.

Madde 13- Yasal cezanın şiddetli olmasıyla sonuçlanan her iş, "cinayet" sayılır.

Madde 14- Medenî veya cezaî hiçbir yasa, geriye dönük işletilemez.

Madde 15- Herkes zamanı ve işiyle ilgili olarak bir taahhüt altına girebilir, ama hiç kimse kendini satamaz; aynı şekilde hiç kimse alınıp satılmaz.

Madde 16- Vergi, kamu yararı için koyulur ve ödeyenlerin mali gücü göz önünde bulundurularak belirlenmeli ve alınmalıdır.

Madde 17- Egemenlik, vatandaşların bütününden kaynaklanır.

Madde 18- Hiçbir kimse ve hiçbir grup, kendisini egemenliğin kaynağı olarak göremez.

Madde 19- Hiç kimse, yasal olarak halkı temsil etmeden iktidar olamaz veya kamu görevlerinden herhangi birini yapamaz.

Madde 20- Her vatandaşın doğrudan veya dolaylı olarak yasaları koymaya ve halkın temsilcilerini veya devlet memurlarını seçmeye katılma hakkı vardır.

Madde 21- Kamu görevleri kimsenin tekelinde olamaz.

Madde 22- Güçler ayrılığı olmadan, her birinin görev sınırları belirlenmeden ve görevliler sorumlu tutulmadan sosyal güvenlik sağlanamaz.

b) Yükümlülükler

Madde 1- Haklar Bildirgesi, kanun koyucular için birtakım yükümlülükler içerir. Toplumu koruyup kollamak, toplumu oluşturan herkesin yükümlülüklerini bilmesi ve yerine getirmesini gerektirir.

Madde 2- İnsanın tüm yükümlülükleri, doğanın eliyle insanların kalplerine kazınan aşağıdaki iki ilkedен kaynaklanır:

- Size yapılmasını istemediğiniz şeyi başkalarına yapmayın.
- Herkese iyilik edin ki, onlar da size iyilik etsinler.

Madde 3- Bireylerin topluma karşı yükümlülükleri; toplumu savunmak, topluma hizmet etmek, yasalara boyun eğmek ve yasaları koyan kişilere saygı göstermektir.

Madde 4- İyi bir insan, iyi bir baba, iyi bir kardeş, iyi bir arkadaş ya da iyi bir koca olmayan kimsenin iyi bir vatandaş olması da mümkün değildir.

Madde 5- Gerçekten ve samimi olarak yasalara uymayan kimsenin iyi bir insan olması mümkün değildir.

Madde 6- Yasaları açıkça ihlal eden kimse, toplumla savaş hâlinindedir.

Madde 7- Yasaları açıkça çiğnemeyen, ama kurnazlık, hokkabazlık ve dalavere ile yasaya riayet etmeyen kimse, toplumu yaralamış ve kendisini iyilik ve saygıya layık olmayan biri olarak tanıtmış olur.

Madde 8- Tarım, üretim, iş araçları ve sosyal düzenin varlığı kişisel mülkiyetin varlığı ve bekasına bağlıdır.

Madde 9- Yasanın belirlediği durumlarda her yurttaş, özgürlük, eşitlik ve kişisel mülkiyeti korumak amacıyla kendini vatan savunmasının emrine vermelidir.

* * *

12 fasıldan oluşan 1946 Anayasası bir başlangıç ve 106 madde içermektedir. Bu anayasayı hazırlayanlar, onun başlangıcında, 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan Hakları Bildirgesi'nin insan bireyleri için öngördüğü haklar ve özgürlükleri teyit etmiş, ayrıca şimdiki dönemde oldukça zaruri olan aşağıdaki siyasal, ekonomik ve sosyal imtiyazlar ve garantileri ilan etmiştir:

- Irkı, dini ve siyasal düşüncesine bakılmaksızın herkesin kutsal ve inkâr edilemez hakları vardır.

- Kadın ve erkek, her yönden ve her bakımdan eşit haklara sahiptir.
- Siyasal mülahazalarla başka ülkelerde takip altında olan kimseler, Fransa topraklarına sığınabilirler.
- Herkes, haklarını ve menfaatlerini sendikalar aracılığıyla savunabilir ve dilediği sendikaya üye olabilir.
- Grev hakkı, onu düzenleyen kanunlar çerçevesinde kullanılır.
- İşçiler, temsilcileri aracılığıyla toplu sözleşmelerin şartlarını belirleme toplantılarına katılma ve ekonomik kuruluşların faaliyetlerini denetleme hakkına sahiptir.
- Kamusal önemi veya gerçek tekel niteliği olan mallar ve kuruluşlar, toplumun mülkiyetinde olmalıdır.
- Millet, ailenin gelişimi için gerekli koşulları garanti eder. Çocukları, hamile kadınları ve yaşlı işçileri korumak, onların sağlığını, güvenliğini, huzur ve refahını temin etmek devletin görevidir.
- Yaşlılık veya fiziksel ya da zihinsel durum nedeniyle ya da elverişsiz ekonomik durumdan dolayı çalışamayan kişiler, toplumdaki yardım talep etme hakkına sahiptir.
- Fransız halkı, ulusal felaketlerden dolayı koyulan vergiyi ödemede tüm Fransız halkının ortak ve eşit sorumluluk taşıdığını teyit ve ilan eder.
- Fransız halkı, kültür ve meslekî eğitime çocuklar ve yetişkinler için eşit erişim sağlar. Her düzeyde, halka açık ücretsiz ve laik eğitimin sağlanması, devletin görevidir.
- Fransız halkı, her zamanki geleneğine sadık kalarak politikalarını uluslararası hukuk ile uyumlu biçimde düzen-

lemeyi ve hiçbir devlete, özgürlüğünü elinden almak ve toprağını işgal etmek amacıyla savaş açmayacağını taahhüt eder.

- Karşılıklı anlaşma koşuluyla Fransız halkı, uluslararası barışın korunması için gerekli olan ölçüde egemenliğini sınırlandırmayı kabul eder.

- Fransa, ırk ya da din ayrımı gözetmeksizin denizler ötesi halkları ile eşit haklar ve görevler temeli üzerine bir birlik teşkil eder.

- Fransız Birliği'ni medeniyetlerini yaymak, refah düzeylerini yukarı çekmek ve güvenliği sağlamak için işbirliği yapan halklar oluşturur.

- Fransız halkı, geleneksel misyonu gereğince, yönetimini üstlendiği halkları özgürlük ve özerkliğe kavuşturmakta kararlıdır.

- Fransız halkı, sömürgeci politikadan ve başına buyruk yönetimden kaçınarak kamu görevlerinde çalışma, bireysel ve toplumsal haklardan yararlanma hakkını ve yukarıda yer alan özgürlükleri herkes için garanti eder.

1946 Anayasası'nın başlangıç bölümünde yer alan ilkeler bunlardı.⁽¹⁾

* * *

Bazı anayasa araştırmacılarının aktardığına göre, Fransız halkı, bu bildirgeyi "Ebedi hakların ifade edildiği siyasal İncil" olarak adlandırmışlardır.⁽²⁾

1- Kasımcı, Seyyid Murteza, *Fransız Anayasası*, s. 190 ve 191 (Farsça orijinali).

2- Hasan el-Hasan, *Lübnan'da Anayasa Hukuku ve Anayasa*, s. 56 (Arapça orijinali).

11) Catherine (19. yüzyılın sonlarının Alman düşünürü)

Catherine, temelleri itibariyle hukukun amacı ve anlamı üzerine ayrıntılı bir çalışmanın ardından şu açıklamayı yapıyor: Bu konu, nesnel hukuk konusuyula ilgilidir; çünkü öznel hukuk ondan meydana gelmiştir ve hukukun temelini, doğal hukuk ekolünün bilimsel inançlarında, özellikle de nesnel anlamda doğal hukukta aramak gerekir. Buna göre doğal hukuk, Tanrı tarafından veya insanlar tarafından koyulan kurallar ve ilkelerin hiçbir müdahalesi olmaksızın, doğanın zati itibariyle tüm insanlık için koyduğu birtakım zorunlu kurallardan ibarettir.

Bu hukuk, insan bireylerinin toplumsal hayatıyla ilgili olarak bazı kurallar belirlemiştir ki, o kurallar gereğince herkese, ona ait olan şeyi vermeniz gerekir. Ayrıca, o kurallar gereği kimse hakkında kusur etmemeli, kimseye yanlış yapmamalısınız.

Doğaötesinden herhangi bir aydınlatmaya ya da vazedilmiş yasalara ihtiyaç duyulmadan bu iki emrin mantıksal sonuçları apaçık ortadır; şunlar gibi: Kimseyi öldürmemelisin; hırsızlık yapmamalısın; yalan tanıklıkta bulunmamalısın; aynı şekilde, borcunu ödemelisin; emaneti geri vermelisin; sözünü tutmalısın; hukuk devletine itaat etmelisin.

Buna göre, nesnel anlamda doğal hukuk, öznel ve ereksel hukuk olmamanın yanında nesnel varlığı olan gerçek bir hukuktur. Bu, üstün bir iradenin müdahalesine gerek olmadan, tüm ülkelerde ve tüm zamanlarda gerçek değeri olan doğal, genel ve evrensel bir hukuktur. Doğal hukuk, sadece yasanın eksikliklerini gidermek için değil, hukuk teşkilatının üzerine bina edilip geliştirilmesi gereken bir zemindir...

Dolayısıyla doğal hukuk, vazedilmiş hukuk için zaruri bir temeldir ve o olmadan, devletin korumasına muhtaç olan

hiçbir hukuk düzeni veya yargı sistemi var olamaz. Doğal hukuk olmadan, beşerî kanunlar ve sosyal düzende adaleti ölçmek için hiçbir ölçüt olmayacaktır. O olmadan, ne uluslar arası hukukun, ne de insan haklarını belirlemek için yapılan bunca araştırma ve incelemenin bir anlamı olamaz. Her neyse, hayat düzenini korumak ve insan toplumlarının gelişimini sağlamak için doğal hukuk zaruri ve gereklidir.⁽¹⁾

12) François Géný (1861-1959)

Çağdaş Fransız hukukçu François Géný diyor ki:

İnsanın toplumlardaki davranışlarını düzenleyen kanun ve kuralları tanımak, ancak hayatın sonuçlarını ve doğal hukuku mütalaa etmekle mümkündür... 19. yüzyılda kurulan sosyal bilimler, insanın ruhsal ve sosyal doğasında bir düzen ve amacın ve belli ve somut birtakım ilişkilerin var olduğunu ispatlamıştır ki, bu düzen ve amacın sırlarının bilimsel açıdan keşfedilmesi gerekir. Hukuk da sosyal bilimlerdenidir.⁽²⁾

13) Giorgio Del Vecchio (1878-1970)

Bin yıllık bir hukuk felsefesi geleneği, doğal hukukun vazedilmiş hukuka üstünlüğünü, vazgeçilmez özgürlük ve eşitlik ilkelerini, *dünya vatandaşlığı* ülküsünü, genel bir insan topluluğunu ve her ulusun zalim devlete karşı vazgeçilmez direnme ve ayaklanma hakkını öğretmektedir. Dolayısıyla hukuk felsefesi, beyhude ve faydasız bir alıştırma değildir; aksine, insan ruhunun doğal ve sabit isteklerine, yani onun nesnel amaçlarından birine yanıt vermektedir...

1- Cevan, Musa, *Hukukun Temelleri*, s. 137 (Farsça orijinali).

2 Age, 140 ve 142.

Biz mütalaamızı vazedilmiş (pozitif) hukuka kısıtlayamayız. Bu durumda, vicdanımızı adalet hakkında araştırma yapmaktan men etmiş olur ve adaleti inkâr edip itibarsızlaştırırız.⁽¹⁾

14) Claude Du Pasquier (1717-1783)

Çağdaş doğal hukuk ekolü daha az iddialıdır. Bu ekol, doğal hukukun içeriğini birkaç temel ilke ve adalet ve sağduyu ile ilgili birkaç kural ile sınırlandırır ve bunların uygulanma yerlerini vazedilmiş hukuka havale eder. Bu ekolün en yüksek ideali, insanın onuru ve değeridir ki, bunun kaçınılmaz sonucu da, herkesin başkasının hayatı, özgürlüğü ve onuruna saygılı olması gerekliliğidir. Bu ilke üzerine bina edilen yükümlülük de, bir kişi tarafından haksız yere başkasına verilen zararın telafi edilmesi gerekliliğidir. Aynı şekilde, sosyal hayatın ihtiyaçları, kabul edilen taahhütlerin de saygın sayılmasını gerektirir. Her hükümette, yönetenlerin son derece tarafsız ve dürüst biçimde görevlerini yapmaları, yönetilenlerin de samimiyetle ülkenin adil yasalarına uymaları gerekir. Ayrıca, doğal hukuk, aile içinde anne ve babanın çocuklarının öğretimi ve eğitimi için çalışmalarını, çocukların da anne ve babalarına saygı gösterip yardım etmelerini gerektirir. Dolayısıyla doğal hukuk taraftarları, buyruksal normların deneysel ve pratik ihtiyaçlar ve yarar hakkındaki telkinlerle uyum sağlayabileceğini kabul ederler. Böylece doğal hukuk, şekilsel kaynakların da kendisinden beslendiği nesnel kaynaklardan biri olarak telakki edilir.

15) Çağdaş Yaklaşımların Ortaya Çıkışı

... Gördüğümüz gibi, on dokuzuncu yüzyılda pozitif (nesnel/vazedilmiş) hukukun ortaya çıkmasıyla yok ol-

1- Del Vecchio, Giorgio, *Hukuk Felsefesi Tarihi*, (İtalyanca orijinali).

maya yüz tutan doğal hukuk, yeniden parlak bir şekilde hukuksal düşüncede kendini göstermeye başlıyor ve tarihinin teolojik (Ortaçağ) ve felsefi döneminden (17. ve 18. yüzyıllar) sonra, **Lefort**'un "bilimsel dönem" dediği yeni bir döneme giriyor.

Charmont, *doğal hukuk rönesansını* veya kendi deyimiyile *hukuksal idealizm rönesansını* **Bouden**'ın 1891 yılında yayımlanan *Bireysel Haklar ve Devlet* adlı kitabından başlatır. Daha sonra **Leon Bourgeois** ve **Bougle**'nin sosyal yardımlaşma çıkırını, sosyal teorilerde manevi duyguların dönüşü olarak görür.⁽¹⁾

1- Du Pasquier, Claude, *Hukukun Genel Teorisi ve Felsefesine Giriş* (Fransızca orijinali). Bu sözlerin bir miktarı, Uluslararası Hukuk Akademisi, Dersler Mecmuası, 1927, c. 3, s. s. 266 ve 271'den aktarılmıştır.

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ'YLE İLGİLİ İKİ ÖNEMLİ KONU

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle ilgili olarak iki konuya dikkat etmek gerekir:

1- Bu beyannamenin insani değeri, işlevi ve şimdiye kadar insanlığın durumunu iyileştirme yolunda bir adım atıp atmadığıdır.

2- Bu beyannamenin yazılıp kabul edilmesinin asıl nedeni.

Birinci Konu: Beyanname'nin İnsani Değeri ve İşlevi

Bu önemli konu hakkında titizlikle ifrat ve tefritten kaçınılıyoruz. Bu konuda başlıca üç görüş söz konusudur:

Birinci Görüş

Görüş sahiplerinden bazıları şuna inanıyorlar:

Bu beyanname, insan hakları ve bireysel özgürlüklere ilişkin şimdiye kadar düzenlenmiş en kapsamlı ve en mükemmel belgedir. Hâlihazırda dünya devletlerinin tamamına yakın çoğunluğu, onu kabul etmiş durumdadır. Bu beyannamenin adı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'dir.

Bu beyanname, İsa'nın miladından yüzyıllarca önceden insanın haklarını ve mutluluğunu sağlamak için

açıklanıp yayımlanan bildirgeler, dinî ve ahlaki öğretiler, inançlar ve görüşlerin özeti ve tamamlayıcısı ve yüzyıllar boyunca bu yoldaki yorulmak bilmez mücadeleler ve çabaların sonucudur.⁽¹⁾

İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri kitabının yazarı, insan haklarının tarihsel köklerini araştırmada çok faydalı ve zahmetli bir çalışma yapmıştır. Biz de bu kitabın giriş bölümünde, önemli konularda onun zahmetlerinin sonucundan yararlanmışız. Ancak muhterem yazarın, "Bu beyanname, İsa'nın miladından yüzyıllarca öncesinden insanın haklarını ve mutluluğunu sağlamak için açıklanıp yayımlanan bildirgeler, dinî ve ahlaki öğretiler, inançlar ve görüşlerin özeti ve tamamlayıcısıdır..." şeklindeki sözünün gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

İslam'ın birincil kaynaklarına ve tamamen muteber naslara dayandırarak ele alacağımız İslam Evrensel İnsan Hakları'nı dikkate aldığımızda, Batılı düşünürler tarafından hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, tüm asırlar ve tüm kültürler ve dinlerin bildirgeleri, dinî ve ahlaki öğretileri, inançları ve görüşlerinin özeti ve tamamlayıcısı olamaz; zira:

Sımsıkı yapışmak ve taassup göstermek hamlıktır. Cenin olduğun sürece işin kan içmektir.⁽²⁾

gerçeğini bilerek, en ufak bir kuşku duymadan ve kişisel duygular ve tutumların tesirinde kalmadan şunu söyleyebiliriz ki: Bu beyannamenin tüm uygun maddeleri, birincil ve muteber İslam kaynaklarında açık ifadelerle mevcuttur. Bunun yanı sıra ve o maddelere ilave olarak, İslam kay-

1- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 246 (Farsça orijinali).

2- Mesnevî, 3. Defter.

naklarında evrensel boyutta insan hakkında birtakım haklar ve hükümler vardır ki, bunlar, İslam fıkhı ve hukuku için bir imtiyaz sayılmakla birlikte, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde görülen bazı çelişkiler ve eksiklikleri de içermemektedir. Biz kendi adımıza, umarız bir gün gelir de tüm insan toplumlarının hukuk ve kanun düşünürleri, adı geçen beyannamenin İslam evrensel insan haklarının meziyetlerine sahip olması ve onda mevcut olan eksikleri gidermek için onu İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanname'siyle karşılaştırırlar.

İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri kitabının yazarından nakledip incelediğimiz birinci görüşün karşısında, daha çok ikinci konuyla, yani "İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinin yazılıp kabul edilmesinin asıl nedeni"yle ilgili olan başka bir görüş vardır. Biz önce bu görüşün kendisini aktaracak, daha sonra her iki konuya ilişkin kendi görüşümüzü söyleyeceğiz.

İkinci Görüş

Bu görüş, Üçüncü Dünya'nın insan hakları algısıyla ilgilidir. **Radhika Kumaraswamy** diyor ki:

Üçüncü Dünya'nın göz alıcı bir biçimde ne insan haklarının kanunlaştırılmasında, ne de onun işletilmesinde yapıcı bir katılımı olmamıştır. İnsan haklarının dünyanın tüm kültürlerinde geçmişi olsa da, insan hakları hareketinin teorik kökenleri, hiç şüphesiz Batı kaynaklıdır. Bu hareketin en önemli kavramlarının, yani özgürlük, eşitlik, maddi refah ve özgür irade kavramlarının kanunlaştırılması, yeni nasyonalizm, liberalizm ve sosyalizm hareketlerinde öngörüldüğü şekilde yapılmıştır. Bu hareketlerin tümü Batı'dan kaynaklanmış, ama tüm dünyada siyasal değerler üzerinde etkili olmuştur.

Kültürel milliyetçilerin birçoğunu insan hakları hareketini evrensel bir norm olarak kabul etmemeye sevk eden etken, yalnızca bu tarihsel kökenlerdir. Bu nedenle bazı insan hakları ihlalleri, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin bazı değerlerinin Üçüncü Dünya'da meşru olmadığı gerekçesiyle yorumlanıyor. Bu konu, yirminci yüzyılın ikinci yarısında insan hakları hareketinde büyük bir kriz olarak aynen devam etmektedir.

Soru şudur: Batılı olmayan dünyada geleneksel insan hakları ile önemli gelişmeler arasındaki gerginliği ortadan kaldırmak için hangi yola başvurulmalıdır? Bu türden her yeniden değerlendirme, kaçınılmaz olarak hem genel bir deneyim ve hem de insan haklarının öğretimi ve gelişiminde bileşimli bir süreç olan tarihin ışığında başlamalıdır. Hâlihazırda Üçüncü Dünya'nın gözü açık bir şekilde insan haklarını savunması bir ihtiyaçtır. Ancak bu süreç, insan hakları kavramını mutlak biçimde reddetmek şeklinde değil, yaratıcı bir süreç olmalıdır; zayıflatma yönünde değil, tamamlama yönünde bir süreç olmalıdır.

Kuzey ile Güney'in önüne bu çatışmayı koyan problem iki şıklıdır:

Birincisi: Batılı olmayan değerlerin insan haklarının temel kavramlarıyla uyuşması.

İkincisi: Kalkınma deneyiminin insan haklarını savunma normları ve yapılarıyla kaynaşması.

Bu problemleri çözme yönünde hareket etmenin yöntemlerinden biri, insan haklarının kendisinin bir amaç sayılmaması; aksine, hukuk, siyaset ve ekonomi kavramlarından özel bir telakkiyi gerektiren bir süreç sayılmasıdır. Yani, başka mülahalazalardan daha çok insanın problemine odaklanan bir algı sayılmasıdır. İnsan hakları hareketini,

düşünmeden hemencecik tarihin sahası, yapısı ve dokusundan ayırmamız mümkün değildir. Bu iş, onun içeriğini inkâr ve belirsizliğini artırmak anlamına gelir.⁽¹⁾

Kumaraswamy, insan hakları hakkında nispeten yetkin bir analiz yapmıştır. Eğer bu beyannamenin Üçüncü Dünya'da kabul görmemesinin nedenlerini ciddi bir biçimde araştırcağ olursak, bu kabul görmemesinin sadece bu bildirinin Batı kaynaklı olmasından ve Batı kültürünün sembollerinin Üçüncü Dünya toplumlarının kültürel sembolleriyle farklı olmasından değil, bir bütün olarak Üçüncü Dünya'nın, özellikle de İslam ülkelerinin ideolojilerinden kaynaklandığını görürüz. Zira bu ideolojiler İslam dinine dayanırlar, İslam'ın ise Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin bazı maddelerini kabul etmesi mümkün değildir. Nitekim bunu, bu iki hukuk sisteminin (Batı ve İslam) karşılaştırmalı incelemesinde göreceğiz.

Üçüncü Görüş

Üçüncü görüş şuna inanır: İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, zati itibariyle değerli ve dikkate şayan bir sistemdir ve en azından bir idealin tezahürü ve caydırıcı bir faktördür ki, gerçek anlamda ve nesnel olarak, ister güçlü, ister güçsüz tüm toplumları kapsayacak şekilde bazı düzeltmeler yapıp insanlığın hayatına girinceye kadar, orta ve aşağı toplumların birbirlerine saldırmalarını engellemede ve güçlü toplumlarda soyutlama kültürünün⁽²⁾ gelişmesinde olumlu rolü olabilir.

1- UNESCO'nun Mesajı, Mart 1987, UNESCO'nun 40. Yıldönümü Münasebetiyle Seçme Makaleler, s. 44.

2- Soyutlama kültüründen maksat, temel unsurları bazı anahtar önermeler veya kanunlardan elde edilen ve insan ve toplumun yücelmesi ve gelişmesine sebep olan kültürdür.

İkinci Konu: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Yazılıp Kabul Edilmesinin Asıl Nedeni

Bu konuda da başlıca üç görüş vardır:

Birinci Görüş

Bu görüş, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni yazan ve düzenleyenler tarafından dile getirilen görüştür:

Önsöz: İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde ifade ve inanç hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına,

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına,

Uluslar arasında dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına,

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği yaparak insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına,

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre,

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, insanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan millî ve milletlerarası tedbirlerle, gerek bizzat üye devletler ahali, gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahali arasında, bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni ilan eder.⁽¹⁾

İki hukuk sistemini (Batı ve İslam İnsan Hakları'nı) karşılaştırmalı incelememizde genişçe ele alacağımız birkaç önemli hususu göz ardı edersek, bu nedenler ve gerekçeler, ancak hiçbir ayırım yapılmadan ve ikinci maddede geçtiği gibi güçlü ve güçsüz toplumlar arasında hiçbir istisnası olmadan eşit bir biçimde kabul ve icra edilmesi koşuluyla değerli insani nedenler olarak telakki edilebilir.

İkinci Görüş

10 Aralık 1948 tarihinde, yani yıkıcı İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden üç yıl sonra, "İnsan Hakları Beyanname'si" adı altında bir metin, toplam 58 üyeden 48 üye tarafından Bir-

1- İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, Önsöz.

leşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edildi. Muhalif oyu olmayan bu beyannameye, komünist ülkeler (Sovyet Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Polonya) ve Güney Afrika ile Suudi Arabistan'dan müteşekkil 8 üye, kendilerine özgü çeşitli nedenlerle çekimsiz oy verdiler. Bu beyannameye muvafık oy veren ülkelerin tamamı, Batılı ya da Batı'nın şiddetli nüfuzu altındaki ülkelerden oluşuyordu. Oylardaki gruplaşmaya baktığımızda bu beyannamenin Batılı ülkelere egemen olan düşüncelerin ürünü ve felsefi, ideolojik ve hatta siyasi bakımdan Batı kültürüne bağımlı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁽¹⁾

Bugünkü biçimi ve içeriği ile bu beyannamenin gündeme getirilmesi ve onaylanmasının nedenleri ve niteliğini incelemek için birkaç yıl geriye gidip köklerini araştırmamız gerekir.

Japonya'nın 1941 yılında Amerikan deniz üssünün bulunduğu Pearl Harbor Limanı'na saldırmasının ardından, Amerika Müttefiklerin lehine ve Eksen Ülkelerin aleyhine savaşa girdi. O günden itibaren Müttefik Devletlerin başkanlarının düzenlediği çeşitli konferanslarda, ezcümle Ekim 1944 Dumbarton Oaks Konferansı'nda ve 1945 San Francisco Konferansı'nda savaş sonrası sorunlar tartışılıyordu.

O sırada **Franklin Roosevelt** önderliğindeki Amerika Birleşik Devletleri iki büyük sorunla karşı karşıya idi:

1- Muvafık oy veren ülkeler şunlardı: Afganistan, Arjantin, Avustralya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Burma, Kanada, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Mısır, El Salvador, Etiyopya, Fransa, Yunanistan, Guatemala, Haiti, İzlanda, Hindistan, İran, Irak, Lübnan, Liberya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Nikaragua, Norveç, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Kamboçya, İsveç, Suriye, Türkiye, İngiltere, Amerika, Uruguay ve Venezuela. [*Yearbook on Human Rights*, 1949, p. 468]

a) Savaşta en az can ve mal kaybı olan en güçlü muzaffer ülke olarak ABD, bir yandan savaş sonucunda Avrupa kıtası ülkelerinin zayıf düşmesi, öte yandan komünizmin yayılma ve Amerika'nın ideolojik rakibi Sovyet Rusya'nın tüm Avrupa'yı nüfuz alanına alma olasılığı göz önünde bulundurularak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yılların aksine, inzivaya çekilemezdi ve çekilmek de istemiyordu.

b) Wilson'un düşüncesinin ürünlerinden olan Uluslar Topluluğu'nun yenilgiye uğradığını tecrübe eden ABD, yavaş yavaş hayali ve idealist fikirlerden çıktı ve realizm ekolü düşünürlerinin fikirleri bu ülkenin yöneticilerine egemen oldu. Ancak o ülkelere egemen olan genel atmosfer göz önünde bulundurularak 180 derecelik ani bir dönüş yapmak mümkün değildi ve dünya kamuoyunu kandırabilmek için hâlâ hümanist ve demokratik sloganların kullanılması gerekiyordu.

O zaman en çok tartışılan konu, İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri ve gelecekte savaşların nasıl önleneceği konusu idi. İdealistler, Kant'ın görüşünü benimseyerek savaşın nedenlerinin Almanya ve İtalya gibi ülkelerde totaliter rejimlerin ortaya çıkmasından kaynaklandığını ve sonuç olarak bir diktatörün insan bireylerinin iradesi ve geleceğini dikkate almaya rak milyonlarca insanı ölüm ve felakete sürükleyebileceğini ileri sürüyorlardı.⁽¹⁾ Savaşı önlemek ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için Kant'ın tavsiye ettiği ve Wilson'un takip ettiği çözüm şuydu:

İzin verin de insanların kendileri savaş ve barışa karar versinler. Şöyle ki: Demokratik düzenlerin kurulması veya daha önce var olup da ortadan kalkan yerlerde demok-

1- Claude, Inis L. Jr., *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*, New York: Random House, 1956, p. 221.

rasinin yeniden canlandırılmasıyla, karar vericilerin bir savaş başlatmanın sonuçlarını dakik olarak değerlendirebileceklerinden emin olabiliriz.⁽¹⁾

Bu görüş, sadece **Lenin**'in emperyalizm teorisine dayanarak savaşların kapitalist ülkelerin dev şirketlerinin ekonomik re-kabetinden kaynaklandığına inanan Marksistlerin değil, aynı zamanda realistlerin ya da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan politikaları üzerinde derin etkileri olan **Reinhold Niebuhr**, **Spiekman**, **Schumann**, **Morgenthau** ve **George Kennan** gibi **Machiavelli** ve **Hobbes**'ın takipçilerinin düşüncelerine de tersti.⁽²⁾

Bu koşullarda Roosevelt, uluslararası sahnede korumacılık tezini ileri sürdü. O, "Küresel barışı tehlikeye atmak isteyen küçük ülkeleri cezalandırmak, insanlık ailesinin büyük kardeşleri olarak büyük ülkelerin hakkıdır" diye ilan etti. Ona göre dört büyük ülke Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya ve Çin'in kayyım rolünü üstlenmesi gerekiyordu. Roosevelt, 1941 yılında şöyle yazdı:

Şu anki kaotik dünyada ve bu koşullarda Uluslararası Toplum Teşkilatı'nın yenilenmesini tavsiye etmek tasavvur edilemez. Zira büyüklüğü ve genişliği nedeniyle muhalefetler ve karara varamamalar kaçınılmaz olacaktır... Özel işlerde olduğu gibi vesayet ve kayyımlik ilkesinin uluslararası bağlamda uygulanmaması için hiçbir neden yoktur. Vesayet ve kayyımlik, özverili hizmet ilkelerine dayanır. Dünya milletleri arasında, yerlerine oturtulması ve iyiliğe doğru yönlendirilmesi gereken birçok millet ve büyük insan olduğu gibi, kendileri ve diğer uluslarla

1- Age, s. 222.

2- James E. Dougherty, Robert L. Pfaltzgraff, *Contending Theories of International Relations*, p. 68.

ilişkilerinde kayyıma ihtiyaç duyan çok sayıda çocuk da vardır.⁽¹⁾

Öte yandan, dünyanın küçük ülkelerini kandırmak ve memnuniyetlerini kazanmak için onları da bir şekilde bu işin içine katmak gerekirdi ki, evvela görmezden gelinmemiş olsunlar, ikinci olarak da uluslararası toplumun yönetiminde bağılayıcılığı bulunan herhangi bir rolleri olmasın. Roosevelt bu konuda şöyle dedi:

Ben, yönetimi büyük güçlerin elinde olması koşuluyla her şeyin konuşulup tartışılabileceği küresel bir kurulun oluşturmasına karşı değilim.⁽²⁾

Bu temel üzerine ve farklı görüşleri barıştırmak amacıyla, mevcut terkibi ile iki önemli organdan oluşan Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuruldu:

1- Güvenlik Konseyi: Savaşın galibi büyük güçlerden oluşur; “veto” hakları ve bağılayıcılığı olan geniş yetkileri vardır. Birleşmiş Milletler Teşkilatı fiilen bu ülkelerin kontrolündedir ve Teşkilat’ın bunlara rağmen bir karar çıkarma olanağı bulunmamaktadır.

2- Genel Kurul: Büyük güçler de dâhil olmak üzere, görünürde bağımsız olan tüm ülkelerin eşit oy hakkıyla katılma ve oy kullanma hakkı vardır; ama hiçbir yürütme gücü yoktur ve kararları tavsiyeden öteye geçemez. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi işte böyle bir kurulda kabul edildi.

Çeşitli devletlerin temsilcilerinin Birleşmiş Milletler Tüzüğü’nü hazırlamak için San Francisco Konferansı’nda toplandık-

1- Gaddis, John Lewis, *The United States and the Origins of Cold War*, 1972, p. 24.

2- Age, s. 25.

ları sırada, dünyanın çeşitli ülkelerinden siyasi partiler ve Sivil Toplum Kuruluşları'nın delegeleri de, dünya çapında milyonlarca insanın temsilcileri olarak, insan haklarının yaygınlaştırılması ve korunmasını savaş sonrası dünyanın en büyük ulusal ve uluslararası hedefi olarak ilan eden Dumbarton Oaks Konferansı'nın önerilerinin yeterli olmadığı yönünde San Francisco Konferansı'na baskı yapıp, o önerilerde bazı düzeltmeler yapmanın gerekliliğinin yanında uygulanmasının garantisi için de bir çare düşünülmesini talep ettiler.⁽¹⁾ Buradan hareketle konferansın üyesi küçük ülkeler, insan haklarının korunması ve desteklenmesi üzerinde daha çok durulması gerektiği konusunda ısrarcı oldular. Örneğin Panama, tüzüğün içerisinde bir insan hakları bildirgesinin yer almasını önerdi. Bu öneriye, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere dört büyük devlet şiddetle karşı çıktı.⁽²⁾ Çünkü onlar, insan hakları konusunda yeni uluslararası kuruluşa geniş yetkiler vermek istemiyorlardı. Sonunda, kurulduktan sonra İnsan Hakları Komisyonu'nun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni hazırlamasına karar verildi.

Sonuç olarak, San Francisco Konferansı, Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nün insan haklarıyla ilgili maddelerini kasıtlı olarak belirsizlik içinde bıraktı. Bu nedenle görüş sahibi bazı kişiler, ezcümle **Kelson**, Birleşmiş Milletler üyelerinin tüzüğü imzalayarak aslında insan hakları konusunda hiçbir taahhüt altına girmediklerini söylediler.⁽³⁾ **Inis Claude** şöyle diyor:

Birleşmiş Milletler Tüzüğü'nde idealist kamuoylarına verilen imtiyazlar, sözel bir dekorasyondan öte bir şey ol-

1- Ebu Saidi, Mehdi, *İnsan Hakları ve Batı'daki Evrimsel Seyri*, s. 248 ve 249 (Farsça orijinali).

2- Muktedir, Huşeng, *Birleşmiş Milletler'deki Gelişmeler*, 1971, s. 192 (Farsça orijinali).

3- Age, s. 198.

madığı gibi, idealleri güçlendirmek için yeni bir teşkilat kurmayı amaçlayan bir plan asla değildir. Birleşmiş Milletler'in insan hakları konusunda yetkili merci olarak belirlenmesi yönündeki baskılar sonucunda, sadece tüzük tekrar gözden geçirilerek insan haklarının geliştirilmesi amaçlandı; yoksa uluslararası ölçekte insan haklarını garanti altına alacak bir mekanizma oluşturulmadı.⁽¹⁾

Mevcut ortamı yumuşatmak ve küçük ülkeleri memnun etmek için tüzüğe dâhil edilen tek şey, 68. maddedeki şu açıklama idi: "Birleşmiş Milletler, ilk iş olarak bir beyanname hazırlayacaktır." Buna göre, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, beyannameyi hazırlayıp Birleşmiş Milletler Genel Kurul'una sunmakla görevlendirildi. Ekonomik ve Sosyal Konsey'in görevi üç bölümden oluşuyordu: 1- İnsan Hakları Beyannamesi'ni hazırlamak, 2- İnsan haklarıyla ilgili sözleşmeler, 3- Uygulama planları hazırlamak. Fakat buna rağmen, sadece uygulanma garantisi olmayan bir beyanname hazırlamakta başarılı oldu.

Bu söylenenleri dikkate alarak şöyle diyebiliriz: **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni onaylayanlar, insan haklarının geliştirilmesi konusunda samimi değillerdi; büyük ihtimalle hâlâ da samimi değiller ve bu beyanname, sadece Batı ülkelerine egemen olan idealist atmosferin etkisi altında ve bunun San Francisco Konferansı üzerindeki baskısı sonucu, uygulanma garantisi olmadan onaylanmıştır.**

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin hızlı bir şekilde kabul edilmesi, herkesin takdirini kazanmış ve hatta bazı bilgiler, bunu Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın en büyük başarısı olarak ilan etmişlerdi. Ancak bu beyannamenin böyle hızlı

1- Age, s. 200.

bir şekilde onaylanması sebepsiz değildi; zira Genel Kurul'da toplanan ülkeler, yasal olarak hiçbir bağlayıcılığı olmayan bir belgeyi onayladıklarının farkındaydılar. Bu nedenle de Genel Kurul, bu beyannameyi gerçekleşmesi arzu edilen ortak bir ideal olarak tanımladı. BM İnsan Hakları Komisyonu başkanı **Bayan Eleanor Roosevelt**'in deyiimiyle:

Beyanname, uluslararası bir antlaşma veya anlaşma değildir ve yasal bağlayıcılığı yoktur; sadece insanın vazgeçilmez haklarından bir kısmının ifadesidir ki, yerine getirilmesi, dünya çapında tüm insanlar için arzu edilen bir şeydir.⁽¹⁾

Başka bir ifadeyle: Dünya halklarını kandırmak, oyalamak ve hiçbir pratik değeri olmayan bir şeyi onaylamakla avutmak için bir araçtır.

Üçüncü Görüş

Üçüncü görüşün izahında iki konuyu açıklığa kavuşturmamız gerekir:

Birincisi: Öyle anlaşılıyor ki, bu evrensel hakları tedvin etmenin asıl neden ve saiki, insan hayatına ve değerlerine önem vermenin ciddiyetinin ve insanlar arasındaki yıkıcı çekişme ve çatışmalar sonucu meydana gelen çeşitli acıları, özellikle de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ister güçlü, ister güçsüz tüm insan toplumlarını kuşatan acılar ve sefaletleri azaltmanın gerekliliğinin anlaşılmasıdır. Bu insan haklarının tedvin nedenlerini bir bir incelediğimizde şunu göreceğiz ki, insanlığın çatışmalar ve iğrenç cinayetlerden kurtulmasına olan özleme ilaveten, insanların özgürlüklerine kavuşması ve barış

1- Claude, Inis L. Jr., *Swords into Plowshares: The Problems and Progress of International Organization*, New York: Random House, 1956, p. 64.

ve huzur içinde yaşaması arzusu da, bu hakları yazanların saiklerinden biri imiş. Beyanname'nin önsözünde de hatırlattıkları gibi, özgürlük, barış ve huzurun tesisinin mantıklı nedeni olduğunu söyleyebileceğimiz halklar arasında dostça ilişkilerin geliştirmesi, bu hakların temelini oluşturan amaçlardan biridir. Buna göre, bu amaçların dile getirildiğini dikkate alırsak, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin alt zemininde, dikkate şayan ölçüde insanların ilişkilerini düzeltme amacının olduğunu söyleyebiliriz. Umarız, bu hukuk sisteminde mantıklı ve insani yorumlarla birlikte bazı temel düzeltmeler yaparak, buna yöneticilerin iyi niyetleri ve uygulamada ayırmacılık yapmamalarını da ekleyerek, insanlığın yüksek ideallerinden biri gerçekleşmiş olur.

İkincisi: Acaba bu evrensel hakların yazılması, insanlar arasındaki çatışmaların zorunlu bir sonucu olarak mı ortaya çıkmış, yoksa insanlar arasındaki dostça ve kardeşçe ilişkilerin önemi ve değerli ilkelerinin anlaşılmasından mı kaynaklanmıştır? Bu beyannamenin önsözünde belirtilen saikler dikkate alındığında, bu hakları yazanların amacının her iki konuyu dile getirmek olduğunu söyleyebiliriz; yani hem insanlar arasındaki çekişme ve çatışmaya son vermeyi, hem de insanların dostça ilişkileri, kardeşliği ve eşitliğinin değeri ve önemine vurgu yapmayı amaçladıklarını söyleyebiliriz. Ancak daha dikkatli ve daha kapsamlı bir inceleme ile şu sonuca varıyoruz: Diğer özel haklar gibi, bu hakların da temel zeminini, insanın istek ve arzularının sınırsız olduğundan yola çıkarak, insanların birbirlerine saldırmasını engellemek oluşturmaktadır. Bu zemin, tamamen mantıklı bir neden ve gerekçe olmakla ve bir anlamda insanın zalimce isteklerini ve sınırsız bencilliklerini hayata geçirmesini önlemenin tek yolu olmakla birlikte, unutmamak gerekir ki, eğer bu hakların yazılmasının asıl nedeni, insanların birbirleriyle çekişme ve çatışmasını

önlemek ise, bu, tek başına insanlık için bir utanç vesilesi olmaya yeter; zira bu durumda, bu tür bildirelerin değeri, kan emici hayvanların yırtıcılıklarını önlemek için güç kullanmaya başvurmak gibi zorunlu bir sonuç seviyesine kadar düşer!

DEĞERLER ALANINDAKİ YORUMLAMA, İLK İNSAN HAKKI

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ve içerdiği maddelerin tedvin edilme nedenleri ve saiklerini açıklamadan önce, bu beyannamede geçen insandan maksadın kim veya ne olduğunun bilinmesi için, insan hakkında gerekli ve yeterli bir araştırma yapılması çok yerinde ve uygun olurdu. Acaba maksat, peygamberlerin bizim için, "zâtı itibariyle haysiyet, şeref ve onur sahibi olan, yetkin ilahi hikmet ile var edilen, ancak iyilik ve mükemmellikte yarışmak suretiyle ulaşabileceği yüce bir hedefe doğru ilerleyen ve kendisi bu değeri kendinden olumsuzlamadıkça bu değere sahip olan bir varlık" diye tanımladıkları ve bu insana ihanet eden ve haklarını görmezden gelen kimsenin ilahi iradeye savaş açmış sayılacağını bildirdikleri insan mı? Yoksa "**Thomas Hobbes**"ler ve "**Machiavelli**"lerin tarif ettikleri ve "İnsan, insanın kurdudur ve insanın varlığında değer sayılabilecek hiçbir hakikatin gerçekliği yoktur" dedikleri, diğer bir deyişle; "İnsanın Allah'tan ve kendi dışındaki bir varlıktan aldığı hiçbir değeri yoktur; bu nedenle de doğal olarak bencil ve aldatan bir varlıktır" ve daha genel bir ifadeyle; "Tek mantığı, 'Ben amacım, başkaları araçtır' olan ben eksenli bir varlıktır" diye tanımladıkları insan mı?

Ben, 7-11 Mayıs 1990 tarihinde Filipinler'in başkenti Manila'da, Asya ve Okyanusya ülkeleri için Batı İnsan Hakları hakkında

düzenlenen konferansta, konuşmamın bir bölümünde şu hususları gündeme getirdim:⁽¹⁾

1- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, önsözünde de belirtildiği üzere, insanı hor görülme ve aşağılanmaktan kurtarmak ve insanlık ailesinin tüm üyelerinin zatî haysiyet ve saygınlığa ve eşit haklara sahip olduğu temeli üzerine özgürlük, adalet ve küresel barışı gerçekleştirmek için insan haklarının tanınmasının gerekli olduğu düşüncesinden hareketle hazırlanmış ve yazılmıştır. Açıktır ki, böylesi insani ideallerin gerçekten gerçekleşmesi için öncelikle insanın zatî haysiyet ve saygınlığının ispat edilmesi gerekir. Oysa dünya üniversiteleri, insanın onur ve saygınlığını ispat için bilimsel ve felsefi anlamda hiçbir doğru adım atmadıkları gibi, maalesef bir yandan "gücün özgünlüğü" (Leviathanizm) teorisi, öte yandan da kültürel yozlaşma ve tarihin temel ilkeleriyle ilgili olarak yapılan asılsız analizler -aşırı pozitivistimin üçlü aşaması gibi- nedeniyle insanların kutsallığı ve manevi onurunun olumsuzlanması gün geçtikçe daha da güçleniyor. Oysa İslam ve diğer ilahi hak dinler açısından insan, "**Gerçekten biz Âdem oğullarını onurlu kıldık...**"⁽²⁾ ayeti gereğince zatî haysiyete ve yüce bir normatif tekâmül kabiliyetine sahiptir. Bu görüşe göre, tüm insan toplumlarına insanın zatî haysiyet ve saygınlığına riayet edilmesi gerektiğini tavsiye etmek tamamen mantıklıdır.

Bu nedenle Batı Evrensel İnsan Hakları'nın **evrensel bir kültüre** dönüşmesi için öncelikle insanın bu zatî haysiyet ve saygınlığının ispat edilmesi ve insanı, tüm insanları birbirlerini yiyen kurtlar olarak gören Makyavelizm ve Leviathanizm

1- Bkz. Caferi, Muhammed Taki, *Aklın Mesajı*, s. 45-58, 1. Baskı, 2001. (Farsça orijinali).

2- İsrâ Suresi, ayet 70.

veya Yararcılık düşüncelerinden kurtarıp asıl konumuna kavuşturmak gerekir.

2- Batı İnsan Hakları, insan toplumlarının barış, özgürlük ve adalet temeli üzerinde bir arada yaşama düşüncesine dayandırılmıştır. Elbette hiç kimse barış, özgürlük ve adaletin ideal şeyler olduğundan şüphe etmez. Ancak gözlemlediğimiz gibi, sırf insanların fitri duygularından yararlanarak bu temellerin zaruri olduğunu iddia etmek, insanların, tüm bireylerinin kendilerini bir ailenin üyeleri olarak görecekları bir dünyayı oluşturmaya olan ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Zira böyle bir iddia, çok daha yüce bir temele dayanmalıdır ki, bu yüce temel, İslam açısından Tanrı inancıdır; ya da en azından -gelişmiş, geri kalmış, gelişmekte olan, güçlü ve güçsüz- bütün ülkeleri söz konusu bu evrensel hakları kabule ve uygulamaya geçirmeye mecbur etmek için, herkesin kabul ettiği bilimsel bir temele dayanmalıdır.

3- Tarihsel deneyimler, yüce bir hukuk sistemi tedvin etmenin, onun mutlaka uygulanacağı anlamına gelmediğini göstermiştir. Bu uygulanmamanın iki nedeni vardır: Biri ayrımcılık, diğeri ise toplumsal hazırlığın olmamasıdır. Bu nedenle bireylerinin öğrenim ve eğitim bakımından kabul etme hazırlığı olmayan bir toplum için en yüce hukuk sistemini tedvin etmek, tıpkı bir yanardağın zirvesinde görkemli bir saray inşa etmek gibidir.

Bu yüzden tüm insan toplumlarını evrensel hakları gerçekten kabul etmeye ve uygulamaya hazırlamak için herkese ortak birtakım manevi ve ahlaki ilkelerin öğretilmesi gerekir. İslam'ın hukukun kabul ve uygulanmasını sağlamak amacıyla genel olarak insanların ahlaki eğitimine hayatî bir önem vermiş olması boşuna değil.

4- Batı Evrensel İnsan Hakları, insanlar için erdem ve onur konusunu görmezden gelmiş ve bu hakların hiçbir maddesinde erdemli, takvalı ve onurlu insanlar için bir imtiyaz öngörülmemiştir. Fakat İslam açısından, insanları tekâmüle ve sosyal hayatta uygun mevkilerde yer almaya teşvik etmek için bu imtiyazın öngörülmesi ve ilan edilmesi bir zorunluluktur.

Erdemli insanlara bir imtiyaz verilmesi, diğer insanların haklarının ihlal edilmesi anlamına gelmez. Nitekim tüm toplumlarda daha samimi, daha akıllı ve daha bilinçli insanlar, daha yüce ve önemli işlere seçilme liyakatine sahiptirler. İslam da bu imtiyazı açık bir şekilde beyan etmiştir:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.⁽¹⁾

1- Hucurat Suresi, ayet 13.

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ'NİN TEDVİN NEDENLERİNİ İNCELEME

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin tedvin ve tanziminin nedenleri, yedi eksende özetlenmiştir. Temel öncüllerden biri, bu maddelerin içeriğine vâkıf olmak, onların değerlendirilmesini yapmak ve tedvin ve tanzim edilmesinin nedenleri hakkında gerekli bilgiye sahip olmak olduğundan, İnsan Hakları'nın ortaya çıkmasında etkili olan ve önsözünde de belirtilen nedenlerinin her biri üzerinde biraz tartışmayı gerekli görüyoruz:

İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına...

Tüm insanların zatî haysiyetini tanımadan özgürlük ve barışa ulaşmanın mümkün olmayışı, çok doğru ve sağlam bir tespittir ve bu ikisinin birbirinden ayrılmaz olduğundan en ufak kuşku duyulmamalıdır. Ancak bunun araştırılması ve incelenmesi, aşağıdaki konular üzerinde dikkatle durulmasını gerektirmektedir:

Birinci Konu: İnsanların doğuştan saygınlığı anlamına gelen zatî haysiyeti ispat etmenin yolu nedir? Bu konu, İnsan Hakları Beyannamesi'nin önsözünde anlamını ispat etmesi veya en azından psikologlar, filozoflar, ahlakçılar, teologlar, siyasal bi-

limciler, hukukçular ve garazsız tarihçiler gibi insani bilimler uzmanlarından bazı yorumlayıcıları o anlamı ispat etmek için görevlendirmesi gereken bir konudur. Bu uzmanların kendi kişisel ön kabullerinden etkilenmeden insanların üstün algıları ve duyguları üzerinde derinlemesine düşünerek, delilsiz kültürel pazarlıklar ve egemenliklerin ötesinde, “zatî insan haysiyet”ini (zatî değeri) ispat etmeleri gerekir. Zira biz **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi**’nde, her birinin kendine özel delilleri, gelenekleri, dinî inançları, dayanakları, genel önermeleri ve tanımları olan ve bunlara dayanarak kendilerine ait kanunları ve hakları ispat edilmiş kanunlar ve haklar olarak algılayan milletlerden her birine özel kanunlar ve haklar ile karşı karşıya değiliz. Biz bu beyannamede, çeşitli halklar ve milletler, değişik kültürler ve dinler, farklı tarihsel geçmişler, dağınık güçler, imtiyazlar ve ırklarla karşı karşıyayız ve onların hepsine şunu söylüyoruz: Sizin hepinizin bu hukuk maddeleri karşısında kendinize özel milliyetler, kavmiyetler, kültürler ve tarihsel geçmişlerinizden ve hepsinden de daha önemlisi gücünüz, ayrıcalıklarınız ve etnik özelliklerinizden vazgeçmeniz ve el çekmeniz gerekir. Öte yandan bunu söylerken, dünya halkları ve milletlerine, bizim emrimizle bu maddelere uymak zorunda olduklarını kabullendiremeyiz.

Dolayısıyla bu gibi makul haklar ve özgürlüklerin zorunluluğu ve değerini öncelikle siyasetçilerin kendilerine anlatma yönünde sürekli ve kesintisiz bir çaba gösterilmelidir. Zira bu gibi hakları tanımının gerekliliğini hissetmek, gerçekte insan toplumlarının tüm hukuk, ekonomi ve siyaset öncülerinin, insanların doğal birlikte yaşamasını sağlayacak hakların yanında, insanların ruhlarının da birtakım hakları olduğunu ve toplumları yönetenlerin, bir avuç iradesiz ve bilinçsiz mahlûka değil de insanlara ve insanların tarihine hükmetmek istiyorlarsa, insanların ruhlarının da haklarına riayet etmeleri gerektiğini bilmelerini hatırlatan bir uyarıdır.

Halklar ve milletler arasında “ortak anlayış”ın meydana gelmesinin önündeki en büyük sorunlardan biri, insanların hayat işlerinin birliğinin parçalanmış ve dağılmış olmasıdır. Bu parçalanmışlık ve dağılmışlık, sadece halklar ve milletler arasında “ortak anlayış”ın ortadan kalkmasına sebep olmakla kalmamış, aynı zamanda bir toplumun insanların kutsal moralini de yok etmiş ve herkesi birbirine yabancılaştırmıştır. Başka bir deyişle; ahlaki boyutun hukuki boyuttan, bu ikisinin de sosyal boyuttan, bu üçünün de siyasi boyuttan, bu dört boyutun da bilimsel boyuttan, bu beş boyutun da felsefi ve ontolojik boyuttan, tüm bunların da dinden ayrılmış olması, insanı kendine ve başkalarına yabancılaştırmıştır.

Bu parçalanmışlık, sınırlı bilimsel yöntem açısından hoş karşılanmış ve hatta zorunlu olarak algılanmış olsa da, insanların içindeki “hayatta ortaklık” hissi ile “makul hayatta birlik” hissinin kurutmuş ve gevşetmiştir. Bu nedenle diyoruz ki: İnsanların hayatında analitik yöntemin önemi olduğu gibi, hayat hakkında sentetik yöntemin de zorunluluğu vardır. Biz bu iki temel yöntemle insanların ruhsal birliğinin temellerini ispat edip, onları evrensel hakları kabullenmeye hazırlayabiliriz.

Burada hatırlattığımız çok önemli bu iki noktayı, **Robert Houghwout Jackson**'ın⁽¹⁾ *İslam'da Hukuk* kitabı için yazdığı önsözün bazı bölümlerinde görebiliriz:

Birinci Nokta: Amerikan yasasında insan hayatının çok önemli ve birleşik boyutlarında kesin ayrışıklık söz konusudur. Oysa İslam fıkında bu boyutlar insicamlı ve bütünlüştürmüş hâldedir:

Amerika'da kanun, ahlaki görevlerin uygulanmasına sınırlı bir temasta bulunmuştur. Aslında, bir Amerikan

1- Amerika Birleşik Devletleri Yargıtay eski başsavcısı (1940-1941).

vatandaşı, kanuna uyan bir birey olduğu hâlde, ahlaken bozuk ve alçak bir kişi de olabilir.⁽¹⁾

O, bu önsözde şöyle diyor:

Bu yüzden bizim yasalarımız Amerika'da dinî görevleri belirlemez; bilakis bilinçli bir şekilde onları dışlar.⁽²⁾

Biz biliyoruz ki, insanın ahlaki, dinî ve hukuki boyutlarının bu ayrışıklığı Amerika'ya özgü değildir; Batı ve Doğu ülkelerinin hemen hepsinde, yasadaki bu ayrışıklık görülmektedir.

Jackson, bu cümlelerinin ardından İslam hukukunda insan hayatının boyutlarının birliğini şu sözlerle anlatıyor:

Bunun aksine, İslam hukukunda kanunun menşe ve kaynağı Allah'ın iradesidir ki, bu irade, elçisi Muhammed'e (s.a.a) aşikâr olmuştur. Bu yasa ve ilahi irade, farklı kabileler ve aşiretlerden de olsalar ve birbirinden uzak ve ayrı çeşitli coğrafyalarda da yaşasalar, tüm müminleri tek bir toplum olarak görür. Burada toplumun doğru ve sağlam yapıştırıcı gücü, milliyet ve coğrafi sınırlar değil, dindir. Burada devletin eleştirici, bölücü ve ayrıştırıcı olmasına müsaade edilmesi şöyle dursun, kendisi de Kur'an'a teslim olmuş ve itaat etmiş durumdadır ve başka bir yasa koyucuya yer yoktur. Mümine göre, bu dünya, daha iyi bir dünya olan öteki dünyaya açılan bir koridordur; Kur'an da bu âlemden öteki âleme sağlıklı geçişi sağlamak amacıyla bireylerin birbirlerine ve topluma karşı davranışlarını düzenleyen kanunları ve kuralları belirlemektedir. Dinî ilkler karşısında davranış tarzını ve herkesin kişisel, toplumsal ve siyasal hayat tarzını belirleyen siyasal veya

1- Mecid Hadduri ve Herbert J. Lisbani, *İslam'da Hukuk* (İngilizce orijinali).

2- Age.

yargısal teorileri Peygamber'in öğretilerinden ayırmak mümkün değildir...⁽¹⁾

"Makul hayat"ta insanın tüm boyutlarının uyum ve birliğinin zorunluluğu dikkate alınarak, bu zorunluluk sağlanmadıkça, "makul hayat"a kavuşmanın sayesinde tam bir uyum ve birlik içinde hür vicdanla birbirlerinin haklarını tanıyan bireylerden oluşan bir toplumun oluşmasını beklemenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Hâl böyleyken çok farklı ırklar, renkler, kültürler, çevreler, ahlaklar, dinler ve hukuk sistemleriyle dünya ülkeleri ve toplumlarının birbiriyle uyum içinde olup, "bir ailenin üyelerini" oluşturmalarını ve birbirlerine "kardeşlik ruhuyla" davranmalarını beklemek, asla gerçekçi bir yaklaşım değildir.

İkinci Nokta: İslam fıkhi, farklı ülkeler ve toplumların hukuki ihtiyaçlarını karşılayarak dünyanın birçok noktasında adalet yanlısı feryatlarını yankılandırmayı başarmıştır. **Jackson**, kendi ifadelerinde bu noktayı şöyle açıklamıştır:

Dünyanın en genç dini olan bu dinin, Asya ve Afrika'nın kavurucu güneşi altında milyonlarca insanda ve Amerika ülkelerinde yaşayan binlerce kişide adalet yanlısı duygularını tatmin eden bir fıkıh icat etmiş olmasını teşhis etmek... Artık kendimizi dünyanın adaleti seven veya adaletin manasını anlayan tek milleti olarak görmememizin zamanı gelmiştir; zira İslam ülkeleri, kendi hukuk sistemlerinde adaleti ulaştırmak istedikleri bir hedef olarak seçmişlerdir.⁽²⁾

Daha önce de belirttiğimiz gibi, biz güç kullanarak ve üstünlük taslayarak dünya milletleri ve toplumlarına, tüm imtiyazları ve özellerini lağvetmelerini emredemeyiz. Aynı şekilde

1- Age.

2- Age.

onlara, kendi özellerinden vazgeçip, kendilerini bu evrensel beyannamenin maddelerini uygulamakla yükümlü görmelelerini söyleyemeyiz. Kimse, hukuki maddeleri açıklamada psikolojik, ahlaki, felsefi, dinî, siyasi ve tarihî tartışmaların ve hatta hukuk felsefesi tartışmalarının yeri olmadığını ileri sürerek bu öneriye itiraz edemez. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, evrensel haklar; bireylerinin tarih, çevre ve ahlakta, keza dinî, kültürel ve coğrafi ilkelerde ortak olmalarının özel bir hukuk sistemini kabul etmeyi gerektirdiği ve bu hukuk sistemini tedvin ve tanzim etmede çeşitli insani bilim dallarının bilginleri ve araştırmacılarının işbirliği yapmasına ihtiyaç duyulmayan, her millete özgü özel yasalar ve haklardan farklıdır.

Değerlerde, arzulara, hareketin başlangıç noktası ve güzergâhında ve hayatın yüce hedefinde birliği kabul etme zeminini hazırlamadan bu evrensel hakları sunmak, tamamen etkisiz olmasa da naçiz bir değeri olacaktır. **Cesare Borgia**, Machiavelli ve Thomas Hobbes gibi teorisyenlerin insan ve insanlık hakkındaki normatif teorilerini ortadan kaldırmadan böyle bir zemini hazırlamak mümkün olmayacaktır. Kısacası, milletlerin gerçekten bu evrensel hakları kabul etmeye hazır olması için, “anlamsız dünyada anlamsız insan” sonucunu veren “İnsan, insanın kurdudur” formülünü yeterli delillerle insanlığın bilimsel sayfalarından silmek gerekir. Eğer adı geçen bilimlerin düşünürleri, yeterli delillere dayanarak bu formülü reddedemezlerse, her toplum ve dönemde, hatta her insan topluluğunda, Borgia, Machiavelli ve Hobbes gibilerin samimi izleyicileri, Evrensel İnsan Hakları'nın tedvin ve tanziminin en temel nedeni olan özgürlük ve barışı, istedikleri gibi yorumlamaya ve insanlığın tüm değerleri ve ilkelerini kendi amaçları için birer araç olarak görmeye devam edeceklerdir. Çünkü onların beyinlerinin tek aktif unsuru şudur: “Ben amacım, başkaları araç!” Tüm değerleri yok

eden bu akım, tarih boyunca insanlardan **milyonlarca** kurban almış, bu defa da **milyarlarca** kurban almayı beklemektedir. Bu yıkıcı akım, en iyimser düşünürleri bile muzdarip eden ve uykularını kaçıran bir akımdır. **Mevlana**, yüzyıllar ve asırların en neşeli ve en iyimser düşünür ve ariflerinden biri olmasına rağmen -zira müspet irfan⁽¹⁾ genellikle iyimserlikten ayrılmaz- bu akımı gördüğünde üzülenek şöyle diyor:

Kimse mihnete duçar olan senin gamını çekmediği için, kendi işini kendin yapman gerek. İnsanların çoğu insan yiyicidir. Onların selam vermelerine pek güvenme! Hepsinin gönlü şeytanın evidir. Şeytan insanlardan pek lâf kabul etme! Yüz binlerce "la havle" çeken şeytanı gör! Ey Âdem, İblis'i yılanda gör! Bir kasap gibi dostun derisini yüzmek için üfleyip durur; sana "Ey can, ey dost!" der. Üfler ki, derini yüzsün. Düşmanlardan afyon alıp tadan kişinin vay hâline! Kasap gibi başını ayağına koyar ki, üfleyip, ağlata ağlata kanını döksün. İnsanların arazisine ev kurma! Kendi işini gör, yabancıнын işini görme!⁽²⁾

Alfred North Whitehead da bu akımı görerek üzüntüyle şöyle yazıyor:

İnsan doğası o kadar karmaşık ve girifttir ki, toplumsal reform için kâğıt üzerinde yazılan bir programın, egemenlerin yanında o işe yaramaz kâğıt kadar bile değeri yoktur.⁽³⁾

İkinci Konu: "İnsanlık ailesinin üyeleri" ifadesi, ahlaki değer yüklü bir kavram ve tüm insanların kendilerini bir ailenin üyeleri olarak telakki etmeleri için en yüce ideal ve en yararlı

1- Bkz. Caferi, Muhammed Taki, *Tüm Eserleri 1 – İslami İrfan*, yıl 2013. (Farsça orijinali).

2- Mesnevî, 2. Defter.

3- Whitehead, Alfred North, *Adventures of Ideas (Düşünceler Tarihi)*, s. 31.

ve yapıcı kitlesel iletişim örneği olduğu hâlde, bu düşünce, sosyal hayatın ortaya çıktığı ilk günden şimdiye kadar -ilahi liderlerin insanların ruhsal bölgesini algılayarak onların hayat meydanına girip, onları doğalarında olan birlik ile tanıştırdıkları ve bir ailenin üyesi olma hâletiruhiyesiyle yönettikleri birkaç örneğin dışında- olgunlaşmış insanların beyinlerinden gerçekleşme alanı olan dış dünyaya inmemiştir.

“Biz tarih boyunca insan toplumlarında ilahi liderlerin önderliğinde olmayan bazı uyumlu ve ahenkli yaşamlarla karşılaşırız” denebilir. Bu sorunun cevabı oldukça açıktır. Çünkü kölelik döneminde de uyumlu sosyal yaşama rastlamak mümkündür. Çoğu köleler, insani ilkelerden ve kendi zatî haysiyet ve değerlerinden habersiz oldukları için zorunlu, yüzeysel ve temelsiz bir rıza ile uyumlu sosyal yaşam kümelerine katılmışlardır. Bunun nedeni, tarih boyunca yaşamın idamesini sağlayan, değerlere ve daha yüksek mevkilere bağlı kalmadan bir biçimde insanları yaşamaya ikna eden çok güçlü yaşam enerjisidir. (Bununla birlikte insanlar, kendi zihin ufuklarında sürekli daha iyi değerlere ve daha yüksek mevkilere talip olmuşlardır.) İnsan, özellikle toplu hareketleri başlatmak için kendinden öyle uyum, ahenk ve beraberlik göstermiştir ki, o hareketlerin felsefesi ve nedenini bir kenara koyarsak, gerçekten de o toplu hareket döneminde tüm = 1 formülünü kanıtlamıştır. Fakat o hareketlerin çoşan etkenleri söndükten sonra tekrar aynı eski hâline dönmüştür. Oysa peygamberlerin önderliğinde, insanlar peygamberlerin misyonunun asıl unsuru olan “Tüm insanlar Allah’ın ailesinin bireyleri gibidirler” gerçeğinin ispat edildiğini göz önünde bulundurarak, “kardeşlik ruhu” ve “bir ailenin üyeliği” hakikatini, hatta bu ikisinden daha yüce bir birliği (ilahi ruhun güneşinden bir ışın) idrak ederler. Bu birliği hissederek, insanlığa Mevlana’nın aşağıdaki beytinin içeriğiyle hitap edebiliriz:

Bu kadar arbede, sarhoşluk ve anlaşmazlık niye? Hepimiz yol arkadaşları, kabile arkadaşları ve aynı ebeveynden doğmuş değil miyiz?⁽¹⁾

Eğer insanlık bunu başaramazsa, süregiden savaflara yol açan bencillik ve enanîyetler -öyle ki "Savaş ve yıkım, insanın doğasının özelliklerindedir" diyen bazı sözde düşünürler bile çıkmıştır-, çeşitli esaretler, **Epikürist** yararcılık ve hazcılığı (hedonizm), ahit bozmalar ve -yapıcı yarışmalar değil- öldürücü rekabetler gibi çok büyük engeller, insanların yolunu kesecek ve insanlarda -riyakârca ve bezirgânca değil- gerçek anlamda kardeşlik ruhu ve bir ailenin üyeliği duygusunun meydana gelmesine müsaade etmeyecektir.

Ne yazık ki, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin yorumu yapılmayan özgürlüğü insanlığın en büyük ideali olarak tanıtan bazı maddelerinde de, mantıklı bir yorumu yapılmayan özgürlüğü telkin etmenin, insanlara kardeşlik ve bir aile üyeliği ruhunu aşılması şöyle dursun, insanın insandan korkunç ayrılığına sebep olan etkenlerden biri olduğuna dikkat edilmemiştir.

Bu beyannamenin maddelerinin karşılaştırmalı incelemelerinde, bu beyannamenin ortaya çıkmasının en temel nedenlerinden biri olan "insanların bir aile üyeliğinin" gerçekleşmesinin ve "kardeşlik ruhunun" meydana gelmesinin akli şartlarını kendi yerinde inceleyeceğiz.

Üçüncü Konu: Bu beyannamenin "zatî insan haysiyeti", "insanlık ailesinin üyeleri" ve hatta "insanların kişiliğinin derinliklerine ve vicdana dayalı barış ve özgürlük" gibi temel unsurlarının önemli bir bölümü, insanların birbirlerine sevgi gösterme liyakati olduğunu ispat etmeye muhtaçtır. Gerek

1- Divan-ı Şems.

ilahi dinler, gerekse gerçek filozoflar, hatta toplumların tek egemeni olmak isteyen egoist diktatörler tarafından insanları birbirlerine sevgi beslemeye teşvik için, “İnsanlık sözlüğünde ‘sevgi’ kavramı kadar sevimli başka hiçbir insani olgu olmamıştır” denebilecek kadar sayısız sözler söylenmiş, sayısız faaliyetler yürütülmüş olmasına rağmen, bu yolda elde edilen başarı, “İnsan, kendi türdeşleri arasında sevgi icat etmek için bir adım atmıştır” denemeyecek kadar azdır. İnsanı, ham ve temelsiz duyguları doyurmak ya da bezirgânlık yapmak için değil, olgunluğa ve insani sevginin kemaline ulaştırmanın tek zorunlu ve yararlı yolu, ilahi peygamberlerin açtıkları yoldur. Bu yol, herkesin gerçekten kendini sevebilmesi için öncelikle tüm insanlara insanın zatının saygınlığının sabit olmasıdır. Yani, öncelikle insanın zatının saygınlığını kabul edecek ki, insanı insan olduğu için sevebilme noktasına ilerleyebilsin. Ardından tüm insanların ilahi mutlak kemale bağımlılığın- dan dolayı saygın olan insani özde ortak ve beraber olduğunu anlayarak, ham ve geçici duygularla ya da bezirgân zihniyetiyle değil, özgün olarak başkalarına sevgiyi kabul edebilsin.

Dördüncü Konu: İnsanın ruhsal ve zihinsel gelişimi, faaliyetlerini sadece doğal hayatı yönetme ve “doğal ben”in boyutlarını genişletme yönünde sürdürdüğü ve dinlerin, ahlakçıların ve filozofların eğilimler ve isteklerin akılcıca dengelenmesi hakkındaki emirlerini temelsiz efsaneler ve uyku getirici maddeler olarak telakki ettiği sürece, sadece bu yüce hukukî maddeler değil, başka her türlü yüce hukukî maddeler uygulansa ve yeryüzünü ve üzerindeki insanları melekuta ve melekutlulara çevirse de, insanları bu hukukların amaçladığı hedefe ulaştıramayacaktır. Ruhları ve zihinleri, sadece doğal yaşamı yönetmeye ve bu yaşamın boyutlarını genişletmeye odaklanmış insanlar için böyle ideal hukuklar tedvin ve tanzim etmek, yanardağın zirvelerinde görkemli bir saray yapmaya benzer!

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde ifade ve inanç hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına...

Bu nedenle ilgili olarak aşağıdaki konular ele alınabilir:

Birinci Konu: Birinci nedenle ilgili olan konularda, toplum liderleri ve öğretim ve eğitim makamlarının, insanların birbirlerini sevmesinden mahrum kalmasına ve sürekli savaşlar ve esaretler ateşinin tutuşmasına neden olan bencillik ve hazcılığın dengelenmesinin gerekliliği yasasına ilgisiz kalmalarının bu öldürücü derdin devam etmesine ve insanların kendilerini "bir ailenin üyeleri ve Allah'ın ailesi" olarak görecekları yerde, Hobbes'ın deyişle "birbirlerinin kurdu" olmasına neden olduğunu gördük. Dolayısıyla bu neden var olduğu sürece sonucu da, yani "insan haklarının vahşice işlere yol açan tanınmaması ve küçümsenmesi" de var olmaya devam edecektir. Buna göre, insanın ıslahı için yazılan tüm makaleler, yürütülen tüm faaliyetler ve bu gibi beyannameler tedvin ve tanzim etmek, tıpkı sıtma (malarya) sivrisineği üreten bataklıkta koruyup, sonra da birkaç tane güçsüz ve işten düşmüş sivrisineği öldürmeye benzer!

İkinci Konu: Bu neden ve gerekçede, "inanç özgürlüğü" ve "korku ve yoksulluğun ortadan kalkması", insanlığın en büyük arzusu olarak tanıtılmıştır. Eğer bu maddeleri tedvin ve tanzim edenler, gerek bireysel hâlinde, gerekse toplumsal hâlinde insanın ruhsal boyutları hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olsalardı, inanç özgürlüğünü ve kuru ve yoksul-

luğun ortadan kalkması konusunu daha mantıklı bir biçimde değerlendirir ve bu iki konuyu, sosyal zemin ve çevreyi “amacı olan bir yaşam” için hazırlamaktaki büyük önemlerini ve mahiyetlerindeki farklılıkları dikkate alarak yaşama adım atmanın en önemli konuları olarak tanıtırlandı. Zira İnsan Hakları’nın maddelerinin karşılaştırmalı yorumunu yaparken hatırlatacağımız gibi, gerçeklikleri, gerekleri ve özellikleri dikkate alındığında, zevk ve neşe etkeni olan inanç ve ifade özgürlüğü, kalem özgürlüğü, siyasi özgürlük, dinî özgürlük ve diğer özgürlüklerin araçsal yönleri amaçsal yönlerinden daha mantıklı değildir.

Burada yanlış bir anlaşılma olmaması için, ilerideki konular da da altını çiziceğimiz şu hususun altını çizmek istiyoruz: Özgürlüğün değeri, insanın çeşitli ve farklı konular ve yollar arasından bir konu ve yolu seçme gücünün olmasını sağlayan hâletiruhiyeye dayanmamaktadır. Bilakis, özgürlüğün değeri, seçilen konu ve yol ile belirlenir. İnsanların özgürlüğünü ellerinden alma veya insanların özgürlüğünü güçlendirme özgürlüğüne sahip olup da onların özgürlüğünü ellerinden alan bir kimsenin özgürlüğünün bir değeri olabilir mi? İnsanlık tarihinin kötülükleri, diktatörleri ve zorbaları, özgür olduklarını hissettikleri için işledikleri kötülükleri işlemişlerdir. Yoksa, cebir söz konusu olursa, hiçbir iş kötü olarak nitelendirilemez. Korku ve yoksulluğun ortadan kalkmasıyla ilgili olarak da, burada bir yanlışlık olduğunu hatırlatmamız gerekir. Şöyle ki: Bir şeyin varlığını sürdürmesinin etkeni ile onun amacı ve ereği arasında çok büyük fark vardır. Korku ve yoksulluk, insanların yaşamının idamesini tehlikeye sokar. Dolayısıyla korku ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, bir yönden yaşamın devamının yüce amacı değil, etkeni olduğunu söyleyebileceğimiz insanların yaşamının engelinin ortadan kaldırılmasıdır. Buna göre, bilinçli ve akıllı hiçbir insan, “Yaşamın

en yüce amacı, korku ve yoksulluğun olmaması koşuluyla bu hayatın kendisidir” diyemez.

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına...

İnsanların kendi insani haklarına ulaşmasının yasanın uygulanmasıyla gerçekleşeceğini öngören bu neden, hukukî açıdan doğru gibi gözükse de, ama eğer sorumlu devletler ve Birleşmiş Milletler, delil ve kanıt ile “tüm insanların zafî haysiyetini” ispat etmenin üstesinden gelemezlerse, hangi yasal zorunluluk bir şey yapabilir ki?

Bu nedendir ki, bu beyannamenin kabul ediliş tarihi olan 1948 yılından bu yana, farklı biçimlerde birçok ırksal, ekonomik ve sosyal ayrımcılıklara tanık olmuşuz; iki toplum ve iki ülke arasında çok sayıda bölgesel ve sınırlı savaşlar meydana gelmiştir. Dolayısıyla şöyle diyebiliriz: “İnsan, varoluş mücadelesinde kendini savunmak için her zaman kendisini haşın ve kanlı isyana mecbur görmektedir.”

Uluslar arasında dostça ilişkiler geliştirilmesini teşvik etmenin esaslı bir zaruret olmasına...

Bu nedenin istenilen bir şey olduğunda hiçbir şüphe yoktur; ancak Birleşmiş Milletler ve sorumlu devletlerin, önce en iyiyi (en güçlüyü) seçme meydanında at koşuranların arasında çıkarıcılığın üzücü bir biçimde yaygınlaşmasıyla birlikte milletler arasında dostane ilişkiler geliştirmenin nasıl mümkün olacağını açıklamaları gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve de-

ğere, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına...

Bu neden, “kadın ve erkek haklarının eşitliği” konusunda var olan bir tür karmaşıklık ve “eşitlik” ve “haklar” kavramlarının açıklanmasının gerekliliği dışında, doğru ve dikkate şayan bir konudur. Sonuç olarak, burada üç konu dikkate alınmalıdır:

a) “Kadın ve erkek haklarının eşitliği”. Beyannamenin ilgili maddelerinin karşılaştırmalı açıklaması yapılırken incelenecektir.

b) Daha önce de söylediğimiz gibi, “zatî insan haysiyetini” tanımanın sonucu olan insan bireyinin değerini ispat için sadece profesyonel hukukçular bir şey yapamazlar; bunun için ruh, ahlak, din, siyaset ve tarih bilimcilerin de ciddiyetle çalışmaları gerekir.

c) Üçüncü nedende söylenen şeyin Birleşmiş Milletler halklarının kesin arzusu olmasına rağmen, Birleşmiş Milletler tarafından temsilciler olarak tanınan karar vericilerin önemi, ahlak ve insani değerlere sahip olmaksızın bir iş yapamayacak kadar büyüktür. Dolayısıyla bu maddeleri uygulamada ne kadar zorluklarla karşılaşıldığı görülmektedir.

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği yaparak insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına...

Eğer “Devletlerin verebileceği en değerli ve en yapıcı taahhüt, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı olmayı ve bu hak ve özgürlüklere riayet etmeyi temin etmek için verecekleri taahhüttür” dersek, yanlış bir şey söylememiş oluruz. Ne var ki, burada iki konuya riayet etmek gerekir ki, birincisini (zaî insan haysiyet ve onurunu hazmedilebilir kılmakla Evrensel Hakların kabul edilmesinin etkenlerini hazırlamak)⁽¹⁾ daha önce açıklamıştık; ikincisi ise, üye ülkelerin her birinde var olan siyasal, bireysel ve kültürel akımlar ve bazen de bu akımların ihtilaf ve çekişmesidir ki, bu durum, devletlerin yetkililerinin insanın doğası, gerekleri ve yetenekleri hakkındaki görüşlerinin farklı ve çelişik olmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı tekrar temel değerlerde ve zaî insan haysiyetinde anlaşmaya varılmasının zorunluluğunu ısrarla vurguluyoruz.

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, insanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan millî ve milletlerarası tedbirlerle, gerek bizzat üye devletler ahali, gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahali arasında, bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni ilan eder...

1- Bkz. Bu bölümün başlarındaki Birinci Konu.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin önsözündeki neden ve gerekçelerin toplamından bu nedenle ilgili olarak -insanlık tarihini de dikkate alarak- gündem edilecek önemli sonucu aşağıdaki cümlede özetleyebiliriz:

İnsanların ruhları birbiriyle tanışmadan tüm insanlar arasında gerçek ortak bir anlayışın meydana gelmesi muhaldir.

Tüm tarih buna tanıktır.

İSLAM İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ'NİN TEDVİN NEDENİ

Evrensel haklara sahip olan insanın evrensel çehresi, ilahi dinlerde zirve noktasına ulaşır ve önümüzdeki bahislerde göreceğimiz gibi İslam dini, tam bir açıklık ve kararlılıkla bunu tavsiye ve emreder. Bu anlayış ve algı, Rönesans döneminden sonra Batı'da da Batılı aydınların beyinlerinde canlanır ve Batı'nın çeşitli toplumlarında kaleme alınan eserlerde çeşitli ve farklı cümlelerle ifade edilir. Örneğin 1795 Fransız Anayasası, 377 ana maddeden oluşur ki, bunların 31 tanesi insan hakları ve yükümlülükleriyle ilgilidir. Bu anayasa şu cümleyle başlar:

Fransa halkı, Yüce Varlık karşısında insan hakları ve yükümlülüklerini içeren aşağıdaki bildirgeyi ilan eder.

Bu bildirgenin ilginç noktalarından biri, bildirgenin uygulanabilmesi için insanın evrensel yükümlülüğüyle ilgili iki ünlü ilkeden yardım almış olmasıdır: 1- Kendine layık görmediğin şeyi başkasına da layık görme. 2- İnsanlara iyilik et ki, onlar da sana iyilik etsinler.⁽¹⁾ Eğer ikinci ilke, bizim gerekçemizde istinat edildiği gibi gündem edilmişse, şu eksikliğe sahiptir: Bu ilke, en yüce insani ilkelerde bile insanlarda bezirgânlık ruhunu güçlendirir. Zira yukarıdaki ifadede görüldüğü üzere, başkalarının size iyilik etmesi karşılığında başkalarına iyi-

1- Kasımzade, Seyyid Murteza, *Fransız Anayasası*, s. 44 ve 54 (Farsça orijinali).

lik etmeniz tavsiye ve emrediliyor ve “İyilik et ki, sana iyilik etsinler” deniyor. Yani başkalarına iyilik etmenin karşılığında alacağın ödül, başkalarının sana iyilik etmesidir! Oysa insanlara iyilik etmenin gerçek değeri, karşılık ve ödül beklentisi içinde olmadan iyiliğin özünde saklıdır; İslam öğretilerinde söz konusu olduğu gibi:

Biz size, ancak Allah rızası için yediyoruz; sizden ne bir karşılık istiyoruz, ne de bir teşekkür.⁽¹⁾

Bu ayet, Peygamber-i Ekrem’in Hanedan-ı Celilesi hakkında nazil olmuşsa da, iyiliklerin asıl değerinin karşılık ve teşekkür beklentisi içinde olmadan yapılmasında olduğunu açıkladığı için, tüm insanlara bir tavsiye niteliğindedir. Mevlana, bu zatî değeri çok güzel bir edebî beyan ile şöyle ifade eder:

Gülen gül gülmeyip de ne yapsın? Misk gibi kokmayıp da ne yapsın? Parlayan ay iyilik ve nazdan başka ne göster-sin, ne beğensin, ne yapsın? Güneş ışık ve nur saçmayıp da bu eşsiz gök kubbede ne yapsın?

İslam’ın insanın evrensel çehresi ve haklarına ciddi biçimde eğildiğini dikkate alarak Batı *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’nin izahı ve yorumu üzerine çalışma yapan Müslüman araştırmacıların, kendi araştırmalarında, en azından kitaplarının bir bölümünde, “ilahi peygamberlerin insanın evrensel çehresini ve haklarını göstermedeki misyonu” başlığı altında bu beyannamenin gelişim seyrini ve İslam fıkhdaki geçmişini araştırmaları gerekirdi.

Düşünceler ve medeniyetler tarihi konusunda çok değerli bilgileri olan **Whitehead**, çok zengin içerikli *Düşünceler Tarihi* adlı kitabında, İbrani peygamberlerin özgürlük ve medeniyete büyük hizmetleri olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bu be-

1- İnsan Suresi, ayet 9.

yannamenin maddelerinin tedvin ve tanzim nedenlerini açıklarken de gördüğümüz gibi, İslam, evrensel insan haklarının dayandığı tüm temelleri açıklamıştır ve bu maddelerin tüm İslami içeriği, İslam'ın egemenlik alanında görülebilmektedir.

İlahi dinler, ciddiyet ve fedakârlığın son derecesini emredererek programlarını, insanların adalet ve akla dayalı özgürlük temeli üzerinde örgütlenmelerini ve iyilikler ve mükemmeliyetler yarışına katılmalarını mümkün kılan on ikili eşitlikler ve üçlü birlikler ve "makul hayat" ta bunlara sahip olma temeli üzerine kurmuşlardır.

Biz "tüm = 1 ve 1 = tüm" formülünü,⁽¹⁾ üçlü birliğin her birinde göreceğiz ve insanların nasıl nicelikler bölgesini aşıp üstün nitelik alanına girdiklerine şahit olacağız. Şu ayete dikkat edelim:

İşte bunun için İsrail Oğullarına (şu hükmü) yazdık ki, kim bir cana kıyma veya yeryüzünde fesat çıkarma (suçu) olmaksızın bir insanı öldürürse, tüm insanları öldürmüş gibi olur; kim de bir insanı diriltirse (ölümden kurtarırsa), tüm insanları diriltmiş gibi olur.⁽²⁾

Muteber hadis kaynaklarında, insanın evrensel çehresinin ve insanların ortak haklara sahip olduklarının temelini sağlamlaştıran çok önemli iki hadis mevcuttur:

1- Caferi, Muhammed Taki, *Nehcü'l-Belaga'nın Tercüme ve Tefsiri*, c. 22, s. 81 (Farsça orijinali).

2- Maide Suresi, ayet 32. Bu ayet-i şerifede, "İsrail Oğullarına (şu hükmü) yazdık" diye buyrulmuş olması, kesinlikle İsrail Oğullarının ırksal özelliklerinden dolayı değildir; bunun nedeni, onların Hz. İbrahim-i Halil'den (a.s) sonra tüm insanlığın evrensel peygamberi olan Hz. Musa'nın izleyicileri olmalarıdır. Dolayısıyla bu hüküm, aslında bu kalıcı dine aittir ki, ilahi peygamberler, onu kendi peygamberlikleri döneminde tebliğ ediyorlarmış.

Resul-i Ekrem'den (s.a.a) nakledilen birinci hadiste şöyle deniyor:

Tüm insanlar Allah'ın ailesidir ve insanların Allah katında en sevimli olanı, insanlara en faydalı olanıdır.⁽¹⁾

Yine Resul-i Ekrem'den (s.a.a) nakledilen ikinci hadiste ise şöyle deniyor:

Kim "Ey Müslümanlar! Bana yardım edin!" diye feryat eden bir adamı duyar da ona cevap vermezse (ona yardım etmezse), Müslüman değildir.⁽²⁾

Bu gibi yerlerde "adam" sözcüğünün tüm insanları kapsadığı açıktır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni inceleyen bazı Müslüman araştırmacıların bu temelin İslami metinlerdeki varlığından söz etmemelerine şaşırılmak elde değil! Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ortaya çıkmasının nedenlerini ve onun ilk maddesini incelerken göreceğimiz gibi, büyük peygamberlerin (a.s) temel amacı; insanların kardeşlik ruhuyla birbirleriyle iletişim hâlinde olmaları gerektiği ve herkesin kendisini sadece bir beden organları olarak değil, şayet "makul hayat" yolunda hareket etmeye muvaffak olurlarsa, ruhlarının ilahi ruha olan bağımlılığının güneşin ışınlarının güneşe olan bağımlılığından daha şiddetli olacağını bilmeleri ve kabul etmeleri gerektiği şeklinde ifade edilebilecek büyük hakikatin farkında olmalarını sağlamaktır. Bundan daha yüksek bir birlik tasavvur edilebilir mi? İnsanlığın "birbirleriyle kardeşlik" ve "bir ailenin üyeliği" yüce makamına erişememesi durumunda bile, İslam, insanın evrensel çehresinden faydalanarak şöyle diyor:

1- Şeyh Hürr-i Amili, *Vesailü's-Şia*, c. 6, s. 510.

2- Age.

De ki: "Ey kitap ehli! Gelin bizimle sizin aranızda aynı olan bir sözde birleşelim: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp kimimiz kimimizi rab edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun ki, biz Müslümanız."⁽¹⁾

Bu ayet-i şerifeyi ve bu iki beyannamenin (Batı ve İslam İnsan Hakları'nın) maddelerinin karşılaştırmalı yorumuyla ilgili incelemelerimizde gelecek olan İslam fıkhnının bazı maddelerini dikkate aldığımızda şunu söylememiz gerekir: Evrensel İnsan Haklarının temeli, ilk münadisi Hz. İbrahim (a.s) olan İslam dininden başlar. Burada şu soru sorulabilir: Öncelikle, bu çağrının muhatabı sadece kitap ehlidir ve diğer insanları kapsamamaktadır. İkinci olarak da, bu çağrıda Yüce Allah, bu iki maddeyi (sadece Allah'a ibadet etmeyi ve insanların birbirleri karşısındaki çeşitli kulluk ve teslimiyet zincirlerinden kurtulmayı) peygamberlere inanan ve semavi kitaplara göre amel eden tüm insanların arasındaki ortak söz ve hakikat olarak tanıtıyor.

Bu soruya verilecek cevap şudur: Biz eğer bu iki maddeyi biraz incelersek, tüm insanlar için gerekli olan evrensel hakların tüm maddelerini orada buluruz. Yani eğer insanoğlu Allah'a ibadet etmeye ve şirk koşmaktan kurtulmaya muvaffak olur ve kendisini çeşitli esaret ve köleliklerden kurtarırsa, kendi zatî haysiyet ve değerini ispat edecektir. Zatî insanın haysiyet ve değeri anlaşılır ve kabul edilir olduğu zaman özgürlük, barış ve insanın bireysel ve sosyal haklarına saygının zorunluluğu da açıkça ispat olacaktır. İnsan haklarının zorunluluğu ve gerçekliğinin ortaya çıkmasıyla da tüm insanlar onlara ulaşmak için çaba göstereceklerdir.

1- Âl-i İmran Suresi, ayet 64.

Dolayısıyla Batı İnsan Hakları'nın otuz maddesinin tamamen Batı'ya özgü olduğunu sanmak, asla doğru değildir. Bu kitabın da giriş bölümünde ispat ettiğimiz gibi, doğrudan veya dolaylı olarak insanların kendi türdeşleriyle ilişkilerini düzenleme ülküsü, her zaman olgunlaşmış insanların zihninde var olmuştur. Çünkü olgunlaşmış bir zihin, insanın maddî ve ruhsal hüviyeti ve özelliklerinden haberdardır ve biliyor ki, kendi türdeşinden zulüm ve haksızlığı defetmek ve onun için özgürlük ve adalet sağlamak, türdeşini mutlu etmeden ve onu bireysel ve sosyal nikbet ve felaketlerden kurtarmadan önce onun kendisinde, omzundaki ağır yükün kalkması, borcunu ödemesi ve içinde hissettiği görevi yapmasından kaynaklanan ruhsal bir neşe meydana getirir.

İSLAM İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ'NDE KİŞİLİK TÜRLERİ

İslam açısından insanlar, kişilikleri esas alınarak başlıca altı gruba ayrılırlar:⁽¹⁾

Birinci Grup: Kişilik gelişmesi ve olgunlaşması aşamasına erişmeyen ve sırf doğal yaşamlarıyla ilgili olan miktardan başka hiçbir bilgi, kültür ve eylemden nasibi olmayan insanlar. "İlkel insanlar" kavramı, bu tür insanlar hakkında çok uygun bir kavramdır.

İkinci Grup: Gelişme yolunda bir miktar mesafe kat etmiş, gerekli olan yasalarıyla sosyal yaşamı kabullenecek derecede bilgi, kültür ve eyleme erişebilmiş ve birlikte yaşadığı insanlara saygı göstermeyi başarmış insanlar.

Üçüncü Grup: İkinci gruptan daha ileri gitmiş, akıl ve vicdanları bu hayatın ve içinde yaşadıkları dünyanın yorumlanması gerektiğine hükmettiği hâlde, bu hayatın ve içinde yaşadıkları dünyanın, ikisinin de ötesinde bir âleme dayanmaksızın yorumlanamayacağını anlamış insanlar. Bu temele dayanarak da kendi varlıklarının varlık ötesi âlem ile ilişkisini sağlamak için "sırf doğal yaşam"ın yönetilmesi için yaptıkları işlere ilave olarak bazı görevleri yerine getirirler.

1- İslam kelimcilerinin ünlü bir sözü vardır: Taksim (kışımlara ayırma), tarif (tanımlama) mesabesindedir.

Dördüncü Grup: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam ve Zerdüştlük⁽¹⁾ gibi ilahi hak dinlerden birine inanan, bu dinlere mahsus inançları kabul eden ve emirlerini yerine getiren insanlar. Bu dinlerin ortak noktası, İbrahim-i Halil'in (a.s) ilahi dinidir.

Beşinci Grup: Tüm ilahi peygamberlere inanmaya ve Hz. İbrahim-i Halil'in (a.s) dinin asıl metnini tasdik etmeye ilave olarak, **Muhammed b. Abdullah**'ın (s.a.a) Allah tarafından getirdiği dini kabul ve ona göre amel eden Müslümanlar. Bu din, Kur'an ayetleri uyarınca "İslam" olarak adlandırılır ve tüm ilahi dinlerin ortak noktası olan Hz. İbrahim'in dininin açıklayıcısıdır.

Not 1: Yukarıda belirtilen beş grup insanda değer ölçütü insani gelişme ve olgunlaşma olduğu için, bu grupların her birinde yer alan insanlarda gelişme ve olgunlaşma özellikleri ne kadar fazla olursa, o ölçüde daha değerli olurlar. Bu nedenle Kur'an ayetlerinde, kitap ehlinde, daha fazla insani özelliklere sahip olan gruplar övülmüşlerdir. Örneğin şöyle buyrulmuştur:

Kitap ehlinde öylesi var ki, eğer büyük bir serveti ona emanet olarak verecek olsan, onu sana geri öder. Onlardan öylesi de var ki, eğer bir dinar ona emanet olarak versen, başında durmadıkça (ısrarla istemedikçe) onu sana geri ödemez.⁽²⁾

Aynı şekilde, İslam fıkhi açısından, eğer kitap ehlinde bazı kimseler yargıyı ilgilendiren konularda husumeti ortadan kaldırmak için İslami yargı makamlarına başvururlar da kitap ehlinin kendilerinden, biri dinî hükümlere bağlı ve doğru konuşan, diğeri ise mütedeyyin ve adil olmayan yalancı

1- Bu din de kendisini Hz. İbrahim'e (a.s) dayandırıyor.

2- Âl-i İmran Suresi, ayet 75.

iki grup tanıkları olursa, hiç şüphesiz İslam yargısı açısından birinci grup önceliklidir. Bu hüküm, hikmetinden sual olunmaz taabbüdî bir hüküm değildir; aksine, aklın gerçekleri ortaya çıkarmak için daima güvenilir insanların dinlenmesi gerektiği yönündeki zorunlu hükmünden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, sosyal yaşamların olduğu çeşitli bölgelerde, fitri olarak ve akıl ve vicdanın hükmüyle bir grubu veya bir ülkeyi yönetmek için insani ideolojiye inanan, daha doğru, daha dürüst ve daha güvenilir insanlar seçilirler. Dolayısıyla layık kişilerin seçilmesi ve doğru konuşan ve adil insanların tanık olarak dinlenmesiyle hiç kimse, böyle bir seçim ve tanıklığın, insanlar arasında ayrımcılık yapıldığı ve bazılarının diğer bazılarına tercih edildiği gerekçesiyle İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne aykırı olduğunu söyleyemez. Hak ve hakikat yolu şehitlerinin efendisi **İmam Hüseyin'in** (a.s) çok meşhur bir cümlesi de bu konuyu açıklamaktadır. Hani buyuruyor ya:

Eğer dininiz yoksa ve kıyametten korkmuyorsanız, en azından dünyanızda hür insanlar olun.⁽¹⁾

Bu ebedi cümle açıkça şunu ifade ediyor: İnsanların dini de olmasa ve bu ilahi ve insani yücelik ve değerden yoksun da olsalar, en azından kendi dünyevi yaşamlarını temin etmek için birtakım insani ilkelere bağlı kalırlarsa, hiçbir ilke ve kurala bağlı olmayan insanlardan daha iyi olurlar.

Not 2: Değerle ilgili olarak takva ve fazilet ölçütü, insanların beş grubunun tamamına tamim edilebilir ve hayatın değerli ilkelerinden birine uyan her insan, Müslümanlık iddiası da olsa o ilkeye uymayan insandan daha iyidir.

1- Tuhafu'l-Ukul, s. 114.

Açıklama: Daha önce belirtildiği gibi, İslam, insanda gelişme ve olgunlaşma zeminini oluşturur. Eğer insan, akıl ve vicdanını güçlendirir, İslami inançları o iki ilahi güçle kabul eder ve iyi işler yaparsa, gelişme yoluna adım atmış olur:

Kim İslam'ı kabul ederse, işte onlar, rüşt yoluna girmişlerdir.⁽¹⁾

Açıktır ki, İslam iddiasını Resul-i Ekrem (s.a.a) de dile getirmiş ve kendini Müslüman olarak adlandırmıştır. Aynı şekilde, Ali (a.s), **Malik-i Eşter**, **Selman-ı Farisi**, **Ammar**, **Üveys-i Karani** ve Masum İmamlar (a.s) gibi insani boyutta olgunlaşan tüm insanlar da. Bunların karşında ise, **Yezid b. Muaviye**, **İbn-i Ziyad** ve **Topal Timur** gibi pis hayvanlar da kendilerini Müslüman olarak telakki etmişlerdir. O hâlde eğer resmîyette İslam iddiası olmayan, fakat yüce insani ahlaka sahip olan insanların var olduğunu farz edersek, yani hem kişilikleri makul güzelliklerle süslenmiş ve hem toplumun diğer bireyleri onlardan faydalanıyorsa, böyle kimselerin varlığı, İslam karşıtı Müslümanlara tercih edilir.

Altıncı Grup: İslam'da takva derecesine ulaşan ve aşağıdaki ayette vurgulanan değere sahip olma liyakatini elde eden gelişmiş insanlar:

Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.⁽²⁾

İslam Açısından Kişiliklerin Ortak Hakları

Yukarıda kısaca tanımlı yapılan altı grup insan, aşağıdaki haklarda ortaklırlar:

1- Cin Suresi, ayet 14.

2- Hucurat Suresi, ayet 13.

a) Yaşam Hakkı: Tüm insan grupları, her durum, her şart ve her konumda yaşam hakkına sahiptirler.

b) Zatî İnsan Haysiyeti Hakkı: Tüm insan grupları, zatî haysiyet hakkına sahiptirler ve zatlari itibariyle saygındırlar.

c) Çalışma ve Etkinlik Hakkı: Tüm insan grupları, yararlı işler ve faaliyetler yapma hakkına sahiptirler ve işlerinin değeri kendilerine ödenmelidir.

d) Öğrenim ve Eğitim Hakkı: Tüm insan grupları, öğretim ve eğitim hakkına sahiptirler ve bu hak, mümkün olan tüm yasal yollarla temin edilmelidir.

e) Özgürlük Hakkı: Tüm insan grupları, özgürlük hakkına sahiptirler ve sorumlu özgürlük hakkında ortaklırlar.

Bu hakların tümü, İslam İnsan Hakları bahisleriyle ilgili araştırmalarda inceleneceği için, bu hakların ispatına yönelik açıklama ve kanıtlamayı önümüzdeki bahislere bırakıyoruz.

Altı grupta yer alan insanlardan her biri, eğer gelişme ve tekâmül yoluna girer, kendi ve toplumunun insanların yaşamı için yararlı olan ilkeler ve yasalara göre davranırsa, takvanın bir mertebesine ulaşır ve Hucurat Suresi'inin ünlü ayeti uyarınca normatif saygınlığa sahip olur:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.⁽¹⁾

Bu ayet-i kerimenin muhatabı, yukarıdaki beş hakka sahip olan tüm insanlardır; zira:

1- Hucurat Suresi, ayet 13.

Bütün insanlar, Allah'ın ailesinin üyeleri sayılırlar ve bu ailenin en çok sevilen üyesi, aileye en faydalı olanıdır.⁽¹⁾

Altı insan grubundan her birinin diğerine olan ayrıcalığı ise, sadece zihinsel, ruhsal ve takvasal gelişmişlik ve olgunlaşmışlık ölçütü uyarıncadır. Bu ayrıcalığa sahip olan her birey veya grup, insanlığın olgunlaşma yolundaki örneği olmalıdır. Sözü edilen bu ayrıcalık, sebep ve hikmetinden sual olunmaz bir durum değildir; zira yaşamın en eski tarihinden şimdiye kadar bütün insanlar, layık olanları layık olmayanlara tercih etme ilkesinden övünç duymuşlardır ve insanlığa nasip olan her ilerleme bu ilkeye uyma sayesinde olmuştur. Buradan hareketle Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nde bu ilkenin gözetilmemiş olması, bu ilkenin açıkça çiğnendiği örneklerden biridir. Hukuku böyle gelişmiş bir ilkedен ayırmak, hukukun misyonunu küçümsemek ve işlevselliğini sadece canlıların sirk hayvanları gibi bir arada yaşamasını sağlamaya kısıtlamaktır.

Gerçek Gelişmişlik ve Olgunlaşmışlık İçin Doğa Ötesi Etkenin Zorunluluğu

Bu konuda iki önemli hususu hatırlatmamız gerekir:

Birinci Husus:

İnsan türünün tekâmül ve olgunlaşmak için varlık âlemine adım attığı, bilgili tüm görüş sahiplerinin kabul ettiği bir şeydir. Ayrıca, dengeli bir akıl ve ruha sahip olan hiçbir insan, her insanın kendi içinde hissettiği mükemmeliyetçilik duygusunu inkâr edemez. Bazı insanların içinde bu duygunun sönmesine sebep olan şey, büyük ihtimalle aşağıdaki üç etkenden birinden kaynaklanmaktadır:

1- Kuleyni, Muhammed b. Yakub, *Usul-ü Kâfi*, c. 2, s. 166.

t.me/caferilikcom

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

- a) İnsanın akıl ve vicdanını emri altına alıp doğal faaliyetlerinden alıkoyan bencilliğe dalmışlık.
- b) Safdil insanların "tekâmül"ün anlamında tereddüde düşmelerine sebep olan tekâmülün biçimlerine ilişkin farklı anlayışlar.
- c) Mükemmellik yolunda çaba sarf eden insanları kendi kötü amaçlarına ve benmerkeziyetçiliklerine alet edemeyen güce tapan güçlüler. İnsanın sınırlı ve nispi bilgilerinden kaynaklanan doğal yollar ve sınırlı bilgilerle tekâmülün hüviyeti ve gerçek kemalin yolları anlaşılamayacağı için, tekâmülün hüviyetinin ve ona ulaşmanın yollarının açıklayıcısı, doğa ötesi ilahi bir etken olmalıdır. Şu da kendi yerinde sabit olmuştur ki, insanın dinî duygusu coşup harekete geçmeden insanlık hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Aynı şekilde, şu noktadan da gaflet etmemeliyiz ki, nispi de olsa insanlığın yararına sonuçlanan görünüşte dinî olmayan ideallerle gerçekleşen sosyal gelişmelerde de dinî duyguların izlerini görmek mümkündür.

İkinci Husus:

H.z. Nuh'tan (a.s) sonra yeryüzünde fitrat dini olan ilahi dinin bayrağını dalgalandıran kimse, İbrahim-i Halil (a.s) idi. Ondan sonra tüm ilahi peygamberler, onun dininin asıl metninin tebliğcisi idiler. Bugün Müslümanlar, Hıristiyanlar, Yahudiler, Sabiiler ve hatta Mecusiler, onun izcisi olduklarını kabul ederler. Bu dinlerin tümü, yapılacak gözden geçirilmeler ve doğru yorumlamalarla, Kur'an-ı Kerim'in açıkladığı İbrahimî dinin asıl metnine ulaşabilirler.

İlahi hak dinler, aslında İbrahimî dinin metninin tecelli ettiği yerlerdir. Kur'an-ı Kerim'in birkaç ayetinde bu konuya değinilmiştir:

1- İyi insan olup kendisini Allah'a teslim eden ve hakka yönelmiş İbrahim'in dinine uyan kimseden din yönünden daha güzel olan kim var? Allah İbrahim'i kendine dost (halil) edindi.⁽¹⁾

2- De ki: Rabbim beni doğru bir yola, sağlam bir din olan hakka yönelmiş İbrahim'in dinine hidayet etmiştir. O, müşriklerden değildi.⁽²⁾

3- Aşağıdaki ayet, tüm kitap ehlinin ancak İbrahim'in (a.s) dininin asıl metnine inandıkları ve ona göre amel ettikleri takdirde doğru yolda hareket edebileceklerine değinmektedir:

Şüphesiz, iman edenlerden, Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiilerden Allah'a ve ahiret gününe inanıp iyi işler yapanların mükâfatları Allah katındadır. Onlar için ne bir korku vardır, ne de üzüleceklerdir.⁽³⁾

Bu ayetin içeriği, Maide Suresi'nin 69'uncu ayetinde de geçer. Hac Suresi'nin 17'nci ayetinde ise Mecusiler de ilave edilir.

4- Bakara Suresi'nin 135'inci ayetinde Yahudiler ve Hıristiyanların dilinden şöyle dedikleri geçer: Yahudi veya Hıristiyan olmanız gerekir. Doğru yolda olabilmeniz için Yahudiler "Yahudi olmalısınız" diyorlar, Hıristiyanlar da "Hıristiyan olmalısınız" diyorlar. Oysa Allah buyuruyor ki: Doğru yolu arayanların hepsi, hakka yönelmiş olan İbrahim'in dinine uymalıdır:

(Yahudiler ve Hıristiyanlar:) "Yahudi veya Hıristiyan olun ki, doğru yolu bulasınız" dediler. De ki: "Hayır, hakka

1- Nisa Suresi, ayet 125.

2- En'am Suresi, ayet 161.

3- Bakara Suresi, ayet 62.

yönelmiş olan İbrahim'in dinine uyarız. O, müşriklerden de değildi."⁽¹⁾

5- Başka bir ayette de, Yahudi, Hıristiyan ve hatta coğrafi ve sözde Müslüman gibi özel kültürel isimlendirmelerle, İbrahim-i Halil'in (a.s) dini olan Allah'ın dininin asıl metnini bırakıp bu isimlendirmelerle avunulmaması gerektiği açıkça ifade edilir:

İbrahim Yahudi veya Hıristiyan değildi. O, hakka yönelmiş bir Müslüman idi; müşriklerden de değildi."⁽²⁾

6- Dolayısıyla:

İbrahim'e en layık olan kimseler ona uyanlar ile bu peygamber ve iman edenlerdir. Allah da müminlerin velisidir."⁽³⁾

Mısırlı bilgin **Abbas Mahmud Akkad**, bu içeriğe benzer bir sözü **Pavlus**'tan nakleder:

Pavlus birkaç kez şöyle demiştir: Sünnet olmak, insanı İbrahim'in oğlu yapmaz. İbrahim'in oğulları, sadece iman yolunda yürüyen kimselerdir. İbrahim hepimizin babasıdır. Allah onu birçok ümmetin babası yapmıştır.⁽⁴⁾

7- De ki: "Ey kitap ehli! Gelin bizimle sizin aranızda aynı olan bir sözde birleşelim: Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim, hiçbir şeyi O'na ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp kimimiz kimimizi rab edinmesin." Eğer yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun ki, biz Müslümanız."⁽⁵⁾

1- Bakara Suresi, ayet 135.

2- Âl-i İmran Suresi, ayet 67.

3- Âl-i İmran Suresi, ayet 68.

4- Akkad, Abbas Mahmud, İbrahim Ebu'l-Enbiya, s. 85.

5- Âl-i İmran Suresi, ayet 64.

8- De ki: "Biz Allah'a, bize indirilene (Kur'an'a) ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve Esbat'a (Yakub'un torunlarına) indirilene; Musa'ya, İsa'ya ve tüm peygamberlere Rableri tarafından verilenlere iman ettik. Biz onlardan hiç biri arasında fark gözetmeyiz ve biz O'na teslim (Müslüman) olanlarız."⁽¹⁾

9- Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi ve İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi sizin için şeriat (kanun ve hüküm) olarak belirledi; dini yaşatın ve onda ayrılığa düşmeyin diye. Kendilerini çağırdığın şey, müşriklere pek ağır (kabul edilemez) gelir. Allah, dilediğini kendisine (elçi) seçer ve (kendisine) yöneleni doğru yola iletir.⁽²⁾

1- Âl-i İmran Suresi, ayet 84.

2- Şûra Suresi, ayet 13.

BEYANNAME'NİN TESPİTİ İÇİN NORMATİF KONULAR; TANIM VE SAPTAMA

Mukaddime

Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin maddeleri, tüm insan toplumlarında tüm insanların hakları ve yükümlülüklerinin açıklayıcısı olarak öngörülmüştür. Oysa bildiğimiz gibi, insan toplumları çeşitli ideolojilere, kültürlere ve yaşam koşullarına sahiptirler ve farklı hukuk, ahlak ve dinlerle yönetilmektedirler. Dolayısıyla bu konuların, bu beyannameyi kabul eden tüm toplumlar ve milletlerin mutabık kalacağı ya da en azından çeşitli halklar ve milletlerin bu konulardaki yorum ve tanımları arasındaki mevcut tezatları ortadan kaldıracak şekilde tanımlanması ve saptanması gerekir.

Şöyle denilebilir: Çeşitli önermeler hukuk maddeleri olarak tanzim ve tedvin edilirken, onlarla ilgili konular ve önermelerin kesin olarak telakki edilmeleri ve tedvin edildikten sonra en ufak bir tereddüde mahal bırakmaksızın uygulamaya konulması gerekir. Zira hukuki önermeleri oluşturan ögeler her zaman tartışılabileceği için, tedvin edilmiş yasal önermelerce yönetilen ve doğrusu ile yanlış ayırt edilen insan yaşamıyla ilgili sözler, davranışlar ve diğer işleri teşhis etmek için hiçbir ölçüt bulunamaz ve yargı makamları, yargısal hükümlerle çözüme kavuşturmaları gereken sorunları tespit ve halledemezler. Bu yüzden konuların tanım ve yorumu ve ilgili önermelerin tespiti, genellikle bilimsel ve felsefi hukuk kitaplarına bırakılır.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin özelliği dikkate alındığında bu itiraza verilecek cevabın pek zor olmayacağı anlaşılır. Zira bu haklar evrenseldir ve farklı hukuk sistemleri, ideolojileri, kültürleri, tarihleri, yaşam koşulları ve kalımları, keza farklı dinleri ve ahlaki normları olan tüm toplumların insanları için birtakım haklar ve yükümlülükler belirlemek ve bunlara uymayı çeşitli halklar ve milletler için gerekli telakki etmek istemektedir. Oysa yükümlükler ve hakları bağlayıcı kılan asıl etken, ya şimdiye kadar dünya ülkelerinin her birinde olduğu gibi, toplumu idare eden politikaya uyma zorunluluğu olmalıdır. Ki bunun için insanın resmî literatürde o politik düzenin “yurttaşı” olması gerekmektedir. Yani bir ülkede yaşayan tüm bireyler ve gruplar, yasal zorunluluk olarak kendi toplumlarında belirlenen yükümlülükler ve haklara riayet etmek zorundadırlar. Ya da yükümlülükler ve hakları bağlayıcı kılan asıl etken, din olmalıdır ki, onları kabul edip uygulamanın en güçlü etkenidir. Dünya makamları tarafından resmî veya mantıklı bir bağlayıcı etkeni olmadan belirlenen yükümlülükler ve haklar, kabul ve uygulamada mezkûr iki etkenden hiçbirinin gücüne sahip olmadığı için, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yeryüzü halkları ve milletlerinin kabul edip mutabık kaldığı kısımları dışındaki ihtilafli konuları ve önermelerinin, beyannamenin önsözünde de olsa kabul edilebilir tanımlar ve yorumlarla açıklığa kavuşturulması ve saptanması gerekir.

Tedvin edilen hukuk ve kanunlarda “konular”ın tanımı ve yorumunun yapılmamasına, “önermeler”in de kanıtlanıp ispatlanmamasına gelince; bunun sebebi şudur: Kendi toplumlarına özgü haklar ve yükümlülüklerle mükellef olan insanlar, bu haklar ve yükümleri koyanların o toplumun maddi ve manevi maslahatlarını bildiklerine, samimiyet ve ihlaslarına ve kendilerinin de o toplumun bir parçası olduklarına

inandıkları için, onların toplumun yararına olandan başka bir amaçlarının olmasının mümkün olmadığına inanıyorlar. Ayrıca o toplumun insanları, kültür ve din gibi tüm temel ilkelere, o toplumu etkileyen gelişmelerde, tüm yararlar ve zararlar, tatlı ve acı olaylarda ve yaşamlarını savunmada ortak kaderi paylaşıyor ve o yükümlülükler ve haklara dayanıyorlar. Oysa çeşitli toplumların insanları, şimdiye kadar ne Batı İnsan Hakları'nı yazanların kapsamlı bilgiye sahip olduklarını kabul etmişler, ne dünyanın tüm halkları ve milletlerinin güvenini kazanacak samimiyet ve ihlaslarını -gerçekte samimi ve muhlis insanlar olsalar bile- saptamışlar, ne de tüm yaşam alanlarında bir ülkenin insanlarını oluşturan insanların kader ortaklığına sahiptirler.

İnsan Hakları Beyanname'si'nin önsözü ve bazı maddelerinde, normatif konular ve önermelerin araştırılması ve ispatlanmasını zorunlu kılan temel nedenlerden biri, bir grup Batılı yazar ve onların bazı taklitçileri tarafından normatif konular ve önermelerin **bilimsel olduğunun** ispatlanması hakkında ileri sürülen inkâr ve tereddüttür.

Bildiğimiz gibi, çağdaş Batı dünyasında bazı kimselerle karşılaşıyoruz ki, bilim ve fikir adamlığı ününü kazanmadaki maharetlerinin sonucu olarak, normal insanlardan bir grubu ve hatta ilim ve marifet kafilesindeki bazı insanları etkileri ve cazibeleri altında bırakmış ve tüm normatif kavramları ve önermeleri bilimsel açıdan sorgulamış veya inkâr etmişlerdir. Burada onlardan bazılarını değineceğiz:

1- "Gücün özgünlüğü" teorisini tamamen bilimsel bir teori olarak tanıtan ve gücü "doğal seçim" ve "en uygun olanın seçilimi" gibi bilimsel terimlerle açıklamaya çalışan kimseler. Bunlar, tüm insanlardan bu konudaki teorilerini dindar insanların nazil olan vahyi kabul ettikleri gibi kabul etmelerini

istiyorlar! Bunlar, hayatta kalma mücadelesi meydanında at koşturanların güçsüzlerin kanlarına buladıkları tarihin müessif akımını ileri sürerek, onların bencillikleri ve benmerkeziliklerini reddedeceklerine, onların tarihteki tüm yırtıcılıklarını doğanın düzeninden elde ettikleri bilimsel temele dayandırmakla safdil kimseleri kandırmaya çalışmışlardır!!

2- İnsan hayatının tüm boyutlarında ve insanların zihinsel ve ruhsal aktivitelerinde cinsel içgüdünün etkisini “inhisar” derecesinde abartanlar ve sadece insanın tüm hayatını cinsel içgüdünün aktivitelerinin göstergeleri olarak telakki etmekle kalmayıp, işi tarihin alt yapısını ve başka bir ifadeyle tarihin devinim etkenini de cinsel aktivitelerle açıklama ve yorumlamaya kadar vardırırlar!

3- İnsan hayatının birincil, ikincil, bireysel, sosyal, fiziksel ve ruhsal tüm boyutlarının ekonomik konuların sonucu olduğunda çok aşırıya gidenler!

4- Yeryüzünde nüfus artışının geometrik dizi biçiminde, besin maddeleri artışının ise aritmetik dizi biçiminde olduğunu ve bu sürecin kesinlikle insan toplumlarında hayatın mümkün olmayacağı sonucunu doğuracağını, bu nedenle de nüfusun azalması için savaşların tasvip edilmesi veya üremenin azalması için cinsel sapkınlığa izin verilmesi gerektiği kuramını savunanlar!

5- İnsanın değerleri, yücelikleri ve üstün yeteneklerinin görkemli sarayına en büyük darbeyi indiren maddenin özgünlüğü (materyalizm) teorisini savunanlar. Oysa gerçek hiçbir bilimsel yöntem madde için böyle bir özgünlük saptamış değildir.

6- Sadece siyasi faaliyetlerde değil, Batılıların düşüncelerinde çeşitli biçimlerde aşırı pragmatizm şeklinde kendini gösteren ve hâlâ da varlığını sürdüren Makyavelizmi insani bilim ve felsefede de terviç edenler!

Bu gibi görüş ve teoriler, bilimsel olarak ispatlanmamış olmakla birlikte özellikle sığ düşünceli ve safdil insanların zihinlerini kendine çekmiştir. Önümüzdeki bahislerde göreceğimiz gibi, bugün dünyada üniversiteler ve diğer bilim merkezlerinde insanı “olduğu gibi” ve “olması gerektiği gibi” tanıtma üzerine faaliyet gösteren insani bilimler ve felsefeler, ne yazık ki, sadece birbirleriyle görüş ayrılığı içinde olmayıp, birçok örnekte inat ve ısrarla insanı “şuursuz bir hayvan”, hatta “şuursuz ve mecbur bir makinenin dişlileri” derecesine kadar indirmeye çalışıyorlar ki, kişiliğinde hiçbir benliği olmasın.

Şimdi İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin tedvin edilmesinin nedenleri olarak ileri sürülen normatif konular ve önermeleri incelemeye başlıyoruz.

Genellikle günümüz insani bilimlerinden elde edilen ve insanı “şuursuz bir makinenin dişlileri” derecesine kadar indiren mantıksız sonuçları dikkate aldığımızda, ne mahiyet ve özellikler bakımından o konuların, ne de bilimsel bakımdan o önermeler ve nedenlerin müşahhas anlamları vardır. Günümüz bilimlerinde son derece safdillikle sözde bilimsel açıdan ispatlanamaz sayılan şeyler, çok açık bir biçimde ispatlanabilir.

1- İnsan⁽¹⁾

Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde söz edilen insan, acaba doğanın şuursuz kanunları uyarınca var olmuş ve yeryüzünde bir süre hedefsiz bir biçimde yaşadıkten, doğayı tahrip ettikten, kendi türdeşleriyle boğazlaştıkten ve sınırsız

1- “İnsan” kelimesi, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ikinci, üçüncü ve dördüncü paragraflarında geçmiştir. Bu da, Batı perspektifinden Evrensel İnsan Hakları'nı tedvin ve tanzim edenleri bu işe sevk eden nedenleri açıklamaktadır.

bir zevk ve menfaat düşkünlüğünden sonra kara toprağın altına giren, ardından da bir hiç olan canlı mı? Yoksa ilahi hak dinlerin söylediği gibi, yüce ilahi hikmet ile var olmuş ve anlamlı bir hedefe doğru seyreden bir varlık mı?

Tüm varlığı ve değerlerinin, doğal boyutlarında görülen şeyden ibaret olduğunu, hiçbir kemal ve yüceliği olmadığını, Thomas Hobbes gibilerinin söyledikleri gibi tüm varlık âlemini kendisi için isteyen bencil bir hayvan olduğunu ve kısaca “Ben amacım, başkaları araç” demekten başka bir düşünce ve ideali olmadığını savunan birinci görüşe göre, insanın zafî değeri, onuru ve saygınlığı rüya ve hayalden öte bir şey değildir ve hayatın, güçlülerin bu dünyada at koşturmalarından ve zevkler ve kişisel çıkarlardan maksimum seviyede faydalanmalarından başka bir anlamı yoktur. Bu kurama göre, insanları Batı Evrensel İnsan Hakları’nı anlamaya ve kabul etmeye çağırmanın hiçbir sağlam dayanağı yoktur. Bu istidlalden şu kesin sonuca varıyoruz: Tüm insanlığa bir miktar hukuk maddesini tefhim etmek, kabullendirmek ve uygulamak için hukukçuların hiç kimsenin inkâr ve şüphe edemeyeceği sağlam bilimsel kanıtlara dayanarak o konuları ve önermeleri ispatlamaya çalışmaları gerekir. Hâlbuki bizim, hiçbir sınır tanımayan bencil güçlüler karşısında, tüm insanların bir bedeninin organları olduğunu ve onların da diğer insanlar gibi kendilerini o bedeninin organları olarak görmeleri gerektiğini bilimsel kanıtlarla ispatlayabilmemiz düşünülemez! Bu yüzden siz bu tür insani hukuk maddeleri hakkında güçsüzlerle konuştuğunuz zaman konuşmanıza engel oluyor ve diyorlar ki: Anlaşılan senin işin gücün yoktur, boş zaman bulmuş da kafa şişiriyorsun! Sen hayallerinle baş başa kal! Bırak da biraz rahat nefes alalım!

Baştan sona bu hukuk maddelerinde, fazilet ve takvadan ve insanları fazilet ve takvayı kazanmaya teşvikten bir kere bile

söz edilmemiş olması dikkat çekicidir. Oysa fazilet ve takva olmadan insanlar için hiçbir haysiyet, saygınlık, değer ve onur ispat ve kabul edilemez.

2- Zatî İnsan Haysiyeti⁽¹⁾

Kuşkusuz, zatî insan haysiyet ve saygınlığını itiraf ve kabul etmeden “özgürlük”, “barış” ve adalet’e ulaşmak mümkün değildir. Fakat daha önceki bahiste işaret ettiğimiz gibi, öncelikle şu hususu açıklığa kavuşturmamız gerekir: Acaba günümüzün bilim bilmeyen sözde bilim adamları açısından güzel bir şiir ve hayal olan “İnsan doğuştan haysiyetlidir” ütopyik sloganıyla bu hakikati ispat edip, başta **Watson, Freud, Skinner** ve arkadaşları Hobbes ve Machiavelli gibi kişiler olmak üzere tüm insanlara kabul ettirebilir miyiz? Bu konuda çok temel bir sorunla karşı karşıyayız ki, onu çözmeden insan haklarının dayandığı temeller ispatlanmamış olarak telakki edilecektir. O sorun, özellikle de bugün Batı dünyasının insani bilimler bilginlerinin çoğunun çok sayıdaki iddiaları karşısında zatî insan haysiyetinin ispatlanmasıdır. Buna göre, Batılı İnsan Hakları uzmanlarının Doğu ve Batı’dan yeryüzünün en büyük bilim adamlarından bir grubu çağırıp, insan haklarıyla ilgili gerçek konuların dışında kalan şahsiyetler ve temelsiz siyasi meselelerin etkisi altında kalmadan gerekli ve yeterli araştırmalar ve incelemelerde bulunmaya yönlendirmeleri ve onların yüksek düşüncelerinden ve değerli vicdanlarından uygun sonuçları çıkararak insanlığın efkâr-ı umumisine sunmaları gerekirdi.

Genel olarak Batı ve İslam İnsan Hakları perspektifinden insanın haysiyeti, onuru ve saygınlığından daha önemli ve daha

1- Zatî insan haysiyeti: Önsöz, birinci paragraf ve birinci madde.

temel bir konu yoktur. Buna göre, insan hakları konusunda karar verici konumda olan merkezlerden açıkça ve ciddiyetle şunu istemek gerekir: Eğer şimdye kadar bu düşüncede olmamışlarsa, **bundan sonra kesinlikle şu düşüncede olmalıdırlar:** Bir an önce Doğulu ve Batılı ruh bilimcileri -profesyonel davranış bilimcileri değil-, hukukçuları, ahlak bilimcileri, dünyanın ilahi bir kitaba dayanan resmî dinlerinin otoriteleri, kültür bilimcileri ve diğerlerini kapsayan insan bilimcileri bir araya toplayıp, kendilerine yeterli fırsat ve mühleti vererek, insan haklarını hayat hakkı, saygınlık hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu özgürlük hakkı ve kanunlar ve kurallar karşısında eşitlik hakkı temellerine dayandırarak felsefeler, insani bilimler ve dinlerin asli kitaplarının ortak ilkeleri perspektifinden kapsamlı bir biçimde araştırıp incelemeleri ve genel bir insan hakları düzeninin bilinçli kabulü için yolu açmaları gerekmektedir.

Gerçek şu ki, eğer zatî insan haysiyet ve saygınlığı konusu ciddi biçimde ispat olmazsa, tarih boyunca savaşlar, cinayetler ve haksızlıkların başlıca etkeni olan “Ben amacım, başkaları araç” yıkıcı formülü, her zamanki işinden el çekecek değildir. Sizin de bildiğiniz gibi, insanlık tarihinin iyimser ve neşeli arifi Mevlana, insan ve insanlık hakkındaki tüm iyimserliğine rağmen uzun kişisel deneyimlerine ve insanların hayatından elde ettiği öğretilere dayanarak -daha önce de naklettiğimiz gibi- çekinmeden ve sarih bir biçimde şöyle diyor:

Kimse mihnete duçar olan senin gamını çekmediği için, kendi işini kendin yapman gerek. İnsanların çoğu insan yiyicidir. Onların selam vermelerine pek güvenme! Hepsinin gönlü şeytanın evidir. Şeytan insanlardan pek lâf kabul etme! Yüz binlerce “la havle” çeken şeytanı gör! Ey

Âdem, İblis'i yılanda gör! Bir kasap gibi dostun derisini yüzmek için üfleyip durur; sana "Ey can, ey dost!" der. Üfler ki, derini yüzün. Düşmanlardan afyon alıp tadan kişinin vay hâline! Kasap gibi başını ayağına koyar ki, üfleyip, ağlata ağlata kanını döksün. İnsanların arazisine ev kurma! Kendi işini gör, yabancıнын işini görme!⁽¹⁾

Yüksek öğretim ve eğitimlerin de kendilerinde yüce insani değerleri icat edemediği insanların doğal yaşamları hakkında kötümserlik konusu, Doğulu düşünürleri üzdüğü gibi, Batılı çağdaş büyük düşünürleri de şaşkınlığa uğratmıştır. Bu gerçeği anlamak için Batı'nın çok büyük ve ünlü düşünürü Alfred North Whitehead'in şu cümlesini dikkatle mütalaa etmek yeterli olacaktır:

İnsan doğası öyle karmaşıktır ki, toplumun ıslahı için kâğıt üzerine yazılan bir programın, yöneticiler yanında o işe yaramaz kâğıt parçası kadar bile değeri yoktur.⁽²⁾

3- İnsanlık Ailesinin Üyeleri⁽³⁾

Hiç şüphesiz, "zatî insan haysiyeti" gibi "insanlık ailesinin üyeleri" deyimini de ahlaki değer yüklü bir kavramdır. İnsanların düzenli ve şefkatli bir ailenin üyeleri gibi birbirlerine bağlı olmaları, insanların kendilerini bir ailenin üyeleri olarak görmeleri için en yüce ideallerden ve insanlar arasında en yararlı ve yapıcı iletişim şekillerinden biri olduğu hâlde, yeryüzünde sosyal hayatın başladığı günden beri -ilahi önderlerin insanların fiziksel ve ruhsal gerçekliklerini algılayarak insanlığın yaşam alanlarına girip, onları benliklerin-

1- Mesnevî, 2. Defter.

2- Whitehead, Alfred North, *Adventures of Ideas (Düşünceler Tarihi)*, s. 31.

3- Önsöz, birinci paragraf.

de olan birlik duygusuyla tanıştıkları ve bir ailenin üyeliği hâletiruhiyesiyle yönettikleri dönemler hariç- hiçbir zaman fikir adamlarının beyinlerinden ve hayal dünyasından gerçek dünyaya yansımamıştır.

“Biz tarih boyunca insan toplumlarında ilahi liderlerin önderliğinde olmayan bazı uyumlu ve ahenkli yaşamlarla karşılaşyoruz” denebilir. Bu itirazın cevabı oldukça açıktır. Çünkü kölelik döneminde de uyumlu sosyal yaşama rastlamak mümkündür. Çoğu köleler, hayatın ilkelerinden ve insanın doğal haklarından habersiz oldukları için veya bunları elde etmeye güçleri yetmediği için zorunlu, yüzeysel ve temelsiz bir rıza ile uyumlu sosyal kümeler hâlinde yaşamışlardır. Bunun nedeni, tarih boyunca yaşamın idamesini sağlayan, değerlere ve daha yüksek mevkilere bağlı kalmadan bir biçimde insanları yaşamaya ikna eden çok güçlü yaşam enerjisidir. Başka bir ifadeyle: İnsan çok güçlü ve dirençli yaşam enerjisinden dolayı, değerleri anlamadan ve onlara bağlı kalmadan hayatını ve kendini korumuştur. İnsan, toplu hareketleri başlatmak için kendinden öyle uyum, ahenk ve beraberlik göstermiş ki, o hareketlerin felsefesi ve nedenini bir kenara koyarsak, gerçekten de o toplu hareket döneminde tüm = 1 formülünü kanıtlamıştır. Fakat o hareketlerin çoşan etkenleri söndükten sonra tekrar tanıdığımız o karmaşık zihinsel ve ruhsal hâline dönmüştür.

Hepimiz biliyoruz ki, Doğu ve Batı’da insanlığın düşünen beyinleri, bu karmaşıklığı bertaraf etmek için sürekli kapsamlı ve samimi çabalar göstermişlerdir. Gerçi şimdiye kadar insanlık için arzu edilen bir sonuç vermemiştir. Bu karmaşıklıkları bertaraf etmek için gösterilecek olan sonraki çabalardan da bir sonuç alınamayacağını bilmeliyiz. Zira bu çabaların bir sonucu varmasını beklemek, tıpkı denizden çıkardığınız ve denizin kenarında -karada- ipekten bir kumaşın veya çok pahalı

bir şeyin üzerine koyduğunuz, ardından da ürettiğiniz felsefeler ve uydurduğunuz masallarla uyuşturmaya çalıştığınız bir balığın hayatta kalmasını beklemeniz gibidir! O balık, o çok pahalı şeylere ve kendisini uyuşturmak için söylediğiniz masallara itinasız bir şekilde sudan çıktıktan sadece birkaç dakika sonra ölecektir. İnsan da eğer asıl vatanı olan doğa ötesi denizden ayrı düşer ve Rabbiyle bağlantısı koparsa, insanlığın çok detaylı ve inişli çıkışlı tarihinin gösterdiği gibi, ister en görkemli turistik gemilerde uyuşturucu eğlencelere ve zevkusefalara dalsın, ister ıssız dağların eteklerine kurulan küçücük gecekonduarda yaşamın ağır yükünü omuzlarında taşıyın, yüce bir hedef olmadan mümkün olmayan gerçek hayatını kaybedecektir.

“Tüm insanlar bir ailenin üyeleridirler ve büyük bir aileyi oluştururlar ve bu büyük ailenin üyelerinden hiçbirinin diğerine karşı bir ayrıcalığı yoktur” formülü, sadece ilahi peygamberlerin mantığına göre kabul edilebilir; yaşamını zevk ve menfaat özgünlüğü temeli üzerine kuran ve söyledikleri her söz “benim çıkarlarım” cümlesiyle başlayan ve “benim çıkarlarım” cümlesiyle biten hedonist insanların mantığına göre değil. Bu nedenle İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni tedvin eden, uygulayan ve yorumlayan yetkililer, insanların gerçek anlamda haklarına kavuşabilmesi için **geç olmadan** bir an önce insanın Allah ve tabiat ötesiyle bağlantısını gündem etmelidirler. Bugün artık insanların genelini ilahi hikmete dayalı evrensel haklardan yararlanmasına engel olan bağnaz dinî çatışmalar meydana gelmeyecektir. Zira yüzyıllar boyunca yapılmış olan bilimsel, felsefi ve kültürel araştırmalar, insanlığın dinî alanda uzlaşma sağlaması için iyi bir zemin oluşturabilir. Bugün biz İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dünyanın büyük dinlerinin üzerinde ittifak ettiği İbrahim-i Halil'in (a.s) evrensel dininin bayrağı altında, İbrahimî dinin

metninde var olan evrensel haklardan yola çıkarak en iyi ve en gerçek aileyi kuramaz mıyız?

Bu soruya olumsuz cevap veren her birey ve her toplum, kesinlikle ya işin aslından habersizdir ya da menfaatperest, bencil ve beneksenci (beniçinci) güçlülerin gözüne girmek istemektedir. Biz şuna kesinlikle inanıyoruz ve açıkça ve ısrarla da söylüyoruz: Eğer günümüz insanı, insan bireyleri ve gruplarını birbirine bağlayan eşitlikler ve birliklerin ilahi etkenini kabul etmek istemezse, ıstıraplar, yıkıcı savaşlar, haksızlıklar, güç özgünlüğüne uymalar ve beneksencilikler içinde yaşamaktan başka bir yolu olmayacaktır.

4- Kardeşlik ve Eşitlik⁽¹⁾

“Eşitlik” ve “kardeşlik” kelimeleri, temiz insani duygulara sahip insanları her zaman sevinç ve neşe ile dolduran ve insan bireyleri arasında böyle bir ilişkinin meydana gelmesinin insanlığın en yüce ideallerinden biri olduğunu anlatan en yüce kelimelerdendir. İnsanın tüm insan bireyleri arasındaki kardeşlik ilişkisini anlama ve kabul etme olgunluğuna erişmesinin, tüm peygamberler ve gerçek bilgelere anlatmaya çalıştığı ve bu yolda hiçbir çaba ve özveriden kaçınmadığı, insanlığın toplumsal hayattaki en yüce ideali olduğu hakikatini inkâr edecek hiçbir akıllı insan bulunamaz. Fakat sorun şudur: Acaba güçlüler ve beneksenciler de bu psikolojinin tadına varabilecek ve bu psikolojiyi güçlendirme yolunda kendileri için tanıdıkları doğal ve itibarî ayrıcalıklardan vazgeçebilecekler mi?

John Lewis Gaddis'in bazı gelişmiş ülkelerin önde gelen yetkililerinden aktardığına göre:

1- Birinci madde.

Küresel barışı tehlikeye atmak isteyen küçük ülkelere karşı güç kullanmak ve onları cezalandırmak, insanlık ailesinin büyük kardeşleri olarak büyük ülkelerin hakkıdır.

Ona göre Amerika, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Çin'den oluşan beş büyük ülke, kayyım rolünü üstlenmek zorundadır. Bu yetkili, 1941 yılında bu konuda şöyle yazdı:

Günümüz kaotik dünyasında, bu koşullar altında Milletler Cemiyeti Teşkilatı'nın yeniden yapılandırılmasının tavsiye edilmesi düşünülemez. Zira genişliği ve kapsamı nedeniyle muhalefetler ve kararsızlıklarla karşı karşıya kalır... Her dönemde dünya milletleri arasında, kendileri ve diğer milletler ve insanlarla ilişkilerinde kayyım muhtaç olan çok sayıda çocuklar vardır; milletler ve insanlardan yerlerine oturtulması ve iyilik yönünde yönetilmesi gereken çok sayıda büyüklerin olduğu gibi. Öte yandan dünyanın küçük ülkelerini kandırmak ve memnun etmek için de, onları bir şekilde işin içine katmak gerekir. Böylece hem görmezden gelinmemiş olurlar, hem de uluslararası toplumun yönetiminde icraî bir rolleri olmaz.

Yine o şöyle demiştir:

Ben, idaresi büyük güçlerin elinde olması koşuluyla her şeyin konuşulduğu bir dünya topluluğu oluşturulmasına karşı değilim.

Şimdi aktardığımız cümlelerden birkaçını incelemek istiyoruz:

a) "Küresel barışı tehlikeye atmak isteyen küçük ülkelere karşı güç kullanmak ve onları cezalandırmak, insanlık ailesinin büyük kardeşleri olarak büyük ülkelerin hakkıdır."

Bu söz, gerçeklerin mantığı açısından kesinlikle gözden geçirilmesi gereken bir sözdür. Zira öncelikle, "Büyük ülkelere ve bugünün tabiriyle süper güçlere bu hakkın verilmesinin

menşei kim veya nedir?" diye sorulması gerekir. Şüphesiz, iddia edilen bu hakkın asıl menşei, "güç"tür ki, doğal hukuk ve iyi niyetli sözleşmeler, gücün sultacılığının sonuçlarını dengelemeye ve insanlar arasında insani bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. Hepimizin bildiği gibi gücün doğasında sultacılık, bencillik ve beneksencilik vardır; yüce insani duygularla yüklü kardeşlik ve eşitlik yoktur. İkinci olarak da, dünya savaşlarına yol açmaması için küçük milletler arasında barışın tesis edilmesi için büyük ülkelerin çatışan taraflara silah satmaktan sakınmaları yeterlidir; yani ne kendileri çatışan taraflara silah satsınlar, ne de başka ülkelerin onlara silah ihraç etmesine izin versinler.

b) "Öte yandan dünyanın küçük ülkelerini kandırmak ve memnun etmek için de, onları bir şekilde işin içine katmak gerekir. Böylece hem görmezden gelinmemiş olurlar, hem de uluslararası toplumun yönetiminde icraî bir rolleri olmaz. [...] Ben, idaresi büyük güçlerin elinde olması koşuluyla her şeyin konuşulduğu bir dünya topluluğu oluşturulmasına karşı değilim."

Umarım bu cümlelerin aktarımında veya çevirisinde bir yanlışlık olmuş ve bu cümlelerin ifade ettiği anlamlar büyük bir şahsiyete ait değildir. Her neyse, bu cümleler ister büyük bir şahsiyete ait olsun, ister olmasın, bizim şahsiyetle işimiz olmadığı ve sözün kendisine baktığımız için, aktarılan bu sözler; ne insan haklarını tanıyan, ne terminolojisinde kardeşlik ve eşitlik kavramları bulunan, ne de mümkün olan her vesileyle savunulması gereken "insanlık ailesi üyeleri" ve "zaî insan haysiyeti" gibi kavramların kendileri için bir anlam ifade eden Makyavelist düşüncelerin aynısıdır. Acaba eğer güçsüz toplumlarda düşünce tarzları gelişmiş ülkelerin düşünen insanlarınkinden çok daha yüce olan insanlar ortaya çıkarsa, yine de daha güçlü olan ve bu yolla büyük kardeşlik maka-

mına erişen büyük ülkelere uymak zorundalar mı? Acaba biri Filistin'in Nasıra kasabasında, diğeri kupkuru bir çöl olan ve her türlü medeniyet ve kültürden uzak olan Hicaz bölgesinde doğup büyüyen **Hz. İsa** (a.s) ile **Hz. Muhammed b. Abdullah** (s.a.a), kurulu düzene baş kaldırıp insanlığı kendi asıl hüviyetiyle tanıştırmak onları kemal ve rüşt yoluna sokamamışlar mı? Büyük ülkelerin olduğu gibi, küçük insan toplumlarının da, özellikle geçmiş dönemde, yapıcı fikirler bakımından insanlığın ilerlemesine büyük katkılar sunmamışlar mı?

Dolayısıyla eğer, gerçekten öyle olmasa da, “küçük ülkeleri de ışın içine katmak gerekir ki, hayatla ilgili ve küresel konularda kendilerinin de rolü olduğuna inansınlar” anlamına gelen cümle tek başına olsaydı, sonrasında “hem de uluslararası toplumun yönetiminde icraî bir rolleri olmaz” cümlesi gelmeseydi ve “dünyanın küçük ülkelerini kandırmak ve memnun etmek için” cümlesi de çeviriden veya aktarımdan kaynaklanan bir hata olsaydı, yine de bu sözü söyleyenin, küçük ülkelerin kandırılması değil, gerçekten de görmezden gelinmesi gerektiğine kastettiğine ihtimal verirdik. Fakat ne yazık ki, sonrasındaki cümle, küçük ülkelerin dünya topluluğunu yönetmede icraî rollerinin olmasını açıkça yasaklıyor. Böylece küçük ülkelerin toplumu yönetmede de rollerinin olmasını kesinlikle yasaklamış oluyor. Yine bir sonraki cümlesinde de bu içeriğin altını çizerek, “Ben, idaresi büyük güçlerin elinde olması koşuluyla her şeyin konuşulduğu bir dünya topluluğu oluşturulmasına karşı değilim” diyor. Kardeşlerden bazısının büyük kardeş olduğu ve ailenin diğer üyelerini cezalandırma ve yönlendirme hakkına sahip olduğu varsayımıyla, insan bireylerinin insanlık ailesinin üyelerini oluşturduğu iddiasındaki asıl problem, bu iddianın insanların eşit olduğu ilkesine aykırı olmasıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sini hazırlayanların, bu büyük ailenin yararına olan bir konunun

onaylanmasını engellemede açıkça ortaya çıkan “büyük kardeş” varsayımının “eşitlik” ve “eşit haklar” varsayımıyla **çözümленemez bir çelişkiye yol açacağını** görememiş olmaları gerçekten de düşündürücüdür.

İnsanlık ailesinde bir grubun büyük kardeş olmasının birkaç mantıklı nedeni oluşunu varsaysak bile, bu mantıklı nedenlere uygun olarak meydana gelen ve meşruiyet kazanan kardeşlik, en yüce aidiyet duygularıyla yüklü olan bir kardeşliktir, tüm canlıları kendisi için isteyen Leviathanca bir kardeşlik değildir.

5- Dostça İlişkiler⁽¹⁾

Bu ilişkilerin eskiden beri temiz insanların kalbî arzusu olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Bu ilişkinin hayat bahşedici tadını anlayıp da onu insani bir ideal olarak telakki etmeyen bir kimsenin olacağını sanmıyorum. Alışılmış bezirgânlıkların ötesinde, daha yüksek bir ufukta insanların ruhlarının birliğini kavrayıp da insanlar arasında gerçek bir dostane ilişkinin meydana gelmesinin zorunluluğundan kim şüphe eder? Ne yazık ki, beneksenciliğe -ki bencillik ve kendi insani benliğine yabancılaşma onun göstergelerindedir- duyulan aşırı aşk ve ilgiden dolayı şimdiye kadar insanlar arasındaki ilişkiler, güçlülerle güçsüzler arasında kurt ve koyun ilişkileri, güçlülerin kendi aralarında ise kurtların ilişkileri şeklinde olmuştur. Nitekim Thomas Hobbes'ın, tüm öğrencilerin ve insani bilimler dallarının, özellikle de siyasi bilimlerin araştırmacılarının gördüğü ve incelediği meşhur sloganında geçtiği gibi: “İnsan, insanın kurdudur”.

1- Önsöz, dördüncü paragraf.

6- İnsanlık Vicdanı⁽¹⁾

Eğer bazen bilimsel şekle de sokulan temelsiz saçmalıkları dikkate alarak bu konuya girmek istesek, iki sözcükten oluşan “insanlık vicdanı” tabirini yazdığımız zaman önüne sonsuzluk işaretiyle birlikte bir ünlem işareti de koymamız gerekirdi. Çünkü üniversitelerin bilimsel görünümlü telkinlerine bakılırsa, iki sözcüklü bu “insanlık vicdanı” tabiri, iki hayalî kavramdan başka bir şey değildir. Ortadaki bu çelişkiyi nasıl çözeceğimizi gerçekten de bilemiyoruz: Bir yandan liselerden tutun da üniversitelerin en yüksek aşamalarına kadar bilim merkezlerinin çoğu, “insanlık vicdanı” kavramını insan zihninin oyunculuklarının ürünü olarak algılayıp sunarken, öte yandan bu beyannamenin önsözü ve maddelerinde “insanlık vicdanı” kavramını, tüm insanların dikkate alması ve bu beyannamedeki haklar ve yükümlülükleri sadece “insanlık vicdanı” adına gözetmeleri gereken en yüce hakikat olarak tanıtıyorlar!

Eğer dünyanın güçlülere, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin tedvin ve tanzim nedeninde söz konusu olan yüceliği ve kutsallığıyla insanlık vicdanına gerçekten saygılı olsalardı, müddetler öncesinden insanlık tarihi başka bir yolda ilerlemiş olmakla kalmaz, şu anda da daha çok insanlık ailesinin güçlü üyelerinin (!!)) sürekli kulaklarını çektiği ve cezalandırdığı güçsüz toplumların başına bela olan dermansız dertlerini de tedavi edebilirdik. Acaba bilimsel açıdan “insanlık vicdanı”nın, bir yandan tüm toplumların insanların onu hissetmesi ve kabul etmesi yolunda her türlü aracın kullanılması ve değerinin anlaşılması için çaba gösterilmesi gereken bir kutsallık ve saygınlığa sahip olduğunu, öte yandan insanın içsel varlığının ve bununla ilgili tüm kavramların maddi

1- Önsöz, ikinci paragraf.

sinirlerin özellikleri ve olgularından olduğunu kabul etmek nasıl mümkün olabilir?

7- Eşit Haklar⁽¹⁾

Belirlenen haklar ve yükümlülükler karşısında “insanların eşitliğine riayet edilmesi”nin temiz ve gelişmiş insanların en yüce arzularından olduğunu söylemeye gerek yoktur. Fakat ne yazık ki, yeryüzündeki insanların geçmişteki ve şimdiki tarihî akımının gösterdiği gibi, bu kavram da, tıpkı “hak ve hakikat” kavramı gibi, ya yazılar, konuşmalar ve seyredilmek üzere başların üstüne asılan tabloların süsleme (dekor) malzemesi olmuştur; ya çok güzel ve çekici hak ve hakikat kavramının gösterişi yapılarak kendi batıllarında zayı olan güçsüzler ve safdilleri kandırma aracı olarak kullanılmıştır; ya da sadece şiddet ve haksızlıklar karşısında psikolojik neşeyi icat etmek için kullanılan ütöpik (hayalî) bir hakikat olarak kalmış ve böylece temiz insanların çok kutsal hak ve hakikat kavramından nasibi, sadece yaşama ümidini canlı tutmak ve insanı her yıl defalarca öldüren mutlak ümitsizliğe karşı mücadele etmek olmuştur.

8- Hürriyet⁽²⁾

Şimdiye kadar insanın hayatı, ruhsal problemleri ve asil istekleri hakkında elimize ulaşan bilgilerin toplamını dikkate

1- Önsöz, üçüncü paragraf.

2- Önsöz: Birinci, beşinci ve altıncı paragraflar; birinci ve üçüncü maddeler ve on üçüncü maddenin 2. fıkrası; on sekizinci ve on dokuzuncu maddeler ve yirminci maddenin 1. ve 2. fıkrası; yirmi üçüncü madde ve yirmi altıncı maddenin 2. fıkrası ve yirmi yedinci maddenin 1. fıkrası ile yirmi sekizinci madde.

alarak, eğer “Hürriyet, hayatın istenilen bekasının etkenidir” diye bir iddiada bulunursak, kesinlikle doğru bir iddiada bulunmuşuzdur. Hürriyet; “insan kişiliğinin, insanın fiziksel ve ruhsal iki boyutu dikkate alınarak hayır olan şey yolunda, işin artı ve eksi iki kutbunu denetimi ve sultasını altında tutması”ndan ibarettir.

Biz, küçük münakaşalarla tüm insani bilimler uzmanlarının, özellikle de ruh bilimciler, ahlak bilimciler, filozoflar ve hak dinler bilginlerinin kabul edeceği bu tanımla, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde geçen özgürlükler hakkında dikkatli bir değerlendirme yapabiliriz.

Hiçbir kayıt ve şart olmadan istemek anlamındaki özgürlük, genel olarak son dönemde hayat ve hayatın boyutlarıyla ilgili sırf maddi eğilimlerden sonra, insanın en çok arzu edilen ideali olarak insanların hayatına girdi. Değerler bölgesinden tamamen uzak olan ve her insana istediği ve arzu ettiği her şeyi yapma izni veren bu anlamdaki özgürlük, insanların doğal hayatlarının haklarını çiğnemenin dışında, bilinçli veya bilinçsiz olarak tüm dinler, insani bilimler, hikmet ve güzel ahlakın gündem ettikleri insani özgürlüğün, ruhların ufkundan kaybolmasına sebep oldu. Eğer mutlak serbestlik anlamındaki özgürlüğün gündeme gelmesinin, insanların en yüce ruhsal özelliği olan ruhsal özgürlüğü onların elinden almaktan ve onları geride bıraktıkları hayvani tarihe döndürmekten başka olumsuz bir sonucu olmasaydı, bu bile, insanlığın olgunlaşma yolunda yenilgiye uğramış olması için yeterli olurdu. Bildiğimiz gibi, özgürlük adı altında ahlaksızlığın yaygınlaştırılması, insanları kişilik bağımsızlığı büyük nimetinden ve sadece kendisinde hissettiği zaman varlık dünyasında kendisini yere sağlam basan bir varlık olarak görmesini sağlayan muhayyerlikten tamamen mahrum etmiştir. Ne müessiftir ki, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin önsözünde ve ted-

vin ve tanzim edilme nedenleri arasında da hatırlattığımız yüce anlamdaki özgürlüğe en ufak bir değini de bulunulduğu görülmemektedir.

Bu hususta ele alınması gereken çok önemli bir diğer konu da şudur: Batı İnsan Hakları Beyannamesi'nde, bireylerin doğal özgürlüklerine -ruhsal özgürlüklerine değil- o kadar değinilmiş ve bu özgürlükten o kadar söz edilmiş ki, sadece insanların ruhsal özgürlükleri unutulmamış ve sadece başkalarının da özgürlüğü tam olarak gözetilmemiş, bilakis birey için söz konusu olduğu gibi toplum için de söz konusu olan ezilmişliği (müstazaflığı) kendinden defetme hakkı gibi insanların sosyal hakları da görmezden gelinmiştir. Burada Alfred North Whitehead'in bugünkü anlamıyla özgürlüğü değerlendirmede, özellikle de Batı'da, belki de bugüne kadar söylenmiş en faydalı cümleler olan sözlerini aktarıyoruz:

Eski dünyanın siyasi görüş ayrılıkları hususunda şimdiye kadar bir şey çözülmüş değildir. Platon'un tartıştığı tüm konular hâlâ gündemdeki yerini korumaktadır. Bununla birlikte eski ve yeni siyasi görüşler arasında büyük bir fark vardır. Zira bizim eskilerin görüş birliği içinde olduğu bir önermede onlarla ihtilafımız vardır. O dönemde siyasetçilerin istidlalinin eksenini kölelik oluşturuyordu. Fakat bugün siyasetçilerin istidlalinin eksenini özgürlük meselesi oluşturmaktadır. O günlerde geçerli fikirler, kölelik ilkelerini ahlaki duyguların sade hakikatlerine ve sosyal yöntemlere uyarlamada zorluklarla karşılaşılıyordu. Bugün ise bizim sosyal araştırmalarımız, özgürlük hakkındaki inancımızı, sadece nefret ettirici vahşi bir zorunluluk olarak tasavvur edilen birtakım şaşırtıcı ve uyarlanamaz apaçık hakikatlere uyarlamada bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Bu durumda, kusurlu bazı nitelikleriyle birlikte özgürlük ve eşitlik, yeni siyasi düşüncelerin eksenini oluş-

turmaktadır. Oysa eskilerin siyasi görüşlerinde, kusurlu bazı nitelikleriyle birlikte kölelik benzer bir konumdaydı.⁽¹⁾

9- Barış⁽²⁾

İnsan hayatının önemini ve değerini açıklayan ve onun korunmasını ve saygınlığını vurgulayan tüm ahlaki, dinî ve akli deliller, istilzam kuralı gereğince, barış ve dostluğa da önem verir ve onun korunmasını ve saygınlığını hatırlatır. Zira açıktır ki, savaş ve çatışma, insan hayatının yok olmasının veya insan hayatında çeşitli aksaklıkların meydana gelmesinin etkenidir. Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde barış ve dostluğun ve çeşitli yollarla toplumda barışı sağlamanın önemi vurgulanmış ve bu konuda çok açık ve net emirler verilmiştir. Bununla birlikte, bu meseleyle ilgili birkaç konu hakkında bazı açıklamalar yapmak zorundayız:

a) Acaba insanların kalplerinde savaş ve çatışmanın etkenleri ve nedenleri baki olduğu hâlde, fiziksel çatışmaları ve hissî öldürmeleri durdurarak barışı elde ettiğimizi iddia edebilir miyiz?

b) Acaba şimdiye kadar -felsefe, psikoloji ve sosyoloji memurları değil- gerçek psikologlar, sosyologlar ve filozoflar tarafından insanlığa barış hakkında cami ve mani bir tanım sunulmuş mudur?

c) Acaba yeryüzünün cephaneliklerinde sayıları normal hesapları aşmış ve işin uzmanlarının ifadesiyle ancak astronomik rakamlarla sayılabilecek olan, akıllara durgunluk veren kitle imha silahlarını depolayarak barış iddiasında bulun-

1- Whitehead, Alfred North, *Adventures of Ideas (Düşünceler Tarihi)*, s. 22.

2- Önsöz, birinci paragraf.

labilir mi? Bu şartlarda, şaşaalı sözlere sığınarak barışı elde ettiğimiz söylenebilir mi?

Tam da bu gibi konuları dikkate alarak diyoruz ki: Birleşmiş Milletler Teşkilatı, hak dinler ve yapıcı insani kültürlerden yardım alarak, önce eksiksiz ve ciddi bir şekilde insanın tanımını yapıp, ahlakın ve üstün insani niteliklerin resmî olarak kabul edilmesini sağlamalı ve mümkün olan her vesileyle toplumların insanlarını yüce insani ahlakı öğrenmeye ciddi biçimde teşvik etmeli; ondan sonra hukuk maddeleri hâlinde toplumların insanlarından barışı talep etmelidir.

10- Adalet⁽¹⁾

Lafzi münakaşaları bir kenara bıraktıktan sonra, insani ve ahlaki bilimlerdeki tüm görüşlerin, dinlerin ve felsefelerin adalet hakkında görüş birliği içinde olduğu ortak tanım şudur: Kabul edilmiş kanuna uygun olan bilinçlice ve özgürce yöntem. Bu tanım, aynı zamanda adaletin tanımıyla ilgili söylenen “her şeyi uygun yerine koymak” şeklindeki çok meşhur sözü de içinde barındırmaktadır. Burada asıl önemli olan, özgürce ve bilinçlice yöntemin adalet olarak adlandırılabilmesi için kendisine uygun olması gereken kanun ve adaletin gerçekleştirilmesi için her şeyin koyulması gereken uygun yerin hangi kritere göre belirlenmesidir. Zira her birey ve toplum, kendine has durum ve kültürü dikkate alarak, birtakım ilkelere kendisi için kanun olarak kabul eder ve her şeyin koyulması gereken uygun yerleri belirler. Bu durumda, “adalet” kelimesini kullanan İnsan Hakları Evrensel Beyanname’sinin çeşitli toplumların insanlarından hangi hakikati adalet olarak talep ettiğini açıklaması gerekir. Buna göre, temiz fitrata ve

1- Önsöz, birinci paragraf.

olgunlaşma ilkelerini kabul edip onlara göre hareket etmeye dayalı yüce insani ahlak konusunun zorunluluğu bir kez daha ispatlanmış oluyor. Ayrıca, eğer biz insanın özgürlüğünü, onu hiçbir ruhsal pislik ve kötülükten sakındırmayacak derecede geniş ve sınırsız telakki edecek olursak, onun içinde gerçek adalet diye hiçbir hakikat meydana gelmeyeceği gibi, şayet hâl ve hareketleri kabul edilmiş kurallar ve kanunlara uygun olarak gerçekleşse de, bu hâl ve hareketler cebredici etkenlerin meydana getirdiği cebrî hareketlerden başka bir şey olmayacaktır. İnsan haklarının tasavvuru, kabulü ve uygulanması için gerekli olan adalet, yüce insani ahlakla donanmadan mümkün değildir.

11- İnsanlığın En Yüksek Amaçları (İdealleri)⁽¹⁾

İnsanlığın en yüksek amaçları (idealleri) konusu, Batı'nın İnsan Hakları Beyanname'si'nin önsözünde şöyle ifade edilmiştir:

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde ifade ve inanç hürriyetlerine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilan edilmiş bulunmasına...

Bu cümlelerden anlaşılan o ki, insan haklarının tanınması ve insan haklarına saygı gösterilmesinin gerekliliği, insanlığın vicdanını isyana sevk eden vahşiliklerin önlemesi ve insan bireylerinin ifade ve inanç hürriyetlerine sahip olacakları ve korku ve yoksulluktan kurtulacakları bir dünyanın kurulması içindir. Hiç şüphesiz, vahşiliklerin ortadan kalkması, insanlık vicdanının huzur ve sükûnete kavuşması, sorumlu

1- Önsöz, ikinci paragraf.

ifade ve inanç özgürlüğü, korku ve yoksulluğun insan toplumlarından kalkması, apaçık bir zorunluluktur. Ancak bu zorunluluk, Batı İnsan Hakları'nın insanlığı kaygısız doğal bir yaşama kavuşturacak olan cebrî ve caydırıcı bir etken olduğunu göstermektedir. Bu sayılanların (ifade ve inanç hürriyeti, korku ve yoksulluktan kurtulmuş olmak) gerekir ve yakışır şeyler olduğunda kimsenin şüphesi yoktur. Fakat eğer sayılan bu şeylere kavuşmayı insanlığın en yüksek amacı olarak sayarsak, insanlığın bu dünya yaşamındaki en yüksek ideali, arzusu ve amacının sadece yaşamak olduğu sonucuna varırız. Kuşkusuz, insan için gerekli ve layık olan şeyler hususunda bu tür düşünce tarzı, bu düşünce tarzına sahip olan düşünürlere, hâlâ "hayatın kendisi için yaşam" teorisinin insanların insani tarihine değil, ancak hayvani tarihine uygun olduğunun sabit olmadığını göstermektedir. Zira insanların tarihi, ancak cebrî etkenler olmaksızın ve faydacılık, hazcılık (hedonizm) ve genel olarak beneksencilikğin ötesinde insanlık için gerekli ve layık olan şeyleri kabul ettikleri ve samimi bir şekilde o yönde hareket ettikleri zmandan itibaren başlar.

12- Akıl ve Vicdan⁽¹⁾

Bu hakların ilk maddesinde "akıl" ve "vicdan"ın zikredilmesi, ya insanın onuru ve değerini ispat etmek içindir -ki bu ispat maddede değil, önsözde yapılmalıydı; zira onur, değer ve bunların etkenleri haklar kategorisinde değil, hakların kaynakları kategorisinde değerlendirilebilir-; ya da insanın iç kimliğini belirlemek içindir -ki bu da, hakların konusal tanımıyla ilgilidir ve maddede zikredilmemesi gerekir-

1- Birinci madde.

Bir kez daha bilim karşıtı olan sofizm akımını canlandırmazsak, insanın doğru düşünmesini, doğruyu yanlıştan ayırt etmesini, safı saf olmayandan seçmesini ve uygun araçlardan uygun hedeflere ulaşmasını sağlayan bir akıl ve usa sahip olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Ancak aklın hakikati, özellikleri ve etkinlik alanı hakkında, keza felsefe ve insani bilimlerde teorik akıl, pratik akıl ve benzeri gibi akılla ilgili taksimler hakkında çok tartışmalar vardır ki, burası o tartışmaların yeri değildir.

Vicdandan neyin kastedildiği iyice açıklığa kavuşturulmalıdır. Acaba maksat, psikolojide araştırılıp incelenen bilinç ve özellikle de öz-bilinç midir? Yoksa maksat, İnsan Hakları maddelerini tedvin ve tanzim edenlerin kendisinden yardım alarak insan bireylerini İnsan Hakları'nın otuz maddesine uymaya teşvik etmek istedikleri ahlaki vicdan mıdır? Eğer maksat; erdemleri elde etmek, iyi işler yapmak ve kötü işlerden kaçınmak için çok güçlü bir etken olan ahlaki vicdan ise, hukukçuların her hâlde bu vicdanın, uzun zamandan, yani profesyonel terim üretenlerin felsefe adına ahlaki vicdanı toplumun yarattığı psikolojik bir fenomen olarak telakki ettikleri ve onu kendi özgünlüğünden uzaklaştırdıkları zamandan beri, insanlık toplumdaki bir kısım şöhret düşkünlerinin safsataları yüzünden kendi özgünlüğünden istifa ettiğini bilmiş olmaları gerekir.

Bugün artık hiç kimse, hele İnsan Hakları'nı yazanlar, ahlaki vicdanın yeniden dirildiğini duymayacaklardır. Bu nedenle biz ısrarla diyoruz ki: Barış, özgürlük, adalet, ahlaki vicdan ve iyiyi kötüden ayırt edecek, istek ve tutkuları dengeleyecek ve hakikatin peşinde olduğunu insanlara kanıtlayacak bir aklın zorunluluğunu ispat etmek için, tartışılan, eleştirilen, şüpheyle bakılan ve hatta inkâr edilen bazı insani bilimler dallarında bu konuların yeniden araştırılıp incelenmesi, eski ve çağdaş fikir adamlarının bu asil konuları insanlık bölgesi ve insanlıktan uzaklaştırarak hata yaptıklarının ispatlanması gerekir.

13- Hayat⁽¹⁾

İçinde bulunduğumuz yüzyılın biyoloji bilimlerini ve psikoloji bilimlerinin önemli bir kısmını dikkatle incelediğimizde, bilimin gerçek tanımından kesinlikle gafil olan aşırı pozitivizm ve bilimciliğin sonuçlarından birinin, evrenin birçok yüce hakikatleri gibi insanın hayatı ve ruhunun da, “Hayat ve ruh, bir grup cansız maddenin bir araya gelmesi ve bir-biriyle etkileşimiyle meydana gelen maddi fenomenlerden başka bir şey değildir” gibi iki üç terime kurban edilmesi olduğunu göreceğiz!! Tüm hakikatlerin içini boşaltabilecek bu tür görünüşte bilimsel cümleler, son dönemde bir grup bilim müddeileri tarafından kazılan, binlerce gerçeği içine gömüp örtebilecek dipsiz bir kuyu gibi hâlâ varlık âleminin gerçeklerini yutmaya devam etmektedir. Bu gibi görünüşte bilimsel iddialarla, “animizm” ve “hayatın değeri” önemini kaybetti ve hayatta kalma mücadelesi meydanında at koşturular tarafından, bir avuç başı sonu belli olmayan ispatlanamaz veya yanlış terimlerden başka bir sermayeleri olmayan bilim müddeilerinin eliyle kazılan o cehennem kuyusuna atıldı. Büyük şair Sa’dî, bu gibi “bencilik oyunlarını” ve “aldatmacaları”, tamamen anlaşılır iki teşbih ile şöyle açıklamıştır:

Gün ışığında kâfurlu (güzel kokulu) mum yakan sefil kişinin, çok yakında geceleri çırasında yağ olmadığını görürsün. Sefil rakip, sarhoşluğun sonunda yoksulluğun baskısından hiçbir şeyi umursamaz olur.

Bu kendini aldatanlar, insanların bu toprak kürede hayatta kalmalarının, geçmişte çok iddialı beneksencilerin benciliklerine kurban edilen ve varlık âleminin önemli hakikatlerinin gömülmesi için kazılan cehennem kuyusuna atılan bu haki-

1- Önsöz, yedinci paragraf.

katlerin ciddi olarak tanınmasına bağlı olduğuna inanarak ellerine binlerce lamba alıp bu hakikatleri (vicdan, akıl, hayat, insan ruhu, inanç, kardeşlik, eşitlik, adalet, insanlık ailesinin üyeleri, evrensel saygı, gayret etme, ortak anlayış vs.) arayabilecekleri bir günün gelebileceğini anlamıyorlardı.

Şimdi o zavallıların ya da o yararçı ve hazcı bencillerin, bilinçli veya bilinçsiz olarak kendi istek ve tutkularının alevleriyle oynamanın sonucunda varlık âleminin en önemli hakikatleri bölgesinde nasıl bir ateş yaktıklarını anlamak mümkündür.

14- İnanç⁽¹⁾

Yolumuz bir kez daha aşırı bilimcilerin sokağına düşmüşken onlara sormalıyız: İnanç nedir? Sırf bilimsel öncüllere dayanması gereken sırf bilimsel önermeler karşısında "inanç" adında başka bir şeyden de söz edilebilir mi? Şühud ne demektir? Yüce duyguların algıları ne anlama gelir? Yüce duygular hangi kategoridedir? Bu tür çözülmemiş ve hatta sizin bilim karşıtı olan bilimsel gözlüğünüzle reddedilmiş problemlere göre, ne inancın kendisinin doğruluğunu ispat için, ne de inancının insanlığın problemlerinin hallolacağı konular için bir delil olmayacaktır.

15- Birleşmiş Milletler'in İmanı⁽²⁾

"İnanç" gibi "iman" sözcüğü de, kendileri gibi düşünmeyenleri insanlıktan çıkmış sayan günümüz bilimcileri açısından tamamen reddedilmiştir! Bu aşırıcılara göre, imanın bilimsel bakımdan incelenmemesi gerekir. Zira bunlara göre, maddi

1- İkinci madde.

2- Önsöz, beşinci paragraf.

ve hissedilen şeylerde bilimsel yöntemin duyu organlarıyla algılama ve laboratuvarlarda denemeye münhasır edildiği zamandan itibaren “iman” ve “inanç” kavramları, eski kültürlerin viranelerinin altına gömülmüşlerdir!! Bu, günümüzde UNESCO tarafından yayınlanan **Vancouver Bildirgesi**'nde⁽¹⁾ gördüğümüz insanın yok olmasının temel kökenidir. Bu bildirme, yeryüzü insanlarına yer küresinin yok olma hâlinde olduğuna dair en sert ve en sarsıcı uyarıyı yapmakta ve bu sorun için yeterli olmadığını düşündüğümüz dikkate şayan bir çözüm önerisi getirmektedir. Biz bu bölümün sonunda bu bildirgenin tümünü vereceğiz. Zira insan hakları konusunda tam ilgiyle faaliyet gösteren kimseler için o bildirgeyi incelemek bir zorunluluktur.

16- Evrensel Saygı⁽²⁾

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin önsözünde “evrensel saygı” kavramına şu şekilde değinilmiştir:

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği yaparak insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına...

Açıktır ki, bütün dünyadan bir konuya saygı göstermelerini istemek, o konunun gerçek nedenini anlatmadan duygusal

1- 1989 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde bir konferans düzenlendi. O konferansın sonuç bildirgesinin içeriği şöyleydi: Acaba insan yirmi birinci yüzyılda hayatını sürdürebilecek mi? Bu bildirgenin eleştiri ve etüdü, Muhammed Taki Caferi'nin *Aklın Mesajı* adlı kitabında (Farsça) ve *The Human Genome Project* adlı kitapta (İngilizce) yayınlanmıştır. Bu eleştiri ve etüdünü, www.ostad-jafari.com web sitesinde Farsça ve İngilizce makaleler bölümünde görebilirsiniz.

2- Önsöz, altıncı paragraf.

bir ricadan öteye geçmez. Bu nedenle, bu evrensel saygının gerekliliğinin felsefesi yeryüzündeki tüm insanlara tam olarak izah edilmelidir. Gerçekten de felsefe ve amacını anlamadan sırf bir iddia ile dünya insanlarından Evrensel İnsan Haklarına saygı göstermelerini istemek olmaz. Zira saygı, değer yüklü psikolojik olgulardandır. Eğer Birleşmiş Milletler, değerleri bilim müddeileri ve profesyonel bilimcilerin pençesinden kurtaramazsa, rica ve minnetle, çeşitli ideolojiler ve kültürlerle yaşayan insanlardan bu saygıyı asla bekleyemez. Önceki sayfalarda değindiğimiz Vancouver Bildirgesi, yüce insani değerleri mümkün olan her şekilde bilimler alanına almanın ve onların bilimsel değerini kabul etmenin gerekliliğini tam olarak anlamış bulunmaktadır. Açıktır ki, bu önemli adım atılmadan ricalar, temennalar ve siyasi zorlamaların elinden bir şey gelmez; şimdiye kadar gelmediği gibi.

17- Ortak Anlayış

Önsözün yedinci paragrafında şöyle deniyor:

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukarıdaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derece önemli bulunmasına göre...

Bu cümle kesinlikle doğru ve mantıklıdır. Yani Batı İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin maddelerinin tam olarak uygulanması için yüksek düzeyde bir ortak anlayış zorunludur. Ancak burada bu ortak anlayışı yeryüzü insanlarının, özellikle de güçsüz bireyler ve toplumların zihinlerinden çok uzaklaştıran bir problem var; o da şudur: Tarih boyunca güçlü toplumların yöneticilerinin her zaman "güçsüzlerin yok olması pahasına da olsa hayatta kalmak için çırpınmak" teorisini savunanlardan olduğunu gören toplumlar, hayatta

kalma mücadelesi -yeni bilimsel yalan kılıfıyla da “doğal seçim”- meydanında at koşturan o yöneticileriyle nasıl ortak bir anlayışa sahip olacaklardır? Kısaca, mümkün olan her şekilde ortak bir anlayış sunmak için samimi bir girişimde bulunmak ve duyguları tahrik eden içeriksiz propagandalardan kaçınmak gerekir.

18- Vahşilikler

Bu kelime önsözün ikinci paragrafında geçer:

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına...

Acaba insani bilimler düşünürleri, özellikle de hukuk ve siyaset düşünürleri ve liderleri, “güçlünün güçsüzü yenmesini” bir vahşilik olarak görecektir mantığa ulaşmışlar mı, yoksa hâlâ güçlülerin her türlü cinayetin ekseni olabilecek yıkıcı bir önermeye, yani “Çıkarlarımız böyle gerektiriyor” önermesine dayanmalarını meşru mu görüyorlar? Daha açık bir ifadeyle: Acaba bu düşünürler, siyasi bilimler teorisyenlerine, politikacılara ve çeşitli siyasi sistemlere bağlı hukukçulara, bencil despotların yaptıkları işlerin vahşice olduğunu kanıtlayabilmişler mi? Siyasi işlerin ve büyük projelerin nasıl yürüdüğüne, toplumların gerçek mühendislerinin nasıl çalıştığına baktığımızda, insanların doğal yaşamlarının sosyal ve siyasal boyutunu inceleyen düşünür ve öncülerin insanlık için hâlâ bu büyük adımı atmadıklarını görüyoruz. Hâlâ tarihin “Cengiz”leri, “Neron”ları, “Attila”ları, “Napolyon”ları ve “Hitler”lerinin vahşilikler yaptıklarını kanıtlayamamışlardır. Zira ne zaman ki hayatın yüksek değerlerine inanan bir insan, animizm gözlüğüyle insanlara bakarak:

Bu kadar arbeye, sarhoşluk ve anlaşmazlık niye? Hepimiz yol arkadaşları, kabile arkadaşları ve aynı ebeveynden doğmuş değil miyiz?⁽¹⁾

diye onlara itiraz etmeye, onları eleştirmeye kalkışsa; onlar, "Sizin gücün özgünlüğü doğal akışına karşı çıkmamanız gerekir" diyen birkaç sözde bilimsel ve felsefi terimle, insan sever antropologların üzerine saldırıp, onları tarihin genel akışını bilmemekle suçlayarak insani görüşlerini açıklamalarına engel oluyorlar! Acaba artık gerçek bilimin kimlerin elinde olduğu herkesçe bilinmiş midir? Bunlar, "Ey düşünürler! Dikkat edin, insani değerlerin ilkelerini bilimsel teoremler tablosundan çıkarmayın!" diye bağırان kişilerdi.

Bizim bugün insanlığın bekası için, "Ben neyi istersem, o benim çıkarlarımdandır ve ben çıkarım olduğunu teşhis ettiğim her şeyi elde edebilirim." diyen bu yıkıcı cümleyi bir kenara koymamız ve onun yerine şu insani cümleyi savunmamız gerekir: "Ben hakkım olan şeyi eksiksiz olarak alabilirim; devlet ve toplum da benim bu hakkımı savunmalıdır." Eğer birinci önerme ikinci önermeye dönüşmezse, geçici bir süreliğine gezegenimizin patlamasını önleyebilse de, sonunda üzerinde yaşadığımız bu yer küresi bizim için yaşanılır bir yuva olmaktan çıkacaktır.

Bu sözleri dikkate alarak, doğrudan savaşa girmeyen, fakat birbiriyle savaş hâlinde olan toplumları silahlandıran ve birbirlerini öldürmeye sürükleyen toplumların silah satışlarını da açık bir şekilde "vahşilik" olarak adlandırmalıyız. Yani eğer tek bir insana tek bir kurşun sıkmayan, fakat "Çıkarlarım böyle gerektiriyor" şeklindeki yıkıcı cümleye dayanarak elinden geldiğince, birbirleriyle karşı karşıya gelme, çatışma ve birbirlerini

1- Divan-ı Şems.

öldürme nedenleri olan başka toplumları silahlandıran ve böylece onları birbirlerine düşüren bir ülkenin var olduğunu varsayarsak, bu ülke, kesinlikle en çirkin vahşiliği yapmaktadır.

19- İsyan

Önsözün ikinci paragrafında şöyle okuyoruz:

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına...

“İsyan” kavramı, aslında kötülükler kategorisindeki insani yasalara bağlılığın karşıtı olan “tuğyan” hâletidir. Dolayısıyla bu kavramın burada kullanılmasının doğru olmadığını düşünüyoruz. Zira dünyanın çeşitli toplumlarının kendilerine ait olduğuna inandıkları kesin hakların hor görülmesi karşısında direnmelerinden “isyana” diye söz edilmemesi gerekir. Bu husustaki en iyi tabir, “hakkını elde etmek için direnme” tabiridir ki, bunun kesin sonuçlarından biri, hakların umursanmaması hâlinde, mümkün olan her biçimde hayatını zorbalardan kurtarmak için çatışmak ve direnmektir.

20- Gayret Etme⁽¹⁾

İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’nin, bu hakların tedvin edilmesine yol açan nedenlere işaret etmek amacıyla yazılan önsözünün son cümlelerinde, sayılan yedi nedenin sonuçlarıyla ilgili cümlelerde şöyle deniyor:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, insanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz

1- Önsöz, sekizinci paragraf.

önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye (...) gayret etmeleri amacıyla bütün halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ilan eder.

Daha önceki bazı kavramlarda da gördüğümüz gibi, bu tür kavramlar, ahlaki ve normatif anlamlar içermektedir. Eğer birtakım hukuk maddelerini, o maddelerin tamamını veya bir kısmını kabul etmeyen toplumların insanlarına kabul edilebilir kılmak için bu tür normatif ve ahlaki kavramları kullanırsak, o insanların şu sade cümleyle bizi kınamalarıyla karşılaşabiliriz: "Bu ahlaki jargonu kendinize saklayın; bizim sıraladığımız bu maddelere uymamız için hiçbir bağlayıcı nedenimiz yoktur."

21- Tam Gelişme

Yirmi altıncı maddenin 2. fıkrasında şöyle denir:

Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye yönelik olmalıdır...

Yirmi dokuzuncu maddede de şöyle geçer:

Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.

Bu iki maddeden İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin insanın tam ve serbestçe gelişmesine büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Tüm ilahi hak dinler, gerçek insani ekoller, ahlakçılar ve genel olarak insanı tanıyan tüm insanlar, bu konuda görüş birliği içinde oldukları için bu konuyu genişçe tartışmayacağız. Buradaki en önemli mesele, "gelişme" ve "özgürlük" kavramlarının maalesef pek dikkate alınmayan yorumudur. Şimdiye kadar defalarca değindiğimiz ve açık-

ça ifade ettiğimiz gibi, insan hakları ve felsefesi konusunda görüş sahibi olan kimselerin bu iki yüce hakikatin (gelişme ve özgürlük) yorumu, tanımı ve izahına son derece önem vermeleri ve insanların birbirini rahatsız etmemeleri için bu evrensel hakları belirsizlik, durgunluk ve sınırlılıktan tam olarak kurtarmaları gerekirdi. Her neyse, gelişme ve olgunlaşmadan maksat, aşağıda belirteceğimiz iki anlamdan biri veya her ikisi olabilir:

1- İnsanın gelişme ve olgunlaşmasından maksat, ulaşabileceği tüm amaçlara ulaşma gücüne sahip olmasıdır. İsteddiği her amaca ulaşmaya sırf gücü olması anlamındaki gelişme ve olgunlaşmada, istenilen amacın insani değere sahip olup olmaması fark etmez. İnsanların gerçek gelişme ve olgunlaşmasına karşı, hatta insan ve insanlığa karşı çaba göstermek, daima **Cengiz Han**, **Topal Timur** ve **Atilla**'ların yöntemi olmuştur. Eğer bu tanımdaki güç ve amacın anlamı değerler bölgesi içinde kalırsa, yani güçten maksat kendine hâkim olmak, amaçtan maksat da insani erdemlerin insanlardan istediği yüce insani idealler olursa, gelişme ve olgunlaşma için yapılan bu tanım kabul edilebilir olacaktır.

2- Gelişme ve olgunlaşmadan maksat, "insanın, kullarına gelişme ve olgunlaşmayı bahşeden Yüce Allah'a bağlı olan varlık atölyesinden azami derecede etkilenmesi ve onda etki bırakması" dır. İnsanın varlığı Yaratan'a bağlı olan varlık atölyesinden azami derecede etkilenmesi ve onda etki bırakması, hiç şüphesiz, ilahi eğilimler, iç temizliği ve söz, davranış ve inançların Yüce Allah'ın peygamberler, akliselimler ve temiz vicdanlar aracılığıyla bildirdiği öğretilere uygun olmadan mümkün olmayacaktır. Fakat insanlık tarihinin şimdiye kadar gösterdiği ve hâlihazırda da şahit olduğumuz şey, yer-yüzü insanların bu iki anlamdan faydalanmasına müsaa-de etmeyen hayatta kalma mücadelesi akımı ile menfaat ve

zevk özgünlüğüdür. Bu nedenle, açıkça ve ciddiyetle, insan hakları konusunda görüş sahibi olan Batılı uzmanlar ve diğer araştırmacıların, insani bilimlerin bazı profesyonel memurlarının “gelişme” ve “özgürlük” hakkında belirttikleri temelsiz hayallerden etkilenmeden, bir an önce ve mümkün olan her vesileyle buna bir çare düşünmelerini, daha sonra düşüncelerinin pozitif sonuçlarını resmi ve ciddi olarak üniversiteler, akademik çevreler ve araştırma merkezlerinde gündeme getirmelerini öneriyoruz. Öyle anlaşılıyor ki, yapılması gereken ilk önemli iş, insan hakları konusunda görüş sahibi olanların “gelişme” ve “özgürlük” konularını, hem bu hakların felsefi araştırmalarında, hem de bu maddelerin uygun yerlerinde -ki en uygun yeri birinci maddedir- ciddi, dakik ve yeterli biçimde incelemeleridir. Böylece İnsan Hakları'nın birinci maddesi şu şekle gelir:

Bütün insanlar özgür doğarlar, onur ve haklar bakımından eşittirler ve hiç kimsenin başkasına karşı, samimi çabalar sonucunda ulaşılan insani gelişme ve olgunlaşma dışında bir ayrıcalığı yoktur.

Sadece erdemli, gelişmiş ve olgunlaşmış insanları yeme, içme, uyku, öfke ve şehvetten başka bir şey tanımayan insanlardan üstün tutarak insanı şuursuz makinelerin dişlileri seviyesine kadar düşme utancından kurtarabilir ve ancak ondan sonra yer küresinin baki kalabileceğini müjdeleyebiliriz.

22- Ahlakın Haklı Gereklerine Riayet Etmek

Yirmi dokuzuncu maddenin 2. fıkrasında şöyle denmiştir:

Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik

bir toplumda ahlak, kamu düzeni ve genel refahın haklı gereklerinin karşılanması amacıyla sadece yasayla belirlenmiş sınırlamalara tabidir.

Eğer “demokratik toplumda” ibaresi olmasaydı, “ahlakın haklı gerekleri” tabirini, 21 numaralı “Tam Gelişme” başlığı altında belirttiğimiz yüce insani ahlak olarak yorumlamak doğru olurdu. Fakat o ibare (“demokratik toplumda” ibaresi), ahlak kavramını belirsizleştiriyor. Zira her türlü istek ve arzuların doyurulmasının sadece başkalarına rahatsızlık vermeme koşuluna bağlandığı demokratik toplumda yüce ahlakın bir bakıma bir anlamı olmaz. Çünkü şimdiye kadar insan toplumlarında, özellikle Batı’da oluşturulan demokratik düzenlerin yüce insani ahlakı yok olma derecesine kadar aşağıya çektiğini ve Batı’da yasalara ve başkalarını rahatsız etmeme temeline dayalı olarak yapılan her işin bir makinenin dişlilerinin düzenli çalışmasına benzediğini güzel bir biçimde kanıtlayan çok sayıda deneyimler vardır.

Yirmi Birinci Yüzyılda Hayatta Kalma

Mukaddime

Yirmi Birinci Yüzyılda Hayatta Kalma Bildirgesi’ni (Vancouver Bildirgesi) tartışıp incelemeden önce bir mukaddime zikretmemiz gerekir:

Bu günlerde insan hayatının gizemli yasası, bir kez daha muasır dönemin yüksek rütbeli bazı bilginlerinin insani vicdanlarını uyandırarak, onları servet, güç, zevk ve bencillik putlarına tapma nedeniyle insanların hüviyetlerinin yok olduğunun farkına vardırması, böylece yirmi birinci yüzyılda insanlığı bekleyen vahim duruma dikkat çekmişlerdir. “Bu konferansın sonucu, tüm insanlar için ciddi bir uyarıdır” diyebiliriz.

Zira konferansın sonuç bildirgesinde açıkça şöyle deniyor: "Ey insanlar! Ayağa kalkın ve bilimi, maneviyatı ve değerleri doğru değerlendirerek ve maddiyat, güç ve zevke eğilimi dengeleyerek yirminci yüzyılın bu toprak kürede insan hayatının son yüzyılı olmasına izin vermeyin." Hikâye şöyledir: Bir süre önce (10-15 Eylül 1989) büyük bilim adamlarından bir grubun katılımıyla Kanada'nın Vancouver şehrinde bir konferans düzenlendi. Konferansa katılanlar, oybirliğiyle burada inceleyeceğimiz bildirgeyi yayınladılar.

Ben önce bildirgenin içeriğini dikkatle okudum. Daha sonra bildirgenin içeriğiyle ilgili aklıma gelen bazı noktaları hatırlattım.

Bildiğimiz gibi, kültürel, siyasi, hukuki, ahlaki ve dinî sorunların temel nedenlerinden biri, bazı yazarların bilimi maneviyat, değerler ve bunlardan kaynaklanan kültürlerden ciddi biçimde ayırdıkları zamandan başladı. Nitekim bu bildirmede de bu nedeni açıkça görebilirsiniz. Dolayısıyla tüm gücümüzle bu ayırımın sahte ve yapay olduğunu göstermeye çalışmamız gerekmektedir. Bu ciddi çalışmada, Batılı ve Doğulu çağdaş antropolog düşünürler ve filozoflar da bize eşlik etmektedirler. Zira onların hepsi, yer küresinin çok vahim bir durumda olduğunu kabul etmişlerdir. Bu tehlikeli duruma yol açan en temel nedenlerden biri, kesinlikle bilimler ile maneviyat ve değerleri birbirlerinden ayırmaktır. Bu akım, çok eskilere dayanmamakta ve yakın bir geçmişte, "bilim dünyasına yeni bir teori kazandırma" hevesinde olan bazı sığ düşünceli kimseler tarafından büyük bir coşkuyla ortaya atılmıştır.⁽¹⁾ Bu teori, önce hedonistler, egoistler ve güç düşkünleri için yolu açtı; sonra onların yardımıyla üniversite camiasından bir kısım safdilleri de kendine çekti.

1- Mevlana'nın ifadesiyle: Bir yılanca ejderha getirmiş! Acayip görülmemiş mefret bir şey avlamış! [Mesnevî, 3. Defter.]

Bu teorinin geçersizliğini veya bu teoriyi savunanların sığ düşünceli kimseler olduğunu ortaya koyan en iyi delil şudur: Eğer hayatın anlamsız ve boşuna olduğu duygusuna kapılmanın muhtemel nedenleri arasındaki gerçek nedenini teşhis etmek istersek, hiç şüphesiz, bunun bilimlerle değerler ve maneviyatı birbirlerinden ayırmaktan başka bir şey olmadığını göreceğiz. Evet, eğer değerler ve maneviyat gerçeklere dayalı sağlam bir temele dayanmayan “ahlaki tabular” gibi algılanırsa, arkasından hayatın kendisi de işkence ve zahmet dolu bir tabudan başka bir şey olmayacaktır.⁽¹⁾ Maneviyat ve değerler hakkında benciller ve araçları tarafından yapılan tahkirler ve hor görmelerle birlikte yer küresinin yanan bir motora dönüşmesi sürpriz olmamalı; hatta eğer öyle olmazsa şaşırılmalıdır; zira aksi takdirde varlık dünyasının düzenini ortaya koyan tüm bilimsel yasalar alt üst olurdu!

Bilmiyorum, bu sözde bilim adamlarının şimdiye kadar kendilerine şu soruyu sorma fırsatları hiç olmuş mudur: Maneviyat ve değerlerin bilimsel olduğunu göstermesi bakımından, değerler ve maneviyata riayet edilmemesinin, insan hayatını tamamen yok etmekle tehdit eden, tarihte benzeri görülmemiş en ciddi tehlikeyle karşılaştırdığı gerçeğinden daha üstün ve daha açık bir kanıt düşünülebilir mi? İnsanın bunu düşünmemesi için büyük bir gaflet ve uyuşukluk gereklidir. Evet, ateş insanın kendisini de yakmakta ve ateş ile yakma arasında var olan nedensellik yasası, pamuk ile insan arasında ayırım yapmamaktadır.

Şunu da ekleyelim ki, değerler ve maneviyata riayet edilmemesi ile -ki bunun en temel örneklerinden biri, insanın onur

1- Ahlaki tabu, bir milletin arasındaki mantıklı bir delil ve nedene dayanmayan, hatta bazen akla ve gözlemlere ters düşen yaygın işlerdir. Önümüzdeki bahislerimizde bu konuda kısa bir açıklama yapacağız.

ve haysiyetine riayet etmektir- insanların yok olması arasındaki ayrılmazlığın bilimsel olduğunu ispat için bugün insanlığın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini kanıt olarak göstermemiz, en göz alıcı örneğini vermek babındandır. Yoksa eğer bu toprak kürede insanlığın toplumsal hayatının başladığı günden itibaren bu ayrılmazlık yasasını ele alacak olursak, şimdiye kadar milyonlarca insanın haklarının ve çok sayıda önemli uygarlıkların bu değerler ve maneviyata riayet etmeme yasasına riayet edilmemesinin kurbanı olduğu kesindir. Ancak buna rağmen güce tapanlar ve beneksenciler, olayların unutulması olgusundan ve insanların çoğunluğunun geçmişteki insanların başına gelenlerden ve hayatlarında geçerli olan değişmez yasalardan habersiz olmalarından yararlanarak, kendilerinin amaç, başka insanların ise araç olduğu bir dünya yaratmak için her gün değerler ve maneviyatın gerçek hayatla hiçbir ilgisi olmadığı safatasını ileri sürmektedirler.

Birisi şöyle diyebilir: “Yer küresinin yanan bir motora dönüşmesinin ne sakıncası var? Bir gün insanların en iyi yuvası olan yeryüzü, hayatta kalma mücadelesinde at koşturanların meydanına dönüşmüşken, güçlüler uyuşuklukla ve kendilerini kandırarak boş ve anlamsız bir hayat sürdürürken, güçsüzler doğal yaşamın ağır yükü altında işkence ve acıya katlanırken, hak ile batıl ve iyi ile kötü anlamlarını yitirmişken, bırakın da yeryüzü bir an önce alt üst olsun ve insanlara vebal olan hayattan bir eser kalmasın”! Bu görüş dikkate şayan bir istidale dayanıyor olsa da, ancak problemin konusunu ortadan kaldırmanın problemi ortadan kaldırmaktan başka bir şey olduğu gerçekliği; yer küresini kendi hâline terk etmek, bencil insanlar tarafından yer küresinde yapılabilecek her şeyin gerçekleşmesine müsaade etmek ve insanlık tarihinin son yaprağını çevirme hakkını bencilere vermekten daha güçlü, daha

insani ve daha fitri bir kanıttır. **Einstein**'ın güvendiği şahsiyetin, kendisine verdiği "Bırakın, bütün insanlar yok olsun!" şeklinde cevabı unutmuyoruz.

Einstein, o şahsiyete: "Eğer bu defa savaş çıkarsa, insanlığın yok olmasıyla sonuçlanacaktır" demiş, o şahsiyet de: "Siz niçin insanlığın yok olmasından endişe ediyorsunuz?" demişti. Einstein diyor ki: "O şahsiyet, kendi iç dünyasında çok acılar çekmiş, çok hesaplar yapmış ve bir sonuca varmamış olmalı ki, bana böyle bir cevap verdi."⁽¹⁾

Eğer bu sözü söyleyenin maksadı, doğal yaşamdaki güçsüzlükten dolayı insanların yok olmasına rıza göstermek ise; güçlülerin bencilliklerini dengelemek için çaba göstermek mümkünken, "Bırakın yer küresi yok olsun!!" demek, ne insan vicdanının, ne insanların Tanrı'sının, ne tarihin hassas vicdanının, ne de başkasının rıza gösterebileceği en büyük intihardır.

Şimdi **Vancouver Bildirgesi**'ni zikredip incelemeye başlıyoruz:

Yirmi Birinci Yüzyılda Hayatta Kalma Konulu Vancouver Bildirgesi

Yer gezegeninin bekası, ciddi ve acil bir endişe hâline gelmiştir. Mevcut durum, bilimsel, kültürel, ekonomik ve siyasi tüm alanlarda acil önlemler alınmasını ve tüm insanların daha duyarlı olmasını gerektirmektedir. Bizim yeryüzündeki tüm insanlarla birlikte ortak düşmana karşı ortak bir neden bulmamız gerekir: Çevremizin dengesini tehdit eden veya gelecek nesillere bırakacağımız mirasımızı azaltan her ey-

1- Önümüzdeki bahiste bu hikâyeyi kaynağıyla birlikte zikredeceğiz.

lem, bizim ortak düşmanımızdır. Bugün bu neden, Vancouver Konferansı'nın hayatta kalma konulu bildirgesinin amacı hâline gelmiştir.

a) İnsanın Hayatta Kalma Sorunuyla Yüzleşmesi

Gezegelimiz, istikrarsızdır ve sürekli değişim hâlinde olan yanan bir motordur. Yer küresi üzerindeki yaşam, yaklaşık 4 milyar yıl önce başladı ve onun ani ve öngörülemez değişiklikler gösteren ortamında gelişti. 200 yıl öncesinde taş kömür ve petrolde (fosil yakıtta) var olan bedava enerjinin keşfi, insanoğluna gezegenin tüm yüzeyine hâkim olma gücünü verdi. İnanılmaz kısa bir süre içerisinde insan türü, kıtalar düzeyinde programsız ve düşüncesiz değişikliklerin meydana gelmesine sebep olan neredeyse en önemli etken olmuştur.

İnsanın doğaya hâkim olması, tarih boyunca insan türü için çok zor ve benzersiz sonuçlar doğurmuştur:

* Son 150 yılda dünya nüfusu 1 milyardan 5 milyara çıkmıştır. Bu artış, son 30-40 yıllık dönemde iki kat olmuştur.

* Bu nispette taş kömür ve petrolden yararlanmanın artması, gezegenin ve havanın kirlenmesine ve deniz yüzeyinin değişmesine sebep olmuştur.

* Doğal yaşam ortamının hızla yok olması, meskûn dünyanın, yani doğal ekosistemin yok olmasına yol açarak büyük ve telafi edilemez bir felakete neden olacaktır.

* Maddi kaynaklar ve insan dehası, savaş ve savaş için hazırlık yapmak yolunda heder olmaktadır.

Sadece kısa vadeli çıkarlarını düşünen ve mahsulün gerçek üretim maliyetini dikkate almayan siyasi ve ekonomik sistemler, gezegenin kaynaklarının tükenmez olduğunu zanne-

derek kendilerine doğada bu şekilde tasarrufta bulunma izni vermektedirler. İnsanlığın karşı karşıya bulunduğu durum, insan türünün hayatı ile yer küresinde yaşayan diğer canlı varlıkların yaşamı arasındaki dengenin bozulmasından ibarettir. Ekosistemin yok olmasının ve insanın hayat kalitesinin düşmesinin eşliğinde olduğumuz bu zamanda, tam tersine bilgi ve bilim, bu durumun telafi edilmesi için gerekli olan insan yaratıcılığını ve teknolojiyi temin edebilecek ve insan ile doğa arasındaki uyumu yeniden sağlayabilecek güçtedir. Yokluğu hissedilen tek şey, sosyal ve siyasal iradedir.

b) Problemin Kökenleri

Bizim bugünkü kötü durumumuzun kaynağı, gelişmesini büyük ölçüde bu yüzyılın başında tamamlayan bilim alanlarındaki bazı gelişmelerdir. Evrenin klasik mekanik tasvirinde matematiksel biçimde gösterilen bu gelişmeler, insanoğluna, son zamanlara kadar günden güne artan ve sınırsız gibi görünen maddi bir refah sunan doğaya hâkim olma gücünü verdi. İnsan bu gücü kötüye kullanarak, değerlerini bilimsel gelişmelerden elde edilen maddi olanakların tam olarak gerçekleşmesi yönünde kullanmak istedi. Bunun karşısında, eski kültürlerin temelini oluşturan insani boyutlarla ilgili değerler bastırılmış oldu. İnsanın diğer boyutlarının görmezden gelinmesi anlamına gelen insanlık kavramının ortadan kaldırılması, tam olarak insan ve evrene ilişkin bilimsel perspektif doğrultusundadır. Bu perspektiften evren bir makine gibi, insan da sadece onun bir dişlisi gibi görünmektedir.

İnsanın kendini bilmesi ve anlaması, onun değerlerinin temel belirleyicisidir. Bu idrak, kişisel çıkarların değerlendirilmesinde "benlik" kavramını belirler. Buna göre, insanın kendisini bir makinenin dişlisi olarak görmesiyle birlikte ideolojik yoksulluk, değerlerin azalmasına sebep olur. Ancak mevcut

yüzyılın bilimsel gelişmeleri, evren hakkındaki bu mekanik bakış açısını sadece sırf bilimsel alanla sınırlı tutmanın mümkün olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla insan hakkındaki mekanik bakış açısının rasyonel temeli değerini kaybetmiştir.

c) Alternatif Bakış Açısı

Çağdaş bilimlerde, esnekliği olmayan kuru bir evren tasviri, yerini hiçbir mekanik yasanın zorla durduramayacağı sürekli yaratıcı verilerden oluşan bir dünyayı yaratan kavramlara bırakmıştır. Bu yaratıcı nedenin bir yüzü hâline gelen insan, eski mekanik çerçevede açıklanamayacak şekilde tüm evrenle tam bağlantılıdır. Sonuç olarak, insanın "benliği", büyük bir makinenin emri altında hareket etmeye mahkûm olan iradesiz bir makine dişlisi olmaktan öteye geçip, aracısız ve bir tam birim olarak evrene bağlanıp özgür yaratıcı nedenin bir yüzüne dönüşür.

Buna göre, bu yeni bilimsel bakış açısında insani değerler, daha önceki kültürlerde kabul edilmiş değerlerle uyum içinde olan değerleri kapsar. Biz son bilimsel ve kültürel gelişmeler sayesinde kazanılan insanların ortak düşünceleri çerçevesinde, insanın yaşam çevresiyle uyumlu muhteşem bir hayatının olmasını tasavvur edebiliriz.

İnsan türü, dış dünyadan azami derecede yararlanmakta ve değişen sosyal ve kültürel çevrede yaşama kapasitesinden de en üst seviyede faydalanmaktadır. İnsanın bilimler konusundaki gelişen bakışı, insanın kaybolan imanını ve manevi deneyimlerini yeniden kazanabileceğine delalet etmektedir. Gezegenin insanoğlu tarafından ele geçirilmesi sonucu meydana gelen mevcut krizi aşmak ve yarınları tedarik etmek için kökleri çeşitli kültürlerde olan yeni bakış açılarına ihtiyaç vardır. Hayatın ritmini tekrarlayan birbirine bağlı sonsuz evreni

anlamak, insanın yeniden doğa ile bütünleşmesine, uzay ve zamanla, hayatın tümü ve madde dünyasıyla ilişkisini anlamasına izin verecektir.

İnsan adındaki bir varlığın evrene şekil veren yaratıcı sürecin bir yüzü olduğunu teşhis etmek, insanın kendisi hakkındaki bakışını genişletir ve insan bireyleri ve insan ile doğa arasındaki uyumsuzluğun asıl sebebi olan bencilliği bir kenara bırakmasına yardımcı olur.

Beden, zihin ve ruh arasındaki birliğin dağılması, bu üç öğeden birine haddinden fazla önem verilmesinden kaynaklanır. Bu dağınıklığı ortadan kaldırmak, insana kozmik sistemin ve ona hâkim olan birleştirici yüce yasanın yansımaları kendi içinde bulmasını sağlar.

Böyle bakış açıları, insanın doğa hakkındaki düşüncesini değiştirir ve onu kalkınma modellerinde köklü bir değişim yapmaya, yani cehalet ve sefaletin kökünü kazımaya, silahlanma yarışını sonlandırmaya; yeni öğrenme süreçleri, eğitim sistemleri ve düşünce tarzları ortaya koymaya, sosyal eşitliği sağlamak için daha uygun dağıtım yöntemlerini uygulamaya koymaya, atıkların azaltılmasına ve kaynakların boşuna tüketilmemesine dayalı yaşam için yeni bir plan hazırlamaya, sosyo-ekonomik farklılıkları ortadan kaldırmaya ve eski çürümüş güç kavramlarının ötesinde kültürel boyutu yaygınlaştırmaya çağırır.

Bu hedeflere ulaşmak için bilim ve teknolojiye yararlanmak gereklidir; fakat bu ikisi, ancak bilim ve kültürün el ele vererek bu hedefleri daha iyi anlamaya ve kültürel ilişkilerin yok olmasına yol açan parçalanmışlık sorununun üstesinden gelmeye yarayacak bir yöntem geliştirmeye yardımcı olmaları koşuluyla başarılı olabilirler.

Biz eğer bilim ve teknolojiyi yeniden temel ihtiyaçları karşılamaya doğru yönlendiremezsek, bilişim (bilgi biriktirme), biyoteknoloji (yaşam formlarından yararlanma hakkı) ve genetik mühendisliği (insan genomunun haritalanması) alanındaki mevcut gelişmeler, insan hayatının geleceği için çok zararlı ve telafi edilemez sonuçlara yol açacaktır.

Fırsat azdır ve dünyada ekonomik-kültürel barışı sağlamakta her türlü taallül ve geciktirme, bizi hayatta kalmak için daha ağır bedel ödemeye mecbur edecektir.

Biz dünyanın çok dinliliğini bir gerçek olarak kabul etmeliyiz. Aynı şekilde, farklılıklarına rağmen dinlerin birbiriyle işbirliği yapmasına olanak sağlayacak bir tür ifade özgürlüğüne ihtiyaç olduğunu da kabul etmeliyiz. Bu, insanın hayatta kalma koşullarını hazırlamamıza ve insanlığın ortak değerlerini, insan haklarını ve insan onurunu geliştirmemize yardımcı olacaktır. Bu, bizim insan varlığının olağan üstü önemine ve yeniden ortaya çıkan uyanık küresel vicdana yönelik anlayışımızdan kaynaklanan insanlığın ortak mirasıdır.

Vancouver Bildirgesi Üzerine Bir İnceleme ve Eleştiri

Acaba İnsanoğlunun Hayattaki Tek Yolu Servet, Güç ve Kötülüğe Tapmak Mıdır?

Eğer dünyanın geçmişteki ve günümüzdeki, Doğulu ve Batılı, her inanç ve ideolojiden, tüm düşünürlerini bir araya toplar ve onlara, "Acaba insan hayatı için servet, güç ve kötülük üçlüsüne tapmanın taşı yollarından geçmekten başka bir yol yok muydu ki, tarih bu kadar kan akıtmalar, dolap çevirmeler, hak yemeler ve beneksenciliklere şahit olmuştur? Acaba insan hayatı için gezegenimizin istikrarsızlığına yol açan ve bu toprak küreyi yanan bir motora dönüştüren bu yoldan

başka bir yol yok muydu?" diye soracak olursanız, size ne cevap verirler acaba?

Acaba insanoğlunun kendi türdeşleriyle ilişkisinde her zaman dürüstlük ve sefayı esas alacak bir yolu yok muydu?

Acaba insanoğlu, hayatında çalışıp çaba göstermeden hiçbir ayrıcalık elde edemeyeceği bir yöntem belirleyemez miydi?

Acaba insanoğlu, gerçekten de "kendisi için beğendiğini başkası için de beğenmeyi, kendisi için beğenmediğini başkası için de beğenmemeyi" beceremez miydi?

Acaba insanoğlu, insanlar için en iyi barınak olan yeryüzünü cephaneliğe dönüştürmemeyi başaramaz mıydı?

Acaba siyasetçiler, gerçekten de kendi toplumlarının insanlarını hiçbir yalan, dolan, entrika ve hokkabazlığa bulaşmadan sadece gerçeklerle yönetemezler miydi?

Eğer insanoğlu, kendi "makul hayatı" için bu yolların hiçbirini seçmeyi beceremiyormuşsa, artık eskiden "dünya" denilen, bugün ise "cephanelik" ve "hayatta kalma mücadelesi meydanı" olarak anılan bu güzel barınağını yanan bir motora dönüştürmesine şaşırılmaması gerekir.

Az önce okuduğumuz gibi, bu bildirmede şöyle geçiyordu:

Fırsat azdır ve dünyada ekonomik-kültürel barışı sağlamakta her türlü taallül ve geciktirme, bizi hayatta kalmak için daha ağır bedel ödemeye mecbur edecektir.

Biz dünyanın çok dinliliğini bir gerçek olarak kabul etmiyoruz. Aynı şekilde, farklılıklarına rağmen dinlerin birbiriyle işbirliği yapmasına olanak sağlayacak bir tür ifade özgürlüğüne ihtiyaç olduğunu da kabul etmeliyiz. Bu, insanın hayatta kalma koşullarını hazırlamamıza ve insanlığın ortak değerlerini, insan haklarını ve insan onurunu

geliştirmemize yardımcı olacaktır. Bu, bizim insan varlığının olağan üstü önemine ve yeniden ortaya çıkan uyanık küresel vicdana yönelik anlayışımızdan kaynaklanan insanlığın ortak mirasıdır.

Şu temel noktayı dikkate almalıyız ki, bencillikler, fırsatçılıklar ve şımarıklıkların kötü ve istenmeyen sonuçları sadece bizim dönemimizde ortaya çıkmamıştır. Yani bu kötü hasletlerin yol açtığı kötülükler ve felaketler sadece bizim dönemimizde meydana gelmiş değildir. Bu habis ağaç, her zaman zehirli meyvelerini insanlara tattırmıştır. Ne var ki, bizim dönemimizde bencillikler, zorbalıklar ve şımarıklıkların sonucu olarak ortaya çıkacak fenomen çok büyük ve telef edilemez olacaktır; hayatın yok olması ve hatta güç düşkünlüğünün cılgınca davranması hâlinde yer küresinin imha olması gibi.

Hiç unutmam, bir keresinde bu konuyu, ömrünü samimi olarak makul özgürlükleri ve insan haklarını savunma düşüncesinde geçiren, insani duygulara sahip merhametli bir insanla konuşmuştum. O, yeryüzünde insan kimliğinin ve yüksek değerlerin kaybedildiğine dayanarak; “Bırak, sadece bir cephanelik ve nihilizmin zevkusefa kahvehanesi ve her türlü insani erdemle mücadelenin merkezi hâline gelen bu yeryüzü bir an önce yok olsun” demişti. Bu, **Einstein**'in büyük şahsiyetlerden birine, “Eğer üçüncü bir dünya savaşı olursa, tüm dünya yok olabilir” dediği zaman o şahsiyetin söylediği, “Siz niçin insanlığın yok olmasını bu kadar önemsiyorsunuz?” cümlelerinin aynıdır. Einstein'ın bu cümleyle ilgili şu içerikte bir değerlendirmesi olmuştu: “Ben o şahsiyetin, bu sözü kötümserlik ve insan karıştılığından değil, insanların hayatının asıl kimliğini kaybettiğinden ve yüce insani değerlerden içi boş bir isimden başka bir şey kalmadığından dolayı söylediğini hissettim.”⁽¹⁾

1- Frank, Philipp, *Einstein'in Hayatı* (İngilizce orijinali).

Bu nedenle, “Fırsat azdır” diyen bu bildirmede de vurgulandığı gibi, insanların doğal ve manevi hayatını kurtarmak için her zaman fırsat az olmuştur. Dolaysız sonucu nihilizm olan kimliksizliğin kayıpları çok acı olduğu için her zaman ve tarihin her döneminde “Fırsat azdır” ilkesini tüm insanlar kabul etmelidirler. Bazı görüş sahipleri, “Tüm boyutlarda insanın hayatını kurtarmak için her zaman fırsat az ve geciktirme kötü bir şey olduğu hâlde, neden bizim dönemimizde bu hayati ilke bu kadar hatırlanmaktadır?” diye sorabilirler. Cevap şudur: Çünkü bu dönemde insanın yeryüzünden silinme tehlikesi güçsüzlere özgü değildir; bu defa güçsüz ve güçlü, küçük ve büyük, sarayda veya gecekonduda oturan, emir veren ve emir alan, herkes, ama herkes kara toprağın altına girecektir. Dolayısıyla bağırıp çağırmanın, seminerlerin, sempozyumların, kongrelerin, kitapların ve diğer çabaların tümü, hayatta kalma mücadelesinde karşı karşıya saf tutmuş tüm kesimleri ilgilendirmektedir; sadece güçsüzler ve sefilleri değil.

İncelediğimiz bildirgenin cümlelerinin birinde şöyle deniyor: “Dünyada ekonomik-kültürel barışı sağlamakta her türlü talül ve geciktirme, bizi hayatta kalmak için daha ağır bedel ödemeye mecbur edecektir.” Bu cümleyle ilgili olarak şunu söylemeliyiz: Eğer geçmişte insan kimliğinin özgünlüğüne ve insani değerlere teveccüh edilseydi ve insana ve insanlığa gerçekten ilgi duyan, insana gerçekten sevgi besleyen iyi niyetli, takvalı ve erdemli görüş sahiplerinin feryatları bencil despotların kulağına girseydi de insanın asil kimliği ve değerlerinin görmezden gelinmesi nedeniyle daha ağır bedel ödemeye engel olmak için ciddi bir girişimde bulunsalardı, bugün insan neslinin hayatta kalması için daha ağır bedel ödemekten bu kadar korkulmayacaktı. Buna rağmen biz bu defa insanlığın hayatta kalması için atılan bu imdat çığlıkla-

rının, insanların "makul hayat"a doğru hareket etmesinin ve haklar ve sorumlu özgürlüklere riayet edilmesinin ciddi kararlar ve girişimlerle birlikte olacağını umuyoruz. Gerçi bu konuda bilgi sahibi olan bazıları, bu ümidin geçmişte de var olan safdilce bir ümit olduğuna inandıklarını ve güce tapan sultacı ve yararcı despotların bu feryat ve çığlıklarla her zamanki yönelişlerini terk edeceklerine ve "Ben amacım, başkaları araç!" şeklindeki ikincil tabiatlarından vazgeçeceklerine inanmadıklarını ifade ediyorlar.

İncelediğimiz cümlelerinin birinde şöyle deniyor: "Biz dünyanın çok dinliliğini bir gerçek olarak kabul etmeliyiz. Aynı şekilde, farklılıklarına rağmen dinlerin birbiriyle işbirliği yapmasına olanak sağlayacak bir tür ifade özgürlüğüne ihtiyaç olduğunu da kabul etmeliyiz."

İnsanlar arasında karşılıklı anlayışı daha da geliştirmek için yapılan bu öneri çok güzeldir; ama eğer yeryüzündeki mevcut dinlerin ortak noktalarının yanında çözülemez karşıtlıklarının da olduğunu varsayarsak -ki kesinlikle vardır-, o zaman ne yapmalıyız? Acaba aralarındaki karşıtlığa rağmen sebepsiz yere birini diğerine tercih edebilir miyiz? Acaba bu dinlerin liderlerinin karşı karşıya gelmesine ve çekişmesine yol açan tüm konuları bir kenara bırakıp sadece ortak noktaları alalım, onlara inanalım ve onlara göre amel edelim diyebilir miyiz? Bu mümkün olsa bile, bu ortak noktaları tespit etmenin yolu nedir?

Bu tür bildirgelerin insan toplumlarında, özellikle de çok yüksek güçlere sahip olan toplumlarda gerçekten de etkili olup olmadığını bilmiyoruz; ama hepimiz şu gerçeği biliyoruz ki, eğer bu bildirgeler etkili olursa, insanlık tarihi kesinlikle büyük bir değişim yaşayacaktır.

Ne Yapmalı?

Bir yandan bilimler, değerler ve maneviyatın çok geniş ufku- nu, diğer yandan insanın yapıcı gücü ve iradesini de dikkate alarak, Yirmi Birinci Yüzyılda İnsanın Hayatta Kalması Ko- nulu Vancouver Sempozyumu'nun Bildirgesi'nin içeriğini okuyup inceledikten sonra şu sonuca varıyoruz: Bu bildirme ve diğer bildirmelere göre bugün yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan insanı kurtarmanın en temel yolu (veya en temel yollarından biri) bilim, felsefe ve genel olarak değerler (ahlak, estetik, dinler ve her türlü maneviyat) alanlarındaki görüş sa- hiplerinin teşrikimesaisiyle bilim ile değerler ve maneviyatın uyum içinde ve birbirine bağlı olduğunu keşfedip ispatlama- ları ve bunun herkes tarafından anlaşılıp kabul edilmesini sağlamalarıdır.

Aynı şekilde, umarız değerli görüş sahipleri, bu kitabı okuyup inceledikten sonra temel bir sorun olan insanların hayatta kalması ve kendi türdeşlerine karşı boyunlarında olan borçlarını ödeme konusunda, bu kitabın içindekilerle ilgili görüşlerini beyan etmekle birlikte, mümkün olduğu ölçüde kendi görüş ve düşüncelerini uygun delilleriyle bir- likte bize bildirsınler. Bakarsın, Allah'ın lütuf ve inayetiyle imkânlarımız ölçüsünde insanlar için hayati önem taşıyan bu meselede bir adım atmış oluruz.

İncelemelerimizin başında, önce Vancouver Bildirgesi'ndeki, bilimi manevi kültür ve değerlerden ayıran kimselerin yanlış yaptıklarını açıkça ifade eden cümleleri, ondan sonra da in- sanlığı yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan bu kaotik durumu düzeltmenin çaresini mezkûr iki olgunun (bilim ve değerlerin) uyum içinde ve birbiriyle bağlantılı olmasında gö- ren cümleleri gündeme getirmeyi gerekli görüyoruz.

1- Bildirgedeki insanlığın yok olma tehlikesinin nedenini manevi kültür ve insani değerleri bilimlerden ayırmak olarak tanıtan cümleler şunlardır:

a) Şimdi zikredeceğimiz cümle açıkça şunu ifade ediyor: Bu yüzyılın başında bilimlerde meydana gelen ilerlemeyle birlikte gelişmiş toplumlar, değerleri maddi imkânlar yolunda hizmete almaya kalkıştılar ve sonuçta değerler bastırılmış oldu. Cümle şöyledir:

Bizim bugünkü kötü durumumuzun kaynağı, gelişmesini büyük ölçüde bu yüzyılın başında tamamlayan bilim alanlarındaki bazı gelişmelerdir. Evrenin klasik mekanik tasvirinde matematiksel biçimde gösterilen bu gelişmeler, insanoğluna, son zamanlara kadar günden güne artan ve sınırsız gibi görünen maddi bir refah sunan doğaya hâkim olma gücünü verdi. İnsan bu gücü kötüye kullanarak, değerlerini bilimsel gelişmelerden elde edilen maddi olanakların tam olarak gerçekleşmesi yönünde kullanmak istedi. Bunun karşısında, eski kültürlerin temelini oluşturan insani boyutlarla ilgili değerler bastırılmış oldu.

b) İnsanın diğer boyutlarının görmezden gelinmesi anlamına gelen insanlık kavramının ortadan kaldırılması, tam olarak insan ve evrene ilişkin bilimsel perspektif doğrultusundadır. Bu perspektiften evren bir makine gibi, insan da sadece onun bir dişlisi gibi görünmektedir.

c) Biz eğer bilim ve teknolojiyi yeniden temel ihtiyaçları karşılamaya doğru yönlendiremezsek, bilişim (bilgi biriktirme), biyoteknoloji (yaşam formlarından yararlanma hakkı) ve genetik mühendisliği (insan genomunun haritalanması) alanındaki mevcut gelişmeler, insan hayatının geleceği için çok zararlı ve telafi edilemez sonuçlara yol açacaktır.

d) İnsanın kendini bilmesi ve anlaması, onun değerlerinin temel belirleyicisidir. Bu idrak, kişisel çıkarların değerlendirilmesinde “benlik” kavramını belirler. Buna göre, insanın kendisini bir makinenin dışlisi olarak görmesiyle birlikte ideolojik yoksulluk, değerlerin azalmasına sebep olur.

Bu cümleleri açıklamaya gerek yoktur. Zira bu cümleler, insanlığın bugünkü tehlikeli durumunun, “bilimler” ile “manevi kültür ve insani değerler”i birbirinden ayırmanın sonucu olarak ortaya çıktığını açıkça ifade etmektedir.

2- Bildirgenin bugünkü ciddi tehlikeyi bertaraf etmenin tek çaresinin “bilimler” ile “değerler”i birleştirmekte olduğunu ifade eden cümleleri ise şunlardır:

a) Ekosistemin yok olmasının ve insanın hayat kalitesinin düşmesinin eşliğinde olduğumuz bu zamanda, tam tersine bilgi ve bilim, bu durumun telafi edilmesi için gerekli olan insan yaratıcılığını ve teknolojiyi temin edebilecek ve insan ile doğa arasındaki uyumu yeniden sağlayabilecek güçtedir. Yokluğu hissedilen tek şey, sosyal ve siyasal iradedir.

b) Ancak mevcut yüzyılın bilimsel gelişmeleri, evren hakkındaki bu mekanik bakış açısını sadece sırf bilimsel alana sınırlı tutmanın mümkün olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla insan hakkındaki mekanik bakış açısının rasyonel temeli değerini kaybetmiştir.

c) Çağdaş bilimlerde, esnekliği olmayan kuru bir evren tasviri, yerini hiçbir mekanik yasanın zorla durduramayacağı sürekli yaratıcı verilerden oluşan bir dünyayı yaratan kavramlara bırakmıştır... Buna göre, bu yeni bilimsel bakış açısında insani değerler, daha önceki kültürlerde kabul edilmiş değerlerle uyum içinde olan değerleri kapsar.

d) İnsan türü, dış dünyadan azami derecede yararlanmakta ve değişen sosyal ve kültürel çevrede yaşama kapasitesinden de en üst seviyede faydalanmaktadır. İnsanın bilimler konusundaki gelişen bakışı, insanın kaybolan imanını ve manevi deneyimlerini yeniden kazanabileceğine delalet etmektedir.

e) Gezegenin insanoğlu tarafından ele geçirilmesi sonucu meydana gelen mevcut krizi aşmak ve yarınları tedarik etmek için kökleri çeşitli kültürlerde olan yeni bakış açlarına ihtiyaç vardır.

Bu bildirmede, üzerinde dikkatle düşünülmesinde büyük fayda olan bir cümle daha vardır. O da şudur:

Hayatın ritmini tekrarlayan birbirine bağlı sonsuz evreni anlamak, insanın yeniden doğa ile bütünleşmesine, uzay ve zamanla, hayatın tümü ve madde dünyasıyla ilişkisini anlamasına izin verecektir.

İSLAM İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.⁽¹⁾

İslam İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin önsözünde, bizim o önsöz üzerine yaptığımız araştırmalara ilave olarak gündem edilen konular şunlar:

1- Âlemlerin rabbi, her şeyin yaratıcısı, tüm nimetlerin bahşedici, insanı en iyi maddi ve manevi terkipte yaratan, ona değer veren, onu yeryüzünde kendi halifesi yapan, yeryüzünün imar ve ıslahını ona bırakan, ilahi yükümlülükler emanetini ona veren ve göklerde ve yerde yarattığı her şeyi ona ram kılan Allah'a iman.

2- Allah'ın insanları hidayet etmek, hak dini insanlara tebliğ etmek, bu dinin geçmiş tüm dinlerden daha kâmil olduğunu bildirmek, köleleri azat etmek ve tüm tağutları ve müstekbirleri yıkmak için âlemlerle rahmet olarak gönderdiği, tüm insanların eşit olduğunu bildiren, "Hiç kimsenin başka birine karşı takva dışında bir üstünlüğü yoktur" diyen, aynı şekilde Yüce Allah'ın tek bir candan yarattığı insanlar arasında-

1- Hucurat Suresi, ayet 13.

ki farklılık ve husumeti ortadan kaldıran **Hz. Muhammed'in** (s.a.a) peygamberliğine iman.

3- İnsanların Allah'tan başka hiç kimseye ve hiçbir şeye tapmamaları, hiçbir şeyi O'na ortak koşmamaları ve hiçbir kimşenin bir başkasını mabut edinmemesi için tüm insanlığı ihlas kelimesine davet eden; insan hayatının gerçek değerinin temel taşıyı koyan; tüm insan bireylerinin onurunu, öğretim ve eğitimini, sorumlu özgürlüğünü ve hukuk ve yükümlülükler karşısında eşitliğini belirleyen; hiçbir şekilde ve hiçbir sebeple insanın kendi türdeşlerinin ve diğer putların kölesi olamayacağını ilan eden bir inanç olan İslam'ın üzerine bina edildiği halis tevhidi esas almak.

4- İnsanların dini, canı, akli, namusu, malı ve neslini koruma altına alan ebedi bir şeriatı, yani tüm insanları kapsayan ayrıcalıklara sahip olan, tüm şartlar ve durumlarda ve tüm hükümler ve inançlarda ruh ile madde, akıl ile kalp ve zihinsel yöntemlerle reel gerçekler arasında uyum sağlayan, haklar ile yükümlülükler ve bireye saygı ile toplumun çıkarı arasında denge kuran ve tüm karşıt gerçeklikler arasında adalet ölçülerini geçerli kılan ebedi İslam şeriatını gerçekleştirmek. Buna göre, her türlü taşkınlık ve insanlara zarar vermek yasaktır.

5- Allah'ın en iyi ümmet olarak çıkardığı, insanlığa uyumlu evrensel bir uygarlık sunan İslam ümmetinin insani ve tarihî uygarlığında İslam'ın rolünü vurgulamak. Bu ümmetin dini olan İslam, doğayı doğa ötesine ve "dünya"yı "ahiret"e bağlamış ve "bilim"i "iman" ile bir araya getirmiştir.⁽¹⁾ Aynı şekilde, İslam ümmetinin bu dönemdeki rakip dalgalar ve akımlar arasında şaşkın kalan insanlığa kılavuzluk edebileceğini ve

1- Bkz. Caferi, Muhammed Taki, *Makul Hayatta Bilim ve Din*, 1. Baskı, 2004. (Farsça orijinali).

maddi uygarlığın sürekli karşı karşıya kaldığı sıkıntılar için doğru çözüm yolları sunabileceğini vurgulamak.

6- İnsanın zincire vurulması ve ezilmesi karşısında yüksek insani idealleri savunmakla ve İslam şeriatı ile uyumlu olan onurlu bir yaşamda insanın haklarını ihya etmekle insanlığın insan haklarıyla ilgili çabalarına ortak olmak.

7- Maddi bilimin aşamalarında yüksek bir dereceye ulaşan insanlığın hâlâ hayatını yüce ahlaki ve manevi ilkelerle anlamlandırmaya ve haklarını koruyacak içsel bir etkene şiddetle muhtaç olduğundan ve ancak bu sayede ilahi dinler ve insanın ve değerlerinin manasını anlayan Rabbanî filozofların ulaşmayı hedef edindikleri yüksek insani uygarlığa ulaşabileceğinden emin olmak.

8- İslam'daki temel hakların ve genel hürriyetlerin Müslümanların dininin bir parçası olduğuna, hiç kimsenin onları -tamamen veya kısmi olarak- askıya alamayacağına, lağvedemeyeceğine, başka bir kimseye devredemeyeceğine, çiğneyemeyeceğine ve görmezden gelemeyeceğine inanmak. Bu haklar ve hürriyetler, Yüce Allah'ın semavi kitaplarla gönderdiği ve peygamberleri aracılığıyla tebliğ ettiği yükümlülük getiren birtakım hükümlerin zımınıdadır. Yüce Allah, bu hükümlerle önceki semavi dinlerin getirdiği tüm hükümleri tamamlamıştır. Sonuç olarak, bu haklar ve hürriyetleri gözetmek ve onlara itaat etmek İslam açısından ibadet, onları ihmal etmek ve yerine getirmemek ise yanlış ve günah sayılmaktadır ve herkes ister bireysel olarak, ister toplumda (İslam toplumunda) koordineli taahhüt ile o hükümlerden sorumludur.

Mezkûr nedenleri dikkate alarak İslam Konferansı'na üye tüm devletler ve her İslami toplum, grup ve birey, bu beyanname ile İslam'da Evrensel İnsan Hakları olarak ilan edilen

tüm maddeleri kabul etmeli ve onlara riayet ve itaat etmeyi farz bilmelidirler.

İslam'ın Doğuşu Çağında Evrensel İnsan Hakları'nın İncelenmesi

Miladi altıncı yüzyılın sonlarında **Muhammed b. Abdullah**'ın (s.a.a) peygamber olarak gönderilmesiyle insanlık toplumlarındaki son ilahi elçilik başlamış oldu. Bu şanlı peygamberin Yüce Allah tarafından gönderilmesiyle birlikte ahlak, ekonomi, siyaset, sanat, yönetim, fıkıh ve hukuk alanlarında insanlık için en mükemmel yaşam planının ilkeleri dünyadaki tüm insanlara sunulmuş oldu. İslam hukukunun maddelerinin mukaddimleri, şerhi ve tefsirinde göreceğimiz gibi, İslam'ın birincil kaynaklarında, belli bir bapta ve derlenmiş bir mecmuada olmasa da, çeşitli baplarda bu maddelerin tümü açıkça görülmektedir. Şu önemli noktaya da dikkat etmek gerekir ki, bizim "birincil kaynaklar"dan maksadımız, fakihlerin fetvaları değildir. Dolayısıyla da "Fakihler, kendi zevkleri ve anlayışlarına göre o fetvaları vermiş olabilirler" diye itiraz edilemez. Maksadımız, fıkıhın ve İslam hukukunun dayanağı olan "Kitap (Kur'an)", "Sünnet", "akl-ı selim" ve kanıt olma özelliğini taşıyan "icma"dır.

Müslümanların çağdaş döneme kadar (Batı İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin onaylanma tarihi olan 1948 yılından İslam ülkelerinin İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ni tanzim ve tedvin etmeyi düşündükleri 1978 yılına kadar) İslami İnsan Hakları'nı toplumlara sunmamalarının nedeni nedir? Kesinlikle sorulması gereken bu sorunun mantıklı cevabı şudur:

Çağdaş döneme kadar İslami İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin tedvin ve tanzim edilmemiş olması, İslam dinin-

de bu hakların olmadığına ve Batılı devletler ve toplumların İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'ni tedvin ve ilan etmelerine üzerine İslam fakihlerinin de işe koyulup İslam açısından bir İnsan Hakları Beyanamesi tedvin ve ilan ettiklerine delalet etmez. Daha önce belirttiğimiz gibi, bir yandan İslam'ın tüm birincil kaynakları, diğer yandan da Müslümanların irtibat hâlinde oldukları diğer halklar ve milletlerle bir arada yaşamaları, İslam dinin temel kaynaklarında İnsan Hakları'nın tüm maddelerinin mevcut olduğunu ve dünyadaki diğer hukuklara göre sağlam belgitelere de dayanıyor olma ayrıcalığına sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Fakat bu evrensel hakların neden Batı İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nden önce görülmediğine gelince; bunun altında, dünyanın çeşitli ülkeleri, halkları ve milletlerinin bir şehrin sakinleri gibi olmasının yeni bir olgu olduğu ve bu ilişki ve dayanışmalar çoğaldıkça birleşik ve ortak hukuk ve kanunlar tedvin etme çabalarının artacağı gerçeği yatmaktadır.

Öte yandan hepimiz biliyoruz ki, İslam toplumlarındaki bencil tağutlar ve zorbalar, kendi saltanatlarını devam ettirmek ve pekiştirmek için gerçek İslami hukuku uygulamaktan kaçınıyorlardı. Bu durumda, bu kötü insanların tüm toplumlar da ciddi biçimde gerçek evrensel hukuka riayet edilmesine müsaade etmeleri nasıl mümkün olabilirdi?

Önceki iki tartışmadan çok önemli iki hakikat ispatlanmaktadır:

- 1- İnsanlığın gelişmesi ve olgunlaşması için doğa ötesi ilahi etken zorunludur.
- 2- Tüm ilahi hak dinler, Hz. İbrahim-i Halil'in (a.s) dininin tecellisidirler.

Bu nedenle, insanlığın tüm kültürel unsurları; ekonomik, siyasi, hukuki, ahlaki ve sanatsal fikirleri ve medeniyet eğili-

mi, günümüzde uygar toplumlarının çoğunun liderlerinin tanıdığı ve dinlerini kendisine mensup bildiği Hz. İbrahim'in dininin yüksek insani ideallerini gerçekleştirmeye yönelik olmalıdır. Buna göre, İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin maddelerinin içeriği, bugün Hz. İbrahim'in fitrat dininin açıklayıcısı olan İslam'a sadece muhalif olmamakla kalmamalı, aynı zamanda tüm yönlerden ona muvafık da olmalıdır.

İNSAN HAKLARI'NIN TEDVİN VE TANZİM EDİLME NEDENLERİNİN ORTAK İLKELERİ

Ne Batı İnsan Hakları Beyannamesi'nde, ne de İslam İnsan Hakları Beyannamesi'nde aşğıdaki beş ilke veya hak, müstakil biçimde ve temel ilkeler olarak ele alınmamıştır. İlk defa biz bu araştırmamızda bu temel ilkeleri düzenliyor ve ince liyoruz. Ancak her iki beyannamenin önsözlerinde ve bazı maddelerinde, açıklayacağımız farklılıklarıyla, düzensiz ve genel biçimde bu haklara değinilmiştir.

Beş Temel İlke veya Hak

Her iki beyannamenin genel ortak noktası, insanların doğal ve ideal hayatlarını temin edecek haklar ve yükümlülöklere kesinlikle muhtaç olduklarının anlaşılıp kabul edilmesidir. Aynı şekilde, her iki beyanname, hayatın her iki kısmının (doğal yaşam ile ideal ve makul yaşamın) gereksinimlerini karşılamak için birtakım maddelerin düzenlenip tedvin edilmesi gerektiğinde görüş birliğı içindedir. Beş temel ilke ve hak aşğıdaki gibidir:

1- Her iki hukuk sistemi, yaşamı her türlü engelleyici etkenlerden korumanın gerekli olduğunu, devlet ve toplumun bu temel ilke veya hakkın (yaşam hakkının) ciddi biçimde uygulanmasından sorumlu olduğunu kabul etmiştir.

2- Her iki hukuk sistemi, insanın haysiyet ve saygınlığının hayati önem taşıdığını ve insanın saygınlık hakkı olduğunu kabul etmiştir.

3- Her iki hukuk sistemi, öğretim ve eğitim hakkını hukuki ilkelere saymış, devlet ve toplumu öğretim ve eğitim hakkını uygulamaktan sorumlu tutmuştur.

4- Her iki hukuk sistemi, hürriyet (özgürlük) hakkını insanların temel haklarından saymış, devlet ve toplumu insanların temel hürriyet hakkından yararlanabilmelerinin ortamını sağlamakla yükümlü kılmıştır. Şu farkla ki, İslam hukuk sistemi açısından hürriyetten yararlanma hakkı, toplumun bireylerinin haklarından kaynaklanan bireysel ve sosyal yükümlülükleri yerine getirmeyi aksatmaması şartına bağlanmıştır. İslami insan hakları açısından hiçbir insan, hürriyet hakkına dayanarak diğer insanların yaşam hakkını, saygınlık hakkını ve diğer haklarını ortadan kaldıramaz. Hatta hürriyet hakkına sarılarak kendisinin de yaşam hakkını, saygınlık hakkını ve diğer haklarını feda edemez. İslam'da diğer insanların hakları ve yükümlülüklerine veya insanın kendi hakları ve yükümlülüklerine -ki bunlar onun hakkındaki ilahi hükümlerdir- zarar veren her türlü özgürlük kati surette yasaktır. Önümüzdeki bahislerde bunun incelemesini yapacağız.

5- Haklar ve yasalar karşısında eşitlik hakkı.

Temel Farklılık ve Ayrıcalıklar

İslam İnsan Hakları Beyannamesi'nin önsözündeki sekiz maddede gördüğümüz gibi, İslam insan hakları sistemi, dinî bir hukuk sistemidir. Günümüz toplumlarının birçok insanı, özellikle de hukukçular ve diğer insani bilimler düşünürlerinden bir grup açısından sözüm ona düşünme, bilim, tekno-

loji ve çeşitli özgürlükler alanında insanlığın tüm isteklerinin çiçeklenme çağı olan bu dönemde (hicri kameri 15. yüzyılın başları ve miladi 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başları) insanlık için dinî bir hukuk sisteminin gündeme getirilmesinin kabulü, çok zor veya imkânsız bir şeydir. Hukukçular ve insani bilimler düşünürlerinden bir gruba hâkim olan zihinsel şartlarla dinî bir hukukun, Batı'nın öngördüğü ilişkiler ve özgürlükler hususunda tüm dünya milletleri açısından insanlığın ideallerini gerçekleştirebileceğini kabul etmenin çok zor veya hatta imkânsız olduğunu kabul ediyorum; fakat insanlar ve düşünürlerden bir grup için bunu kabul etmenin neden imkânsız veya en azından çok zor olduğunun nedeninin ne olduğuna bakmak gerekir. Kuşkusuz, bu problemin asıl nedeni, din ile ilgili kötü tabirler ve kötüye kullanmalar dikkate alınarak din hakkında yapılan yanlış yorumdur. Biz de kendi adımıza, eğer dinden maksat, son dönemde Batı'da gündem edilen şey ise, dinî bir hukuk sisteminin insanların hukuksal ilişkilerini düzenleme salahiyeti olmadığını, hatta hiçbir ahlaki sistemin ve aynı şekilde hiçbir dinî kültürel ögenin insanlığın hayati problemlerini çözemeyeceğini kabul ediyoruz. Zira son dönemde Batı'da yapılan ve oradan da dünyanın diğer noktalarına sızan yoruma göre din, insan ile Allah arasında, hayatın hiçbir boyutuyla ciddi bir bağlantısı olmayan sınırlı manevi bir ilişkidir. Oysa İslam açısından -Allah'ın gerçek dininin açıklayıcısı olan ve **Hz. İbrahim-i Halil**'den (a.s) bu yana süregelen- din, dörtlü ilişkilerin tümünü düzenleyebilecek ve yönetebilecek kapasiteye sahiptir. Dörtlü ilişkiden kastettiğimiz şudur: İnsanın kendisiyle ilişkisi, insanın Allah ile ilişkisi, insanın varlık dünyası (evren) ile ilişkisi ve insanın hem "oldukları gibi" alanda ve hem de "olmaları gerektiği gibi" alanda kendi türdeşleriyle ilişkisi.

Bu anlamdaki dinin "hukuk", "siyaset", "ekonomi", "sanat" ve "ahlak" konularına ve kısaca insan hayatına şekil veren

alanların herhangi birine kayıtsız kalması veya o konular ve alanlardan herhangi birinde etkisiz olması mümkün değildir. İslam dininin insanın doğal ve ideal yaşamının tüm boyutlarını mükemmel bir birlik ve uyum içerisinde düzenlediği ve insan yaşamını makul birlik sayesinde çiçeklendirdiği, tüm İslam bilginlerinin kabul ettiği, ispata gerek duymayan bir gerçektir. Fakat yine de konunun aydınlanması için gayrimüslim hukukçuların bu husustaki itiraflarından bir örnek veriyoruz:

Amerika Birleşik Devletleri eski başsavcısı **Robert Houghwo-ut Jackson** şöyle diyor:

İnsanları İslam kanunlarına ilgi ve alaka göstermekten soğutan büyük engeller meydana geldi. Biz Arap kültürüne olan borcumuzu ödemek için onların kanunları hakkında birkaç şaşırtıcı rapor hazırlamakla yetindik. [...] Bir Amerikalıya göre, en temel anlaşmazlıklar kanun ile din arasındadır. Batı'da, dinin siyasetten ayrı olduğuna çok da sağlam inancı olmayan ülkelerde bile, hukuk sistemini zamanın gereklerinin büyük rol oynadığı dünyevi bir konu olarak görürler. [...] Bu yüzden bizim Amerika'daki kanunumuz, dinî yükümlülükler belirlemez; tam tersine, bilinçli bir biçimde onları dışlar. Amerika'da kanun, ahlaki görevlerin uygulanmasına sınırlı bir temasta bulunmuştur. Aslında, bir Amerikan vatandaş, kanuna uyan bir birey olduğu hâlde, ahlaken bozuk ve alçak bir kişi de olabilir. Bunun aksine, İslam hukukunda kanunun menşe ve kaynağı Allah'ın iradesidir ki, bu irade, elçisi Muhammed'e (s.a.a) aşikâr olmuştur. Bu kanun ve bu ilahi irade, farklı kabileler ve aşiretlerden de olsalar ve birbirinden uzak ve ayrı çeşitli coğrafyalarda da yaşasalar, tüm müminleri tek bir toplum olarak görür. Burada toplumun doğru ve sağlam yapıştırıcı gücü, milliyet ve coğrafi sınırlar değil, dindir. Burada devletin eleştirici, bölücü ve ayrıştırıcı olmasına

müsaade edilmesi şöyle dursun, kendisi de Kur'an'a teslim olmuş ve itaat etmiş durumdadır ve başka bir yasa koyucuya yer yoktur. Mümine göre, bu dünya, daha iyi bir dünya olan öteki dünyaya açılan bir koridordur; Kur'an da bu âlemden öteki âleme sağlıklı geçişi sağlamak amacıyla bireylerin birbirlerine ve topluma karşı davranışlarını düzenleyen kanunları ve kuralları belirlemektedir. Dinî ilkler karşısında davranış tarzını ve herkesin kişisel, toplumsal ve siyasal hayat tarzını belirleyen siyasal veya yargısal teorileri Peygamber'in öğretilerinden ayırmak mümkün değildir...⁽¹⁾

Batı İnsan Hakları'na Kıyasla İslam İnsan Hakları'nın Dinsel Olma Ayrıcalığı

1- Dinî temeli olan İslam hukuk sistemi, ilahi iradeye dayalıdır. Yani, aslında tüm bu hakları ve yükümlülükleri kulları için irade etmiş olan, Yüce Allah'tır. Bu haklar ve yükümlülüklerin Yüce Allah'a dayalı olduğunu kabul etmekle, her bilinçli insan, bezirgânlık ve çıkar peşinde olmadan, samimi ve halis bir biçimde bu yükümlülükleri yerine getirmek ve bu haklara riayet etmekle kalmaz; aynı zamanda yükümlülükleri yerine getirmeyi ve haklara riayet etmeyi, bu dünyadaki en yüce hedefi olan olgunlaşmak ve Allah'a yakın olmak için bir vesile olarak telakki eder. Bu, başka hiçbir hukuki ve siyasi sistemde olmayan çok büyük bir ayrıcalıktır. Doğulu ve Batılı en büyük filozoflarından bir grubun belirttiği gibi, fıtratı sapsayan ve uyuşturucu etkenlerin etkisiyle bilincini kaybetmeyen bir insan, yükümlülükler ve hakların Allah'ın iradesine dayandığını kabul etmekle kendisini akliselim, temiz vicdan ve insani fıtratının hükümlerine göre amel ediyor olarak görür. İnsanın sadece göreceli doğal yararları ve zararlarını gö-

1- Mecid Hadduri ve Herbert J. Lisbani, *İslam'da Hukuk* (İngilizce orijinali).

rebilen insan beyninin yaptığı yasaların hiçbirinde böyle bir ayrıcalık yoktur.

2- Dinî temele dayalı olan hukukun uygulanma etken ve garantisi, insanın kemal peşinde olan kişiliğidir. Toplumun bireylerinin o haklara riayet etmemesi durumunda, bundan kaynaklanan toplumsal bozulmaları ortadan kaldırmak için uygulanma etkenleri devreye girmekle birlikte, bu yükümlülükler ve hakların hayati önemini anlaşılır kılmak için de ciddi bir uyarı rolü üstlenirler. Böylece iç ve dış etkenler, hem insanın kişiliğinin olgunlaşma zeminini hazırlar, hem de yükümlülükler ve hakların toplumda bilimsel ve nesnel olarak uygulanmasını sağlar.

3- Açıktır ki, eğer evrensel insan haklarının kaynaklarını belirli bir bölgeyle sınırlarsak, o bölgenin kültürel sınırlılığı, o hakları yeryüzünün tüm toplumlarına yaygınlaştırmayı engeller. Oysa eğer insan hakları ve yükümlülüklerinin asıl kaynağı, yeryüzündeki tüm semavi dinlerin bağlı olduğu Hz. İbrahim-i Halil'in (a.s) dini olarak belirlenirse, insan hakları ve yükümlülüklerinin evrensel oluşunu daha iyi görmek, ispatlamak ve uygulamak olur. Elbette burada çok önemli bir konu ortaya çıkacaktır. Şöyle ki: İbrahimî dinlerin her birinin mensupları, özellikle de Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler, kendi dinlerinin Hz. İbrahim'in (a.s) dinini temsil ettiğini söyleyeceklerdir. Bu görüş ayrılığı, fıtrat ve akla en uygun inançlar ve hükümleri keşfetmek amacıyla Eski Ahit, Yeni Ahit ve -en yenileri olan- Kur'an'da yapılacak kapsamlı, derin ve samimi bir çaba ve çalışmayla, yükümlülükler ve uyum sağlayıcı evrensel haklar temelinde insanca bir birlikte yaşama kültürünün oluşmasıyla sonuçlanır.⁽¹⁾

1- Ben bu öneriyi 6 Mart 1985 tarihinde, Hikmet ve Felsefe İslam Cemiyeti'nde, içlerinde Bay Hans Kung'un da bulunduğu bir grup

4- Batı ve İslam İnsan Hakları Evrensel Beyannamelerinin ön-sözleri ve bazı maddelerinde de gördüğümüz gibi, her iki sistem de, tüm insanların onuru, haysiyeti, kardeşliği ve eşitliğini ısrarla vurgular. Biz sadece bu konuyu bile yeterli ve gerekli bir dikkatle incelersek, İslam'ın insanların onuru, haysiyeti, kardeşliği ve eşitliğini ispat için ortaya koyduğu etkenler ve ölçütlerin ilahi, ilmî, vicdani, felsefi ve fitri bakımdan asla Batı İnsan Hakları'nın dayandığı temellerle kıyas edilemeyeceğini göreceğiz. Önceki bahislerimizde bu konuların etkenleri ve ölçütlerini hatırlatmış olmamıza rağmen, konunun fevkalade önemine binaen onları yine tekrarlıyoruz.

İslam açısından tüm insanlar, aşağıdaki konularda eşit veya beraberdirler:

* Yaratıcı'da eşitlik (tüm insanlar, bütün kemal sıfatlarını haiz olan tek Allah tarafından yaratılmıştır).

* Tüm insanları var eden hikmet, meşiyet (irade) ve kanunda eşitlik.

* Tüm insanların yaratılışının ilk maddesi olan toprakta eşitlik.

* İnsanların neslinin devam etmesinin kaynağı olan bir erkek ve bir dişi (Âdem ve Havva'da) eşitlik.

* Tüm insanların ortak olduğu mahiyet ve genel özelliklerde eşitlik.

* Tüm insanların ulaşma imkânında ortak olduğu Allah'a kavuşmak ve Rububî ışığın ışınlarına cezp olmakla sonuçlana-

Alman bilim adamına sundum ve bunun araştırılması ve incelenmesi yolunu da söyledim. Bay Hans Kung benim önerimi kabul etti; fakat ne yazık ki, bu çok hayati konu daha sonra takip edilmedi.

cak Rububî kemalin cazibesine kapılmaktan ibaret olan yüce hedefte eşitlik.

* O hedefe doğru hareket etmenin yolu olan makul hayatta eşitlik.

* Yüce Allah'ın tüm insanlara bahsettiği zatî haysiyet ve saygınlıkta eşitlik.

* İsteğe bağlı normatif kemale ulaşma kabiliyetine sahip olma da eşitlik.

* "Tüm = 1 ve 1 = tüm" şeklinde formüle edebileceğimiz tüm insanlar arasında yüce bir birliğe sebep olacak normatif kemale ulaştıktan sonraki birlik.

* Asıl eksenini "kendini koruma" oluşturan "doğal yaşam" ile "ideal yaşam" alanlarındaki hedef belirlemelerde eşitlik.

* Yükümlülükler, haklar ve tüm kurallar karşısında eşit olma da eşitlik.

* Doğal çokluklar ve birliklerin ötesinde bir birlik.

* Sosyal gruplar oluşturmada birlik.

5- Sırf maddi uygarlıkların veya maneviyatı bir ayrıntı olarak görüp hayatlarındaki bir süs eşyası olarak algılayan maddi uygarlıkların ürünü olan beşerî hukuk sistemleri, ne kadar da kendilerini "insan eksenli" olarak tanıtmak isteseler de, yüksek değerlere bağlı onurlu bir varlık olduğu bakımından insan için bir adım atmanın üstesinden gelemeyiz. Oysa on ikili eşitlikler ve üçlü birlikler uyarınca, bu ayrıcalık, İslam İnsan Hakları'nın kesin özelliklerindedir.

6- İslam İnsan Hakları'nın beş temel ilkesiyle ilgili bahsimizde, maddelerin yorumu ve Batı İnsan Hakları'yla karşılaştır-

malı mukayesesi sırasında göreceğimiz gibi, İslam hukukunun temellerini oluşturan bu ilkeler, şimdiye kadar ortaya çıkan tüm beşerî hukuk sistemlerinden daha yüce ve daha anlamlıdır. Şöyle ki: İslam'da İnsan Hakları'nın insan eksenli bakış açısından yaşam, zatî ve normatif haysiyet, öğretim ve eğitim, eşitlik ve gerçek hürriyet -değerlere bağlı olmamak değil- çok yüce hakikatlerdir.

EVRENSEL İNSAN HAKLARI'NI UYGULAMAKLA YÜKÜMLÜ OLANLAR

1) Batı İnsan Hakları Yükümlüleri

Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bu beyannamede geçen haklar ve özgürlükleri uygulamakla yükümlü olanları şu şekilde tanıtır:

a) Birleşmiş Milletler Halkları (Önsöz, paragraf 5):

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına...

b) Tüm İnsanlar ve Tüm Milletler (Önsöz, paragraf 8):

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, insanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannameyi daima göz önünde tutarak öğretim ve eğitim yoluyla bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan millî ve milletlerarası tedbirlerle, gerek bizzat üye devletler ahalişi, gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalişi arasında, bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri amacıyla bütün

halklar ve milletler için ulaşılabilecek ortak ideal olarak işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni ilan eder.

c) Birleşmiş Milletler Teşkilatı (Önsöz, paragraf 6):

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği yaparak insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına...

d) Üye Devletler (Önsöz, paragraf 6):

e) İnsanlık Topluluğunun Uzuvları (Önsöz, paragraf 8).

Bireyler, gruplar, makamlar ve 7. paragrafta geçen manevi faktör (ortak anlayış faktörü) dikkate alındığında, Batı İnsan Hakları uzmanlarının, tüm halklar ve milletler için bir hukuk sistemi tanzim ve tedvin edilince, tüm bireyler, gruplar ve makamların o hukuku uygulamak ve gözetmekle yükümlü olmaları gerektiğinin farkında oldukları anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle: Sadece toplu olarak halklar değil, hukuki ve siyasi bakımdan toplumları yöneten makamlar da o hukuku uygulamak ve gözetmekle yükümlü olmalıdırlar. Hatta bu hukuku uygulama ve gözetmede, yüce bir hâletiruhiye olan ortak anlayıştan da yardım alınmalıdır. Şunu da söylemeliyim ki: Elde edilecek ortak anlayıştan yardım almak, tüm insanların temiz niyete, saf duygulara ve hayatta yüce ahlaki erdemlere yönelmeye kesinlikle muhtaç olduklarını ortaya koymaktadır.

2) İslam İnsan Hakları Yükümlülükleri

a) İslam devletleri -ister İslam Konferansı gibi organize bir topluluğun üyesi olsunlar, ister olmasınlar- adalet ve liyakati

gözeterek İslam'da İnsan Hakları'nın tüm maddelerini uygulamakla yükümlüdürler. Bu hakları uygulamakta kusur eden her devlet, hem kendi toplumunun salâhiyetli insanları, hem de İslam Devletleri Dünya Kurultayı tarafından istizah edilmelidir. Bu hakları uygulamadaki kusuru hakkında doğru bir açıklama yapamaması durumunda ise, önce o devletin egemenliği altındaki toplum, daha sonra da İslam Devletleri Dünya Kurultayı, o devletin egemenlik yetkisini elinden almalıdır.

b) Bu hakları savunma ve uygulama gücü olan her insan, gerek bireysel şekilde, gerekse toplu hâlde ve sosyal biçimde onları uygulamak ve savunmakla yükümlüdür.

c) Devlet veya toplum ya da bir toplumun bireyleri, herhangi bir nedenden dolayı bu hakları uygulayamazlarsa veya fiilen bu hakları koruma ve uygulama yönünde bir girişimde bulunmazlarsa, insan bireylerinin kendileri, kendi haklarını savunmak ve onları kendileri için sağlamakla yükümlüdürler. Bu uygulama etkeni Batı İnsan Hakları'nda öngörülmemiştir; oysa İslam'da devlet, toplum ve insan haklarını uygulama ve savunma gücüne sahip olan herkes yükümlü olduğu gibi, bu etkenlerin (devlet, toplum ve uygulama ve savunma gücüne sahip olan herkes) kusur veya taksiri hâlinde insanın kendisi de kendi haklarını savunmakla yükümlüdür. Zira daha önceki bahislerimizde söylediğimiz gibi, bu hakların temel ilkeleri (yaşam, saygınlık, öğretim ve eğitim, sorumlu özgürlük ve eşitlik hakkı), resmî anlamıyla devredilebilir ve vazgeçilebilir olan haklardan değil, hükümlerdendir. Bu nedenle hiç kimse, kendi yaşam hakkından veya saygınlık hakkından ne vazgeçebilir, ne de onu bir başkasına devredebilir. Örneğin İslam'a göre hiç kimse, "Benim yetkim kendi elimdedir" diyerek aşağılanmasına ve hor görülmesine yol açacak sefalet içindeki aşağılık bir yaşama razı olamaz. Aşağıdaki ayet-i kerime, bu hususu çok açık ve sarıh bir biçimde şu şekilde ifade ediyor:

Melekler, kendilerine zulmetmekte olan kimselerin canlarını aldığıında, “Ne durumda idiniz?” derler. Onlar da, “Biz yeryüzünde güçsüz düşürülen (ezilen) kimseler idik” derler. Melekler, “Allah’ın yeri hicret etmeniz için yeterince geniş değil miydi?” derler. İşte onların barınağı cehennemdir ve varacakları yer ne de kötüdür.⁽¹⁾

İslam’da İnsan Hakları ve Onları Sağlama ve Uygulama Yükümlülüğü

Şöyle denebilir: İslam İnsan Hakları sistemi dinî yönlü bir sistem olduğu için ona inanmayan toplumlar ve halklar açısından kabulü ve sağlanması mümkün değildir. Keza yeryüzündeki Müslümanların sayısı kendiliğinde çok göz alıcı bir rakam olsa da, Müslümanların diğer halklar ve milletler karşısında azınlıkta olması nedeniyle, çoğunluğa dayanarak tüm dünya halklarını onu sağlamaya ve uygulamaya ikna etmek de imkânsızdır.

Bu itiraza şu cevabı verebiliriz: İnsan hakları ve yükümlülükleri başlıca üç kısma ayrılır:

1- İnsan haklarının temelini oluşturan doğal ve fitri haklar ve yükümlülükler. Biz Evrensel İnsan Hakları’nın kökenleri ve Batı ve İslam açısından bu hakların tanzim ve tedvin edilmesinin nedenleri hakkındaki bahislerimizde, insanların fitri ve doğal haklarının İslam’da İnsan Hakları’nın temelini oluşturduğu sonucuna vardık. Bu haklar şunlardan ibaretti: Yaşam hakkı, saygınlık hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkı. Bu haklar, doğal ve temel haklar olması hasebiyle Batı İnsan Hakları Beyannamesi’nin de tüm halklar ve milletlere tamim ettiği haklardır.

1- Nisa Suresi, ayet 97.

2- Milletler ve toplumlardan her birine mahsus kültür, diğer etkenler ve hayatî konumlara dayalı haklar ve yükümlülükler. İslam bu kısımda halklar ve toplumlardan hiç birine kendi belirlediği haklar ve yükümlülükleri empoze etmediği gibi, Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ve fıkhi ilkeler gereğince, onları kendi kurallarına ilişkin düşünce ve davranış tarzlarında serbest bırakır. Elbette insanların inançları ve kurallarında yanıldıklarının sabit olduğu durumlarda İslam, insanın ve insanlığın durumunu düzeltme adına en uygun yol ve yöntemlerle onlara yol göstermeyi ve onları irşat etmeyi ihmal etmez. Bu konuda birkaç net delil sunabiliriz:

a) Kur'an-ı Kerim'in aşağıdaki gibi bazı ayetleri:

De ki: Ey kitap ehli! Gelin bizimle sizin aranızda aynı olan bir sözde (birleşelim): Allah'tan başka bir şeye ibadet etmeyelim, hiç bir şeyi O'na ortak koşmayalım ve Allah'ı bırakıp kimimiz kimimizi rab edinmesin...⁽¹⁾

Açıktır ki, "ortak bir söze davet", o söze dayalı ideal bir birlikte yaşamaya davettir. O ortak söz; Allah'ı mutlak biçimde birlemek, O'na ortak koşmamak ve kimseyi rab edinmemektir. Eğer bu ortak söz, tüm kitap ehlinin temel fitri ve doğal haklara dayalı bir birlikte yaşamak için yeterli olmasaydı ve o halklar ve milletlere mahsus yasalar ve kurallar bu ideal birlikte yaşamaya engel olsaydı, kitap ehlinin tümü, "Sırf mutlak tevhit inancında, Allah'a ortak koşmamada ve insanları rab edinmemede ortak olmak, mezkûr haklarla birlikte yaşamak için yeterli değildir" diye itiraz ederler ve "İslam Peygamberi bizi hangi vahdete davet ediyor?" diye sorarlardı. Başka bir ayette de şöyle buyruluyor:

1- Âl-i İmran Suresi, 64.

Allah, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi ve adaletli davranmanızı yasaklamaz...⁽¹⁾

İyilik ve adaletin gerekçesi olduğu her yerde, birincisinin ahlaki olarak, ikincisinin ise yasal zorunluluk olarak zorunlu hâle geldiği, görüş sahiplerinin kabul ettiği bir kuraldır.

b) Müminlerin Emiri İmam Ali (a.s), Mısır ülkesini yönetmek için Malik-i Eşter-i Nehaî'ye yazdığı bir emirnamede şöyle buyuruyor:

Kalbini halka karşı merhamet, sevgi ve lütufla doldur. Onlara karşı, onları yemeyi ganimet bilen yırtıcı bir canavar olma. Çünkü onlar iki sınıftır: Ya dinde senin kardeşindir, ya da yaratılıştta senin benzerindir (türdeşindir).⁽²⁾

Açıktır ki, insanlar hakkında hiçbir merhamet, sevgi ve lütuf, onların kendi doğal ve fitri haklarına ulaşmalarından daha yüksek olamaz.

c) Meşhur “ilzam” kuralı. Bu kural şöyle der:

Sizinle aynı inançta olmayan kimseleri, kendilerini bağladıkları şeyle bağlayın.

Bu kuralın anlamı şudur: Müslümanlar, gayrimüslimlerin inandıkları ve bağlı oldukları haklar ve yükümlülüklere saygı göstermeli ve onlar hakkında bu haklar ve yükümlülüklere riayet etmelidirler. 29. maddenin “b” fıkrasında bu kuraldan yararlanılmıştır.

3- Güce tapanlar ve despotların istekleri doğrultusunda insanlara musallat olmak için koyulan ve güç ve sultalarına da-

1- Mümtehine Suresi, ayet 8.

2- Nehcü'l-Belaga, Mektup 53.

yanarak haklar ve yükümlülükler şekline getirilen kurallar! Kuşkusuz, insan ve insanlığın durumunun düzeltilmesi ekseninde çalışan hiçbir ekol bu kuralları desteklemeyeceği gibi, o ekolün reformculuk görevi, uygun ve adil olan her yolla bu kuralların kaldırılması ve onların yerine yüce yasaların yapılması için çalışmayı ve insani gelişmişlik önündeki engelleri ortadan kaldırmayı gerektirmektedir. Nitekim İslam, ortaya çıktığı dönemde yaygın olan ve hatta bir kısmı yasal hâle gelen putperestlikler, cinayetler ve pisliklerle mücadele etti.

HAKLAR VE HÜRRIYETLERİN ŞARTLI OLMASININ EVRENSEL OLMAKLA İLİŞKİSİ

İslam İnsan Hakları'nın maddelerinden birkaçında geçen haklar ve hürriyetler, İslam hükümleriyle uyumlu olması esas alınarak kabul edilmiş ve koşullu bir durum arz etmektedir. Bu yüzden, "Bu koşul, İslam'da İnsan Hakları'nın maddelerinin dalgalı ve askıda olmasına ve sonuç olarak tüm halklar ve milletlere tamim edilememesine sebep olmaktadır" diyorlar. Bu itiraza cevap verebilmek için önce Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde geçen ve dikkate şayan bazı koşullara bağlanan haklar ve hürriyetleri inceleyecek, daha sonra İslam hükümleriyle uyumlu olma koşuluna bağlanan maddeler veya fıkraları bir bir ele alıp açıklayacağız.

1- 29. maddenin ikinci fıkrası şöyledir:

Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir toplumda ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.

"Demokratik"ten maksat, kesinlikle Batı demokrasisi değildir; zira dünyada Batı açısından demokratik olmayan temel ve ilkelere göre yaşayan ve güce tapan despotların kendilerini

rahat bırakmaları hâlinde kendileri için mutlu bir yaşam temin edebileceklerine inanan birçok toplum vardır.

2- 29. maddenin üçüncü fıkrası şöyledir:

Bu hak ve hürriyetler hiçbir veçhile Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

3- 30. madde şöyle diyor:

İşbu Beyanname'nin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde, bu Beyanname'de ilan olunan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

Görüldüğü gibi, Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde geçen tüm haklar ve hürriyetler şu koşullara bağlanmıştır:

a) Başkalarının hakları ve hürriyetlerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesiyle çelişmemek.

b) Ahlakın haklı gereklerine riayet etmek.

c) Demokratik bir toplum koşullarında toplumda kamu düzeninin ve genel refahın varlığı.

d) Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olmamak.

e) Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kuralları, "herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde, bu Beyanname'de ilan olunan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanmamalıdır."

4- 13. maddenin birinci fıkrası şöyledir:

Herkes herhangi bir devletin sınırları dâhilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına haizdir.

Bu madde ve fıkrada açıkça hiçbir koşul zikredilmemiş olsa da, açıktır ki bu hak, kişinin yasal kovuşturmayı gerektirecek bir suç işlememiş olması koşuluna bağlıdır. Yine toplumun düzeninin bozulmasına yol açacak şekilde bir yerde ikamet etmek, hiçbir hukuk sisteminin izin vermeyeceği bir husustur.

5- 13. maddenin ikinci fıkrası şöyle diyor:

Herkes, kendi memleketi de dâhil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.

Bu hakkın, kişinin yasal kovuşturmayı gerektirecek bir suç işlememiş olması ve yargı alanı dışına çıkmasının yasaklanmamış olması koşuluna bağlı olması tamamen mantıklıdır.

6- 14. maddenin ikinci fıkrası birinci fıkrasını koşullu yapmıştır. Birinci fıkra şöyledir:

Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

İkinci fıkra şöyledir:

Bu hak, gerçekten adi (siyasi olmayan) bir cürüme veya Birleşmiş Milletler ilke ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar hâlinde ileri sürülemez.

Genel olarak şöyle denilebilir: Her toplumda İnsan Hakları'nın tüm maddelerinin uygulanması, ister açıkça dile getirilmiş olsun, ister açıkça dile getirilmemiş olsun, bu hakların o toplumun kesin ve tartışma götürmez kanunlarına aykırı olmaması koşuluna bağlıdır.

İslam'da Haklar ve Hürriyetlerin Koşullu Oluşu

Şimdi İslam İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde İslam şeriatının hükümleriyle uyumlu olma şartına bağlanan

maddeleri bir bir ele alıp inceleyeceğiz. Bu yorum ve açıklamadan sonra, İslam İnsan Hakları'nın tüm maddelerinde, madde veya fıkranın koşullu olmasının söz konusu madde veya fıkranın hikmetinden sual olunmaz sırf dinî bir hak veya yükümlülüğe dönüşmesine sebep olacak tek bir maddenin bile olmadığını göreceğiz. Nitekim Batı İnsan Hakları uzmanları açısından da İnsan Hakları'nın koşullu olması, mezkûr maddelerin hikmetinden sual olunmaz özel birtakım haklar ve yükümlülüklerle dönüşmesine sebep olmamaktadır. Bu koşullu olmalar, İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki haklar ve yükümlülükleri sınırlandırmadığı gibi, onların insani ve evrimsel yönlerini de tamamlamaktadır:

1- 1. maddenin "a" fıkrası:

Hayat, ilahi bir bağıştır ve her insan için garantilenmiştir. Tüm bireyler, toplumlar ve devletler, hayata yönelik her türlü tecavüz ve hastalıklar ve doğal ve insani afetler gibi hayatın doğasına zarar verecek diğer her şey karşısında hayatı savunmakla yükümlüdürler ve hiçbir ruhu, şer'i bir gereğe olmadan bedenden ayırmaları caiz değildir.

Açıktır ki, İslam'da idam cezası, kişinin cinayet işlemesi veya insanların genel veya ideal hayatını tehlikeye atacak şekilde yeryüzünde bir tür bozgunculuk yapması durumlarıyla sınırlıdır. Böyle bir kişi (katil veya bozguncu) kendi seçimiyle kendi canını değerler alanının dışına çıkarmış ve aslında bu kişinin kendisi, kendi özgür seçimiyle kendi hayatını yok etmeye kalkışmıştır.

Ham duygularla idam cezasını eleştirenler şunu anlamıyorlar: Eğer duyguları insani ve gerçek duygular olsaydı, insanların canlarının yüce değeri için de çoşar ve sonuç olarak insanların yaşamını veya canını yok eden katil veya bozguncunun cezalandırılmasından vazgeçmekle aslında insanın ya-

şamı ve canının değeri ve yüceliğini hiçe saydıklarını ve son derece safdillikle ya da temelsiz bir bağnazlık yüzünden bunun adını duygu koyduklarını anlarıydı.

Öte yandan, İslam fıkında geçtiği ve bizim de bu kitapta hatırlattığımız gibi, her katilin her koşulda ve hiçbir kayıt ve şart aranmaksızın idam edileceği diye bir şey yoktur. Aksine, öncelikle katilin katlin hükmü ve konusu hususunda en ufak bir cehli veya yanlılığı olmamalıdır. Aynı şekilde, katli irtikâp ettiği sırada en ufak bir akli dengesizliği bulunmamalı ve ruh sağlığı yerinde olmalıdır. Aksi takdirde, idam cezası ortadan kalkmış olur. İkinci olarak da, kısas cezası, ancak maktulün yakınlarının katili affetmemeleri veya mali cezayı (diyet/kan parası) kabul etmemeleri zaman söz konusu olur. Bilindiği gibi, çoğu kez af veya mali ceza, kısasa engel olmaktadır. Görüldüğü gibi, bu hükmün şer'i şartı ve gereği, hikmetinden sual olunmaz sırf şer'i bir konu değildir; aksine, insan yaşamı ve canının yüceliği ve değeri dikkate alındığında tamamen anlaşılabilir bir konudur; elbette insanların yaşamı ve canının değerine vâkıf olan kimseler için. Şüphesiz, insan yaşamına böyle değer vermenin, tüm insanların hayatı ciddi ve yüce bir hakikat olarak algılamalarına ve sadece "insanın başkalarından yabancılaşması" hastalığından değil, hatta kökten yıkıcı "kendine yabancılaşma" hastalığından da kurtulmalarına sebep olan çok faydası vardır.

2- 1. maddenin "e" fıkrası:

İslam şeriatının cevaz vermesine gerekçe oluşturan bir zaruret söz konusu olmaksızın cenini düşürmek (kürtaj) haramdır.

Çünkü İslam'da yaşam hakkı, insan nutfesinin varlık atölyesine (ana rahmine) yerleşmesinden itibaren başlar. Dolayısıyla da annenin hayatının tehlikede olduğu durumlar haricinde

cenini düşürmek (kürtaj yapmak) yasaklanmıştır. Bu şart, ceninin yaşam hakkı için koşulabilecek en mantıklı şarttır.

3- 3. maddenin “a” fıkrası:

Savaş ve silahlı çatışma durumunda yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve hastalar gibi savaşa katılmayan kimselerin öldürülmesi caiz değildir. Yaralı ve hasta tedavi olma hakkına sahiptir. Esir beslenme, barınma ve hayatın diğer araçlarından yararlanma hakkını haizdir. Öldürülenlere müslüman yapılması (organlarının kesilmesi) haramdır. Şer’i hükme uygunluk koşuluyla esirlerin takası ve savaş koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesi caizdir.

Şer’i hükümlere uygunluk koşulu, esirlerin takası ve ailelerin görüşmesiyle ilgilidir. Zira açıktır ki, bu iki konu (esirlerin takası ve ailelerin görüşmesi), her zaman ve her koşulda toplumun menfaatlerine uygun olmayabilir. Mesela düşman, esirlerin aileleriyle görüşmesinden yola çıkarak bazı bilgilere ulaşabilir veya esirler ve aileler casusluk için ve casusluğa bir mukaddime olarak birbirleriyle görüşebilirler. Açıktır ki, böyle bir durumda hiçbir hukuki, siyasi, dinî ve ahlaki ekol, esirlerin takasına ve ailelerin görüşmesine cevaz vermez.

4- 3. maddenin “b” fıkrası:

Ağaçları kesmek, tarlaları ve evcil veya yabani (zararsız) hayvanları yok etmek caiz değildir. Aynı şekilde, şeriatın hükmünün yükümlülük getirmesine gerekçe oluşturabilecek bir zaruret söz konusu olduğu durumlar haricinde, şehirlerin çeşitli köylerini ve yerleşim bölgelerini kırmak, vurmak ve kazmak suretiyle veya başka bir şekilde tahrip etmek caiz değildir.

Şer’i zaruret etkeni, kesinlikle düşmanın köyler ve evleri siper edinmesi veya silah ve mühimmat deposu olarak kullanmasından başka bir şey değildir.

5- 4. madde:

Şer'i bir gerekçe olmadan bir insanı yakalamak ve tutuklamak veya özgürlüğünü kısıtlamak ya da sürgüne göndermek veya cezalandırmak caiz değildir.

Bu madde için de şer'i gerekçenin şart koşulmuş olması tamamen mantıklıdır ve körü körüne bir itaat söz konusu değildir. Zira tüm halklar ve uluslar, özgürlüğünü kötüye kullanmak isteyen kişinin özgürlüğünü kısıtlarlar ve böyle bir kimsenin özgürlüğe tevessül ederek başka bireylerin veya toplumun hayatına engel olmasına izin vermezler. Sürgün ve diğer cezalar da öyle.

6- 9. maddenin "c" fıkrası:

Her insan, kendi özel hayatını ilgilendiren işlerde; mesken, aile, mal ve çeşitli ilişkilerde bağımsızlık hakkına sahiptir. Tecessüs etmek ve insanı gözetim altında tutmak, insanın adını ve sanını kötüye çıkarmak caiz değildir. Devlet ve toplumun her türlü zorbaca karışmaya karşı, şer'i hükümlere uygun olarak insanın hayatını ve hayatını ilgilendiren durumlarını himaye etmesi farzdır.

"Her türlü zorbaca karışmaya karşı insanın hayatını ve hayatını ilgilendiren durumlarını himaye etmenin şer'i hükümlere uygun olma şartına bağlanması"ndan maksat, bu hakkın insandan alınmasına sebep olan bazı zaruretlerin meydana geldiği durumları açıklamaktır; bir kimsenin meskenini başkalarına rahatsızlık verme merkezi hâline getirmesi veya halkın azığı ve hayati ihtiyaçları konumunda olan mallarını ihtikâr etmesi ya da adı ve sanını başkalarının aleyhine kullanması gibi.

7- 9. maddenin "d" fıkrası:

Mesken her durumda dokunulmazdır; sakinlerinin izni olmadan veya şer'i olmayan bir şekilde ona girilemez.

Şer'i bir gerekçe olmadan meskeni yıkmak, ona el koymak ve sakinlerini tehcir etmek caiz değildir.

Bu maddenin "c" fıkrasında dediğimiz gibi, şer'i gerekçe şartından maksat, fesat yuvası ve topluma rahatsızlık verme merkezi hâline gelmedikçe meskenin dokunulmazlığıdır. Aynı şekilde, eğer kişinin borcu olur ve şanına yakışandan daha üstün bir meskende oturursa, bu durumda, eğer borcunu ödemekten imtina eder ve alacağın tahsili için başka bir yol olmazsa, borçlu kişinin meskensiz kalmayacağı miktarda, borcu ödemek için şer'an o mesken satılabilir. Yine, eğer bir meskenin yolsuzluk ve hırsızlıkla temin edildiği kesinleşirse, bu durumda ona el koymak ve insanların hakkını geri almak farzdır.

8- 11. maddenin "b" fıkrası:

Babalar ve babalar hükmünde olan kimseler, ahlaki değerlerin ve İslam şariatının hükümlerinin ışığında çocukların maslahatını gözetme koşuluyla çocukları için istedikleri eğitim türünü seçme hakkına sahiptirler.

Çocukların eğitiminin ahlaki değerlerle koşullandırılmasının gerekliliğine kimse itiraz etmeyeceği gibi, bu koşul, hukuku yüksek ideallerle doyuran ve böylece çok değerli bir hedefe doğru hareket etmekte olan insan hayatına yüce bir anlam kazandıran İslam hukukunun ihtişamını da göstermektedir. Çocukların eğitiminin İslam şeriatı temeli üzerinde olması şartına bağlanması da aynı şekildedir. Bu şart, daha önceki bahislerimizde gördüğümüz gibi, hayatta sonsuzluk adındaki başka bir hayatın mukaddimesi olan yüce insani ilkelere riayet etmekten başka bir şey değildir.

9- 13. maddenin "a" fıkrası:

İyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak, etkili olacağına dair makul ih-

timalin bulunması hâlinde devlet, toplum ve birey dâhil, gücü yeten herkese farzdır. Bu yükümlülük öncelikle devletin üzerindedir; zira bu faaliyette devletin gücü başkalarından daha fazladır. Her insan, bu hakkı uygulamada başka bireyler ve gruplarla işbirliği yapabilir. Bu haklar ve yükümlülüklerin tamamı İslam şariatına uygun biçimde yerine getirilmelidir. Bu yükümlülükler ve hakları uygulamada devlet ve toplum, gerekli yardım ve desteği vermek zorundadır.

Açıktır ki, İslam şariatının bu konudaki hükümleri de hikmetinden sual olunmaz değildir. Zira bu konuda şer'an dikkat edilmesi gereken şey, iyilik ve hayra (marufa) davet eden kişinin kesinlikle o iyiliğe ve iyiliğe davet etme şartlarına vâkif olmasıdır. Aynı şekilde, niyeti, insanları yetkin ilahi irade uyarınca ıslah etmek olmalıdır. Ve akliselimin gerekliliğine hükmettiği bunlar gibi şartlar.

10- 15. madde:

Herkes, şer'i ilkelerle çelişmemesi şartıyla kendi fikrini özgürce ifade etme hakkına sahiptir.

Bu şart, en mantıklı şartlardandır ki, gözetilmemesi toplumun ahlaki çöküntüye uğramasına ve insanların haysiyet ve onurunun zedelenmesine yol açabilir. Batı Evrensel İnsan Hakları'nda meydana gelen apaçık çelişki, kalem ve ifade özgürlüğünde bu şartın gözetilmemesinden kaynaklanmaktadır. Zira Batı İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si, bir yandan önsözde, birinci, ikinci ve beşinci paragraflarda, keza 1. ve 2. maddelerde insan haysiyeti ve onuruna riayet edilmesinin gerekliliğinden söz ederken, diğer yandan 18. ve 19. maddelerde hiçbir kayıt ve şarta bağlamadan ifade ve inanç hürriyetini bütün insanların hakkı olarak ilan ediyor.

11- 16. madde:

Her insan, kendi ilmî, edebî, sanatsal ve kazançsal çabalarının sonuçları ve ürünlerinden yararlanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde, her insan, şer'i hükümlere aykırı olmaması şartıyla manevi, itibari ve mali çıkarları ve faaliyetlerinin sonuçları konusunda desteklenme hakkına sahiptir.

Bu şart da üreten insanın ve toplumun çıkarını dikkate almıştır. Buna göre, toplumun zararına olan şeyleri üretmemek gerekir; ahlak karşıtı ve insan karşıtı kitaplar yazmak ve kutullara hakaret etmek gibi ya da uyuşturucu maddeler, kumar aletleri vs. gibi toplumun bireylerinin sağlığına zararlı olan şeyleri üretmek gibi.

12- 20. madde:

Her insan, İslam şeriatının ilkeleri çerçevesinde kendi ülkesinin şehirlerinde ve başka ülkelerde özgürce seyahat etme ve ikamet edeceği yeri seçme hakkına sahiptir. Yine her insan, zulme uğradığı zaman başka bir İslam ülkesine sığınma hakkına sahiptir; sığındığı ülke de o kişiye sığınma hakkı tanımalı ve onu güvenli bir yere ulaştırmalıdır. Bu hak, sığınmanın şeriat açısından kovuşturmayı gerektirecek bir cürüm işlemekten dolayı olmaması koşuluna bağlıdır. Müslümanların zaruret hâlleri haricinde İslam ülkelerinden başka ülkelere de sığınmaları caizdir.

Seyahat etme, ikamet edeceği yeri seçme ve sığınma hakkının şer'i ilkeler çerçevesinde olma şartına bağlanması, bu hakları kötüye kullanma durumlarıyla sınırlıdır. Bu da tamamen makul bir şarttır ve hiç kimse bunu inkâr edemez. İslam şeriatı, bu hususta da hikmetinden sual olunmaz bir hüküm vermemiştir.

13- 21. madde:

Çalışma gücü olan herkesin çalışma hakkı vardır. Devlet ve toplum, bu hakkı sağlamak ve uygulamakla yükümlüdür. Her insan, kendi şanına yakışan ve kendisinin ve toplumun yararına olan işi seçmekte özgürdür. Her işçi, güvenlik, sağlık ve her türlü sosyal güvence hakkına sahiptir. İşçiyi, gücünü aşan bir işe zorlamak caiz değildir. Aynı şekilde, işçiyi bir işe mecbur etmek, onu tutsak almak ve sömürmek ve ona zarar vermek caiz değildir. Bu hakta, toplumun güvendiği uzmanların bazıları için bir ayrıcalık tanıdığı ve İslam şeriatının da onların teşhisine uygun olarak hükmettiği durumların haricinde, renk, ırk, uyruk, milliyet ve diğer itibarî şeyler bakımından işçiler arasında bir ayırım ve ayrıcalık yoktur.

Görüldüğü gibi, İslam şeriatı, mutlak anlamda işçi sınıflarından bazıları arasında bir ayırım ve ayrıcalığın varlığının tespit edilmesinden ibaret olan konunun teşhis ve tespitine dayanarak ya da bazı durumlarda uzmanların ve ilgili konular ve cereyan eden olaylar hakkında bilgi sahibi olan kimselerin teşhisi doğrultusunda hüküm vermektedir; hikmetinden sual olunmaz körü körüne bir hüküm vermemektedir.

14- 23. maddenin "b" fıkrası:

Şer'i hükümlerin gereği haricinde hiçbir ceza caiz değildir.

Bu madde ve fıkrada "şer'i hükümler" kaydı, insanların haklarına riayet edilmesinin gerekliliği vurgulamaktadır. Suç ve günah, hayal, zihinsel kurgular ve temelsiz ihtimalle sabit olmayacağı gibi, şeriat yasalarına uygun olarak hak etmişlik tespit edilmeden ceza da -tüm türleriyle- sabit olmaz ve uygulanmaz.

15- 24. maddenin “b” fıkrası:

Şeriatın hükmettiği durumların haricinde, malların müsadere edilmesi ve insanın kendi mallarında tasarrufta bulunmasının engellenmesi haramdır.

Bu şart, 9. maddenin “c” ve “d” fıkralarındaki şer’i gerekçe şartı açıklanırken açıklanmıştır; bakabilirsiniz.

16- 25. maddenin “a” fıkrası:

Her insan, ihtikâr yapmadan, kandırmadan veya doğru-
dan ya da dolaylı olarak kendisine veya başkasına zarar
vermeden, kendisi için tarım, sanayi, ticaret vs. gibi meşru
bir kazanç kapısı seçme hakkına sahiptir.

“Meşru geçim kaynağı”ndan maksat, kişinin kendisine veya başka bireylere ya da topluma zarar veren her türlü kazancın yasak olduğunu ilan etmektir; uyuşturucu maddelerin üretimi, faizli muameleler, ihtikâr, kumar aletleri, sarhoş edici maddeler vs. gibi. İslam fıkında yasak olan işler ve kazançlara gerekli ve yeterli derecede dikkat ettiğimizde, her insanın akliselimiyle anlayabileceği bir nedene dayanmadan yasaklanan tek bir örnek dahi göremeyiz. Nitekim **Hasan b. Ali b. Şube**’nin hadisinde şöyle denmektedir:

İslam’da yasaklanan her iş ve kazanç, ya fiziksel ya da ruhsal ve manevi bozulmaya sebep olmaktadır.⁽¹⁾

17- 27. maddenin “b” fıkrası:

Her insan, doğrudan veya dolaylı olarak ülkesinin kamu işlerinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. Nitekim her insan, şer’i hükümlere uygun olarak kamu görevlerini kabul etme hakkına da sahiptir.

1- Hasan b. Ali b. Şube, *Tuhafu'l-Ukul*, s. 332 ve 333 (Arapça orijinali).

Bu hususta da açıktır ki, bir toplumda kamu görevlerini üstlenmek ve o işlerin yönetimine katılmak, doğru bir temel üzerinde yapılabileceği gibi, yanlış bir temel üzerinde de yapılabilir. İşleri bilgisiz ve uzman olmayan veya sorumsuz kişilere vermek gibi ki, topluma zarar verir. Aynı şekilde, çeşitli işlerin bir kişiye verilmesi gibi ki, bir yere kadar üstesinden gelebilse de böyle bir kişinin yanlış yapma ihtimali çok yüksektir. Dolayısıyla bir kişinin sayısız çeşitli işleri üstlenmesi de topluma çok zarar verebilir.

18- 29. maddenin “a” fıkrası:

Bu beyannameye belirtilen tüm hak ve hürriyetler, İslam şeriatına uygun olmakla kayıtlıdır.

İslam’da İnsan Hakları Beyanname’si’nin otuz bir maddesinin tümünü, gerekli ve yeterli dikkatle incelediğimizde, bu maddelerin tamamına yakın çoğunluğunun felsefesi ve anlamının, yersiz yorumlar ve açıklamalara ihtiyaç duymadan dünyanın tüm halkları ve milletleri tarafından kabul edebileceğini ve tüm insanların saf fitrat ve tabiatına dayalı olduğunu göreceğiz. Faizin yasak oluşu, cenini düşürmenin (kürtajın) haram oluşu ve bazı ailevi konular gibi dünya halkları ve milletlerinin tamamı tarafından kabul edilmesi zor görünen birkaç maddeye gelince de; bunlar da, ikna edici bilimsel analiz ve istidlallerle temiz fitrat ve tabiatları kirlenmeyen insanlar tarafından kabul edilebilir niteliktedir. Biz bu kitapta, İslam İnsan Hakları Beyanname’si’nin maddelerini gücümüz yettiğince açıklama ve onu Batı İnsan Hakları Beyanname’si ile karşılaştırma yönünde bazı analizler yapmış, bazı istidlaller sunmuşuz.

19- 30. madde:

İşbu beyannamenin maddelerini yorumlama ve açıklamada yegâne merci ve dayanak, İslam şeriatıdır.

29. maddenin “a” fıkrasında yaptığımız açıklama bu madde hususunda da geçerlidir.

İSLAM'DA İNSAN HAKLARI KAHİRE KONFERANSI'NIN SONUCU

İslam Ülkeleri Konferansı'nın 1989 yılında Tahran'daki faaliyetinden sonra Kahire Konferansı'nda ele alınan İslam'da İnsan Hakları Tüzüğü/Belgesi/Vesikası'nda bazı değişiklikler yapılmıştır ki, bu kitapta onların hepsi incelenecektir. Bu değişikliklerde, aşağıda vereceğimiz iki örnek, o beyannamenin hukuki değerini ve bağlayıcı özelliğini tamamen ortadan kaldırmış ve onu "bir avuç iddia ve ahlaki önermeler" şekline getirmiştir. O iki örnek şundan ibarettir:

1- 26. maddeden belge, antlaşma ve günümüz tabiriyle tüzük anlamına gelen "vesika" kelimesi çıkarılmış, onun yerine "bildiri/deklarasyon" kelimesi kullanılmıştır. Şüphesiz, bu değişikliğin amacı, İslam hukuk sistemini Müslümanların hayatından çıkarmak veya işlevselliğini azaltmaktan başka bir şey değildir. Oysa "vesika" kelimesinin bağlayıcı ve pratiksel bir anlamı vardır.⁽¹⁾

2- Kahire'de düzenlenen İslam Konferansı, bu miktarla da yetinmemiş, Tahran Konferansı'nın üye ülkeleri bu hakların maddelerini uygulamakla yükümlü kılan 28. maddesini

1- Biz de bu kitapta İslam'da İnsan Hakları maddeleri hakkında "bildiri/beyanname" kelimesini kullanmışız; fakat bizim maksadımız, antlaşma ve taahhüt bildirimidir.

de çıkarmışlar. Maalesef İranlı delegelerin, “Üye ülkeler, en azından güç ve imkânları dâhilinde bu maddeleri uygulamak zorunda olsunlar” şeklindeki önerilerini de kabul etmemişlerdir. Kahire Konferansı’ndaki İranlı delegelerin bu konudaki raporu şöyledir:

Yukarıda değindiğimiz 28. madde çıkarıldı. Bu madde, beyannamenin en tartışmalı maddesi idi. 28. madde, üye devletleri beyannamenin içeriğini uygulamak için gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlü kılıyordu. Mısır’ın önerisi, “Anayasalarına aykırı olmaması hâlinde, üye ülkeler beyannameyi uygulamakla yükümlü olsunlar” şeklinde idi. Tahran Uzmanlık Çalışma Oturumunda da bu konuda tutucu davranan Malezya ve Endonezya da, Mısır’ın önerisini desteklediler. İran’ın görüşü, “Beyannameyi ülkelerin anayasalarına uygunluk şartına bağlamak, beyannamenin değerini çok düşürür” şeklindeydi. Bu yüzden İran, “anayasalara uygun olması hâlinde” ifadesi yerine “imkân dâhilinde” ifadesinin konulmasını önerdi. Şöyle ki: Üye ülkeler, kendi imkânları ölçüsünde beyannamenin içeriğini uygulamakla yükümlü olsunlar. Malezya ve Endonezya, bu öneriye karşı çıktılar. İran, bu kez, 28. maddenin çıkarılmasını önerdi. Malezya ve Endonezya, sonuç bildirgesinde, beyannamenin bağlayıcı olmadığını ve sırf bir tavsiye niteliğinde olduğunun vurgulanması koşuluyla bu öneriyi kabul ettiler. Sonunda, İslam İnsan Hakları Beyannamesi, Kahire adı da eklenerek ve maddeleri 25 maddeye düşürülerek önce Siyasi Komite tarafından, en sonunda da Bakanlar Konferansı tarafından kabul edildi.⁽¹⁾

Zamanımızın akımlarından büyük ölçüde haberdar olan Müslüman düşünürlerden bir grup, İslam İnsan Hakları için,

1- İran’ın Kahire Konferansı’ndaki Delegelerinin Raporu, s. 4 (Farsça orijinali).

özellikle de Kahire Bildirisi için bu dönemde böyle üzücü bir kaderi bekliyorlardı. Yani, bu grup açısından İslam'da İnsan Hakları'nın uygulanamaz birkaç ahlaki önerme haddine düşürüleceği açıkça öngörülebilir bir şeydi. Zira İslam'ın “**makul hayat**”a çağırın o mükemmel hukukuyla insan toplumları için gündeme gelmesi durumunda zamanın diktatörleri ve Makyavelistlerinin saltanatlarının sona ereceğini görmemek için son derece safdil olmak gerekir. İslam'ın on ikili eşitlikler ve üçlü birlikler⁽¹⁾ ilkelerinden aldığı adalet, barış ve hürriyetin, hayatta kalma mücadelesi meydanında tek başına at koşturanların insanları “araç”, kendilerini ise “amaç” olarak telakki etmesine müsaade etmesi muhaldir. O konferansta, katılımcılardan bazılarının, “Birleşmiş Milletler (Batı) İnsan Hakları'nın uygulanma garantisi var mı ki, İslam İnsan Hakları'nın da uygulanma garantisi olsun!” dedikleri duyuldu.

İslam'ın hukuk ilkelerinden asla haberdar olmayan ve adil fakihler ve görüş sahipleri tarafından İslam'ın kanunu olarak belirlenip kabul edilen her türlü önermeyi “**hududullah**”tan (Allah'ın koyduğu sınırlardan) sayan bu gibi kişilerin İslami bir toplumda İslam hukuku uzmanları olarak tanınmaları ne kadar da üzücüdür! Oysa Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerdir.⁽²⁾

Acaba İslam'da Evrensel İnsan Hakları'nın tedvin edilip onaylanmasına engel olmak, İslam'ın insanlık için evrensel

1- Biz bu kitapta, tüm insanların kardeşliği, eşitliği ve insanlık ailesinin üyeliğinin temel kaynağı olan on ikili eşitlikler ve üçlü birlikleri gündeme getirip incelemişizdir.

2- Bakara Suresi, ayet 229.

<https://t.me/caferilikcom>

www.caferilik.com

bir hukuk sisteminin olmamasından mı kaynaklanmaktadır? Bu İslam, Müslümanlar ve Müslüman toplumların hukuki hayat tarihlerinin asla affetmeyeceği bir iftiradır. Acaba hukuk uzmanlarının ve bizim bu kitapta getirdiğimiz ve tüm insanlık için mükemmel bir hukuk sisteminin yazılmasının ön çalışması olduğunu itiraf ettiğimiz bu hukuk maddeleri mesnetsiz midir? Acaba bu hukuk uzmanları ve biz, kendi keyfimize göre mi bu maddeleri tanzim etmişiz? Yoksa bu maddelerin her biri için apaçık İslami naslarımız ve kaidelerimiz var mıdır? Gerçek şu ki, bizim bu maddelerin tamamı için sarih ve muteber naslarımız ve kaidelerimiz vardır.

Geçmişte şöyle söylenmişti:

İslam, Müslümanlar tarafından perdelenmiştir.

Bugün ise şöyle söylenmesi gerekir:

Müslümanların yöneticileri bugün İslam'dan korkar hâlde yaşamaktalar.

Evet, bu bir gerçektir ve çok da doğal bir şeydir. Zira İslam Evrensel İnsan Hakları'nın ilk mücadelesi, bu yöneticilerin bencillikleri, kendini kaybetmişlikleri ve şehvetperestlikleriyle olacaktır.

Eğer Birleşmiş Milletler Açısından İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin uygulanma garantisi yoksa, o hâlde doğru veya yanlış, insan haklarını savunma adına ve toplumların kaderini değiştirecek derecede yeryüzündeki milletlere yönelik çok ciddi yaptırımlar uygulanması hangi gerekçeye dayanmaktadır?

Acaba Kahire Konferansı'nda toplanan ve beyinsel enerjileri tüketmek, sınırları uyarmak ve Müslümanların hazine mallarını harcamak suretiyle kendilerine Müslümanlar, hatta tüm

insanlık için kanun yazma hakkı tanıyan kişiler, Birleşmiş Milletler (Batı) İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, anlam yüklü hukuki terimlerle o maddelerin uygulanmasının gerekliliği konusunu açıklayan önsözü üzerinde birkaç dakika düşünmeleri gerekmez miydi?

Önsözdeki söz konusu ifadeler şöyledir:

İnsanın zulüm ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının bir hukuk rejimi ile korunmasının esaslı bir zaruret olmasına...

Üye devletlerin, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ile işbirliği yaparak insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada gerçekten saygı gösterilmesinin teminini taahhüt etmiş olmalarına...

Ne yazık ki, Müslüman ülkelerin veya Müslüman toplumların temsilcileri olarak o konferansa katılan kimselerin hangi gerekçeyle 28. maddeyi kabul etmekten çekindikleri ve hatta bazılarının açıkça, bu bildirgenin irşat amaçlı, yani ilahi hükümler, yükümlülükler ve hürriyetler olarak değil, hayırhah bir nasihat olarak telakki edilmesini önerdikleri, sonsuza kadar cevapsız kalacaktır! Eğer o kişiler İslam ülkelerinden gelmemişlerdiyse ya da Müslümanları gerçek anlamda temsil etmiyorlardıysa, neden İslam hukuku uzmanları olarak Müslümanların hukuki ve hatta siyasi kaderleri hakkında görüş bildirdiler?

Dolayısıyla, "Tarih boyunca çok büyük bir milletin hukuk sistemini tanzim ve takdim için bir araya gelip de asıl amacına tam bir itinasızlıkla, temsil ettikleri milletin gerçek hukuk ekolü ve sistemine aykırı bir sonuç alan başka bir kurultay görülmemiştir" diyebiliriz.

(Akılsız insan,) Allah'ın (kendisini) gördüğünü bilmiyor mu?⁽¹⁾

Her neyse, biz bu kitapta, Kahire Konferansı'nda, bizim de üzerinde araştırma yaptığımız İslam'da İnsan Hakları Tahran Beyannamesi'nin maddelerinde yapılan değişiklikleri zikredip inceleyecek, araştırarak ve eleştireceğiz.

Çünkü bu tür araştırma ve incelemede, insan haklarının asıl mihverleri olarak beşli temel ve asıl haklara (yaşam hakkı, hay-siyet ve saygınlık hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkına) riayet edilmiştir. Dolayısıyla İslam Ülkeleri Konferansı'nın araştırmaları ve mülahazalarının mahsulü olan İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi'nin maddelerinin sıralarının değişmesi paralelinde, önceki beyannameye kıyasla Batı İnsan Hakları Beyannamesi'nin maddelerinin de sırası değişecektir.

Örnek olarak; temel ve genel bir hak olan yaşam hakkının diğer bütün temel haklardan önde geldiği dikkate alınarak, bu araştırma ve incelemenin ilk maddesinde tüm insanlar için yaşam hakkının sağlanması söz konusudur. Oysa aynı bu yaşam hakkı (tüm insanlar için yaşam hakkının sağlanması), İslam Konferansı'nın İnsan Hakları Beyannamesi'nde ikinci maddede gelmiş, Batı İnsan Hakları Beyannamesi'nde ise üçüncü maddede gelmiştir. Bu iki evrensel hukuk sisteminin mantığa dayalı yüksek bir hukuk sistemine ihtiyacı olduğunu dikkate alarak, bu değişikliğin gerekli olduğu söylenebilir.

1- Alak Suresi, ayet 14.

İki Beyannamenin Maddelerinin Karşılaştırılması

İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi'nde Madde Sırası	Hicri 1410 (Miladi 1989) Tahran İslam Konferansı'nın İnsan Hakları Beyannamesi'nde Madde Sırası
Madde 1: a, b, c, d, e.	Madde 2: a, b, c.
Madde 2: a, b.	Madde 18: a, b.
Madde 3: a, b.	Madde 3: a, b.
Madde 4.	Madde 21.
Madde 5 (Bu madde bu beyannamede eklenmiştir).	Bu madde, İslam Konferansı İnsan Hakları Beyannamesi'nde yoktur.
Hayvan Hakları hakkında not.	Bu not, İslam Konferansı İnsan Hakları Beyannamesi'nde yoktur.
Madde 6: a, b, c, d.	Madde 1: a, b.
Madde 7: a, b.	Madde 6: a, b.
Madde 8.	Madde 4.
Madde 9: a, b, c, d.	Madde 19: a, b, c.
Not (Bu not bu beyannamede eklenmiştir).	Bu not, İslam Konferansı İnsan Hakları Beyannamesi'nde yoktur.
Madde 10: a, b.	Madde 5: a, b.
Madde 11: a, b, c.	Madde 7: a, b, c.
Madde 12: a, b.	Madde 10: a, b.
Madde 13: a, b, c.	Madde 23: a, b, c, d.
Madde 14: a, b.	Madde 12: a, b.
Madde 15.	Madde 23.

Madde 16.	Madde 17.
Madde 17.	Madde 8.
Madde 18.	Madde 9.
Madde 19: a, b, c.	Madde 11.
Madde 20.	Madde 13.
Madde 21.	Madde 14.
Madde 22: a.	Bu madde, İslam Konferansı İnsan Hakları Beyannamesi'nde yoktur.
Madde 23: a, b, c.	Madde 20: a, b, c.
Madde 24: a, b.	Madde 16.
Madde 25: a, b.	Madde 15.
Madde 26.	Madde 22.
Madde 27: a, b.	Madde 25: a, b.
Madde 28: a, b.	Madde 24: a, b.
Madde 29: a, b.	Madde 26.
Madde 30.	Madde 27.
Not: a, b.	Bu not, İslam Konferansı İnsan Hakları Beyannamesi'nde yoktur.
Madde 31.	Madde 30.
Not: a, b.	Bu not, İslam Konferansı İnsan Hakları Beyannamesi'nde yoktur.

İSLAM İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

1- Hayat Hakkı

Madde 1

a) Hayat, ilahi bir bağıştır ve her insan için garantilenmiştir. Tüm bireyler, toplumlar ve devletler, hayata yönelik her türlü tecavüz ve hastalıklar ve doğal ve insani afetler gibi hayatın doğasına zarar verecek diğer her şey karşısında hayatı savunmakla yükümlüdürler ve hiçbir ruhu, şer'i bir gerekçe olmadan bedenden ayırmaları caiz değildir.

b) İnsan hayatını ortadan kaldırmak için külli ve cüzi her türlü araçtan yararlanmak haramdır.

c) İster başkalarının saldırısı veya kendi saldırısı -intihar gibi- karşısında her bireyin kendi hayatını koruması gibi, ister başkalarının hayatını korumak gibi, Allah'ın dilediği yere kadar insan hayatının devamını korumak farzdır.

d) Güçsüz bırakılmış (ezilmiş), hayatı ve onuru doğal etkenler tarafından veya güçlüler tarafından tehdit edilmiş herkeşe, gücü dâhilinde olan her meşru yolla kendi hayatı ve onuruna yönelik ezilmişlik ve tehlikeyi defetme girişiminde bulunması farzdır. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen herkes, kendini güçsüz yapmada ve kendi onuru ve hayatını tehlike altında bırakmada, zalime veya hayat ve onur alanında güç-

süz kalmasına neden olan doğal etkene yardımcı olmuştur ve aşağıdaki ayette sözü edilen kimselerdendir:

Melekler, kendilerine zulmetmekte olan kimselerin canlarını aldığı anda, “Ne durumda idiniz?” derler. Onlar da, “Biz yeryüzünde güçsüz düşürülen (ezilen) kimseler idik” derler. Melekler, “Allah’ın yeri hicret etmeniz için yeterince geniş değil miydi?” derler. İşte onların barınağı cehennemdir ve varacakları yer ne de kötüdür.⁽¹⁾

Açıktır ki, Allah’ın geniş yerinde hicret etmenin farzlığı, insanın kendini zulüm ve ezilmişlikten kurtarma araçlarından birini açıklamak için verilen bir örnektir.

e) İslam şeriatının cevaz vermesine gerekçe oluşturan bir zaruret söz konusu olmaksızın cenini düşürmek (kürtaj) haramdır.

Madde 2

a) İmkânların el verdiği ölçüde sağlık durumu ve sosyal hayatın gerektirdiği genel araçları hazırlamak suretiyle toplum ve devlet tarafından sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve aile hayatından faydalanmak, her insanın hakkıdır ve temin ve riayet edilmelidir.⁽²⁾

1- Nisa Suresi, ayet 97. Kahire Konferansı’nda, Tahran Konferansı’nda olmadığı söylenen “d” fıkrası eklenmiştir. O fıkra şudur: “İnsan bedeninin sağlığı, korunmuş bir haktır ve ona saldırmak caiz değildir; nitekim şer’i bir cevaz olmadan beden sağlığı üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmak da caiz değildir.”

2- İslam Konferansı Beyannamesi’nde mevcut olan İnsan Hakları Beyannamesi’nin bu maddesinin “a” fıkrasını, temel ve genel bir hak olan haysiyet hakkı altında, altıncı maddenin “d” fıkrası olarak zikretmiş; zira bu fıkra, haysiyet hakkıyla ilgilidir.

b) Devlet, her insanın kendi ve sorumluluğu altındaki kişilerin haysiyetli bir yaşam sürdürme hakkını garanti etmelidir. Bu hakkın konusu, yiyecek, giyecek, mesken, öğretim ve eğitim, tedaviler ve diğer temel ihtiyaçları kapsar.⁽¹⁾

Not: Sosyal hizmetler ve haysiyetli yaşamdan faydalanma hakkı, kendi iradeleriyle sosyal hizmetler ve insani haysiyet liyakatini kendilerinden almayan kimselere aittir.

Madde 3

a) Savaş ve silahlı çatışma durumunda yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi savaşa katılmayan kimselerin öldürülmesi caiz değildir. Yaralı ve hasta tedavi olma hakkına sahiptir. Esir beslenme, barınma ve giyinme hakkını haizdir. Öldürülenlere müslu yapılması (organlarının kesilmesi) haramdır. Şer'i hüküm gereğince, esirlerin takası ve savaş koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesi caizdir.⁽²⁾

1- Bu fıkra şu şıklara çözümlenebilir:

- a- Haysiyet hakkı (Devlet, her insanın kendi ve sorumluluğu altındaki kişilerin haysiyetli bir yaşam sürdürme hakkını garanti etmelidir).
- b- Hayat hakkı (Bu hakkın konusu, yiyecek, giyecek, mesken, öğretim ve eğitim ve tedavileri kapsar).
- c- Diğer haklar (temel ihtiyaçlar).

2- Üçüncü maddenin "a" ve "b" fıkraları şu şıklara çözümlenir:

- a- Hayat hakkı (Savaş ve silahlı çatışma durumunda savaşa katılmayan kimselerin öldürülmesi caiz değildir).
- b- Hürriyet hakkı (esirlerin takası ve savaş koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesi caizdir).
- c- Hayat ve detayları hakkı (Ağaçları kesmek, tarlaları ve evcil veya yabani (zararsız) hayvanları yok etmek, yerleşim bölgelerinin binalarını ve çeşitli tesislerini -genel olarak meskenleri- kırmak, vurmak ve kazmak suretiyle veya başka bir şekilde tahrip etmek caiz değildir).

b) Ağaçları kesmek, tarlaları ve evcil veya yabani (zararsız) hayvanları yok etmek caiz değildir. Aynı şekilde, şeriatın cevaz vermesini gerektirecek bir zaruretin söz konusu olduğu durumlar haricinde, düşmanın meskûn binalarını kırmak, vurmak ve kazmak suretiyle veya başka bir şekilde tahrip etmek caiz değildir.

Madde 4

Şer'i bir gerekçe olmadan bir insanı yakalamak ve tutuklamak veya özgürlüğünü kısıtlamak ya da sürgüne göndermek veya cezalandırmak caiz değildir. Hiçbir insana fiziksel veya psikolojik işkence ya da aşağılayıcı, acımasız veya onur kırıcı eziyetler yapılamaz. Aynı şekilde, sağlığı ve hayatını tehlikeye atmamak koşuluyla kendi rızası olmadan hiçbir insan üzerinde tıbbî ve

Kahire Konferansı'nda "savaş" kelimesi çıkarılmış ve onun yerine "güç kullanımı" ifadesinden yararlanılmıştır. Biz bunun doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira "güç"e başvurma ve hasmane karşılaşmalarda "güç" kullanmanın çok geniş bir anlamı vardır ve ailelerin öldürülmesi ve esir edilmesiyle sonuçlanmayan durumları da kapsamaktadır. Ancak eğer, "Burada bu işlerle sonuçlanan güç kullanımları kastedilmiştir" denirse, o başka.

Aynı şekilde, Kahire Konferansı, esirlerin takasını ve savaş koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesini farz kabul etmiştir; oysa Tahran Konferansı'nda caiz sayılmıştır. Şu hususa dikkat edilmelidir ki, çeşitli zamanlar ve değişik muhitlerde savaş ve savaş sonrası şartlar ve pozisyonlar farklı olabileceği için, mutlak bir şekilde bu işin farz veya caiz oluşuna hükmedilemez; dolayısıyla pozisyonlar ve koşulların gerekleri dikkate alınmalıdır. Fakat yine de İslam fıkının ilkeleri dikkate alındığında, cevaza hükmetmenin farzlığa hükmetmekten daha uygun olduğunu söylemek mümkündür. Zira muhit ve zamanın gerekleriyle ilgili olan ve cevazına mani zafî bir neden bulunmayan bir hüküm hususunda fıkhi kanunların gereği cevazdır; farzlık veya haramlık hükmü ise, o gereklere bağlıdır.

bilimsel deneyler yapılamaz. Bu yasak işleri, yürütme erklerinin yetkisine verecek istisnai yasalar çıkarmak da caiz değildir.⁽¹⁾

Madde 5

Her insan, temiz ve sağlıklı bir ortamda yaşama hakkına sahiptir. Devlet ve toplum, ister kentlerde olsun, ister kentler dışındaki insanların yararlandığı yerleşim birimlerinde olsun, çevreyi insan hayatına zararlı olan her türlü kirliliklerden temizlemekle yükümlüdür. Aynı şekilde, denizler ve insanların hayatıyla bağlantılı olan diğer ortamlar da kirletilmemelidir.

Not: Hayat hakkı insan ve diğer canlılar dâhil, tüm canlıları kapsadığı için, insana bir faydası olmasa dahi zararlı olmadıkları sürece, hayvanın sahibine veya hayvanı sultanı altında bulunduran kimseye, hayvanın yaşaması için gerekli olan tüm araç ve faktörleri (yiyecek, içecek, mesken, tedavi ve hayvanın diğer araç ve faktörleri) hazırlamak farzdır. Eğer hayvanın sahibi veya hayvanı sultanı altında bulunduran kimse bu yükümlülüğünü yerine getirmezse; hayvanın eti yenilebiliyorsa, etinden yiyemez. Eğer bu iki yükümlülükten hiçbirini yerine getirmezse, hayvandan el çekmelidir ki, başka kimseler o hayvanın yaşaması için gerekli olan araçları hazırlasınlar ya da hayvanı bir kimseye veya kuruluşa vermeli-

1- Bu madde şu fıkralara çözümlenebilir:

- a- Sorumlu hürriyet hakkı (Şer'i bir gerekçe olmadan bir insanı yakalamak ve tutuklamak veya özgürlüğünü kısıtlamak ya da sürgüne göndermek veya cezalandırmak caiz değildir).
- b- Hayat hakkı (Hiçbir insana fiziksel veya psikolojik işkence yapılamaz. Aynı şekilde, sağlığı ve hayatını tehlikeye atmamak koşuluyla kendi rızası olmadan hiçbir insan üzerinde tıbbî ve bilimsel deneyler yapılamaz).
- c- Haysiyet hakkı (Hiçbir insana aşağılayıcı, acımasız veya onur kırıcı eziyetler yapılamaz).

dir ki, hayvanın hayatını kurtarabilinler ve hayvanın hayatı tehlikeye girmesin. Eğer hayvanın sahibi veya hayvanı sultanı altında bulunduran kimse, bu yükümlülüklerin tamamından kaçınırsa, devlet veya toplum ve hatta insanlardan gücü yeten herkes, hayvanın ve sahibinin yararını gözeterek, hayvanın hayatını kurtarmalıdır.⁽¹⁾

2- Haysiyet Hakkı

Madde 6

a) Haysiyet, tüm insanlar için varlığı garantilenmiş bir haktır. Tüm insan bireyleri bir ailenin üyeleridirler. Allah'a kulluk ve hepsinin Âdem'in (a.s) çocuğu olması, onları birbirleriyle birleştirmiştir. Bütün insanlar, Yüce Allah'ın kendilerine verdiği zatî haysiyette, keza fitri yükümlülük ve sorumlulukta ırk, dil, bölge,⁽²⁾ tabiiyet ve temelsiz tutkular ve bidatlerden kaynaklanmayan dinî inanç ayrımı yapılmaksızın birbirleriyle eşitirler. Bu haysiyeti cinayet, ihanet veya bozgunculuğu yayma nedeniyle kendinden alan kimse, keza Allah'a ortak koşan veya O'nu inkâr eden kimse hariç. Zira tüm değerlerin ölçütü kendisine dayanan ve varlığın başlangıcı ve sonu elinde olan en bedihi ve en mükemmel varlığı inkâr eden veya O'na ortak koşan kimse, kendine ihanet etmiştir; toplumda etkinliği olan bir kişiliğe sahip olması durumunda ise, toplu-

1- Bkz. Caferi, Muhammed Taki, *İslam Fıkhdında Hayvanların Hakkı* (Farsça orijinali).

2- Kahire Konferansı'nda, "ırk" kelimesinin yeterli olacağı gerekçesiyle "bölge" kelimesi çıkarılmıştır. Oysa "bölge" kelimesi yeryüzünün belli bir alanını -ülke ve kıta gibi-, "ırk" kelimesi ise insanların aynı köken ve soydan gelmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu değişiklik yerinde değildir. Zira insanları aynı ırktan -Arya ırkı gibi- olan birçok ülke vardır; öte yandan da bir ülke ve bir bölgede yaşayan çeşitli ırklar vardır.

mun diğer insanlarına da ihanet etmiştir. Kendisine ve topluma ihanet eden bir kimse ise kendinden haysiyeti almıştır. Ancak eğer fikrî ve vicdani bakımdan zayıf düşürülmüş biriye, o başka.⁽¹⁾ Aynı şekilde, tüm insanlar, siyasi eğilimler, sosyal statü ve idealler ve yönelişler olarak değerlendirilen diğer hususlar nedeniyle herhangi bir ayrımcılık yapılmadan zatî haysiyette eşittirler.

b) İslam şeriatı tarafından cezası uygulanmadığı sürece yukarıda sayılan nedenlerden dolayı haysiyet (saygınlık) hakkını yitiren bir insanın hayat hakkı ortadan kalkmaz. Nitekim taammüden saygın bir canı katletme suçunu işleyen kimse- nin, böyle bir cinayet işlemekle bir insanı hayat hakkından ibaret olan en önemli hakkından mahrum ettiği için zatî insan haysiyeti (saygınlığı) kendinden almış olmakla birlikte, cezası uygulanıncaya kadar hayat hakkı saklıdır ve beslenme, barınma, giyinme ve tedaviden mahrum edilmemelidir.

c) Bütün insanlar Allah'ın ailesi hükmündedirler ve Allah katında en sevimlileri, Allah'ın aile üyelerine en faydalı olanlarıdır. Kimsenin kesinlikle başka birine karşı hiçbir üstünlüğü yoktur. Tek üstünlük ölçütü, (kazanılabilecek normatif bir saygınlık olan) takvadır ki, tüm insani üstün değerler ona dönmektedir. Ayrıca, dörtlü ilişkilerde (insanın kendisi ile ilişkisi, insanın Allah ile ilişkisi, insanın varlık dünyası ile

1- Allah'ı ve O'nun birliğini idrak etme hususunda, dengeli bir akıl ve ruh için fikrî ve vicdani zayıf düşürülmüşlüğü söz konusu olması çok uzak bir ihtimaldir. Zira bu idrak, insanın temiz fitratına dayanmaktadır. İnsanın temiz fitratının Allah'ı ve O'nun birliğini idrak etmeyi inkâr edecek veya o konuda şüpheye düşecek derecede kirlenmesi, uzak bir ihtimal gibi gözüküyor. Aynı şekilde, cinayet ve toplumda bozgunculuğun kötülüğü, vicdanın ilkel idraklerinden ve akliselimin kesin hükümlerinden sayılmaktadır.

ilişkisi ve insanın kendi türdeşleriyle ilişkisi) doğru inançlar ve iyi işler, “makul hayat” yolunda bu normatif saygınlığın gelişmesi ve olgunlaşmasının garantisidir.

d) Her insan, manevi boyutta kendini geliştirebilmesi için kötülükler ve ahlaki hastalıklar bakımından temiz olan bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak ve uygulamak için devlet ve toplumun girişimde bulunması gerekir.

Madde 7

a) İnsani haysiyette kadın erkekle eşittir ve sahip olduğu haklar karşısında birtakım yükümlülükleri de vardır. Kadının sosyal bir kişiliği vardır ve mali taahhütleri ve işlerinde bağımsızdır. Ayrıca, kendi adı ve soyunu koruma hakkına da sahiptir.

b) Erkek, ailenin geçimini sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, ailenin yararı uyarınca aile düzeninin idaresi onun sorumluluğundadır.

Madde 8

Hayatta ve ölümünden sonra her insanın saygınlığının gözetilmesi ve sosyal haysiyetinin korunması farzdır. Devlet ve toplum, onun bedenini ve kabrini koruma altına almakla yükümlüdür.

Madde 9

a) Her insan can, din, aile ve namus güvenliğinin sağlandığı bir ortamda yaşama hakkına sahiptir.

b) Dinî ayrıcalıklardan faydalanmak, o dinin -üç semavi kitap olan Kur’an, Tevrat ve İncil gibi, keza Zertüş’t’e uyanlar

(Mecusiler) ve Sabiiler gibi- ilahi bir belgeye dayanıyor olması şartına bağlıdır. Hiçbir ilahi belgeye dayanmayan sahte inançlara gelince; bu inançlara sahip olanların dinî ayrıcalıklardan faydalanma hakları yoktur. Ancak kendileri ellerinden alınmasına sebep olmadıkları sürece hayat ve zatî haysiyet hakları mahfuzdur.⁽¹⁾ Toplumun manevi hayatına ve sağlıklı zihniyetlerine zararlı olması hâlinde, sahte inançlar sahipleri, kendi inançlarını yayamazlar.

c) Her insan, kendi özel hayatını ilgilendiren işlerde; mesken, aile, ilişkiler ve mal varlığında bağımsızlık hakkına sahiptir. Tecessüs etmek, insanı gözetim altında tutmak ve insanın haysiyetini mahvetmek caiz değildir. Devlet ve toplumun her türlü zorbaca karışmaya karşı, şer'i hükümlere uygun olarak insanın hayatını himaye etmesi farzdır.

d) Herkesin meskeni her durumda dokunulmazdır; sakinlerinin izni olmadan veya şer'i olmayan bir şekilde ona girilemez. Şer'i bir gerekçe olmadan meskeni yıkmak, ona el koymak ve sakinlerini tehcir etmek caiz değildir.

Not: Bu maddenin "d" fıkrasında, meskeni yıkmak, ona el koymak vs. ikincil hükümlere dayalı olduğundan, nedensiz yere bir insanın hayatı ve haysiyetine zarar gelmemesi için, şer'i hâkimin, bu hususlarda hüküm verirken azami derecede ihtiyatlı davranması farzdır.

Madde 10

a) Toplumun yapısında aile temel bir kurumdur. Evlenme, aile oluşumunun temelidir. Bütün erkekler ve kadınlar, ev-

1- Batıl inançlar sahiplerinin İslam toplumundaki konumları 19. maddede ele alınmıştır.

lenme hakkına sahiptirler ve ırk, renk veya tabiiyetten kaynaklanan hiçbir kısıtlama, bu haktan yararlanmaya engel olamaz.

b) Toplum ve devlet, evlenmelerin önündeki her türlü engeli ortadan kaldırmak, evlenmenin yolları ve araçlarını kolaylaştırmak, aileyi ve aileye riayet edilmesini savunmakla yükümlüdür.

3- Öğretim ve Eğitim Hakkı

Madde 11

a) Doğum anından itibaren her çocuğun babalar, toplum ve devlet üzerinde bakım, eğitim ve maddi ve manevi sağlığa riayet⁽¹⁾ hakkı vardır. Aynı şekilde, anneyi ve cenini korumak ve her ikisine de özel ihtimam göstermek farzdır.

b) Babalar ve babalar hükmünde olan kimseler, ahlaki değerlerin ve İslam şeriatının hükümlerinin ışığında çocukların maslahatını gözetme koşuluyla çocukları için istedikleri eğitim türünü seçme hakkına sahiptirler.

c) Babalar ve annelerin çocukları üzerinde birtakım hakları vardır. Yine, şeriat hükümleri gereğince akrabaların da birbirleri üzerinde birtakım hakları vardır.

Madde 12

a) İlim öğrenmek, gücü yeten herkese farzdır. Devlet ve toplum, insanların öğretimden sorumludur. Buna göre, öğretim

1- Bu kelime, Kahire Konferansı'nda eklenmiştir. Gerçi "sağlık" kelimesi 18. maddenin "b" fıkrasında da geçmiştir ve genelliğiyle bu konuyu da kapsamaktadır. Buna rağmen, özellikle de çocuk sağlığının önemine binaen, biz de o kelimeyi bu maddede getirdik.

yolları ve araçlarını temin etmek, devlete, topluma ve gücü yeten her bireye farzdır. Yine, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak, İslam dinini ve varlık âleminin hakikatlerini tanıtacak ve insanlığın yararına o hakikatlerde makul tasarruflarda bulunmaya olanak verecek şekilde öğretim ve eğitim çeşitliliğini garanti etmek, devlete, topluma ve gücü yeten her bireye farzdır. Bu hakka “insanın akıl ve fikrinin doğru yönlendirilmesi hakkı” denir.

b) Her insan, aileden tutun, okul, üniversite, medya ve saireye kadar çeşitli eğitim ve yönlendirme kuruluşları üzerinde, kendisini dünyevi ve dinî olgunluklar yönünde eğitmeleri hakkına sahiptir. Bu eğitim, insanın kişiliğini geliştirecek, Allah’a olan imanını ve haklar ve yükümlülüklerle olan saygısını güçlendirip kâmil edecek derecede uyumlu ve geliştirmeye yönelik olmalıdır. Öğretim ve eğitim hakkının uygulanmasının, diğer dört temel hakka (hayat hakkı, haysiyet hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkı) yönelik bilinci de güçlendireceği kesindir. Bu hakka “yönlendirici eğitim hakkı” veya “eğitimsel yönlendirme” denir.

Madde 13

a) İyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak, gücü yeten herkese farzdır; ister devlet olsun, ister toplum olsun, isterse üstesinden gelebilecek bir birey olsun.⁽¹⁾ Bu yükümlülük, gücü yetmek ve iyili-

1- Tahran İslam Konferansı’nda 23. maddenin “a” fıkrası şöyle idi: “Her insan, iyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak hakkına sahiptir. Herkes, bu hakkı uygulamada başka bireyler ve gruplarla işbirliği yapabilir. Bu hakların tümünde İslam şeriatına uygunluk şarttır. Devlet ve toplumun bu haklar ve yükümlülükleri uygulamada gerekli desteği vermeleri gerekir.”

ği ve marufu bilmek şartına ilave olarak, etkili olma ihtimali şartına bağlıdır. Bu yükümlülük, gücü olması hasebiyle ve sosyal hayatın düzeni göz önünde bulundurularak öncelikle devletin üzerindedir. Devletin bu görevi yerine getirmemesi durumunda, toplum ve bu yükümlülüğü yerine getirebilecek güçte olan herkesin bu yükümlülüğü yerine getirmesi gerekir. Ayrıca, her insan, bu yükümlülüğü yerine getirmede başka bireyler ve gruplarla işbirliği yapabilir. Bu işbirliğinde İslam şeriatına tam uygunluk zorunludur. Bazı kişiler veya grupların bu yükümlülüğü yerine getirmeyi üstlenmesi durumunda, toplum ve devletin onlara yardım etmesi farzdır.

b) Tebliğ, toplum için hayati bir zorunluluktur. Tebliğ hakkını istismar etmek ve kötüye kullanmak haramdır. Aynı şekilde, medya ve diğer yerlerde kutsallara ve peygamberlerin saygınlığına hakaret etmek haramdır. Aynı şekilde, değerlere halel getiren, toplumun dağılıp parçalanmasına sebep olan, topluma zarar veren veya toplumun inançlarını sarsan her iş haramdır.

Bu fıkra, Kahire Konferansı'nda şu şekilde değiştirilmiştir: "Her insan, tek başına ve başkalarıyla işbirliği yaparak, başkalarının hakları ve yükümlülüklerine saygı göstererek, toplumda kararlaştırılmış yasal düzenlere uyarak ve İslam şeriatı çerçevesinde iyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak hakkına sahiptir."

Bu değişiklikte, ne yazık ki, iyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmakla ilgili İslami hak ve yükümlülük görmezden gelinmiştir. Başkalarının hakları ve yükümlülüklerine saygı göstermekten neyin kastedildiğine dair de bir açıklama yapılmamıştır. Acaba tüm durumlar mı kastedilmiştir? Yani, eğer o haklar ve yükümlülükler akla aykırı ve insanlık toplumuna ve İslam toplumlarına zararlı olsa da mı? Bu konuda, bu kitapta incelenen beyannamenin 13. maddesine bakınız.

c) Toplumda etnik ve dinî kinleri uyandırmak ve körüklemek ve ırk ayrımı ve ayrıcalığına yol açacak olan bir girişimde bulunmak caiz değildir.⁽¹⁾

4- Sorumlu Hürriyet Hakkı

Madde 14

a) Her insan, hür olarak doğar ve hiç kimse onu köle yapamaz, aşağılayamaz, horlayamaz, ezemez. Yüce Allah için olan kulluktan başka da hiçbir kulluk yoktur.

b) Köleleştirmenin bir çeşidi olan sömürgeciliğin tüm türleri kesinlikle haramdır. Bu sefalet ve ezilmişliğe duçar olan milletler ve halklar, kendilerini sömürgecilikten kurtarma ve kendi kaderlerini belirleme hakkına sahiptirler. Bütün devletler ve milletlerin, sömürge altında olan ülkelerin sömürgecilik ve işgalden kurtulma mücadelesinde onlara yardım etmeleri farzdır. Tüm milletler, kendi bağımsız kimliklerini koruma hakkına sahiptirler. Aynı şekilde, kendi doğal kaynakları ve zenginliklerini koruma hakkına sahiptirler.

Madde 15

Her insan, şer'i ilkelerle çelişmeyecek biçimde kendi fikrini özgürce ifade etme hakkına sahiptir.⁽²⁾

1- Tahran İslam Konferansı Beyanamesi'nde bu maddenin (13. maddenin) "a", "b", "c" ve "d" fıkraları vardı; "a" fıkrası, sorumlu hürriyet hakkıyla uygun olduğu için, biz onu o hak ile ilgili olan maddede getirdik.

2- Bu maddenin öğretim ve eğitim hakkıyla ilgili olan "a" ve "b" fıkralarını, o hakla ilgili 13. maddede getirdik.

Madde 16

Her insan, kendi ilmî, edebî, sanatsal ve kazançsal çabalarının sonuçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde, her insan, şer’i hükümlere aykırı olmaması şartıyla kendi faaliyetinden kaynaklanan manevi, itibari ve mali çıkarlarını desteklemek hakkına sahiptir.

Madde 17

Her insan, kendi tabiiyet hakkından yararlanma hakkına sahiptir ve hiç kimse zorbalıkla kendi tabiiyetinden mahrum edilemez.⁽¹⁾

Madde 18

Her insan, kendi tüzel kişiliğinden yararlanma hakkına sahiptir ve taahhüt alma ve taahhüt verme bakımından kendi kişiliğinden yararlanabilir. Bu kişiliğin yitirilmesi ve nakzedilmesi hâlinde ise, “yasal velisi” onun yerine geçer.

Madde 19

a) Her insan, fıtrat dini olan İslam’a uyma hakkına sahiptir. Dolayısıyla hiçbir kimse, İslam’ı bırakmaya ve başka bir dine uymaya zorlanamaz. Aynı şekilde, bir kimseyi dinsizliğe zorlamak da caiz değildir. Nitekim yoksulluk, güçsüzlük ve bilgisizlikten yararlanarak bir kimseyi baskı altına alıp dinini değiştirmeye zorlamak da caiz değildir.

1- Tahran İslam Konferansı’nda 8. madde olan bu madde, bizim dönemimizdeki anlamıyla tabiiyetin İslam’da yeri olmaması gerekçesiyle Kahire Konferansı’nda çıkarılmıştır. Biz bu beyannamenin 20. maddesinde, tabiiyetin İslami anlamını, “ikamet etme yerini seçme hakkı”na uygun olarak kastetmişiz.

b) İslam toplumlarında devlet ve toplumun, temelsiz tutkular ve bidatlerden kaynaklanan temelsiz dinî görüşler ve inançları ortadan kaldırması farzdır. Mümkün olması durumunda, hikmet, güzel öğüt, tartışma, analiz ve eleştiri aracılığıyla bu tür inançları Müslüman olmayan toplumlarda da ortadan kaldırmak farzdır. Eğer batıl ve temelsiz görüşler ve inançların sahipleri, toplumun olgunlaşma yoluna girebilmesi için sapsmalarından el çekerlerse, ne âlâ. Fakat eğer mantık, hikmet ve diğer gerçek ikna çabalarına aldırış etmezlerse, toplumun insanların maneviyatını ve sağlıklı zihniyetlerini korumak için, devlet ve toplumun insani ve İslami ilkelere uygun yöntemlerle o fasit görüşler ve inançların yayılmasını önlemeleri farzdır.

c) İslam toplumunda batıl ve temelsiz görüşler ve inançların sahipleriyle bir arada yaşamak hususunda, 6. maddenin “a” ve “b” fıkralarında ve 9. maddenin “b” fıkrasında geçtiği gibi, yaşamla ilgili tüm işlerde, keza haysiyet, hürriyet, öğretim ve eğitim ve kanunlar karşısında eşitlik hakkında, her dönemde hâkimin hükmüne uyulur. İslami hâkim, her dönemde konuların ve ortaya çıkan yeni sorunların gereklerini dikkate alarak, onların ve Müslümanlarla bir arada yaşamalarının hakkında hüküm verir.

Madde 20

a) Her insan, özgürce bir yerden başka bir yere taşınma ve İslam kentleri ve ülkelerinde veya onların dışında ikamet edeceği yeri seçme hakkına sahiptir. Bir toplumda ezilen ve sefil edilen herkes, başka bir İslam toplumuna sığınma hakkına sahiptir. Bir insanın sığındığı her toplumun da, güvenli bir yere ulaşıncaya kadar ona sığınma hakkı tanınması gerekir. Sığınma hakkı, sığınmacının kovuşturmayı gerektirecek bir cürüm işlememiş olması şartına bağlıdır. Zaruret

hâli dışında, Müslüman olmayan toplumlara göç etmek de caiz değildir.⁽¹⁾

b) Müslüman olmayan kimse, Mekke'nin "Harem" denilen bölgesinden geçmemelidir. Hicaz topraklarından geçmesi için ise, görüş sahiplerinden bazılarının kavline göre, Müslümanların hükümdarının izni gereklidir.

c) Gayrimüslimin Mekke'de ikamet etmesi caiz değildir.

Madde 21

Çalışma gücü olan herkesin çalışma hakkı vardır. Devlet ve toplum, çalışma gücü olan tüm insanlar için bu hakkı sağlamak ve uygulamakla yükümlüdür. Her insan, kendi şanına yakışan ve kendisinin ve toplumun yararına olan işi seçmekte özgürdür. İşçi; güvenlik, sağlık ve her türlü sosyal güvence hakkına sahiptir. Hiçbir işçiyi, gücünü aşan bir işe zorlamak caiz değildir. Aynı şekilde, işçiyi bir işe mecbur etmek, onu sulta altına almak ve ona zarar vermek caiz değildir. Bu haklarda, güvenilir uzman kişilerin yararı teşhis etmesiyle İslam şeriatının özel bir hükmünün olduğu durumlar hariç, erkek veya kadın olma, renk, ırk, uyruk, milliyet ve diğer itibarî şeyler bakımından işçiler arasında bir fark yoktur.

Madde 22

a) İşçi çaresiz olduğu veya işinin değerini bilmediği için işinin **adilane değerinden** daha düşük bir ücrete razı olsa da, işverenin işçiyeye adilane bir ücret ödemesi farzdır.

1- Kahire Konferansı'nda 8. madde çıkarılmıştır. Zira bugün yaygın olan anlamıyla, İslam'da tabiiyet yoktur. Tabiiyetin İslami anlamını, ikamet edeceği yeri seçmeyi her insanın hakkı olarak kabul eden bu maddede görmek mümkündür.

Açıklama: Bu hüküm, Kur'an-ı Kerim'in "İnsanların hiçbir şeyini (işini ve malını) değerden düşürmeyin."⁽¹⁾ ayetinde ifade edilmiştir. Adilane değeri ödemenin farzlığı, her türlü mal ve işi kapsar. Aynı şekilde, mal sahibi ve işçinin kendi malı ve işinin değerini bilmesi veya bilmemesi, keza ödenen değeri kabul etmede çaresiz ve mecbur olması veya olmaması durumlarını da kapsar.

b) İşçi, kendi işi için adilane ücret isteme hakkına sahiptir. İşveren, adilane ücret ödeme hususundaki yükümlülüğünü yerine getirmese, işçiye haksızlık yapılmasını önlemek ve işçinin hakkını almak için devletin girişimde bulunması gerekir. İşçi, çalıştığı döneme ait raporlardan ve iş sağlığından yararlanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde, mesailerinin mezziyetlerinden ve layık olduğu terfilerden yararlanma hakkına sahiptir. İşçi, çalışmasında samimi olmak, işini doğru yapmak ve işinde dikkatli olmakla yükümlüdür. İşçiler ve işverenlerin birbirleriyle anlaşmazlığa düştükleri durumlarda, devlet, anlaşmazlık ve çekişmeyi ortadan kaldırmak, haksızlığı gidermek, hakkı tespit etmek ve adalete boyun eğdirmek için, taraflardan birine karşı en ufak bir tarafgirlik yapmadan müdahalede bulunmalıdır.

c) İşçi çalışamaz olduğu dönemde -hastalık, yaşlılık veya kadının gebeliği gibi- geçimi işveren tarafından temin edilmelidir. Eğer işveren, işçinin geçimini temin etmekten âciz olursa, devlet bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür. İşveren, işçinin geçiminin sadece bir miktarını temin edebiliyorsa, bu durumda, devletin katkısıyla işçinin geçimi temin edilmelidir.

1- A'raf Suresi, ayet 85; Hud Suresi, ayet 85; Şuara Suresi, ayet, 183.

Madde 23

- a) Herkes, kendinden sorumludur.
- b) İnsan için kendi sorumlu olmadığı bir işten dolayı hiçbir ceza sabit olmaz. Bu sorumluluk, şer'i hükümler uyarınca insan için belirlenmiştir.
- c) Sanık, özgür savunmayla ilgili tüm araçların mevcut olduğu adil bir mahkemede hazır olup ithamı tefhim edilinceye kadar suçsuzdur.

Madde 24

- a) Herkesin, kendisine ve toplumun diğer fertlerine bir zarar vermemek şartıyla, ister tek başına, ister ortaklaşa, temellük edilebilecek mal veya itibarları, şer'i yollarla temellük etmeye ve mülkünden yararlanmaya hakkı vardır. Sosyal zaruretler olmadan ve bedeli ödenmeden bir kimsenin mülkünü elinden almak (kamulaştırmak) caiz değildir.
- b) Şer'i hükümlerin gereği dışında, malların müsadere edilmesi ve onlarda tasarrufta bulunmanın engellenmesi haramdır.

Madde 25

- a) Her insan, ihtikâr yapmadan, ihanet etmeden veya doğrudan ya da dolaylı olarak kendisine veya başkasına zarar vermeden, kendisi için tarım, sanayi, ticaret vs. gibi meşru bir kazanç kapısı seçme hakkına sahiptir.
- b) Faiz (riba), kesinlikle ve tam olarak haramdır.

Madde 26

Tüm biçimleriyle ve her ne amaçla olursa olsun, rehine almak haramdır.

Madde 27

a) Hükümet (yönetim) emanettir ve hükümette despotizm kesinlikle haramdır. Hükümeti tekelleştirmek ve kişisel amaçlar için bir kişinin sultası altına vermek haramdır. Despotluğun ve hükümeti bir kişinin sultası altına vermenin haramlığı, insanın temel haklarını garanti altına almak ve Allah'ın büyük emanetini korumak içindir. İster bu emanetin doğrudan Allah tarafından verildiğine inanalım -Şia'nın inandığı gibi-, ister halk tarafından verildiğine inanalım -bazı İslam fırkalarının inandığı gibi-, ister her ikisi tarafından olduğuna inanalım.

Eğer İslam hükümdarı, peygamberler ve Masum İmamlar (a.s) gibi masum kişiler olursa, açıktır ki, hata ve günah işlemeyeceğinden dolayı istizah edilmez. Ama eğer masum olmazsa, İslami hâkimiyette adalet ve hatta nefsin heva ve hevesten (tutku ve ihtirastan) koruma şartı koşulmuş olsa da, istizah edilir. Ancak hükümdarın suçunu ortaya çıkarmak ve ceza vermek için değil, toplum için hakikatin ortaya çıkması ve hakikatin ortaya çıkmasıyla da gelecekte işlerin daha dikkatli irdelenip hesaplanması ve nedenleri ve sonuçları hakkında daha iyi düşünülmesi ve böylece nispi olarak hata ve yanılmanın azalması için. Eğer, "Allah ve Resulü, hükümet işini halkın kendisine bıraktı ve yöneticiyi halkın kendisi seçer" diyen Ehl-i Sünnet'in çoğunun inandığı gibi veya demokratik düzenlerde görüldüğü gibi, hâkimiyet halk tarafından olursa, hata etmesi veya hatta hata etmiş olması ihtimali durumunda, hükümdarın istizahı zorunludur. Zira halk tarafından seçilen hükümdarın sadece adil olması değil, siyasi veya gayr-i siyasi bir suç işlemiş olması da muhtemeldir. Her hâlükârda, eğer hâkimiyet halk tarafından verilen bir emanet olursa, despotluktan kaçınmak yine zorunludur. Çünkü bu varsayımda, hâkimiyet hem halk ta-

rafından, hem de kulların sosyal hayatının düzeninin korunması için Allah tarafından emanettir.

b) Her insan, şer'i yasal şartları haiz olmak kaydıyla, doğru-
dan veya dolaylı olarak ülkesinin kamu işlerinin yönetimine
katılma hakkına sahiptir.

5- Eşitlik Hakkı

Madde 28

a) Tüm insanlar, şeriat ve kanun önünde eşittirler. Bu eşitlikte
tüm bireyler, gruplar ve kuruluşlar ortaktırlar.

b) Adalete (yargıya) başvurma hakkı herkes için garanti edil-
miştir.⁽¹⁾

c) İslam toplumunda yaşayan ve İslam toplumuna hanel ge-
tirme sadedinde olmayan herkes, aynı şekilde gayr-i İslami
toplumda yaşayan ve o toplumda bir bozukluk çıkarmayan
herkes, renk, dil, cinsiyet, -tahayyüller ve temelsiz inançlara
dayanmaması şartıyla- din, milliyet, sosyal statü vs. ayrımı
yapılmadan, İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde
belirtilen hak ve hürriyetlerden yararlanma hakkına sahiptir.

1- Tahran Konferansı'nda ilgili fıkralarıyla birlikte 20. ve 24. madde-
lerden ibaret olan "a" ve "b" fıkralarıyla bu madde ve "a", "b" ve
"c" fıkralarıyla 23. madde, (Kahire Konferansı'nda) bir maddeye (19.
madde) dönüştürüldü. Menşee birlikteliğinde rağmen mezkûr iki
madde arasında bir farklılık olduğundan ve ilgili fıkralarıyla birlikte
bu iki maddenin özel bir önemi bulunduğundan dolayı bu dönüştür-
menin doğru olmadığını düşünüyoruz.

Madde 29

Toplumun tüm insanları, hayır işler yapmak ve insanlara yardım etmek için cemiyetler (dernekler) kurma hakkına sahiptirler. Kişiler, toplumda kararlaştırılan anayasalar ve diğer kurallar ve yasalardan sapmamak şartıyla, sosyal ve siyasi istişareler ve hizmetler için de cemiyetler (dernekler) kurma hakkına sahiptirler. Koyulan bazı kanunlarda hata, yanlış ve yetersizlik görülmesi hâlinde, cemiyetler (dernekler), sırf irşat, istişare ve hayırhahlık babından yasama makamlarını bilgilendirebilir ve temiz bir niyetle onlarla işbirliği yapabilirler.

Madde 30

- a) Bu beyannameye belirtilen tüm hak ve hürriyetler, İslam şeriatının hükümleriyle kayıtlıdır.
- b) İslam'a inanmayan toplumlarda, haklar ve yükümlülükler bakımından insanlar, kendilerini bağladıkları şeylere bağlıdırlar.

Bu hüküm, İslam'ın şu ünlü kuralından kaynaklanır:

Onları, kendilerini bağladıkları şeyle bağlayın.

Madde 31

İşbu beyannamenin bütün maddelerini yorumlama ve açıklamada yegâne merci, İslam şeriatıdır.

Not 1: Bu beyannamenin bazı maddeleri veya bazı fıkralarıyla ilgili İslam fıkhnının görüşleri, fakihlerin bir kısmı açısından farklı olabileceğinden, İslam ülkelerinin ihtilafı konuları tartışmak ve araştırmak için bir teşkilat kurmaları, kongreler ve seminerler düzenleyerek ve araştırma ve incelemenin başka

şekilleriyle, ellerinden geldiğince ilgili fıkhî görüşler arasında görüş birliği veya yakınlaşma sağlamaları gerekir.

Not 2: Batı İnsan Hakları ile İslam İnsan Hakları arasında sürekli karşılaştırmalı mukayeseler yapmak ve bu iki hukuk sistemi arasındaki ittifaklı ve ihtilafı konuları tespit etmek gereklidir.

Madde 32

İslam Konferansı üyesi olan veya olmayan İslam devletleri, bu beyannamede belirtilen haklar ve yükümlülükleri uygulamak için ciddi bir çaba göstermeli ve mümkün olan her vesileyle onu İslam toplumlarında uygulamak için girişimde bulunmalıdırlar.

Not 1: İslam Konferansı'na üye devletler, bu beyannamenin uygulanmasının kurallarını belirlemek için yüksek bir teşkilat kurmalı ve her biri bu teşkilatta en az bir temsilci bulundurmalıdırlar. Aynı şekilde, İslam Konferansı'na üye devletlerden her biri, bu beyannamenin maddelerini uygulamak ve yüksek teşkilat ile kendi arasındaki ilişkiyi düzenlemek için ülkesel çapta bir teşkilat kurmalıdır.

Not 2: Bu beyannamede tedvin ve tanzim edilen maddeler, hukuk uzmanlarının nihai araştırmaları ve adil fakihler ile İslam ülkelerinin liderleri tarafından kabul edildikten sonra, "Allah'ın koyduğu sınırlar" dan sayılır ve İslam açısından hiç kimse bu sınırları aşamaz:

Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerdir.⁽¹⁾

1- Bakara Suresi, ayet 229.

BATI İNSAN HAKLARI BEYANNAMESİ

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde 2

1- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyanname'de ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

2- Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Madde 6

Herkes her nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkını haizdir.

Madde 7

Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu Beyanname'ye aykırı her türlü ayırt edici muameleye karşı ve böyle bir ayırt edici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8

Her şahsın kendine anayasa veya kanun ile tanınan haklara aykırı muamelelere karşı fiilli netice verecek şekilde millî mahkemelere müracaat hakkı vardır.

Madde 9

Hiç kimse keyfî olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sü-rülemez.

Madde 10

Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 11

1- Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır.

2- Hiç kimse işlendikleri sırada millî veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkûm edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfî karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

1- Herkes herhangi bir devletin sınırları dâhilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına haizdir.

2- Herkes, kendi memleketi de dâhil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.

Madde 14

1- Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

2- Bu hak, gerçekten adi (siyasi olmayan) bir cürüme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar hâlinde ileri sürülemez.

Madde 15

- 1- Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır.
- 2- Hiç kimse keyfî olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum edilemez.

Madde 16

- 1- Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluk veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir.
- 2- Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.
- 3- Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.

Madde 17

- 1- Her şahıs tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkını haizdir.
- 2- Hiç kimse keyfî olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez.

Madde 18

Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.

Madde 19

Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.

Madde 20

1- Her şahıs saldırsız toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine maliktir.

2- Hiç kimse bir derneğe mensup olmaya zorlanamaz.

Madde 21

1- Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir.

2- Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkını haizdir.

3- Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devrî ve dürüst seçimlerle ifade edilir.

Madde 22

Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibarıyla, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların millî gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.

Madde 23

1- Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.

2- Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.

3- Çalışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

4- Herkesin menfaatlerinin korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

Madde 24

Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.

Madde 25

1- Her şahsın, gerek kendisi, gerekse ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve ihtiyarlık hâllerinde veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum kalacağı diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

2- Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korunmadan faydalanırlar.

Madde 26

1- Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlköğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.

2- Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almaktadır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3- Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler.

Madde 27

1- Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir.

2- Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır.

Madde 28

Herkesin, işbu Beyanname'de derpiş edilen hak ve hürriyetlerin tam tatbikini sağlayacak bir sosyal ve milletlerarası nizam hakkı vardır.

Madde 29

1- Her şahsın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesi ancak bir topluluk içinde mümkündür ve şahsın bu topluluğa karşı görevleri vardır.

2- Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece, başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir cemiyette ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.

3- Bu hak ve hürriyetler hiçbir veçhile Birleşmiş Milletler'in amaç ve prensiplerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30

İşbu Beyanname'nin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete, zümreye ya da ferde, bu Beyanname'de ilan olunan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.⁽¹⁾

1- [İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yukarıda verdiğimiz Türkçe tercümesi, Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan tercümesidir. Bu Beyanname'nin TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından yayınlanan bir tercümesi daha vardır. Kitabın Farsça orijinalinde bu Beyanname'nin biri metinde, diğeri ise dipnotta iki tercümesi verildiğinden, biz de daha güncel bir dil kullanıldığı için bu Beyanname'nin TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu tarafından yayınlanan tercümesini dipnotta vermeyi uygun gördük. Müt.]

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ

Madde 1: Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.

Madde 2: Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin bu Bildirge ile ilan olunan bütün haklardan ve bütün özgürlüklerden yararlanabilir. Ayrıca, ister bağımsız

olsun, ister vesayet altında veya özerk olmayan ya da başka bir ege-menlik kısıtlamasına bağlı ülke yurttaşı olsun, bir kimse hakkında, uyruğunda bulunduğu devlet veya ülkenin siyasal, hukuksal veya uluslararası statüsü bakımından hiçbir ayırım gözetilmeyecektir.

Madde 3: Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır.

Madde 4: Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz, kölelik ve köle ticareti her türlü biçimde yasaktır.

Madde 5: Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez.

Madde 6: Herkesin, her nerede olursa olsun, hukuksal kişiliğinin tanınması hakkı vardır.

Madde 7: Herkes yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasanın korunmasından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Herkesin bu Bildirgeye aykırı her türlü ayırım gözetici işleme karşı ve böyle işlemler için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 8: Herkesin anayasa ya da yasayla tanınmış temel haklarını çiğneyen eylemlere karşı yetkili ulusal mahkemeler eliyle etkin bir yargı yoluna başvurma hakkı vardır.

Madde 9: Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez.

Madde 10: Herkesin, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, tam bir şekilde davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından hakça ve açık olarak görülmesini istemeye hakkı vardır.

Madde 11:

1. Kendisine bir suç yüklenen herkes, savunması için gerekli olan tüm güvencelerin tanındığı açık bir yargılama sonunda, yasaya göre suçlu olduğu saptanmadıkça, suçsuz sayılır.

2. Hiç kimse işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem veya ihmalden dolayı suçlu

sayılmaz. Kimseye suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Madde 12: Kimsenin özel yaşamına, ailesine konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışamaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 13:

1. Herkesin bir devletin toprakları üzerinde serbestçe dolaşma ve oturma hakkı vardır.
2. Herkes, kendi ülkesi de dâhil olmak üzere, herhangi bir ülkeden ayrılmak ve ülkesine yeniden dönmek hakkına sahiptir.

Madde 14:

1. Herkesin zulüm altında başka ülkelere sığınma ve sığınma olanaklarından yararlanma hakkı vardır.
2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan veya Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı eylemlerden doğan kovuşturma durumunda bu haktan yararlanılamaz.

Madde 15:

1. Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından veya yurttaşlığını değiştirmeye hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 16:

1. Yetişkin her erkeğin ve kadının, ırk, yurttaşlık veya din bakımlarından herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın evlenme ve aile kurmaya hakkı vardır.
2. Evlenme sözleşmesi, ancak evleneceklerin özgür ve tam iradeleriyle yapılır.

3. Aile, toplumun, doğal ve temel unsurudur, toplum ve devlet tarafından korunur.

Madde 17:

1. Herkesin tek başına veya başkalarıyla ortaklaşa mülkiyet hakkı vardır.
2. Hiç kimse keyfi olarak mülkiyetinden yoksun bırakılamaz.

Madde 18: Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din veya topluca, açık olarak ya da özel biçimde öğrenim, uygulama, ibadet ve dinsel törenlerle açığa vurma özgürlüğünü içerir.

Madde 19: Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar.

Madde 20:

1. Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğü vardır.
2. Hiç kimse bir derneğe girmeye zorlanamaz.

Madde 21:

1. Herkes, doğrudan veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.
2. Herkesin ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır.
3. Halkın iradesi hükümet otoritesinin temelidir. Bu irade, gizli veya serbestliği sağlayacak benzeri bir yöntemle genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak ve belirli aralıklarla tekrarlanacak dürüst seçimlerle belirlenir.

Madde 22: Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişili-

ğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.

Madde 23:

1. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır.
2. Herkesin, herhangi bir ayırım gözetmeksizin, eşit iş için eşit ücrete hakkı vardır.
3. Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.
4. Herkesin çıkarını korumak için sendika kurma veya sendikaya üye olma hakkı vardır.

Madde 24: Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılmasına ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır.

Madde 25:

1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.
2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.

Madde 26:

1. Herkes eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel eğitim aşamasında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam bir eşitlikle açık olmalıdır.

2. Eğitim insan kişiliğini tam geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel topluluklar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışı koruma yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3. Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır.

Madde 27:

1. Herkes toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahiptir.

2. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, edebiyat ve sanat ürünlerinden doğan maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.

Madde 28: Herkesin bu Bildirgede öngörülen hak ve özgürlüklerin gerçekleşeceği bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

Madde 29:

1. Herkesin, kişiliğinin serbestçe ve tam gelişmesine olanak veren topluma karşı ödevleri vardır.

2. Herkes haklarını kullanırken ve özgürlüklerinden yararlanırken, başkalarının hak ve özgürlüklerinin tanınması ve bunlara saygı gösterilmesinin sağlanması ve demokratik bir toplumda genel ahlak ve kamu düzeniyle genel refahın gereklerinin karşılanması amacıyla yalnız yasayla belirlenmiş sınırlamalara bağlı olur.

3. Bu hak ve özgürlükler hiçbir koşulda Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

Madde 30: Bu bildirgenin hiçbir kuralı, herhangi bir devlet, topluluk veya kişiye, burada açıklanan hak ve özgürlüklerden herhangi birinin yok edilmesini amaçlayan bir girişimde veya eylemde bulunma hakkını verir biçimde yorumlanamaz.

İSLAM VE BATI İNSAN HAKLARI BEYANNAMELERİNİN MADDELERİ: KARŞILAŞTIRMALI MUKAYESE

Tartışma ve Araştırmanın Tertibi

Önce, “hayat hakkı” gibi temel ve genel hakları inceleyeceğiz. Sonra, İslam’da hayat hakkı gibi temel ve genel haklarla ilgili maddeyi ele alacağız. Ardından aynı temel ve genel hak başlığı altında Batı açısından benzer maddeyi ele alacağız.

Sonraki aşamada, o maddeyle ilgili her iki hukuk düzeninin ortak noktalarını, ilgili araştırma ve incelemelerle birlikte ele alacağız.

Son aşamada ise, iki hukuk sistemi arasındaki farklılıkları ve İslam hukukunun ayrıcalıklarını, ilgili tartışmalarla birlikte zikredeceğiz.

İslam insan hak ve hürriyetlerinin temelini oluşturan temel ve genel haklar şunlardır:

- 1- Yakışan hayat hakkı
- 2- Haysiyet (saygınlık) hakkı
- 3- Öğretim ve eğitim hakkı
- 4- Sorumlu hürriyet hakkı
- 5- Yasalar önünde eşitlik hakkı

TEMEL BİR İLKE: YAKIŞAN HAYAT VE TEMEL HAKLARIN TEMELLERİ

Bizim bu bahiste “hayat”tan kastettiğimiz, “yakışan hayat”tır; aşığılanma, acı ve işkence ile birlikte olsa da mutlak hayat ve her türlü hayat değildir.

Din, bilim ve felsefe açısından, keza insanların genellikle çeşitli halklar ve milletlerin edebiyatında kendini gösteren genel temiz bakış açısından temel hayat ilkesi, şerh ve tafsile ihtiyaç duymayacak kadar açık ve sabittir. Konunun daha iyi aydınlanması için, bu önemin delillerinin bir kısmını burada zikrediyoruz:⁽¹⁾

1- Gözleri önünde olan varlıklarla tanıştıkları ilk tarihten itibaren, tüm görüş sahipleri şu konuda görüş birliği içindedirler: Hayat, özellikle de insan hayatı, varlık âlemiyle karşılıklı etkileşim sürecinde en önemli ve en kabiliyetli konudur. Bu görüş birliği, bilginin dört önemli etkeni olan din, bilim, felsefe ve -mahvedici garazlara bulaşmamış olması koşuluyla- insanların temiz duyguları perspektifinden açıkça görülebilir.

2- Görüş sahiplerinin görüş birliğini göz ardı ederek, eğer hayatın boş olduğunu göstermek için bir grubun ileri sür-

1- Bu bahisler, ilk defa “İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’ne Bir Ön-söz” başlığı altında Altıncı İslami Düşünce Konferansı’nda sunuldu, daha sonra onun metni Konferans üyelerine dağıtıldı.

düğü, varlığın ve insanın boş olduğu inancına yol açan önvaryayımları bir kenara koyar ve hayatı anlamak için hayat fenomenini, özellikle insan hayatını ele alırsak, kesinlikle özorganizasyon, bilgi, düşünce, muhakeme, vicdan, irade, huzuri bilgi, mükemmeliyetçilik, pozitif aşk, keşif, canlandırma, yapıcı rekabet ve bunlar gibi yüzlerce şaşırtıcı kabiliyetler ve yeteneklerle karşılaşacağız ki, eğer bilim açısından onların sadece birini dikkatle incelersek, doğal hayatın doğal ihtişam ve değeri çok açık bir biçimde bize ispatlanmış olur. Fakat ne yapalım ki, insanın güçleri, kabiliyetleri ve özellikleri, insan bireylerindeki genel varlıkları ve her zaman herkesin gözü önünde olmaları nedeniyle genellikle ihtişamlı ve önemli olarak algılanmazlar. Son dönemde bunlarla ilgili yapılan araştırmalar ise, genellikle devlet memurlarının yaptıkları işler gibi mesleki olarak yapılmıştır ve hakikatlerle iletişime geçmek ve onların ihtişamı ve değerini anlamak için yapılmamıştır.

3- Yakışan insan hayatının önemini anlamak için şu yeter ki: Eğer bu olgu, sahip olduğu ve sahip olabilecekleri şeylerle birlikte, doğa gibi sınırlı bir alanda dahi, varlığı bilmede dikkate alınmaz ve hesaba katılmazsa, böyle bir bilgi eksik olur ve bilimsel ve felsefi değer taşımaz. Zira varlık hakkında edinilecek her bilginin duyular, insan zihni veya insan zihni ve elinin yaptığı hayattan beslenen araçlar kanalından geçmesi gerekir.

4- Varlık âleminin kendi içinde neyi barındırdığı hakikatini anlayabilmek için, kesinlikle evrenin en önemsiz varlığından tutun, en yüce varlığına kadar tüm varlıklar hakkında doğru bir bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Açıktır ki, evren sahasındaki en yüce varlık, insan hayatıdır. Zira varlık âlemini kapsama bakımından evrenin sayısız varlıklarıyla etkileşimli bir ilişki kurabilecek ve şaşırtıcı potansiyellerini gerçekleştirmek suretiyle ihtişamını ortaya koyabilecek olan varlık, insan hayatıdır. Bu insan, bilginin en eski döneminden itiba-

ren insan hayatının önemini anladığı içindir ki, insan hayatı hakkında bilimsel, felsefi ve irfani alanlar ve araştırmalarda milyonlarca kitap ve makale yazılmış, nesir ve şiir şeklinde milyonlarca edebî cümle söylenmiştir.

Eğer “hayat”, “haysiyet” ve “hürriyet”i tamamen üç doğal fenomen olarak algılayacak olursak, bu üç hakikatin değer eğrisi, hiçbir zaman doğallık noktasından en ufak bir yükseliş gösteremez. Dolayısıyla da bu üç fenomen için öngörülen haklar, onları meydana getiren faktörün (insan doğasının) haklarından öteye geçmez. Bu varsayımda, o üç fenomen için ne yüksek bir ihtişam ve değer ispat edilebilir, ne de insanların vicdanından yerine getirilmesi beklenilebilecek bir hak.

Asla unutmamalıyız ki, eğer hayat, haysiyet ve hürriyet fenomenlerini, insan doğasının maddeleri ve yasaları mecrasında ortaya çıkan ve kısa veya uzun bir süreliğine varlığını sürdüren, sonra da varlığını sürdürmesini sağlayan etkenlerin sona ermesiyle ya da -19. yüzyılda Batı’da ortaya çıkan bazı ekollerin ileri sürdüğü gibi- daha güçlü etkenler aracılığıyla ortadan kalkan doğal fenomenler olarak telakki edersek, hayat, haysiyet ve hürriyetten ibaret üç fenomen hususunda insanın yüce değerini ispat etmek için bir kanıtımız olmayacaktır. Dolayısıyla bu üç fenomenle ilgili olarak, onların zatlarından kaynaklanan haklara kail olamaz, insanları o hakları yerine getirmekle yükümlü kılamaz, uygulanma garantisinin insanların vicdanları olduğunu söyleyemez ve insanlardan, coğrafi ve sosyal çevre etkenleri ve kişisel çıkar etkenine ters düşse bile hayat, haysiyet ve hürriyet haklarına ciddi biçimde riayet etmelerini bekleyemeyiz. Açıktır ki, söz konusu fenomenler için zatî bir değer ispat edemez ve bunların yüce haklar olduğunu kanıtlayamazsak, hayatın ihtişamı ve değeri hakkında ne söylersek, ya bir tür şov ya da güce tapanların bencil amaç ve idealleri yolunda bilgisiz safdilleri kandırma olur.

Bu nedenledir ki, tüm yüzyıllar ve asırlar boyunca ve küçük-büyük, medeniyetli-medeniyetsiz tüm toplumlarda, güce tapan benciller ile onların ateş saçan ocaklarına odun taşıyan sözde fikir adamlarının gözünde, önce hayatın ihtişamı ve hayatın yüce değeri düştü; sonra kimde ve nede olursa olsun, hayatı kendi amaçları için bir araç olarak gördüler; daha sonra kendilerine bu muhteşem ve değerli fenomenle istedikleri gibi oynama izni verdiler.

Anastasia, insanlardan havayı soludukları için vergi alıyor!⁽¹⁾ **Neron**, “Keşke bütün insanların tek bir boynu olsaydı da bir kılıç darbesiyle o boynu vurup büyük kahramanlar listesinde yer alabilseydim” diye arzu ediyor!! **Topal Timur**, insanların boyunlarından sıçrayan kanı seyretmekten zevk alıyor! **Cengiz Han**, işgal ettiği şehirlerin köpekleri ve kedilerini bile öldürecek kadar yaşam karşısı bir çehreye bürünüyor!!

Bu sahtekâr akım, temel bir etkenin doğurduğu sonuçtur. O temel etken, bu yaşam bilmezlerin, o şaşırtıcı fenomenin mahiyeti ve ihtişamı hakkındaki cehaletleridir ki, o akılsızların içki, şehvet, güç ve zevk sarhoşluğundan kaynaklanmaktadır. Faraza bu güce tapan despotların, hayatın ihtişamı ve önemi hakkında birtakım malumatları olsa dahi, yine de gücün verdiği zevk ve sarhoşluk, hayatın değerini ve hayat hakkını bilmelerine mani olmaktadır. Öte yandan, sıradan insanların çoğu, daima yüce hakikatler ve ihtişamları seyretmeye, onlara sahip olmak ve onlardan yararlanmaktan daha çok önem vermişlerdir. Bunu şu anlamda söylüyoruz: Değerler konusunda bir miktar bilgisi olan insanların çoğu, ne yazık ki, onlara sahip olmak, onları kabullenmek ve onlarla nitelenmekten ziyade, ihtişamlar, güzellikler ve hakikatlerden zevk alma

1- Montesquieu, Charles Louis, *Kanunların Ruhu* (Fransızca orijinali).

veya hoşlanma hissi için çalışmakta ve bununla yetinmektedirler; onlarla nitelenmek yerine daha çok onlardan haberdar olmaya hazırlıklıdırlar.

Hayat; Dinin Bakış Açısı ve Temiz Duygular

Şimdiye kadar insanlık kamuoyuna sunulmuş olan çok değerli yazılı eserler çok yönlü bir şekilde dikkate alındığında, keza olgular, tarihî akımlar, temiz duygulara ve saf vicdanlara dayalı mütedeyyin ve muhafazakâr insanların düşünceleri ve davranışları dikkate alındığında, hayatın çok faydalı kabiliyetlere sahip, imtiyazlı bir hakikat olduğu ve kendi yasal mecrasında hareket etmesi ve kötülüklerin, hayat karşıtı durumların ve anti-değerlerin etkisiyle kendi gerçek yasasından sapmaması hâlinde saygınlığın en yüksek mertebesinde yer aldığı ve doğa sahasında en yüce değerler arasında sayıldığı anlaşılacaktır.

İnsan hakkında bilgi sahibi olan ve dengeli bir akıl ve ruha sahip olan insanların geneline, hayatın haiz olduğu en yüce değerleri ispat için ileri sürülebilecek en açık ve kabul edilebilir delil, şu kesin gerçektir: İntihara yol açacak ruhsal bozuklara duçar olmama koşuluyla bütün insanlar, kendi hayatlarını en ciddi şekilde savunur, kendini koruma ve hayatını sürdürme yolunda hiçbir çaba ve mücadeleden geri durmazlar. Hayat doğasının ihtişamını ve hayatın değerini ispat için bu kesin delil yeterli değil mi? Tüm farklılıkları ve çeşitlilikleriyle halklar ve milletlerin tüm kültürlerinin, hayatın önemi, ihtişamı ve değeri hakkında görüş birliği içinde olmaları, bizim kesin delil olarak sunduğumuz bu apaçık akımı görmelerine dayanmaktadır. Farsça edebiyatta görülebilecek aşağıdaki içerik, tüm insani kültürlerin temel ilkelerinden alınmış bir ilkedir:

İncitme tane taşıyan karıncayı; canlıdır ve her can sahibine tatlıdır.⁽¹⁾

* * *

Ey Sadi! Gönlü diri olanların canına andolsun ki, varlık âlemi, bir gönlü kendinden incitmeye değmez.⁽²⁾

Bu yüce algının menşei, çok temel iki etkindir:

1- Bütün insanların kendi hayatları ve onun özellikleri hakkında dolaysız ve huzuri bir bilgi ve bilince sahip olmaları. Dengeli bir akıl ve ruha sahip olan her insan, hayatının idamesinin nihai istenirliğini ve gerekliliğini idrak eder ve ona bir hanel gelmesini önlemek için en büyük acılara ve en dayanılmaz zorluklara katlanır. Bu dolaysız ve ciddi idrak ve algının öğretim ve eğitime de ihtiyacı yoktur. Elbette hayat hakkındaki hastalıklı idrak ve algılar, bu etkenin dışındadır. Bu nedenle bazı araştırmacı antropologlar, doğadaki hayat hakkında "mutlak istenilirlik" tabirini kullanmaktan kaçınmışlardır. Yine, hayatın bu mutlak istenirliğinden dolayı, dengeli bir ruha sahip akıllı bir insan, hiçbir zaman Mutlak Bütün olan Allah'ın yolundan ve o Mutlak Bütün'e bağlı olan bir hakikat uğrundan başka bir şey için canını feda etmemiştir.

Elbette tarih boyunca, mutlak matluplarını, yani hayatlarını, ilahi hedeften başka bir şeye ve hatta ilahi olmayan bir hedefe ulaşmak için feda eden kişileri görürüz. Fakat eğer bilimsel bir dikkatle bu türden fedakâr insanların akıl ve ruhlarını inceleysek, onların da, önce ulaşmak uğruna mutlak matluplarını (hayatlarını) feda ettikleri amaç ve hedeflerini gözlerinde

1- Firdevsi, Şahname.

2- Sadi-i Şirazi, Gülistan.

mutlak derecesinde büyüttüklerini, daha sonra onlara ulaşmak için hayatlarından vazgeçtikleri ve fedakârlık ettiklerini görürüz. Örnek olarak: Eğer insancılık (hümanizm) fikrini, bir insanın zihninde, yolunda can verilebilecek bir ülkü seviyesine kadar çıkarmak istersek, onu “insana taparlık” derecesine kadar yükseltmeliyiz. Zira sırf bir konuyu sevmek, o sevginin kendisi de zevk etkenlerinden biri olan hayatı ayaklar altına almayı ve mutlak matluptan vazgeçmeyi gerektirmez. Ne zaman ki insanı, tapılmaya layık bir varlık derecesine yücelttik, işte o zaman, Gerçek Tanrı yerine bir Sahte Tanrı oturtmuş oluruz ve sahte tanrıya tapmanın hakkını yerine getirmek için tabiat sahasındaki mutlak mahbubumuz olan hayatımızdan vazgeçeriz.

2- Başka insanlarda hayatın olağan üstü çekiciliği ve olumlu özelliklerinin, keza hayatın sönmesi ve hayata hanel gelmesinin çok büyük acısının müşahede edilmesi. Bütün insanların, en amansız mücadele ve direnişlerini, hayatlarına yönelik tehlike ve tehditleri defetme uğruna sergilediklerini görüyoruz. Doğal yaşamda kendini gösteren bu iki özellik, yani “hayatın olağan üstü çekiciliği” ve “hayatı şiddetle savunma”, tabiat sahasında hayatın mutlak istenirliğini gayet açık bir şekilde ispat etmektedir. Dolayısıyla, “Hayat hakkı, başka canlıların hayatlarına zarar verme etkeni olmamaları koşuluyla tüm canlıların en doğal ve ilk hakkıdır” demeliyiz.

Özlerini nesnel dünyada müşahede ettiğimiz bu iki etken, temiz duyguların kesin hükmü ve kesin algısıyla hayat hakkının ispat olmasına sebep olmaktadır. Temiz duygular aracılığıyla algılanan şeylerin de, İslam’ın inançları, yükümlülükleri ve haklarının birincil kaynaklarından biri olan akliselimin önermelerinin maddelerini oluşturduğu genel kaidesini göz önünde bulundurursak, akliselimin hükmüyle hayat hakkının İslam’da en doğal ve ilk hak olduğu sonucuna varırız.

İslami Kaideler ve Naslar Dikkate Alınarak Yakışan Hayat Hakkı

Hayatın hakikatiyle ilgili söylediğimiz sözler, başkalarının hayatlarına zarar veren canlılar ve insanlar dışında, tüm canlılar ve insanlar için hayatın değerini ve doğal bir hak olduğunu ispat ediyor olsa da, bu bahiste, bu husustaki İslami kaideler ve nasların az bir kısmına da değinmemiz yerinde olacaktır:

1- Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçer:

Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Yeri ölümünden sonra nasıl diriltiyor!⁽¹⁾

Bu ayette bitkilerin, ağaçların, çiçeklerin ve tarlaların hayatından Allah'ın rahmeti olarak söz ediliyor. Bitkilerin hayatı da Allah'ın rahmeti olduğuna göre, canlıların ve ötesinin, yani insanların hayatı, kesinlikle daha üstün ve daha değerlidir ve tüm insanlar bu ilahi rahmetten yararlanma hakkına sahiptirler ve hiç kimse bu hakka engel olmamalıdır. Bu anlam, aşağıdaki ayetten de anlaşılmaktadır:

Ve kendinizi öldürmeyin; şüphesiz, Allah size karşı pek merhametlidir.⁽²⁾

Buna göre, hayat, ilahi rahmet ile eşdeğerdir.

2- Yüce Allah, ezilmişliği kabullenerek kendine zulmedenlere cehennem azabını vadetmiştir:

Melekler, kendilerine zulmetmekte olan kimselerin canlarını aldığı anda, "Ne durumda idiniz?" derler. Onlar da, "Biz yeryüzünde güçsüz düşürülen (ezilen) kimseler

1- Rum Suresi, ayet 50.

2- Nisa Suresi, ayet 29.

idik” derler. Melekler, “Allah’ın yeri hicret etmeniz için yeterince geniş değil miydi?” derler. İşte onların barınağı cehennemdir ve varacakları yer ne de kötüdür.⁽¹⁾

3- İslam fihkî kaynaklarında hayvanların hakları açıklanır ve kanıtlanırken, bütün önermelerin hayatın zatî değerine ve sebepsiz yere bir canlıya zarar vermenin yasaklığına dayanıldığını görürüz. Büyük fakihlerinden biri, hayvanların haklarından bir kısmını açıkladıktan sonra şöyle der:

[Canlılar hakkında söylenen] Bütün bu hükümler ve haklar, ruhun saygınlığından ötürüdür.

Muteber bir hadiste şöyle denir:

Kadının biri, bir kediyi bağladığı ve susuzluktan ölüme sebep olduğu için Allah’ın azabına duçar oldu.⁽²⁾

4- Eğlenmek ve hoş vakit geçirmek için hayvanları avlamaya çıkmak haram ve bu amaçla yapılan seyahat günahtır. Böyle bir seyahatte namaz da tam kılınır. Avlanma, eğer kendisinin ve ailesinin ihtiyacını karşılamak için değil de, daha fazlasını istemek için olursa, bu durumda da seyahat günahtır ve kişi namazını seferi olarak kılamaz. Bu konuda çok sayıda hadis vardır ve fetvalar da bu hadisler doğrultusundadır. İşte o hadislerden bazıları:

a) **Zürare’den** şöyle dediği nakledilir: **İmam Muhammed Bâkır’a** (a.s) sordum:

1- Nisa Suresi, ayet 97.

2- Şeyh Hürr-i Amili, *Vesailü’ş-Şia*, c. 19, s. 6, Kıyas Bapları, h. 130. İslam açısından insanla ilgili olmasa da hayat hakkının önemi ve değerini anlamak için bkz. Caferi, Muhammed Taki, *İslam Fihkında Hayvanların Hakkı* (Farsça orijinali).

“Adam, avlanmak için yanına kartal, şahin ve köpek alarak evinden çıkıyor ve bir gece, iki gece veya üç gece eğlenip hoş vakit geçiriyor. Namazını kısaltacak mı, kısaltmayacak mı?” İmam (a.s) şöyle buyurdu: “Eğlence için çıkmıştır, namazını tam kılacaktır.”⁽¹⁾

b) **İmam Cafer Sadık**’tan şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

Bir kimse, ailesinin azığına temin etmek için avlanmaya çıkarsa, namazını kısaltır. Ama eğer daha fazlasını istemek için avlanmaya çıkarsa, namazını kısaltmaz ve bu, uğurlu bir iş değildir.⁽²⁾

c) **Musa Muruzi, İmam Musa b. Cafer**’den şöyle dediğini rivayet eder:

Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu: “Dört şey kalbi bozar ve su ağaçları yeşerttiği gibi kalpte nifakı yeşertir: Eğlence ve şaka, serserilik, sultanların kapılarına gitmek ve avlanmaya çıkmak.”⁽³⁾

5- Geceleyin kuşları avlamak mekruhtur. Bu hüküm, konuyla ilgili bazı hadislere dayanır. İşte onlardan bazıları:

a) İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle nakleder: Resulullah (s.a.a) buyurdu ki:

“Civcivleri yuvalarında avlamayın. Kuşu, uyku zamanında avlamayın; bekleyin sabah olsun.” Adamın biri, “Ya Resulallah! Kuşun uyku zamanı ne zamandır?” diye sordu. Peygamber şöyle buyurdu: “Gece, kuşun uyku zamanıdır; o zaman kuşa bir darbe vurma; sabah olmasını bekle.”⁽⁴⁾

1- Vesailü’ş-Şia, Kıyas Bapları.

2- Age.

3- Age.

4- Age.

b) İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyurdu:

Peygamber (s.a.a) geceleri avlanmayı yasakladı ve şöyle buyurdu: “Geceler kuş için güvendir.”⁽¹⁾

Kuşu yuvasında avlamak mekruhtur. Bu hüküm, iki hadisten anlaşılmaktadır.

6- Cenini düşürmek (kürtaj), İslami kaynaklarda mevcut olan sağlam delillere dayanılarak bütün fakihlerin ittifakıyla haramdır. Ceninin düşmesine sebep olan kimse de katil sayılmakta ve nutfenin ana rahmine girdiği süre ve geçirdiği evreler dikkate alınarak diyet ödemesi gerekmektedir. Bu hususta birkaç önemli delile işaret ediyoruz:

a) **İshak b. Ammar**’dan şöyle rivayet edilir:

İmam Musa Kâzım’a (a.s), “Kadın hamile olmaktan korktuğu için ilaç içiyor ve karnındakini düşürüyor. Buna ne diyorsunuz?” İmam şöyle buyurdu: “Hayır! Yapmayın.” “Düşürdüğü sadece bir nutfedir. [Yine de caiz değil mi?]” dedim. “İnsanın yaratılış sürecinde ilk yaratılan, nutfedir.” diye buyurdu.⁽²⁾

b) Birçok senetle İmam Cafer Sadık (a.s) ve **İmam Ali Rıza**’dan (a.s) nakledilen muteber bir hadiste şöyle geçer:

Emirü'l-Müminin (a.s), ceninin diyetini yüz dinar olarak belirledi ve erkeğin menisini cenin oluncaya kadar beş aşamaya ayırdı. Ruh girmeden önce cenin olunca, diyeti yüz dinardır. Bunun nedeni şudur: Allah Teala, insanı “nutfe” denen, çamurdan süzölmüş bir özden yarattı. Bu birinci aşamadır. Sonra onu bir kan pıhtısına dönüştürdü (alaka). Bu ikinci aşamadır. Sonra onu bir çiğnemlik

1- Age.

2- Age.

et parçası yaptı (muzga). Bu üçüncü aşamadır. Sonra onu “kemik” hâlinde getirdi. Bu dördüncü aşamadır. Sonra kemiğe et giydirilir. İşte o zaman beş aşamada cenin tamamlanmış olur. Bu aşamada diyeti yüz dinardır. Bu yüz dinar, “nutfe” için yüzün beşte biri olan yirmi dinar, “alaka” için yüzün beşte ikisi olan kırk dinar, “muzga” için yüzün beşte üçü olan altmış dinar ve “kemik” için yüzün beşte dördü olan seksen dinar olmak üzere beşe bölünür. Kemiğe et giydirilince, onun diyeti tam olarak yüz dinar olur. Ondandır sonra ceninde “ruh” denen yeni bir yaratılış meydana getirilince, artık o bir can sayılır.”⁽¹⁾

İslam fıkıhındaki bu genel kanun dikkate alındığında, hayat hakkının, insanın yaratılışının ilk maddesinin (nutfenin) hayatın ortaya çıkması yoluna girdiği andan itibaren ortaya çıktığı ve nutfenin sahibi (baba ve anne) de olsa, bu konudaki yükümlülüğünü yerine getirmeyen herkesin suçlu ve katil olarak tanındığı ve mali ceza ödemesi gerektiği açıkça sabit olmaktadır.

7- İslam fıkıhında “nefs-i muhtereme (saygın can)” diye bir terim vardır ve saygın canın hayatına herhangi şekilde bir zarar vermek büyük bir haramdır, bunu yapan suçludur ve cezasını çekmelidir.

Kur’an-ı Kerim’in ayeti uyarınca, saygın can, hayata kıyma suçu işlemekten dolayı ceza ve kisası hak eden kimseler hariç, tüm insanları kapsamaktadır:

... Kim bir cana kıyma veya yeryüzünde fesat çıkarma (suçu) olmaksızın bir insanı öldürürse, tüm insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir insanı diriltirse (ölümden kurtarırsa), tüm insanları diriltmiş gibi olur.⁽²⁾

1- Age.

2- Maide Suresi, ayet 32.

Bu konuda *Vesailü's-Şia*, Kıyas Kitabı'nda yaklaşık on dört muteber hadis nakledilmiştir ki, genel biçimde saygın cana kıymanın haram olduğunu açıkça hatırlatıyor. Örnek olarak:

İmam Cafer Sadık'a (a.s), taammüden bir cana kıyan kimsenin durumu soruldu. "Cezası cehennemdir." buyurdu.

Buna göre, İslam fıkhında, yukarıda söylenen kimselerin dışında, tüm insanların saygın canının hayat hakkı sabit bir şeydir ve bu hak gereğince, kimsenin hayatına zarar verilemeyeceği gibi, saygın canı zarar ve öldürülmeye karşı koruyabilecek durumda olan herkese, mümkün olan her vesileyle onu koruma girişiminde bulunmak farzdır. Aynı şekilde, saygın canı koruyabilecek durumda olup da aldırış etmeyen, yani saygın canın ölmesine veya öldürülmesine ya da zarar görmesine seyirci kalan kimse, aslında katil veya cinayet ortağı ya da bir insana zarar gelmesinin amilidir. Bu hükmün delili, İslami kaynaklardaki kaideler ve nasların içerikleridir. İşte onlardan bazıları:

Muhammed b. Müslim, İmam Bâkır'ın (a.s) şöyle buyurduğunu söyler:

Kıyamet günü adam gelir ve beraberinde hacamat kabının alacağı miktarda kan olur. Bunun üzerine, "Vallahi ben birini öldürmedim ve bir kana ortak olmadım!" der. Ona şöyle denir: "Hayır! Sen falan kulum hakkında bir söz söyledin, o söz katile iletildi ve o yüzden öldürüldü; böylece kanı sana da sıçradı."⁽¹⁾

Mümin insanın katledilmesine herhangi bir şekilde yardım etmenin haramlığı hakkında da bazı hadisler mevcuttur. İşte onlardan biri:

1- *Vesailü's-Şia*, c. 19, s. 8.

Kim mümin bir kimsenin katledilmesine yardımcı olursa, kıyamet günü alnuna, “Allah’ın rahmetinden ümidini kesmiştir” diye yazılmış olarak gelir.

“Bu hadis, Müslüman bir insanın katledilmesi hakkında söylenmiştir ve tüm insanları kapsamamaktadır” denebilir. Bu itiraza verilecek cevap açıktır: Usul-ü fıkhıdaki kesin bir kaide uyarınca, eğer umum ve husus ya da mutlak ve mukayyet önermelerin her ikisi olumlu cümleler olursa, birbirini tahsis ve takyit etmezler. Mesela, eğer âlime saygı gösterilmesi emredilir, başka bir ifadede de adil âlime saygı gösterilmesi emredilirse, ikinci delil (mukayyet), mutlak olan birinci delili takyit etmez. Buna göre, Muhammed b. Müslim’in hadisinden ibaret olan mutlak delil, mezkûr hadisten ibaret olan mukayyet delil ile takyit edilmez. En fazlası, bu hadisteki “mümin” kaydı, haramlığı daha bir katılaştırır.

8- İslam açısından hayat hakkının ihtişamı ve değerini ispat eden en önemli delillerden biri, intiharın şiddetle haram oluşudur. Yüce Allah, Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyuruyor:

Ve kendinizi öldürmeyin; şüphesiz, Allah size karşı pek merhametlidir. Kim haksızlık ve zulümle bunu yaparsa, yakında onu ateşe atacağız ve bu, Allah için kolaydır.⁽¹⁾

Ayette “enfüsekum” ifadesinden toplumdaki insanların canlarının kastedilmiş olması ihtimali de bulunduğundan, ayetin anlamı şöyle de olabilir: “Birbirinizi haksızlık ve zulümle öldürmeyin; şüphesiz, Allah size karşı pek merhametlidir.” Bu ayetin kendi canına kıymanın değil de başkalarının canına kıymanın haramlığını açıkladığı ihtimali, iki delille reddedilir:

1- Ayet, umuma delalet etmektedir (genel ifadelidir) ve her türlü cana kıymaya şamil olmaktadır. İntiharı bu ayetin kap-

1- Nisa Suresi, ayet 29 ve 30.

samı dışında tutmak, bu delilin umuma delalet ettiği (genel ifadeli olduğu) yönündeki usul-ü fıkıh kaidesine aykırıdır. Özellikle de insan hayatının ilahi bir rahmet ve Allah'ın Rahmanlığının iradesinin yeryüzündeki bir tecellisi olduğu dikkate alındığında, insanların hayatlarından ibaret olan bu çok anlamlı rahmetleri katletmenin ve onlara zarar vermenin haramlığının, "hayat" adındaki rahmet ve ilahi saygınlık elbisesini giyen herkesi kapsadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla katletme ve ona zarar vermenin haram oluşu, genel bir şekilde tüm insanları kapsamaktadır.

2- İmam Sadık (a.s) intiharın haramlığını bu ayete dayandırmıştır:

İmam Sadık (a.s) şöyle buyurdu: Kim kasten kendini öldürürse, ebedi olarak cehennem ateşindedir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Ve kendinizi öldürmeyin..."**⁽¹⁾

İntiharın haram oluşu hükmü hakkında muteber hadisler varit olmuştur. Yukarıdaki hadise ilave olarak, İmam Muhammed Bâkır'dan (a.s) rivayet edilen şu hadis de onlardan biridir:

Mümin, her talihsizliğe duçar olabilir, her ölümle ölebilir, ama kendini öldürmez.⁽²⁾

9- İnsan, "nutfe" olma aşamasında hayat yolunda olma hakkına sahip olduğu ve hayatın aşamalarında ilerleyerek kendisine ruh üflenmesiyle hayat hakkını elde ettiği gibi, mirastan kaynaklanan mülkiyet hakkına da sahip olur. Dolayısıyla, eğer ana rahminde nutfe bağlandıktan sonra baba ölürse, mirasçılar iki yoldan birini seçebilirler:

1- Vesailü's-Şia, insanın kendisini öldürmesinin haram oluşu babı, s. 13.

2- Age.

a) Miras kalan malı (terekeyi) bölüştürmeyip çocuğun doğmasını bekler, çocuk doğduktan sonra onun payını verip kendi paylarını alırlar.

b) İki erkek çocuğun miras payını hesaplayıp bir kenara koyar ve kendi paylarını alırlar.

Dolayısıyla, görüldüğü gibi İslam, en güçsüz zamanında bile insanın hayat hakkına riayet etmekle kalmayıp, en güçsüz aşamalarında bile mali bakımdan hayatını idame ettirme hakkını da düşünmüştür.

10- Katile sığınma vermek yasaktır. Bu hükümlerle ilgili olarak bazı İslam kaynaklarında, ezcümle Vesailü'ş-Şia'da yaklaşık dokuz hadis rivayet edilmiştir.⁽¹⁾ Örneğin, İmam Cafer Sadık (a.s), Resulullah'ın (s.a.a) şöyle buyurduğunu nakleder:

“Kim bir olay çıkarırsa veya bir olay çıkaran kimseye sığınma verirse, Allah'ın laneti onun üzerine olsun!” “Ey Allah'ın Resülü! Olay nedir?” diye soruldu. Şöyle buyurdu: “Cana kıymaktır.”

11- Daha önceki bahislerde değindiğimiz gibi, İslam fıkına göre, insana en ufak bir zarar vermek cezayı gerektirir.

12- İnsanın cismine veya ruhuna zarar vermesi durumunda bütün dinî hükümler ve yükümlülükler, yükümlü insanın üzerinden kalkar. Zira fakihler arasında en ufak bir görüş ayrılığı olmaksızın fıkıh açısından, insana bir yükümlülük yönelmesinin en temel şartı, kudrettir (yükümlüğü yerine getirme gücüne sahip olmaktır). Dolayısıyla insana fiziksel veya ruhsal bir zararın yönelmesi hâlinde, onun bertaraf edilmesi gerekmektedir.⁽²⁾ İslam'ın insan hayatı hakkındaki görüşünün

1- Vesailü'ş-Şia, c. 19, s. 15-18.

2- “İslam'da ne zarara katlanmak var, ne de zarar vermek” kaidesi.

azametini gösteren daha genel bir ifadeyle: İslam açısından hayat, ilahi azametın öyle sevimli bir tecellisidir ki, herkes, ister kendi hayatı olsun, ister başkalarının hayatı olsun, gücü yettiği miktarda onun ideal biçimde sürdürülmesine ve ona yönelik zararın defedilmesine katkıda bulunmakla mükelleftir. Aksi takdirde, suçlu ve cezayı müstahaktır.

13- İslam fıkhına göre, eğer bir kimseyi başkasını öldürmeye mecbur ederler ve öldürmezse kendisinin öldürüleceğini söylerlerse, kendisi öldürülecek olsa da, kendisini kurtarmak için başkasını öldüremez. Bu hükmün delili açıktır. Zira bir kanın dökülmesini gerektiren bir koşulda, hiç kimse, kendisine veya başkasına yönelik kesin bir zararı başka birisine yönlendirmemelidir. Muteber bir hadiste şöyle denmektedir:

Takiyye, kanların korunması için vazedilmiştir; iş kan dökülmesine dayanınca, takiyye olmaz.⁽¹⁾

14- Birini öldürülmekten kurtarabileceği hâlde onun öldürülmesine seyirci kalan kimsenin ağır bir cezası vardır. Bu suçu işleyenin gözleri oyulur. Bir kimse, birini tutar veya bağlar da başka birisi onu öldürürse, cezası, müebbet hapistir. Bu iki hüküm, fakihlerin istinat ettiği bazı hadislerden çıkarılmıştır. O hadislerden biri şöyledir:

İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

Müminlerin Emiri İmam Ali'ye (a.s) üç kişi getirildi: Biri bir adamı tutmuş, diğeri gelip onu öldürmüş, ötekisi de onları seyrediyormuş. İmam, seyreden adam hakkında gözlerinin oyulmasına, tutan adam hakkında ölene kadar hapsedilmesine ve öldüren adam hakkında ise öldürülmesine hükmetti.⁽²⁾

1- Vesailü'ş-Şia, c. 19, s. 483.

2- Age, c. 19, s. 35 ve 36.

Akli ve naklî deliller göz önünde bulundurularak, seyirci kalan için verilen ceza, maktulü kurtarma gücü olup da hiçbir şey yapmama şartına bağlıdır. Bu hadisteki hükmün çok ağır olduğu ve adaletin, hem maktulü tutup da öldürülmesine yardımcı olan kimsenin, hem de maktulü kurtarma gücü olup da hiçbir şey yapmadan seyirci kalan kimsenin mali cezaya çarptırılmasını veya sınırlı hapse mahkûm edilmesini ya da her ikisinin de kırbaçlanmasını gerektirdiği söylenebilir.

Aşağıda verilecek cevap, bazı cahil insanların ve İslam'daki kısas kanununun hikmetine vâkıf olmayan bazı hukukçuların kısas cezasına yönelik itirazlarına verilen bir cevaptır ki, hem kısas hükmünü, hem de onunla ilgili diğer hükümleri kapsamaktadır.

Kısas Kanununa Yapılan İtiraza Genel Bir Cevap

İslam'daki kısas kanununa yapılan itiraz, itiraz edenlerin, İslam'daki kısas hükmünün insanların hayatının çok yüksek değeri ve önemiyle ilgili olan muhteşem felsefesi hakkındaki bilgisizliklerinden kaynaklanmaktadır. Özet olarak, İslam'ın kısas kanununa yapılan itirazın genel cevabını bu bahiste şu şekilde açıklıyoruz:

1- Her katlin cezası, kısasa (katilin öldürülmesine) münhasır değildir. Zira kasten adam öldürmenin cezası şöyledir: Eğer kan sahipleri diyet (kan parası) ödenmesine razı olurlarsa, katilden diyet alınır. Eğer kan sahipleri katili affederlerse, bu durumda serbest bırakılır. Ancak eğer cana kıymanın kendisi için normal bir şey olduğunu gösterecek şekilde peş peşe cinayet suçunu işlememiş olursa, bu durumda katil hakkında diğer İslam kanunları uyarınca hüküm verilir. Eğer kan sahipleri affetmez ve diyeti de kabul etmezlerse, kasten adam öldüren katilin kısas edilmesi kesindir.

Bu hüküm, kasten adam öldüren kimsenin tek hükmünün kısas olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca bu hüküm, İslam'ın kasten adam öldüren kimse için ciddi bir tehdit açıkladığını ve herkesin kasten adam öldürmenin, hayatını mahvedeceğini bilmesini istediğini göstermektedir. Acaba insanların hayatının azamet ve değerini göstermek için insanların hayatını yasak bölge ilan edip, bu yasağı delmeyi ve Allah'ın azametinin tecellisi olan hayatı yok etmeyi ciddi biçimde yasaklamaktan daha mantıklı bir hüküm olabilir mi? Öte yandan kasten adam öldürmek, katilin Rububiyet Makamı'ndan yeryüzünde akmakta olan hayat pınarının dışına çıktığını gösterdiği için, katilin hayatının değeri kalmamakta ve sarsılmaktadır.

Kısası katilin hakkındaki üç ihtimalden biri olarak belirlemenin çok büyük bir hikmeti vardır ki, maalesef işleri insanlarla uğraşmak olan bir kısım hukukçuların dikkatini çekmemektedir. O da, kan sahiplerinin çok şiddetli üzüntüleridir ki, teselli edilerek telafi edilmemesi hâlinde bu üzüntü, ruhsal bozukluklara yol açabilir. Ayrıca, kan sahiplerinin kısasla ilgili taleplerine önem verilmemesi, insanların birbirlerine yabancılaşmasına ve nihayetinde "insanın kendine yabancılaşması" adındaki daha vahim bir hastalığa yol açan etkenlerden biridir.

2- Eğer katilde, "sadece katli irtikâp ettiği sırada bile", akıl ve ruh dengesizliği ihtimali olursa, bu ihtimal zayıf bir ihtimal olsa dahi, ister konuyla ilgili şüphe olsun, ister hükümlle ilgili şüphe olsun, "**Hadler (cezalar), şüphelerle defedilir**" kaidesi uyarınca, kısas sakıt olur.

3- Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, kısas kanununa itiraz edilmesinin en temel kaynağı, insanların hayatının hakikati ve azametini bilmemektir. Katilin kısas edilmesini caiz gör-

meyenler, hayata değer verme adına kısıstan vazgeçmekle, aslında insanların hayatının azamet ve değerini düşürdüklerini anlamıyorlar. Zira bunlar, dolaylı olarak insanlara şunu telkin ediyorlar: Bir insanın hayatını yok etmek, birkaç yıl hapis veya ceza olarak ödenmesi gereken bir miktar mal ile eşdeğerdir! Sonuç olarak, insan hayatını ve onun ihtişam ve değerini bilmeyenler, dönemimizde yaygınlaşan böyle zalimce bir hükümlerle, insanların hayatının kofluğuna ve değersizliğini telkin etmeye yardımcı olma yolunda en büyük adımı atmış oluyorlar.

Eğer kasten adam öldürmenin cezasıyla ilgili ihtimallerden biri olarak kısas kabul edilirse, hayatın önemini hissedilmesi bakımından intiharlar da azalır.

“İslam kanunu açısından da, kan sahiplerinin razı olmaları hâlinde katil, mali ceza ile serbest bırakılabilmektedir” diye itiraz edilebilir.

Kısas kanununun vazedilmesinin felsefesi olarak işaret ettiğimiz noktayı dikkate aldığımızda, bu itirazın cevabı belli olur. Zira dedik ki: Kısasın hikmet ve felsefesi, katilin kirli hayatının sarsılmasıdır. İki muhtemel cezadan biri olarak “kısas” kanunu ve “af”, hem kan sahiplerinin aralarında bağ bulunan bir insanın öldürülmesinden kaynaklanan şiddetli üzüntülerini giderir, hem de sahip olduğu ihtişam ve değer bakımından insan hayatının önemini gösterir. Böylece insanların hayatının kofluğunu hayal edenler, bu düşüncelerinin sonucu hakkında ihtiyat ederler. Bütün bu hususlar ve insanların canlarının yüksek mantığı, bir ayet-i kerimeden anlaşılıyor:

Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır.⁽¹⁾

1- Bakara Suresi, ayet 179.

Açıktır ki, maksat şu değil ki, eğer bir katili öldürürseniz, maktul dirilir veya yeni bir insan meydana gelir; maksat şudur ki, kısas, insanların hayatlarıyla oynamaya kalkışan veya intikam alma adına ya da dünya malı için veya uğruna insanların hayatı feda edilmemesi gereken başka nedenlerden dolayı cana kıyma düşüncesine kapılan bozguncular için en iyi tehdittir (en caydırıcı cezadır).

15- Kanın dökülmesini önemsememek, aynı şekilde katilin tanınması (ortaya çıkması) hususunda müsamaha göstermek, büyük bir günahdır ve o kanın dökülmesine ortak olmak gibidir. **İmam Muhammed Bâkır**'dan (a.s) şöyle buyurduğu nakledilir:

Peygamber'e (s.a.a), Cüheyne kabilesinde bir kişinin öldürüldüğünü haber verdiler. Peygamber (s.a.a) ayağa kalktı ve yürüyerek onlara doğru gitti. Nihayet onların mescidine vardı. İnsanlar da olayı duyunca Peygamber'e geldiler. Peygamber, "Bunu kim öldürdü?" diye sordu. "Bilmiyoruz, ya Resulallah!" dediler. Bunun üzerine Peygamber şöyle buyurdu: "Ne şaşkıncı! Müslümanlar arasında bir maktul ve katili bilinmiyor! Beni hak olarak gönderen Allah'a andolsun ki, eğer gök ve yer ehli, bir Müslümanın kanına ortak olur ve buna razı olurlarsa, Allah, burunları üstüne -veya yüzleri üstüne dedi- onları ateşe (cehenneme) atar."⁽¹⁾

Bu hadis, hayat hakkının ihtişamını gerçekten de şaşkıncı bir derecede anlatıyor. İyice dikkat edersek, Allah'ın Peygamberi şöyle buyurmaktadır: Eğer göklerin ve yerin tüm sakinleri, yani milyarlarca milyar kişi, bir kişinin kanına ortak olur ve buna rıza gösterirlerse veya ortak olmadan sadece ona razı olurlarsa, onların hepsi cehennem ateşine atılacaklardır. Zik-

1- Vesailü'ş-Şia, c. 19, s. 9.

rettiğimiz bu delillere göre, hayat hakkı, normal anlamdaki “hak”tan daha üstündür ve “hüküm” kategorisindedir.⁽¹⁾

Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur: Hak, sübutu gerekli ve layık olan bir sabit anlamındadır. Yani hayat hakkı, doğal varlıklar gibi bir gerçekliğin sübutu değildir; gerekliliği (ilahi ve tabii yasal zorunluluğu) veya layıklığı olan bir gerçekliğin sübutudur. Buna göre, resmî anlamıyla devri, keza ıskatı kabil olan “hak” kelimesini hayat hakkında kullanmak yanlıştır. Hatta “haysiyet hakkı” ve “hürriyet hakkı” bahislerinde geleceği gibi, “haysiyet” ve “hürriyet” hakları hususunda da bu terimi kullanmak doğru değildir. Zira geçmiş ve gelecek deliller, hayat, haysiyet ve hürriyet haklarının ne devrinin, ne de ıskatının kabil olmadığını açıkça ispat etmektedir. Bu hususlarda daha uygun bir terim kullanmak gerekir ki, o da “hüküm” terimidir.

Açıklama: İslam’ın kesin kaideleri ve nasları dikkate alınır, insan hayatının iki ilişkisi vardır:

- a) Allah ile ilişki.
- b) İnsan ile ilişki.

İnsan İle İlişkide Hayat

İnsan ile ilişkide hayat, onun tabiat alanındaki mutlak matlubudur ki, onu korumak ve sürdürmek için diğer canlılar gibi her türlü mecburi ve zorunlu çabayı göstermektedir. Buna ilave olarak, ilmi, kudreti ve daha fazla yeteneklerine ve hayatta

1- “Hak” sözcüğü için çeşitli manalar zikredilmiştir ki, bu bahisler, tafsilatlı bir biçimde onları incelemenin yeri değildir. Bkz. Ağa Şeyh Muhammed Hüseyin Garevi İsfahani, Şeyh Murtaza Ensari’nin Me-kasib’ine Haşiyeye, s. 9-13.

kalma mücadelesinde en iyiyi seçme gücüne dayanarak diğer canlıların mahrum olduğu isteğe bağlı çabaları da göstermektedir. Kaldı ki, her bilinçli insan, bir şeyi başkasına devretmek veya ondan el çekmek ve onun kendisiyle olan bağını koparmak isterse, kesindir ki bunu, daha yüksek bir kâr karşılığında -bu kâr sırf ruhsal bir ideale ulaşmak da olabilir- veya acı bir zararı defetmek için yapar. Hayatın var olmadığını varsayarsak, kâr ve zarar da söz konusu olmaz; zira tüm çeşitleri ve türleriyle kârlar ve zararlar hayat içindir. Mesela, suyun dışında kalarak canını kaybeden bir balığı düşünün: Bir zamanlar canı olan, şimdi ise hareketsiz bir şekilde yerde yatan bu varlığın cesedinin üzerinde en faydalı suyu serpmenin ona ne faydası olur? Dolayısıyla hayatın devri ve ıskatı makul bir şey değildir. Evet, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, hayat, ancak ve ancak Hayatı Yaratan'a feda olmaktan dolayı mutlu bir ebediliği olan bakla bir hayat ile değiştirilebilir.

Allah İle İlişkide Hayat

Hayat ve ölümün malikinin Allah olduğunda ve akıl ve ruh dengesi yerinde olması durumunda insanın hayatın meydana gelmesi ve kaybedilmesi konusunda en ufak bir yetkisi olmadığına kimsenin şüphesi yoktur.

Ben kendi başıma buraya gelmemişim ki, kendi başıma geri döneyim. Beni [buraya] getiren, tekrar vatanıma geri götürecektir.

Bu, müşahede ettiğimiz bir hakikattir ve böyle meşhut bir hakikati ispata gerek yoktur. Bununla birlikte, hayatın varlık alanına girmesi ve varlık alanından çıkmasının direkt olarak Allah'tan olduğunu vurgulamak ve insanları bu konuda uyarmak için Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde bazı işaretler vardır ki, biz örnek olarak onların bazısını hatırlatıyoruz:

Onu düzeltip ruhumdan ona üfleyince, derhal onun için secdeye kapanın.⁽¹⁾

Bu tür ayetler, şu hakikate delalet etmektedir ki, hayat (can veya ruh), doğa alanında da olsa, doğal nedenler ve sebepler mecrasından başka bir yolla ve direkt olarak ilahi feyizle meydana gelmektedir.

Aynı şekilde, ruhun bedenden ayrılmasından ibaret olan ölüm de, direkt olarak ilahi iradeyle ilişkilidir. Hayat ve ölümün doğa alanında, doğadaki ebedi kanunlar zinciri gibi birbirine bağlı iki fenomen olmasına rağmen. Kur'an-ı Kerim'deki başka bazı ayetler, inhisarı ifade eden cümlelerle "hayat" ve "ölüm" fenomenlerini Allah'a izafe ediyor ve bütün yaratılanların meydana gelmesinin Allah'tan olduğunu ve her şeyi yaratan ve yapanın O olduğunu ifade ediyor. Örneğin:

Sizi dirilten, sonra sizi öldürecek olan O'dur.⁽²⁾

Şüphesiz, biz diriltir ve biz öldürürüz.⁽³⁾

Yüce Allah, ölüm olgusundaki direkt aktifliği hakkında, yukarıdaki ayetlere ilave olarak şöyle buyuruyor:

Ölümleri zamanında canları Allah alır.⁽⁴⁾

Bazı ayetlerde bir meleğin veya bazı meleklerin, insanların ruhlarını almakla görevli olduğunun ifade edilmesi, yukarıdaki ayetlerle çelişmez. Örneğin şu ayet gibi:

De ki: "Size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alır."⁽⁵⁾

1- Hicr Suresi, ayet 29. Bu içerik, Secde Suresi'nin 9. ayetinde de geçmektedir.

2- Hac Suresi, ayet 66.

3- Hicr Suresi, ayet 23.

4- Zümer Suresi, ayet 42.

5- Secde Suresi, ayet 11.

Çünkü hadislerde açıklandığı üzere, ölüm meleği (Azrail), Allah'ın emri karşısında bir aracından başka bir şey değildir. Nitekim ana rahminde de bir melek veya bazı melekler, insanın bedeninin organlarını icat etmek ve oluşturmakla meşguldürler. Fakat onlar, birer aracından başka bir şey değiller ve gerçek fail Allah'tır:

O, yaratan, yaratığını eksiksiz yapan ve biçimlendiren Allah'tır.⁽¹⁾

Aynı şekilde, meleklerin hayatın bileşik şeklinin oluşmasındaki ve ölüm anında ruhun alınmasındaki aracılığı, bu iki olgunun ihtişamından dolayıdır. Bu da, bu iki olgunun direkt bir şekilde ilahi feyiz ile irtibatta olduğunu çok açık bir biçimde ispat etmektedir. Fakat cansızlar, bitkiler ve hayvanlar gibi diğer varlıkların yaratılması ve ortadan kalkmasında, insanın maddi organlarının oluşmasında ve dünyadan göçmesinde aracılık yapan meleklerin bir dahli ve aracılığı söz konusu değildir.

1- Haşr Suresi, ayet 24.

(1)

İSLAM VE BATI İNSAN HAKLARI BEYANNAMELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI MUKAYESESİ⁽¹⁾

Yakışan Hayat Hakkı

İslam İnsan Hakları

Madde 1

a) Hayat, ilahi bir bağışdır ve her insan için garantilenmiştir. Tüm bireyler, toplumlar ve devletler, hayata yönelik her türlü

1- Bu karşılaştırmalı mukayesede, İslam Konferansı Teşkilatı'nın 1990 yılında önerdiği ve kabul ettiği İslam'da İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin maddeleri, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin maddeleriyle karşılaştırılarak mukayese edilmiştir. Bunun için şöyle bir yöntem izlenmiştir: Önce temel genel hak incelenmiş, sonra İslam İnsan Hakları Beyannamesi ile Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki o hakla ilgili madde ele alınmış, daha sonra iki beyannamenin ortak noktaları zikredilmiş, son aşamada ise iki sistem arasındaki farklılıklar ve İslam İnsan Hakları'nın imtiyazları açıklanmıştır. İslam İnsan Hakları'nın temellerini oluşturan İslam'da temel genel haklar, beş başlık altında toplanır: 1- Yakışan hayat hakkı. 2- Haysiyet hakkı. 3- Öğretim ve eğitim hakkı. 4- Sorumlu hürriyet hakkı. 5- Kanunlar karşısında eşitlik hakkı.

tecavüz ve hastalıklar ve doğal ve insani afetler gibi hayatın doğasına zarar verecek diğer her şey karşısında hayatı savunmakla yükümlüdürler ve hiçbir ruhu, şer'i bir gerekçe olmadan bedenden ayırmaları caiz değildir.

b) İnsan hayatını ortadan kaldırmak için külli ve cüzi her türlü araçtan yararlanmak haramdır.

c) İster başkalarının saldırısı veya kendi saldırısı -intihar gibi- karşısında her bireyin kendi hayatını koruması gibi, ister başkalarının hayatını korumak gibi, Allah'ın dilediği yere kadar insan hayatının devamını korumak farzdır.

d) Güçsüz bırakılmış (ezilmiş), hayatı ve onuru doğal etkenler tarafından veya güçlüler tarafından tehdit edilmiş herkeşe, gücü dâhilinde olan her meşru yolla kendi hayatı ve onuruna yönelik ezilmişlik ve tehlikeyi defetme girişiminde bulunması farzdır. Bu yükümlülüğü yerine getirmeyen herkes, kendini güçsüz yapmada ve kendi onuru ve hayatını tehlike altında bırakmada, zalime veya hayat ve onur alanında güçsüz kalmasına neden olan doğal etkene yardımcı olmuştur ve aşağıdaki ayette sözü edilen kimselerdendir:

Melekler, kendilerine zulmetmekte olan kimselerin canlarını aldığı anda, "Ne durumda idiniz?" derler. Onlar da, "Biz yeryüzünde güçsüz düşürülen (ezilen) kimseler idik" derler. Melekler, "Allah'ın yeri hicret etmeniz için yeterince geniş değil miydi?" derler. İşte onların barınağı cehennemdir ve varacakları yer ne de kötüdür.⁽¹⁾

Açıktır ki, Allah'ın geniş yerinde hicret etmenin farzlığı, insanın kendini zulüm ve ezilmişlikten kurtarma araçlarından birini açıklamak için verilen bir örnektir.

1- Nisa Suresi, ayet 97.

e) İslam şeriatının cevaz vermesine gerekçe oluşturan bir zaruret söz konusu olmaksızın cenini düşürmek (kürtaj) haramdır.⁽¹⁾

Batı İnsan Hakları

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Açıklama: Bu kitabın bahislerinde, İslam'da İnsan Hakları maddelerinin tasnif ve tanzimi, temel haklar ve hürriyetler esas alınarak yapıldığı, Batı İnsan Hakları'nda ise bu tasnif ve tanzim gözetilmediği için, mukayese sırasında ele aldığımız maddelerdeki başka bir temel hakla ilgili olan hususları orada hatırlatmak, onunla ilgili geniş açıklamayı ise kendi yerine bırakmak zorundayız. Batı İnsan Hakları maddelerinden üç hakkı bir maddeye sığdıran üçüncü madde gibi: "Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır."

Görüldüğü gibi, bu maddede birbirinden başka olan üç hak (hayat hakkı, hürriyet hakkı ve emniyet hakkı) birlikte getirilmiştir. Biz bu gibi durumlarda, incelemekte olduğumuz temel hakla ilgili olan hakları inceleyecek, incelememize konu

1- Hayat hakkı, haysiyet hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkından ibaret olan temel genel haklardan her birinin maddeleriyle ilgili açıklamalar ve istidlaller, geniş bir şekilde o hakkın genel başlığı altında getirilmiştir. Dolayısıyla karşılaştırmalı mukayese bahislerinde onları tekrarlamaya gerek yoktur.

olmayan başka bir temel hakla ilgili hakları ise kendi yerine bırakacağız.⁽¹⁾

Ortak Noktalar

- 1- Yakışan hayat hakkı.
- 2- Hürriyet hakkı.
- 3- Emniyet hakkı.
- 4- İşkencenin yasaklığı.
5. Cezalandırma ve her türlü zalimane muamelenin yasaklığı.
- 6- Gayri insani muamelenin (hakaretin) yasaklığı.

Bu hakların tümü, iki (İslam ve Batı) hukuk sisteminin de kabul ettiği haklardır. Bu hakların doğal ve insani bedihi haklardan olduğu söylenebilir.

Farklılıklar

1- İslam'da İnsan Hakları, 1. maddenin "a" fıkrası, hayatı "ila-hi bir bağış" olarak görüyor. Oysa Batı İnsan Hakları'nda böyle bir tanım yoktur. Bu sükûtun, yani insanın varlık kaynağı olarak hangi hakikate dayandığına değinilmemesinin anlamı,

1- Her iki hukuk sisteminde (İslam Konferansı'nın tedvin ettiği İslam İnsan Hakları Beyannamesi ile Batı İnsan Hakları Beyannamesi'nde) insan hakları ve hürriyetleriyle ilgili maddeler, temel genel haklar (hayat hakkı, haysiyet hakkı, öğretim ve eğitim hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkı) göz önünde bulundurularak tasnif ve tanzim edilmediği için, o maddelerin her biri, o temel haklardan biriyle ilgili olacak şekilde hazırlanmamıştır ve bir maddede o temel haklardan ikisi, üçü veya daha fazlasıyla ilgili konular vardır. Dolayısıyla biz de her konu başlığında, o maddelerden her birini, o beş temel hakkı göz önünde bulundurarak inceledik.

“hüviyeti ve kökeni meçhul” olan bir insan temeline dayanan bir hukukun değerini ortadan kaldırır ya da en azından o hukukun değerini açıklanamaz bir belirsizliğe sokar. Bu belirsizlik, doğal olarak hiç kimsenin böyle bir hukuka dayanarak, bu hukukun maddeleri genel olarak veya bazı durumlarda yararlarına olmayan insanlardan bu hukukun uygulanması yolunda çaba göstermelerini ve fedakârlık yapmalarını istememesine sebep olur.

Batı İnsan Hakları'nın ilk maddesinde, “Bütün insanlar akıl ve vicdana sahiptirler” denilmiş olması, gerçi insanın doğa-ötesi yönüne ve Allah'a bağımlılığına bir tür işaret olabilir, fakat bu işaret, Allah'a bağımlı olması bakımından insan için bir değer ispat edemez; sadece insanın doğaüstü bir boyutu olduğunu ispat eder.

2- Batı İnsan Hakları'nın önsözünde, gerçi İnsan Hakları'nın tüm maddelerini uygulamanın gerekliliği zımında, devletler ve toplumların hayat hakkıyla ilgili maddeleri de uygulamakla yükümlü olduklarına işaret edilmişse de, fakat şimdiye kadar üye devletler ve temsil ettikleri toplumlar, hatta tüm dünya devletleri ve o devletlerde yaşayan halklar ve milletler, siyasi, kültürel, dinî, ahlaki ve ekonomik müdüriyette yeterli derecede kendi ortak hakları ve yükümlülüklerine ulaşamadıkları için, İnsan Hakları'nın hayat hakkıyla ilgili maddeleri gibi maddelerini uygulamaları, asla bu maddelerin kendisini kabul etmelerine dayanmamıştır. Hatta dünya devletleri ve toplumlarının, mezkûr alanlarda (siyaset, kültür, din, ahlak ve ekonomi alanlarında) çok önemli ihtilafları olduğu için, tüm devletler ve toplumların haklar ve yükümlülüklerle ilgili maddelerin sırf hak olmasına dayanarak, Batı İnsan Hakları sistemini mutlak biçimde kabul edip uygulayacakları bir günün gelmesi muhaldir. Sonuç olarak şunu söylemeliyiz ki: Bu

maddeleri uygulayacak olan, dünyanın siyasi otoriteleridir ki, onlar da ancak kendi çıkarları için bunu yaparlar.

3- İslam'da İnsan Hakları, 1. maddenin "b" fıkrasında, külli ve cüzi her türlü araçla insan hayatını ortadan kaldırmak haram sayılmıştır. Oysa Batı İnsan Hakları maddelerinde, ne bu yasaklıktan, ne de genel olarak hayat hakkına riayet etmekle mükellef olanlardan söz edilmemiştir. Şöyle denebilir: Batı İnsan Hakları'nın 3. maddesinde, açık ve net bir şekilde tüm insanlar için hayat hakkı tanınmıştır. Bu da bu amaç için yeterlidir. Usul-ü fıkihtaki terimle de intibak edebilecek başka bir ifadeyle: Kanun, tüm insan bireylerini kapsayacak şekilde açık ve net bir şekilde herkes için hayat hakkını ispat ettiği zaman, toplu bir şekilde veya insanların hayatlarının sonlanmasıyla sonuçlanacak biçimde insanlardan hayat hakkını almak haydi haydi yasaklanmış olur. Bu söz kendiliğinde doğrudur, ama hukukta maddeler ve fıkralar ne kadar sarahatle açıklanmış olursa, o kadar iyidir. Kanun ve hukuk maddelerinde, haklar ve yükümlülüklerin olağanüstü hassasiyeti dikkate alınarak, normal konuşmalarda iktifa edilen istilzam, evleviyet ve benzeri şeylerle yetinmeyip mümkün oldukça sarahati tercih etmek daha doğrudur.

4- 1. maddenin "c" fıkrasında gerçekten de dikkate şayan bir konu vardır: "Allah'ın dilediği yere kadar insan hayatının devamını korumak farzdır." Bu yükümlülüğün anlamı şu değildir: Biz önce insanların hayatının ne kadar süreyle devam etmesine ilişkin Allah'ın dilemesi ve iradesini tespit edeceğiz, daha sonra o süre içerisinde hayatın devam etmesi için çalışacağız. Bilakis, maksat şudur: Bir insanın hayatının devam etmesini kesen etken, hiçbir insan tarafından meydana getirilmemeli ve hayatın idamesini gerektiren etkenin var olduğu ihtimali bulunduğu sürece, o etkenin devam etmesi için çaba göstermeliyiz.

Bu fıkrada bazı yükümlülükler belirlenmiş ki, hayat hakkının çok önemli bir hüküm olduğunu, devir ve iskat edilemeyeceğini ve sadece diğer tüm insanları değil, insanın kendisini de kapsadığını göstermektedir. Bu hükmün açıklaması şöyledir:

a) Herkesin kendi hayatını koruması farzdır ve hiç kimse, “Bu benim hayatımdır ve ben onu yok etmek istiyorum” veya “ondan yararlanmayı başka birisine devrediyorum” ya da “onu başka birisine satıyorum” diyemez.

b) Zayıf düşürülen, hayatı ve haysiyeti doğal etkenler veya güçlüler tarafından tehdit edilen herkese, gücünün yettiği her meşru vesileyle zayıf düşürülmüşlüğü gidermesi ve hayatı ve haysiyetine yönelik tehlikeyi defetmesi farzdır. Bu yükümlülüğünü yerine getirmeyen herkes, kendini zayıf düşürmede ve kendi hayatı ve haysiyetini tehlikeye atmada zalime veya hayat ve haysiyet alanında güçsüz düşmesine sebep olan doğal etkene yardımcı olmuştur. Böyle bir kişi, Kur’an’da cehennem vaadi verilen en büyük günahı işlemiştir. Batı İnsan Hakları’nın maddelerinde, gördüğümüz gibi, maalesef bu çok önemli iki yükümlülük gündeme getirilmemiştir.

5- Bu maddedeki “e” fıkrası şöyledir: “İslam şeriatının cevaz vermesine gerekçe oluşturan bir zaruret söz konusu olmaksızın cenini düşürmek (kürtaj) haramdır.” Bu hüküm, insan hayatının değeri, saygınlığı ve onurunun en açık delillerindedir. Bu hüküm dikkate alındığında, İslam hukukunun, varoluşun ilk aşamalarında yer almasından itibaren son nefesini verip gözlerini dünyaya kapatıncaya kadar insana hayat hakkı tanıdığı sabit olur. İnsan hayatının değerini ve saygınlığını ispat eden bu büyük hak, Batı hukukunda yoktur.

İslam İnsan Hakları

Madde 2⁽¹⁾

a) İmkânların el verdiği ölçüde sağlık durumu ve sosyal hayatın gerektirdiği genel araçları hazırlamak suretiyle toplum ve devlet tarafından sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve aile hayatından faydalanmak, her insanın hakkıdır ve temin ve riayet edilmelidir.⁽²⁾

b) Devlet, her insanın kendi ve sorumluluğu altındaki kişilerin haysiyetli bir yaşam sürdürme hakkını garanti etmelidir. Bu hakkın konusu, yiyecek, giyecek, mesken, öğretim ve eğitim, tedaviler ve diğer temel ihtiyaçları kapsar.⁽³⁾

Not: Sosyal hizmetler ve haysiyetli yaşamdan faydalanma hakkı, kendi iradeleriyle sosyal hizmetler ve insani haysiyet liyakatini kendilerinden almayan kimselere aittir.

1- Tahran Konferansı'nda olmadığı söylenen bir fıkra, Kahire Konferansı'nda "d" fıkrası olarak 2. maddeye eklenmiş ve şöyle denmiştir: "İnsanın beden sağlığı korunmuş bir haktır ve ona tecavüz etmek caiz değildir. Nitekim şer'i bir cevaz olmadan beden sağlığı üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunmak da caiz değildir." Oysa bu fıkranın içeriği, 2. maddenin "b" fıkrasında, keza 4. maddede geçmiştir.

2- İslam Konferansı Beyanamesi'nde mevcut olan İnsan Hakları Beyanamesi'nin bu maddesinin "a" fıkrasını, temel ve genel bir hak olan haysiyet hakkı altında, altıncı maddenin "d" fıkrası olarak zikretmişiz; zira bu fıkra, haysiyet hakkıyla ilgilidir.

3- Bu fıkra şu şıklara çözümlenebilir:

a- Haysiyet hakkı (Devlet, her insanın kendi ve sorumluluğu altındaki kişilerin haysiyetli bir yaşam sürdürme hakkını garanti etmelidir).

b- Hayat hakkı (Bu hakkın konusu, yiyecek, giyecek, mesken, öğretim ve eğitim ve tedavileri kapsar).

c- Diğer haklar (temel ihtiyaçlar).

Batı İnsan Hakları

Madde 25

Her şahsın, gerek kendisi, gerekse ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve ihtiyarlık hâllerinde veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum kalacağı diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.⁽¹⁾

Ortak Noktalar

- 1- Mümkün olan her vesile ile sağlığın temini.
- 2- Sosyal hizmetlerden yararlanma.
- 3- Haysiyetli bir yaşam. Böyle bir yaşamın malzemeleri, yiyecek, giyecek, mesken, tedaviler ve diğer temel ihtiyaçları kapsar.

Farklılıklar

1- İslam İnsan Hakları'nda, istenilen kalitede yaşamın temini konusu, çevre faktörü ve toplumun sosyal yaşam koşulları dikkate alınarak belirlenmiştir. Bu hüküm, insan hayatının tüm hâllerini ve tüm insan bireylerini, işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve yaşlılık durumlarını ve temel ihtiyaçlarla ilişkili tüm durumları kapsamaktadır. Oysa Batı İnsan Hakları'nda bu genelleme detaylı bir şekilde ve örneklendirilerek belirtilmiştir. Dolayısıyla bu hakla ilgili olarak bu iki hukuk düzeni arasında önemli bir farklılık yoktur.⁽²⁾

1- Bu maddenin 2. fıkrası, 11. maddenin açıklaması yapılırken gelecektir.

2- Sadece örnek olarak, mezkûr hakkın genelliğinin ispatı için bir delil

2- İslam İnsan Hakları'nda, toplumun insanları için düşünülen ideal hayat, haysiyetli insani bir hayattan ibarettir. İnsani hayatın tüm ilkeleri ve kuralları dikkate alındığında, bu tanım, kesinlikle ideal hayatı "refah" olarak açıklamaktan daha uygundur. Zira refah kavramında, haysiyetten ziyade bir anlam vardır ki, yer küresindeki tüm insanların yaşam koşulları dikkate alındığında, sadece bir toplum için veya sadece bir toplumdaki bazı bireyler için söz konusu olması mantıklı olmaz. Bu, Kur'an-ı Kerim'in yaklaşık sekiz ayetinde "teref" kelimesiyle kınanmış ve yasaklanmıştır. Ancak eğer "refah"tan maksat, haysiyetli hayat ile eşdeğer olabilecek "huzur"a benzer bir anlam olursa, o başka.

İslam İnsan Hakları

Madde 3

a) Savaş ve silahlı çatışma durumunda yaşlılar, kadınlar ve çocuklar gibi savaşa katılmayan kimselerin öldürülmesi caiz değildir. Yaralı ve hasta tedavi olma hakkına sahiptir. Esir beslenme, barınma ve giyinme hakkını haizdir. Öldürülenlere müslu yapılması (organlarının kesilmesi) haramdır. Şer'i hüküm gereğince, esirlerin takası ve savaş

zikretmekle yetiniyoruz: Şeyh Hürr-i Amili, Vesailü'ş-Şia, cihad kitabı, c. 11, s. 49'da, Şeyh Tusi'nin Tehzib'inden şöyle nakleder: Aynı zamanda kör de olan yaşlı bir adam dileniyordu. Müminlerin Emiri Ali (a.s) onu görünce, oradaki insanlara, "Bu da nedir?" (Yani, İslam toplumunda dilenmek de nedir?) diye sordu. "Ey Müminlerin Emiri! O, Hıristiyan bir adamdır." dediler. Bunun üzerine İmam (a.s), "Siz bu adamı gençken çalıştırdınız, şimdi yaşlanınca onu hakkından (hayat ve yaptığı iş hakkından) mahrum ediyorsunuz. Derhal beytülmalden (hazineden) ona aylık bağlayın." buyurdu.

koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesi caizdir.⁽¹⁾

İnceleme

Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bu madde yoktur. Dolayısıyla insan hakları alanında görüş sahibi olan Batılı yazarların, insan haklarının en önemli maddelerinden biri olduğunu söyleyebileceğimiz bu maddenin niçin Batı İnsan Hakları Beyannamesi'nde gelmediğinin neden veya nedenlerini incelemeleri gerekir. Şöyle denebilir: Bu ve benzeri maddeler,

1- Üçüncü maddenin "a" ve "b" fıkraları şu şıklara çözümlenir:

a- Hayat hakkı (Savaş ve silahlı çatışma durumunda savaşa katılmayan kimselerin öldürülmesi caiz değildir).

b- Hürriyet hakkı (esirlerin takası ve savaş koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesi caizdir).

c- Hayat ve detayları hakkı (Ağaçları kesmek, tarlaları ve evcil veya yabani (zararsız) hayvanları yok etmek, yerleşim bölgelerinin binalarını ve çeşitli tesislerini -genel olarak meskenleri- kırmak, vurmak ve kazmak suretiyle veya başka bir şekilde tahrip etmek caiz değildir).

Kahire Konferansı'nda "savaş" kelimesi çıkarılmış ve onun yerine "güç kullanımı" ifadesinden yararlanılmıştır. Biz bunun doğru olmadığı kanaatindeyiz. Zira "güç"e başvurma ve hasmane karşılaşmalarda "güç" kullanmanın çok geniş bir anlamı vardır ve ailelerin öldürülmesi ve esir edilmesiyle sonuçlanmayan durumları da kapsamaktadır. Ancak eğer, "Burada bu işlerle sonuçlanan güç kullanımları kastedilmiştir" denirse, o başka.

Aynı şekilde, Kahire Konferansı, esirlerin takasını ve savaş koşullarının ayrı düşürdüğü ailelerin görüşmesi ve bir araya gelmesini farz kabul etmiştir; oysa Tahran Konferansı'nda caiz sayılmıştır. Şu hususa dikkat edilmelidir ki, çeşitli zamanlar ve değişik muhitlerde savaş ve savaş sonrası şartlar ve pozisyonlar farklı olabileceği için, mutlak bir şekilde bu işin farz veya caiz oluşuna hükmedilemez; dolayısıyla pozisyonlar ve koşulların gerekleri dikkate alınmalıdır.

genellikle uluslararası alanda savaş ve barış hukukunda dikkate alınır ve tedvin edilir. Bu cevabın doğru olmadığını düşünüyörüz. Zira eğer bu gibi yüce insani haklar, bu beyanname (İnsan Hakları Beyannamesi) gibi beyannamelerde ciddi bir biçimde ele alınır ve bireyler, gruplar, devletler ve toplumlara önemi ispat olursa, hayat ve onunla bağlantılı hususlardaki ihlallerin birçoğu önlenabilir. Kaldı ki bu haklar, diğer hukuk dallarında ele alınmış ve yazılmış olsa da, insanların hayatı ve haklarıyla ilgili olduğu için, insanların hayatını ve hayatıyla ilgili boyutları himaye etmeyi gaye edinen Evrensel İnsan Hakları'nın temel ilkeleri arasında da yer bulmalıdır.

İslam İnsan Hakları

Madde 4

Şer'i bir gerekçe olmadan bir insanı yakalamak ve tutuklamak veya özgürlüğünü kısıtlamak ya da sürgüne göndermek veya cezalandırmak caiz değildir. Hiçbir insana fiziksel veya psikolojik işkence ya da aşağılayıcı, acımasız veya onur kırıcı eziyetler yapılamaz. Aynı şekilde, sağlığı ve hayatını tehlikeye atmamak koşuluyla⁽¹⁾ kendi rızası olmadan hiçbir insan üzerinde tıbbî ve bilimsel deneyler yapılamaz. Bu yasak işleri, yürütme erklerinin yetkisine verecek istisnai yasalar çıkarmak da caiz değildir.

Açıklama: Bu madde, İslam'dan kaynaklanan en yüce insani ilkelerden biridir. Bu madde şu fıkralara çözümlenir:

1- Hürriyet hakkı (bir insanı yakalamak ve tutuklamak veya özgürlüğünü kısıtlamak ya da sürgüne göndermek veya cezalandırmak caiz değildir). Hürriyet hakkı genel ilkesiyle ilgili

1- "Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın." [Bakara Suresi, ayet 195]

bahislerde söyleyeceğimiz gibi, bu genel ilke, hakkında yapacağımız makul yorum dikkate alınarak, hayatın tadını almanın ilk ve en zorunlu etkenidir. Öyle ki, hürriyetten mahrum olan kimsenin, aslında kendisi için ideal olan hayattan mahrum olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde, bir insan üzerinde tıbbî ve bilimsel deneyimler yapmanın yasaklığı, “hürriyet hakkı”yla alakalıdır. Elbette eğer deneyin amacı, samimi biçimde tıp bilimlerine katkıda bulunmak olursa, bu durumda insanın kendi rızasıyla yapılması şartıyla sakıncası yoktur. Ancak eğer deney insana zarar verirse, insan bu hürriyet hakkından yararlanamaz. Zira bu durumda, hayat hakkının hükümlerine tabi olur ki, hiç kimse, hürriyet hakkına dayanarak onu ihlal edemez.

2- Hayat hakkı (fiziksel veya psikolojik işkencenin yasaklığı). Gerçi işkence ve her türlü eziyet karşısında beden ve ruh sağlığı, hayat hakkının doğrudan gereklerinden değildir, fakat sağlığın yitilmesiyle hayat acı ve hatta dayanılmaz olabileceği için, bir tür eksikliğe duçar olur ki, bu durum, işkenceyi, hayata zarar vermenin yasaklığı başlığı altına alabilir.

3- Haysiyet hakkı (aşığılayıcı, acımasız veya onur kırıcı her türlü eziyetin yasaklığı). Haysiyet hakkı genel ilkesiyle ilgili bahislerde söyleyeceğimiz gibi, uzun insanlık tarihi, hayatı savunma yolunda milyonlarca insanın paramparça olmuş bedenlerine şahit olduğu gibi, insan onurunu savunma yolunun milyonlarca şehidinin beden kafeslerini kırmalarına da şahit olmuştur.

Batı İnsan Hakları

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Madde 9

Hiç kimse keyfî olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sü-rülemez.

Madde 11

Hiç kimse işlendikleri sırada millî veya milletlerarası huku-ka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkûm edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygu-lanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.

Madde 14

Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci ola-rak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

Ortak Noktalar

- 1- Yasal bir gerekçesi olmadan bir insanın tutuklanmasının yasaklığı.
- 2- Sorumlu hürriyeti kısıtlamanın yasaklığı.
- 3- Sürgün edilmenin yasaklığı.
- 4- Şer'i yasal gerekçe olmadan cezalandırmanın ve suçun ge-rektirdiğinden daha fazla ceza vermenin yasaklığı.
- 5- Gerek fiziksel, gerek ruhsal, her türlü işkencenin yasaklığı.
- 6- Aşağılayıcı, acımasız veya onur kırıcı her türlü eziyetin ya-saklığı.

Farklılıklar

- 1- Tutuklama, hürriyeti kısıtlama, sürgüne gönderme ve ceza-landırmanın yasaklığının şer'i yasal bir gerekçenin olmaması

şartına bağlanması, İslam İnsan Hakları'nın 4. maddesinde açıkça zikredilmiştir; fakat bu şart, Batı İnsan Hakları'nın maddelerinde görülmemektedir. Elbette Batı İnsan Hakları'nın maddelerinde var olan karineler, keza tüm maddelerinin onu kabul eden toplumların kanunları ve kurallarına aykırı olmamak şartına bağlanmış olması dikkate alınarak, İslam İnsan Hakları'nın açıkladığı bu şartı Batı İnsan Hakları'nın da kabul etmiş olduğu söylenebilir.

2- Batı İnsan Hakları'nın maddelerinde nerede hürriyetten bahsedilmişse, başkalarının haklarıyla çakıştığı durumlar dışında, genellikle "sorumlu" kaydı bulunmamaktadır. İslam İnsan Hakları'nda ise, nerede "hürriyet" kelimesi geçiyorsa, başkalarının hakları ve hürriyetleriyle çakışmaması şartıyla mukayyet olduğu gibi, İslam'ın gerçekleştirmek için uğraştığı "makul hayat"ı bozmama şartıyla da kayıtlıdır. Bu yüzden, hürriyet ile ilgili bahislerde geleceği gibi, "hürriyet" kelimesi daima "sorumlu" kaydıyla birlikte zikredilmekte veya açıkça zikredilmemiş olsa da zımni olarak kastedilmektedir.

3- Batı İnsan Hakları'nda insanın (fiziksel ve ruhsal) iki boyutunda tıbbi ve bilimsel deneylerin yasaklığı görülüyor; oysa İslam İnsan Hakları'nda, her insan kendi bedeni ve ruhunun maliki olduğu için, zarar görmesine sebep olmamak kaydıyla kendi rızasıyla bu iş caizdir. Buna göre, insanın beden veya ruhu üzerinde deneyler yapmak yasaktır; fakat iki şartla buna izin verilmiştir:

a) Üzerinde deney yapılan insanın kendi rızası.

b) Üzerinde tıbbî veya bilimsel deney yapılan kimsenin bedeni ve ruhuna zarar vermemek.

4- İslam İnsan Hakları'nda zikredilen haklar ve hürriyetleri sağlamlaştırmak için bu hüküm şöyle geçmiştir: "Bu yasak

işleri, yürütme erklerinin yetkisine verecek istisnai yasalar çıkarmak da caiz değildir.” Bu hüküm, Batı İnsan Hakları’nda açık bir şekilde görülmemektedir. Oysa hukukun kendine özel mantığına göre, bunun da açıkça söylenmesi gerekir.

Şu hususa dikkat edilmelidir ki, yürütme erkelerine bu yasaları caiz kılacak istisnai yasalar çıkarmanın yasaklığı, toplumun sosyal hayattaki yarar ve zararları dikkate alınarak çıkarılması meşru ve hatta farz olan ikincil hükümlerden başka bir şeydir. Sonuçta, ikincil hükümler, geçici ve sınırlı yarar ve zararların sonucu olarak ortaya çıktığı için, hükmün verilmesine sebep olan nedenin ortadan kalkmasıyla o hüküm de ortadan kalkar ve ikincil hükme konu olan şey, tekrar kendi ilk hükmüne konu olur.

İslam İnsan Hakları

Madde 5

Her insan, temiz ve sağlıklı bir ortamda yaşama hakkına sahiptir. Devlet ve toplum, ister kentlerde olsun, ister kentler dışındaki insanların yararlandığı yerleşim birimlerinde olsun, çevreyi insan hayatına zararlı olan her türlü kirliliklerden temizlemekle yükümlüdür. Aynı şekilde, denizler ve insanların hayatıyla bağlantılı olan diğer ortamlar da kirletilmemelidir.

İnceleme

Batı İnsan Hakları’nda bu madde (5. madde) yoktur. Bu ihmal, gerçekten de şaşırtıcıdır. Zira temiz ve sağlıklı bir hava ve çevreye sahip olmak, insanların doğal yaşamlarının en zorunlu ihtiyaçlarındandır. Bu ihmalin Batı İnsan Hakları’nın toplumun kendisinin haklarına önem vermemesinden kaynaklandığını düşünüyoruz. Zira -ister kentlerde olsun, ister kentler dışındaki insanların yararlandığı yerleşim birimlerin-

de olsun- çevre temizliği, toplumun tüm bireylerini kapsayan genel bir olgudur. Şöyle ki: Eğer bir birey, temiz ve sağlıklı bir hava, kara, deniz ve diğer her türlü çevreden yararlanmak isterse, bu, toplumun tüm bireylerinin o temizlik ve sağlıkta katılımı olmadan mümkün değildir. Bu, Batı İnsan Hakları'nda görölen en büyük eksiklikler ki, umarız bu hukuk sisteminin görüş sahibi düşünürleri, en kısa zamanda bu eksikliği gidermeye çalışırlar.

(2)

İNSAN HAYSİYETİ İLKESİ

Mavi gökyüzündeki güneş, ay ve yıldızlar, hayatı savunma yolunda milyonlarca insanın paramparça olmuş bedenlerini gördüğü gözleriyle, insan onurunu savunma yolunun milyonlarca şehidinin beden kafeslerini kırmalarına da şahit olmuştur.

İslam açısından zafî insan haysiyeti, Allah tarafından verilen bir bağıştır. Tıpkı Allah'ın insanlara iki büyük bağıışı olan "akıl" ve "vicdan" gibi. Bu haysiyet, bilkuvve bir değere sahiptir ki, eğer "makul hayat" yolunda gösterilecek halis çabalar sonucu bilfiile dönüşürse, "hür irade"ye dayalı bir değere sahip olur. Nitekim eğer akıl ve vicdan da, "ben" in ya da "çaba gösteren kişiliğ" in yönetiminde, "makul hayat" yolunda gösterecekleri olgunlaşmaya yönelik çabalarıyla bilfiile dönüşürlerse, hür iradeye dayalı değere sahip olurlar.

İnsan Haysiyeti Hakkı

İnsan haysiyeti hakkını tanımak için önce bu haysiyetin -kısa da olsa- anlamını açıklamalıyız. Bu sözcüğün kullanıldığı yerlerin tümünü dikkate alarak, bu yerlerinin tümü arasındaki ortak anlamın, "kirliliklere bulaşmamış olmak ve haysiyetin izafe edildiği varlığa özgü onur, şeref ve kemale sahip olmak" olduğunu söyleyebiliriz. İslam dininde insanlar için iki tür haysiyet tanımlanmıştır:

1- Zatî ve doğal haysiyet. Tüm insanlar, kendi istemleriyle kendilerine veya başkalarına karşı ettikleri ihanet ve işledikleri cinayet sebebiyle ellerinden alınmasına yol açmadıkları sürece bu haysiyete sahiptirler.

2- Normatif haysiyet. Bu haysiyet, insanın varlığındaki olumlu kabiliyetler ve güçleri kullanmak ve gelişme, olgunlaşma ve iyilikler yolunda çaba gösterme yolunda didinmekle elde edilir. Bu haysiyet, edinilen ve istemli bir haysiyettir ki, insanın nihai ve yüce değeri bu haysiyetle ilgilidir.

Zatî İnsan Haysiyeti⁽¹⁾

Biz önce Allah'ın tüm insanlara lütfettiği zatî ve istem dışı haysiyeti açıklayacağız. Bu haysiyete delalet eden çok sayıda ayet ve hadis mevcuttur. Biz burada onlardan sadece bazılarına değineceğiz. Onlardan biri, zatî insan haysiyetini ispat için bütün âlimler ve görüş sahiplerinin istinat ettiği İsrâ Suresi'nin 70. ayetidir:

Gerçekten biz, Âdemoğullarını haysiyetli kıldık. Onları, karada ve denizde taşıdık ve temiz olan şeylerden onlara rızık verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.

Bu ayet, Yüce Allah'ın Âdemoğullarını zatları itibariyle haysiyetli kıldığını ve onları kâinattaki varlıkların birçoğundan üstün kıldığını ispat etmektedir.

1- Bu hakla ilgili araştırma ve incelemeler, 1990 yılında, Alman hukukçuların da katılımıyla Tahran Üniversitesi, Hukuk Fakültesi'nde yapılmıştır. Bkz. Caferi, Muhammed Taki, *Aklın Mesajı*, s. 107-127, 5. Baskı, 2010. (Farsça orijinali).

Bu kesin ve net delil gereği, tüm insan bireyleri, birbirleri için bu zatî haysiyet ve onuru bir hak olarak tanımalı ve o hak karşısında kendilerini sorumlu görmelidirler. Bu zatî haysiyetin kaynağı, Allah'ın insanla olan çok önemli ve değerli ilişkisidir ki, Allah bu ihtişamlı haysiyet ve şerefi ona vermekle onu meleklerin secdesine layık kıldı:

Ona kendi ruhumdan üfledim.⁽¹⁾

Yine, bu haysiyetin kaynağı, [insanda mevcut olan] çok önemli nitelikler, güçler ve kabiliyetlerdir ki, onları bilfiil çalıştırmakla ve “makul hayat” yolunda halisane çabalar göstermekle, yüce normatif haysiyeti elde edebilir.

Bu ayet-i kerimeden, insan bireylerinin, hayat hakkına ve başkalarının bu hakka riayet etme yükümlülüğüne ilave olarak, zatî haysiyet hakkına da sahip oldukları ve kişinin kendisi, kendine veya başkalarına yönelik cinayet ve ihanetiyle o haysiyet ve şerefi kendinden almadığı sürece, birbirlerinin hayat hakkına riayet etmekle yükümlü oldukları anlaşılmaktadır.

Buraya kadar bütün ilahi hak dinler, keza hukuk sistemleri ve ahlak ekollerinin önemli bir bölümü, görüş birliği içindedirler. Yani dinler, aynı şekilde hukuki ve ahlaki düzenler, zatî insan haysiyetini kabul etmekte ve tüm insanların bu hakkı gözetmekle mükellef olduklarını söylemektedirler. Fakat maalesef dünyadaki bazı hukuk sistemleri ve onlardan biri olarak da Batı Evrensel İnsan Hakları, insanın haysiyetini sadece bu zatî haysiyete kısıtlamış ve bizim “normatif haysiyet” diye adlandırdığımız daha üstün bir haysiyet ve onurdan bahsetmiyorlar ve sonuç olarak insanların “makul hayat” yolundaki evrimsel hareketini durduruyorlar.

1- Hicr Suresi, ayet 29.

Hukuki konuların değerler bölgesindeki ahlaki konulardan tamamen bağlantısız olduğu fikri, muasır dönemde, özellikle de hicri 15. yüzyılın başlarında ve miladi 21. yüzyılın başlamak üzere olduğu bu dönemde insanlığın şaşkınlığının temel nedenini oluşturmaktadır. Para, makam ve şöhretin uyuşturmadığı bilinçli bilim adamlarının ifadesiyle, “Yer küresini, insanların yaşamını doğanın içinde daima canlı ve mutlak matlup olarak gösteren çok güzel bir gezegenden, şaşırtacak bir hızla insan yaşamının köklerini kurutmaya doğru ilerleyen yanan bir motora dönüştürdüler”.⁽¹⁾

Yüce Normatif Haysiyet

Tüm insanların sahip olduğu zatî haysiyetten daha üstün olan haysiyet ise, ayrıcalık ölçütünü takva temeline dayandıran yüce normatif haysiyettir. Bu ölçüte delalet eden ayetlerden biri, Hucurat Suresi'nin 13. ayetidir:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.

Buna göre, Âdemoğullarının çoğu, bütün güçler, kabiliyetler ve ayrıcalıklara sahip olmakla birlikte, ilahi ve insani haklara riayet etmekten imtina ederek saptıkları ve çok zalim, çok cahil, çok nankör, çok sabırsız ve güçsüz olarak adlandırıldıklarını dikkate aldığımızda, Yüce Allah'ın değer, haysiyet ve onur zeminini sadece insanda meydana getirdiği anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle: Allah'ın insanlara bahşettiği tüm olumlu güçler ve kabiliyetler; değer, haysiyet ve şerefi

1- Bkz. Bu kitap, Yirmi Birinci Yüzyılda Hayatta Kalma Konulu Vancouver Bildirgesi.

gerektirici sebeplerdir ki, onlar için haysiyet hakkını doğurmaktadır. Yoksa tüm şartlar ve durumlarda, bütün insanlar zatî şeref ve varoluşsal haysiyete sahip değillerdir. Buna göre, eğer bir insan, tutkularına tapmaya, despotluk yapmaya, güç göstermeye ve kendini amaç olarak görmeye kalkışır ve o güçler ve kabiliyetlerini kendi kirli hedefleri doğrultusunda kullanırsa, kesindir ki, böyle bir insanın zatî haysiyet, şeref ve saygınlık hakkı olmadığı gibi, diğer insanların hayat, haysiyet ve hürriyet haklarını ihlal ettiği için suçludur ve diğer insanların hayat, haysiyet ve hürriyet haklarının savunulması için cezalandırılmalıdır.

Burada, birkaç muteber hadise değinmemiz faydalı olacaktır:

1- **Muhammed b. Cafer el-Akabi**, Müminlerin Emiri İmam Ali (a.s) bir konuşmasında şöyle buyurduğunu nakleder:

Ey insanlar! Âdem köle ve cariye doğurmamıştır. Tüm insanlar hürdürler. Sadece, Allah kiminizin yönetimini kiminize vermiştir.⁽¹⁾

Bu hadiste, İslam'da köleliğin özgün olmadığı vurgulandığı gibi, bütün insanların hür (özgür) oldukları gündeme getirilerek haysiyetlerinin altı çiziliyor. Mümtehine Suresi'nin 8. ayetinde şöyle buyruluyor:

Allah, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi ve adaletli davranmanızı yasaklamıyor.

2- Yine, Müminlerin Emiri İmam Ali (a.s), **Malik-i Eşter'e yazdığı emirnamesinde** haysiyet ve şerefın ilk zeminini hatırlatarak şöyle buyuruyor:

1- Feyz-i Kaşani, Molla Muhsin, el-Vafi, c. 14, s. 20.

[Ey Malik!] Kalbini halka karşı merhamet, sevgi ve lütufla doldur. Onlara karşı, onları yemeyi ganimet bilen yırtıcı bir canavar olma. Çünkü onlar iki sınıftır: Ya dinde senin kardeşindir, ya da yaratılıştta senin benzerindir (türdeşindir).⁽¹⁾

Ey Malik! İnsanların hayat hakkının ötesinde haysiyet hakkı vardır. Ne var ki, bu hak, sakıt ve zail olmayacak bir hak değildir; bilakis, insanda var olan tüm olumlu güçler, kabiliyetler ve boyutlardan doğru biçimde faydalanma şartına bağlanmıştır. Fakat eğer bir kimse bu potansiyellerden doğru biçimde yararlanamaz, ama onları kötüye kullanarak da kendine ve başkalarına zarar vermezse, yine de nispi bir haysiyet hakkına sahiptir.

3- Muhaddis-i Kummi şöyle rivayet eder:

Hüseyin b. Halid diyor ki: İmam Rıza'ya (a.s), "Ey Resulullah'ın oğlu (torunu)! İnsanlar Resulullah'ın (s.a.a), '*Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır.*' buyurduğunu rivayet ediyorlar. [Bu hadis sahih midir?]" diye arz ettim. İmam (a.s) şöyle buyurdu:

Allah onları öldürsün! Hadisin baş tarafını atmışlar. Resulullah (s.a.a) birbirine söven iki adama rastladı. Birinin arkadaşına şöyle dediğini duydu: "Allah senin yüzünü ve sana benzeyenin yüzünü çirkinleştirsin." Bunun üzerine Resulullah (s.a.a) şöyle buyurdu: "Ey Allah'ın kulu! Kardeşine bu sözü söyleme. Zira Yüce Allah Âdem'i kendi suretinde yaratmıştır."⁽²⁾

1- Nehcü'l-Belaga, Mektup 53.

2- Sefinetü'l-Bihar, c. 2, s. 54-55.

4- Müminlerin Emiri İmam Ali (a.s), kendi katili (tarihin en sapkın haydudu **İbn-i Mülcem-i Muradi**) hakkında sevgili iki oğluna şöyle vasiyet ediyor:

Evlatlarım! Eğer İbn-i Mülcem'e kısas yapacak olursanız, kısastan sonra ona müslle yapmayın. Çünkü ben Resulullah'tan (s.a.a) duydum, şöyle buyuruyordu: Kudduz köpeğe de olsa müslle yapmaktan sakının.⁽¹⁾

Müslle yapmak, insanın -ölmeden önce veya kendisine hakaret sayılacak şekilde öldükten sonra- bir veya birkaç organının kesilmesi demektir. Bu kesin hükümden de anlaşıldığı gibi, İslam açısından öldükten veya -kısas yoluyla- öldürüldükten sonra da insanın haysiyeti sabittir ve hiç kimsenin bir insanın dirisi veya ölüsüne saygısızlık yapma hakkı yoktur.

5- **Mes'ade b. Sadaka**, İmam Cafer Sadık'tan (a.s) şöyle rivayet eder:

Müminlerin Emiri (a.s), bir adama beş deve yükü (beş vask)⁽²⁾ hurma gönderdi. Adam cömert ve sahavetli biri idi. Ne İmam Ali'den (a.s), ne de başka birisinden bir şey istemezdi. Bunun üzerine adamın biri Müminlerin Emiri'ne (a.s), *"Allah'a yemin ederim ki, falanca senden bir şey istememiştir ve beş deve yükü hurmadan sadece bir deve yükü hurma da ona yeterdi."* Müminlerin Emiri (a.s) ona şöyle buyurdu:

"Allah, müminler içerisinde senin gibilerini çok etmesin! Ben veriyorum, sen cimrilik ediyorsun! Allah'a yemin ederim ki, eğer benden (şahsımdan veya beytülmalden) umduğunu, istemeden önce değil de istedikten sonra verirsem, o zaman ancak kendisinden aldığım şeyin karşılığını"

1- Nehcü'l-Belaga, Mektup 47.

2- Her vask, yaklaşık 180 kilogramdır.

ona vermiş olurum. Çünkü o zaman onu, ibadet ettiğinde Rabbim ve Rabbi için toprağa sürdüğü yüzünün suyunu bana bahşetmeye (yüzünün suyunu dökmeye) mecbur etmiş olurum).”⁽¹⁾

Acaba insan onurunu ispat için bundan daha üstün bir söz söylemek mümkün mü?

Bu bahsin sonunda şunu hatırlatmak istiyoruz: Eğer hayatı sadece doğal bir fenomen olarak algılar ve değerli olmasına sebep olacak doğüstü bir ayrıcalığın olduğunu ispat edemezsek, hayat için başkalarının riayet etmekle yükümlü olacağı bir hak da ispat edemeyeceğiz. Aynı şekilde, hayat için herkesin riayet etmek zorunda olduğu doğüstü bir haysiyet de ispat edemeyeceğiz.

Başkalarının Haysiyet Hakkını Gözetme Karşısında Haysiyet Hakkına Sahip Olmak

Bazı kişiler şöyle itiraz edebilirler: Bu meselenin olumsuz yanıtı o kadar açıktır ki, gündeme getirmeye bile gerek yoktur. Yukarıda açıkladığımız gibi, bu şahıslar bilmelidirler ki, bu mesele, cevabı “evet” veya “hayır” olacak şekilde basit bir önerme değildir; bilakis, birçok yönü ve boyutu vardır ki, o yönler ve boyutlar dikkate alındığında farklı önermelerle karşılaşırız. Gerçi önceki bahislerde bu meseleye kısaca cevap verdikse de, yine de meselenin önemine binaen tekrar ele alıp aklımıza gelen cevabı hatırlatıyoruz:

Başka insanların zatî haysiyet, şeref ve saygınlık hakkına, keza normatif haysiyet hakkına riayet etmemek, bir tür nedenden kaynaklanmamaktadır. Dolayısıyla meselenin ceva-

1- Vesailü’ş-Şia, c. 2, s. 118, Tahran.

bı, başka insanlara saygısızlık etme ve onları hor görmenin nedeninin belirlenmesine bağlıdır. Şöyle ki:

1- Eğer insanların haysiyet hakkına inanmamanın veya riayet etmemenin nedeni, tutkulara düşkünlük, bencilik ve şehvet-perestlik olursa, biz bu tür kişiler hakkındaki bahsimize hayvanlar hakkındaki bilimsel araştırmaların bitmesinden sonra başlayacağız. Zira bunlar, Allah'ın Kur'an'da buyurduğu gibi, hayvanlardan daha aşağıdırlar ve bilimsel gözlemler ve araştırmalarda hayvanlar tablosunu işgal etmemeleri gerekir. Ayrıca, Allah'ın hayvanlara lütfettiği haysiyeti dikkate alırsak, bu tür kişilerin hayvanlar tablosunda yer alması, hayvanların haysiyetine saygısızlık olur:

Onlar hayvanlar gibidirler; hatta daha da sapkındırlar.⁽¹⁾

2- Eğer başka insanların haysiyet hakkını gözetmemenin nedeni, insanın ve onda zafî haysiyet ve onuru meydana getiren hâlleri ve değerlerinin anlamını bilmemek ise ve bu bilgisizlik cehl-i basit türünden ise (yani insanı ve insanın hâlleri ve değerlerini bilmiyor ve bunları bilmediğini biliyor ise -ki bu durumda bilgisizliğinde direnmez-), böyle bir insandan yükümlülük kalkar veya fiilen gerçekleşmez. Zira bilmek, ya yükümlülüğün aslının şartıdır, ya da fiilen gerçekleşmesinin şartıdır. Elbette insani kültüre sahip bir toplumda yaşayan ve bir dereceye kadar akli ve vicdanı olan kimselerden böyle bir bilgisizlik iddiası çok gerçek dışı gözüküyor. Zira akli ve vicdanı olan her insan, kendisine yönelik hakaret ve tahkirin acılığını tadar. Bu acılığın şiddeti, bazen öyle bir derecede olur ki, yakasını bu acıdan kurtarmak veya hakaret edenden intikam almak için kendi canından geçer. Fakat insanın haysiyet ve onuru hakkındaki bu tür bilgisizlik, bilgisiz insanın

1- A'raf Suresi, ayet 179.

haysiyet hakkını kaybetmesine sebep olmaz; ancak eğer kendisi hakkında böyle bir hakka riayet ediliyor olmasını kötüye kullanırsa, o zaman durum değişir.

3- Eğer insanın haysiyet ve şeref hakkına riayet etmemesinin nedeni, cehl-i mürekkep ise, yani insanı ve insanın haysiyet ve şerefini bilme ve değerlendirmede yanılmışsa ve **-Hobbes** ve **Machiavelli** gibi- insanın bencil bir hayvan olduğuna ve bütün güçleri ve yeteneklerinden sadece kendi menfaatleri yolunda yararlandığına inanıyorsa, böyle bir kimsenin yüzde yüz doğru olduğuna inandığı bir inanca sahip olduğuna ve başkalarının yanıldıklarına yakini vardır!! Gerçi cehl-i mürekkebin kusurdan kaynaklanması mümkündür, fakat bu kusur sadece ilkel beyinler için söz konusu olabilir, uzun bir süre kendi görüş ve inançları üzerinde çalışmış, kafa yormuş muktedir beyinler için değil. Çünkü bu tür cahillerin, çeşitli boyutlarıyla insani hakikatleri bilme gücü olan büyük beyinleri vardır. Dolayısıyla bu tür insanlar, aniden ve birden bire böyle sapkın bir inanca varmıyorlar; bilakis, bazı aşamalardan geçiyorlar ve bu aşamalardan geçme sürecinde, kendi etraflarında döndükleri için tedrici olarak basiretlerini kaybediyorlar. Bunlar, önce kendi normatif haysiyet, şeref ve saygınlıklarını yanlış yorumlayarak yok ediyorlar, daha sonra diğer insanlar hakkında hovardaca hüküm veriyorlar. Acaba bu insan karıştırları, gerçekten de kendi haklarındaki hakaret ve tahkirden dolayı üzüntü duymuyorlar mı? Eğer üzüntü duymuyorlarsa, kesinlikle o normatif hakikatleri, insani haysiyet ve şerefi ve normatif haysiyeti, son derece istemli bir biçimde kendilerinden uzaklaştırmış ve onlardan yoksun olmuşlardır. Acaba insanlığı, zamanla “kendine yabancılaşma” adında başka bir hastalığa yol açan “insana yabancılaşma” hastalığına yakalanan bu tür hastaların inanç ve yargıları, tıpkı delilerin akıl hakkındaki ve insanlarda akıl olmadığı yönündeki inanç ve yargıları gibi değil mi?

4- İnsanın son derece düştüğünü gösteren servet, şöhret ve makama tapmak, belki de insanların haysiyetine saygısızlık etmenin en yaygın nedenlerindedir. İlk ve son sözü teknoloji ve kârın söylediği toplumlarda, söz konusu olmayan tek şey, işçiler ve memurların insani onurudur. Bazı görüşlere göre: “İşçi, işveren için zeki bir goril hükmündedir!!” İşçinin hakkını (ücretini) belirlemede genellikle işçinin memnuniyetini elde etmek esas alınır ki, bu memnuniyet, işinin gerçek değerine değil, bilgisizliği veya çaresizliğine dayalı olabilir. Bu sorun, şimdiye kadar hiçbir ekol tarafından çözülmemiştir.

Bugün insanların yaşamı hiçbir ilke ve kanuna tabi değildir. Öyle ki, üniversitelerde insani bilimler alanında mecburi olarak şunlar okutuluyor:

Hayatın tüm alanlarında insanı harekete geçiren temel etken, cinsel içgüdüdür!! Tüm hayvan türlerinde bu içgüdü'nün tatmini kanuna tabi olmakla birlikte insanda hiçbir koşulu ve kanunu olmamalıdır!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!! Vicdanın özgünlüğü yoktur. Vicdan, çocukluk ve gençliğin başlangıcı döneminde insanlara verilen emirler ve nehiylerin ürününden başka bir şey değildir!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!! Tüm fikirler, tüm buluşlar, tüm sanatsal, bilimsel, felsefi, yargısal, idari, askerî, edebî ve siyasi duygular, keza insanın tüm canlandırılmaları, iradeleri ve tahayyülleri, koşullandırılmış zihinsel süreçlere tabidir!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!! Canlılar dünyasının hiçbir şekilde yorumlanmaması ve karşı konulmaması gereken ezeli ve ebedi kanunu, doğal seçim ve güçlünün güçsüze galebesidir!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!! İnsanın tüm zihinsel ve fiziksel eylemleri faydacılık (utilitarianizm) esasına dayanmaktadır!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!! Malthus'un ileri sürdüğü nüfus artışının

geometrik dizi biçiminde, besin maddeleri artışının ise aritmetik dizi biçiminde olmasının sonuçlarından kaçmak için nüfusun azalması için ya yıkıcı savaşlar çıkarmalıyız ya da üremenin azalması için cinsel sapkınlığa izin vermemeliyiz!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!! Sonuç olarak, insan toplumlarını yönetebilmenin Makyavelcilikten başka bir yolu yoktur!! Kim bu teoriye aykırı bir söz söylese, bilim karşıtıdır!!

İnsan bilimleri kafilesine katılanların (öğrencilerin) beyinlerini bu gibi sözlerle doldurmak için ne hamasetli nutuklar atıldığını, ne tumturaklı, fakat içi boş iddialarda bulunulduğunu hepimiz biliyoruz. Bununla birlikte, İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin temelini insanın normatif haysiyet, şeref ve saygınlığı ve zatî haysiyeti oluşturuyor!! Acaba günümüzün fikir adamları gerçekten bu çelişkiyi görmüyorlar mı? Ya da görüyorlar, ama etkisi altına kaldıkları etkenler o kadar güçlüdür ki, insanlar hakkındaki bu çelişki ve paradoksu önemsemeyip, "her neyse" ve "her nedense" gibi yıkıcı ifadelerle kendilerini körlüğe mi vuruyorlar?

Haysiyet ve Şeref Hakkına Sahip Olma Hiyerarşisi

Eğer bir düşünür veya ekol, haysiyet ve şeref hakkına sahip olmada tüm insanların eşit olduğunu ve aralarında hiçbir fark olmadığını iddia ederse, kesinlikle anlamsız bir söz söylemektedir. Acaba Ebu Talib oğlu İmam Ali (a.s) ile, tutkusuna tapan ve tarihin en büyük cinayetini işleyen İbn-i Mülcem'in aynı derecede insani haysiyet ve şerefe sahip olduğu düşünülebilir mi? Hangi düşünce sistemi, **Hz. Musa**, **Hz. İsa** ve **Hz. Muhammed** -hepsine selam olsun- ile, paraya tapan, güç yö-rüngeli ve aldatma karakterli **Firavunlar**, tağutlar ve müşriklerin aynı derecede insani haysiyet ve şerefe sahip olduklarını savunabilir?!

Öyle görünüyor ki, haysiyet ve şerefte eşkıyaları, cellatları, hak ve hakikat düşmanlarını ve insan ve insanlık bezirganlarını, yüce insani ilkelerde kemale ermiş insanlarla eşit telakki eden her türlü hukuki, kültürel, siyasi ve ahlaki düşünce, insani haysiyet ve şerefe vurulan telafisi mümkün olmayan bir darbedir. Kur'an-ı Kerim, Hucurat Suresi'nin 13. ayetinde bu eşitliği ciddi ve açık bir şekilde reddetmiştir:

Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir diğiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.

Bahsimizin başında da söylediğimiz gibi, akıl, vicdan ve muteber İslami kaynakları referans alarak iki tür insani haysiyetten söz edebiliriz: Doğal insani haysiyet ve ilahi insani haysiyet.

1- Doğal insani haysiyet: Biz buna "zatî insan haysiyeti" dedik. Yani Yüce Allah, istisnasız tüm insanlara bu büyük nimeti vermiştir. Daha önce işaret ettiğimiz İsra Suresi'nin 70. ayeti, Allah'ın bu lütfuna açıkça delalet etmektedir:

Gerçekten biz, Âdemoğullarını haysiyetli kıldık. Onları, karada ve denizde taşıdık ve temiz olan şeylerden onlara rızk verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.

2- İlahi insani haysiyet: İnsanın nefsi arındırma, marifet kazanma, varlık bulma ve -önkoşullarından biri insanın haysiyet ve şerefini tanıma ve ona saygı gösterme olan- Yüce Yaratan'a yakınlaşma yolundaki istemli çabasıyla elde ettiği haysiyet ve şereftir. Yüce Allah'ın Hucurat Suresi'nin 13. ayetinde belirlediği büyük haysiyet budur:

[Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık. şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.]

“Takva”nın anlamı, ilahi kemalin çekim alanında kendini korumaktır.

Bu iki tür haysiyetin çeşitli düzeylerinin olduğu kesindir. Düzeylerin farklı olması, insanın varlığının ihtişam ve değerini bilmenin ve anlamlı bir dünyada insanın varlığını yöneten ilahi şahsiyeti olgunlaştırmanın niceliğı ve niteliğine bağlıdır.

şimdi İslam açısından farklı düzeylerde her iki haysiyete (doğal insani haysiyet ile ilahi insani haysiyet) sahip olan altı insan grubu hakkında başka bir açıklama yapıyoruz.⁽¹⁾

1- Kişiliğı, ilke ve kanuna dayalı hayatın gerekliliğini ve güzelliklerini anlayacak, kabul edecek ve ona göre yaşayacak aşamaya ulaşmamış olan ilk doğal insan. Bu insanın insanlıktan sadece cismani bir bedeni, açmamış (çiçek gibi) bir beyni ve varlığı tarlasında ekilmiş olan tohum hâlindeki bir kişiliğı vardır. Bu insan, ilkel ve güçsüz kişiliğinin dışındaki etkenlerle (doğal ve sosyal çevre faktörleri ile maddi boyutun doğal gerekleri) yaşar.

Bu insan grubunun haysiyet hakkına sahip olduğunun delili, Kur’an-ı Kerim’deki “Gerçekten biz, Âdemoğullarını haysiyetli kıldık.”⁽²⁾ ve “Allah, din hakkında sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere iyilik etmenizi ve ada-

1- Altı insan grubu hakkında bu kitabın “Kişilik Türleri” bölümüne bakınız.

2- İsra Suresi, ayet 70.

letli davranmanızı yasaklamıyor."⁽¹⁾ meallerindeki iki ayete ve diğer akli ve nakli delillere ilave olarak, Müminlerin Emiri İmam Ali'nin (a.s), meşhur emirnamesinde **Malik-i Eşter'e** verdiği şu emridir:

Kalbini halka karşı merhamet, sevgi ve lütufla doldur. Onlara karşı, onları yemeyi ganimet bilen yırtıcı bir canavar olma. Çünkü onlar iki sınıftır: Ya dinde senin kardeşindir, ya da yaratılıştaki senin benzeridir (türdeşindir).⁽²⁾

Aynı şekilde, İslam Peygamberi'nin (s.a.a) şu ünlü sözüdür:

Tüm insanlar Allah'ın ailesidir ve insanların Allah katında en sevimli olanı, insanlara en faydalı olanıdır.⁽³⁾

İnsanları "Allah'ın ailesi" olarak tanıtan doğal haysiyet budur işte.

2- Kişiliğinin nispi gelişmesiyle diğer insanları da anlayabilen ve hayatını diğer insanların hayatıyla uyum içinde olmayı kabul edebileceği; onların zevkleri, acıları, gerekleri ve önceliklerini kendisine kıyasla dikkate alabileceği ilkeler ve kanunlar temeline dayandıran; ilkeler ve kanunlar temelinde onların durumlarını gözetmek için kendi içinde sorumluluk hissi taşıyan insan. Bu grup da birinci grup gibi doğal insani haysiyete sahiptir. Gerçi bu grup, kişilik ve birtakım ilke ve kanuna göre davranmayı kabul etme bakımından daha gelişmiştir ve daha fazla haysiyete sahiptir. Bu grubun birinci gruba kıyasla daha fazla haysiyete sahip olmasının delili, aklın değer miktarının haysiyetle bağlantılı olduğu yönündeki hükmüne ilave olarak, **İmam Hüseyin'in** (a.s) Aşura günü

1- Mümtehine Suresi, ayet 8.

2- Nehcü'l-Belaga, Mektup 53.

3- Şeyh Hürr-i Amili, Vesailü'ş-Şia, c. 6, s. 510.

Ömer b. Sa'd'ın kendini kaybetmiş askerlerine söylemiş olduğu ünlü sözüdür:

Eğer dininiz yoksa ve kıyamet gününden de korkmuyorsanız, en azından dünyanızda hür insanlar olun.

İmam (a.s), o insanların genel kültürlerinde sabit olan geleneksel ve sosyal taahhütlerine bağlı kalmalarının gerekliliğini onlara hatırlatıyor: Eğer dine de bağlı değilseniz ve sizin için bir ceza günü de söz konusu değilse, en azından herkesin kabul ettiği “savaşta kadınlara ve çocuklara dokunmama” ilkesine riayet edin. Şehitlerin Efendisi ve Ninova Destanı'nın Kahramanı, bu kişilerin bağlı oldukları ilkeler ve kanunları -dinî ilkeler ve kanunlar olmasa da- “hürriyet” ve onlara bağlı olanları “hür insanlar” olarak adlandırıyor. Kesindir ki insan, kendi hayvani temayülleri ve tutkularının alçak seviyesinin üstüne çıkmadıkça, sadece hayatın faydalı taahhütlerine bağlılıkla gerçekleştirebilecek olan “hürlik” makamına ulaşamaz. İnsan, gelişme ve olgunlaşma yolunda ne kadar fazla çaba gösterir ve ikinci gruba yaklaşırsa, o kadar fazla haysiyete sahip olur. Nitekim ikinci grup da gelişme ve olgunlaşma yolunda ne kadar fazla çaba gösterir ve üçüncü gruba yaklaşırsa, o kadar fazla haysiyete sahip olur. Sonraki gruplar da aynı.

3- Kişiliği daha fazla gelişme ve olgunlaşma göstererek “anamlı dünya”da varlığını “anamlı başlangıç ve son”a dayandırıp makul bir biçimde açıklayan ve varlığının güçlü, bilgili, mutlak ihtiyaçsız ve tüm yarattıklarına şefkatli olan bir kaynaktan akıp geldiğine ve kendisinin bu dünyada akıl ve vicdan aracılığıyla insanlara tebliğ edilen ve insanların yararına olan o kaynağa tabi olması ve kendi yaşamının en yüce amacı olan ve Allah'ın günlerinde Allah'a kavuşmak ve Allah'ın rızasını kazanmakla sonuçlanan kemale doğru yol alması gerektiğine inanan insan.

Bilgisizlikten dolayı inançları arasında nübüvvet inancı bulunmamasına rağmen bu grup, birinci ve ikinci gruptan daha üstündür. Zira bu grup, o iki grubun imtiyazlarına sahip olmakla birlikte, bu dünyadaki kendi hayat veya zatlarını (benlikleri ve kişiliklerini) tüm evreni dikkate alarak açıklayıp yorumlayabilmiş ve bu yorum sayesinde, hayatlarının -kesinlikle zevkler ve bencilliklerden vazgeçmeyi ve fedakârlıklarda bulunmayı gerektiren- yüce hedefine ulaşabilmek için istemli çok çaba gösterebilmişlerdir.

4- Yukarıda söylediğimiz inançlar ve sorumlu davranışa ilave olarak, varlık ve insan hakkındaki ilahi iradeyi vahiy aracılığıyla alıp insanlara tebliğ eden Allah'ın yeryüzündeki temsilcilerine (peygamberlere) tabi olan insan. Bu gruptaki insanlar, resmî ve yaygın olarak **İbrahimî dinler** diye tanımlanan dört grupta toplanırlar: Yahudiler, Hıristiyanlar, Zerdüşter -İslam ekolünde bunlara "Kitap Ehli" denir- ve Müslümanlar.

Bu grup, eğer formalite icabı dört ekolden her birinin kendi izleyenleri için sağladığı ayrıcalıklardan faydalanmak için değil de ilahi peygamberlere intisap iddialarına uygun olarak davranırlarsa, kesinlikle önceki üç gruptan daha fazla haysiyet ve şerefe sahip olurlar. Zira yanılmaz vahye dayalı bir ekolü kabul ettikleri için kemal cazibesi yolunda istemli çaba göstermeye daha hazırlıklıdır. Bu grup, peygamberlere itaat ederek normatif haysiyet, şeref ve saygınlıklarının artmasını gerektirecek çok önemli bir kemal düzeyine ulaşmışlardır.

5- İslam'ı kabul edip ona inana insan. İslam'dan maksat, **Hızır Nuh'tan** (a.s) bu yana büyük peygamberlerin Allah tarafından tebliğ ettikleri ilahi dindir. Bu din, temel kaynaklarının içeriklerinden anlaşıldığı gibi, özellikle de inançlar ve hükümlerde fitrat ve akliseline verdiği kesin itibar dikkate alınarak, kitap ehlinin dinlerinin tüm imtiyazlarına sahiptir. Buna göre, ger-

çek İslam'a inanmış olan bir insan, aslında bütün ilahi peygamberlere ve Hz. Nuh, Hz. İbrahim-i Halil, Hz. Musa b. İmran, Hz. İsa b. Meryem ve Hz. Muhamed b. Abdullah'a ait olan dine inanmıştır. Bu husus, Kur'an'da şu şekilde ifade edilmiştir:

Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi ve İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi sizin için şeriat (kanun ve hüküm) olarak belirledi; dini yaşatın ve onda ayrılığa düşmeyin diye. Kendilerini çağırdığınız şey, müşriklere pek ağır (kabul edilemez) gelir. Allah, dilediğini kendisine (elçi) seçer ve (kendisine) yöneleni doğru yola iletir.⁽¹⁾

Nitekim eğer bir kimse gerçekten Hz. İbrahim, Hz. Musa veya Hz. İsa'ya inanmış olursa, kesinlikle Hz. Muhammed'e (s.a.a) inanır. Müslüman bir insanın normatif haysiyet, şeref ve saygınlığının başkalarından fazla olması, tüm zihinsel boyutlarını, fikrini, vicdanını, fıtratını ve üstün duygularını çaba göstermeye zorladığından ve akıl, fıtrat, vicdan ve üstün duyguların kabulü bakımından en doğru ve en yüce inançları ve hükümleri kabul ettiğinden dolayıdır.

İnsan haysiyetiyle ilgili olarak bir hadiste şöyle geçer: **İshak b. Ammar** diyor ki: İmam Cafer Sadık (a.s) bana şöyle buyurdu:

“Ey İshak! Vakti geldiğinde malının zekâtını nasıl ödüyorsun?” “Yoksul müminler eve geliyorlar, ben de malımın zekâtını onlara veriyorum.” dedim. Bunun üzerine İmam (a.s) bana şöyle buyurdu: “Ey İshak! Sen bu uygulamayla müminleri zelil etmişsin. Sakın bir daha böyle yapma! Çünkü Allah Teala buyuruyor ki: Kim benim dostlarımdan birini zelil ederse, benimle savaşmak için siper almıştır.”⁽²⁾

1- Şûra Suresi, ayet 13.

2- Biharu'l-Envar, c. 20, s. 21.

Görüldüğü gibi, kazanılmış normatif haysiyet o kadar ihtisamlıdır ki, böyle bir haysiyete saygısızlık etmek, Allah'a karşı savaşmakla eşdeğerdir.

6- İslam'ı kabul edip, gelişme ve olgunlaşmaları takva derecesine ulaşan insanlar. **“Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.”**⁽¹⁾ ayet-i kerimesine mutabık olarak, haysiyetin en yüce mertebesi takvalı insanlara aittir.

Takvalılar

Takvalı insanlar, kendi zatlarını (benlikleri ve kişiliklerini) kirlilikler ve mahvedici etkenlerden koruyan, zatlarının ilahi cevherini varlıklarının tüm boyutlarının yöneticisi kılan ve zatlarındaki potansiyelin ortaya çıkması için çaba gösteren kimselerdir. Bu kavramlardan hareketle takva için şu tanım yapılabilir: “Takva, ilahi kemalin çekim alanında kendini korumaktır.” Bu anlamdaki takva, zikrettiğimiz altı gruptan beşinde (2, 3, 4, 5, ve 6), farklı düzeylerde ulaşılabilir bir olgudur. Yani bu beş gruptan birinde yer alan her insan, kendini tanıyarak ve hayvani içgüdülerini kontrol ederek insani takvayı elde edebilir. Buna göre, beş gruptan her biri, farklı mertebeleriyle ilahi insani haysiyete sahip olabilirler.

Haysiyet hakkı, diğer temel haklarda olduğu gibi, hukuk bilimindeki yaygın anlamıyla “hak” değil, “hüküm” anlamındadır. Hayat hakkında söylediğimiz gibi, bu hak, devir ve ıskat kabul eden bir imtiyaz ve aidiyet değildir. Başka bir ifadeyle: Öğretim ve eğitim, hürriyet ve eşitlik hakları gibi, haysiyet hakkı da, hukuk terimi anlamında devir ve ıskat edilebilir imtiyaz ve aidiyet anlamında değildir.

1- Hucurat Suresi, ayet 13.

İslam'a göre hiç kimse, Allah'ın normatif haysiyet, şeref ve saygınlık olarak kendisine verdiği imtiyazı devir ve ıskat etmemelidir. Örneğin kimse, "Ben falan miktar para veya mal ya da başka bir şey karşılığında haysiyet hakkımı devir veya ıskat ettim. Bu devir ve ıskattan sonra benim haysiyet, şeref ve saygınlık hakkım yoktur. Artık herkes bana her türlü saygısızlığı yapabilir!" diyemez. İslam'a göre insani haysiyet ve şerefi savunmak gerekli olduğu gibi, aynı şekilde, çok uzak bir varsayım da olsa, kendi haysiyet ve şerefinden el çekmek isteyen birini de irşat etmek farzdır.

İnsanın kendisi kendi haysiyet ve şerefini kaybetmedikçe başkası onun haysiyet ve şerefine saygısızlık yapmaz.

Şu çok önemli konuya dikkat edin: İnsani haysiyet ve şereften yoksun hayat, insani hayat olmadığı gibi, hayvani hayattan da daha aşağıdır. Zira açıktır ki, haysiyet ve şerefi olmayan insan, çeşitli güçleri ve kabiliyetleri olması hasebiyle tüm insanların haysiyet ve şerefini yok etmeye kalkışabilir ve bençilliklerini tatmin için tüm insanları öldürebilir. Oysa hayvanlar, hatta en yırtıcıları bile, insani haysiyet ve şerefe zarar veremezler; en fazlası, aç olmaları hâlinde ya da tabiatlarının gereği olarak insanın cismine zarar verebilirler; fakat bunu garaz ve marazlarından veya gayri insani huyları ve inatlarından dolayı yapmazlar.

Kısacası, insanların beyin ve ruh yapısı üzerinde çok yönlü mütalaalarla şu sonuca varırız: İnsani haysiyet ve şerefin önemini anlayan ve kendisi de bu ihtişamlı insani sermayeye sahip olan bir kimsenin başka bir kimseye hakaret etmesi, haysiyet ve şerefini yaralaması imkânsızdır. Dolayısıyla eğer herhangi bir aile veya toplum ve grupta insani haysiyet hakkına, daha doğru ifadeyle insani haysiyet hükmüne riayet etmeyen

bazı kişiler bulunursa, kesinlikle o kişilerin kendileri haysiyet ve şereften nasipsizdirler.

Bir Çelişkinin Tespiti

İfade özgürlüğünü savunan her hukuk sistemi şu hususa dikkat etmelidir: Mutlak ifade özgürlüğü, insanların haysiyet ve şerefine ve insan toplumlarının makbul ve makul ön kabullerine saygısızlığa yol açabilir. Çünkü biz, ifade özgürlüğünü, diğer özgürlükler gibi, yüce insani hedeflere ulaşmak için bir araç olarak görüyoruz. Dolayısıyla, özgürlüğe verdiğimiz hayati ehemmiyete rağmen, ifade özgürlüğünü, insanların haysiyet ve şerefine hakarete ve ihlale sebep olmaması şartına bağlıyoruz. İslam'ın kemallere doğru hareket etmek için en önemli ilahi nimet sayılan özgürlük hakkındaki görüşü budur. Ne yazık ki, Batı İnsan Hakları, özgürlükle ilgili, özellikle de ifade özgürlüğüyle ilgili bu noktayı dikkate almamıştır. Müddeilerinin deyimiyle “geçmiş yüzyıllar ve asırların kültürleri ve hukuki ve siyasi sistemlerinin yüce bir ürünü” olan bu hukuk sistemi, bir yandan bütün insanları, insanların haysiyet ve şerefini gözetmek ve korumakla yükümlü kılıp, öte yandan en ufak bir sınırlama getirmeden mutlak biçimde ifade özgürlüğünü ısrarla savunmasından kaynaklanan bir çelişkiye düşmektedir.

Ben bu konuyu bazı hukuk uzmanlarıyla, özellikle de insan hakları alanında görüş sahibi olan bir grupta görüştüm. Aynı şekilde, Filipinler'de düzenlenen bir konferansta da dile getirdim. Verdikleri cevapta, “İnsanların haysiyetine kesinlikle saygısızlık edilmemelidir” şeklindeki iddianın tekrarından başka bir şey yoktu!!⁽¹⁾ Umarım hukukçular, özellikle de Do-

1- Bu konferansta, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu üyesi Paul Marx da bu çelişkiye ikna edici bir cevap verememişti.

ğulu ve Batılı insan hakları uzmanları, bu konuyu ciddiye alır ve konunun açıklığa kavuşması ve düzeltilmesi için girişimde bulunurlar. Bu çelişkiyi aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

İnsan Hakları Beyannamesi, aşağıdaki paragraflar ve maddelerde insan haysiyetinin önemini ve gözetilmesi gerektiğini vurgulamıştır:

1- İnsan Hakları Beyannamesi'nin tedvin ve tanzim edilmesinin nedenlerini açıklayan Önsöz'ün birinci paragrafı: "İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına..."

2- Madde 1: "Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler."

3- Madde 5: "Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz."

4- Madde 12: "Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfi karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz..."

5- Madde 26, 2. fıkra: "Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır..."

Bu maddelerden ve aynı şekilde Önsöz'ün cümlelerinden, insani haysiyet, şeref ve onurun insanın en temel evrensel haklarından olduğu ve bu hukukun uzmanlarının buna ciddi önem verdikleri ve çeşitli yerlerde bunu hatırlattıkları anlaşılmaktadır. Şimdi İnsan Hakları Beyannamesi'nde hiçbir kayıt ve şarta bağlanmadan bir hak olarak belirtilen ifade özgürlüğünü vurgulayan cümleleri inceleyelim:

İnsan Hakları Beyannamesi'nin 19. maddesinde şöyle denir: "Her ferdin fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir."

Şimdi soruyoruz: İnsanın haysiyet ve şerefini temel bir hak olarak tanıyan ve tüm insanları ona riayet etmekle yükümlü kılan İnsan Hakları Beyannamesi, bir inanç, görüş ve fikir olarak açıklanması ve insan toplumlarında neşredilmesi durumunda, diğer insanların inançları ve ideolojilerine en ağır hakaretlerin yapılmasına sebep olabilecek bir sözü ifade etmeye bu mutlak özgürlüğü nasıl tanıyabilir? Yine soruyoruz: Kayıtsız ve şartsız ifade özgürlüğüne dayanılarak bir kişi veya bir grup tarafından en ağır hakaretlere maruz kalıp ruh hâli ve kişiliği yaralanan kimseler, hangi makama şikâyetle bulunup adalet arayacaklar?

Elbette hakaret etmeden ve garazları işin içine katmadan bilimsel ve felsefi açıdan inançları incelemek ayrı bir konudur ve bunu hakaret olarak algılayan bir kimsenin çıkacağını sanmıyorum.

İslam İnsan Hakları

Madde 6

a) Haysiyet, tüm insanlar için varlığı garantilenmiş bir haktır. Tüm insan bireyleri bir ailenin üyeleridirler. Allah'a kulluk ve hepsinin Âdem'in (a.s) çocuğu olması, onları birbirleriyle birleştirmiştir. Bütün insanlar, Yüce Allah'ın kendilerine verdiği zatî haysiyette, keza fitri yükümlülük ve sorumlulukta ırk, dil, bölge, tabiiyet ve temelsiz tutkular ve bidatlerden kaynaklanmayan dinî inanç ayrımı yapılmaksızın birbirleriyle-

le eşittirler. Bu haysiyeti cinayet, ihanet veya bozgunculuğu yayma nedeniyle kendinden alan kimse, keza Allah'a ortak koşan veya O'nu inkâr eden kimse hariç. Zira tüm değerlerin ölçütü kendisine dayanan ve varlığın başlangıcı ve sonu elinde olan en bedihi ve en mükemmel varlığı inkâr eden veya O'na ortak koşan kimse, kendine ihanet etmiştir; toplumda etkinliği olan bir kişiliğe sahip olması durumunda ise, toplumun diğer insanlarına da ihanet etmiştir. Kendisine ve topluma ihanet eden bir kimse ise kendinden haysiyeti almıştır. Ancak eğer fikrî ve vicdani bakımdan zayıf düşürülmüş biriyse, o başka.⁽¹⁾ Aynı şekilde, tüm insanlar, siyasi eğilimler, sosyal statü ve idealler ve yönelişler olarak değerlendirilen diğer hususlar nedeniyle herhangi bir ayrımcılık yapılmadan zatî haysiyette eşittirler.

b) İslam şeriatı tarafından cezası uygulanmadığı sürece yukarıda sayılan nedenlerden dolayı haysiyet (saygınlık) hakkını yitiren bir insanın hayat hakkı ortadan kalkmaz. Nitekim tammüden saygın bir canı katletme suçunu işleyen kimsenin, böyle bir cinayet işlemekle bir insanı hayat hakkından ibaret olan en önemli hakkından mahrum ettiği için zatî haysiyeti (saygınlığı) kendinden almış olmakla birlikte, cezası uygulanuncaya kadar hayat hakkı saklıdır ve beslenme, barınma, giyinme ve tedaviden mahrum edilmemelidir.

1- Allah'ı ve O'nun birliğini idrak etme hususunda, fikrî ve vicdani zayıf düşürülmüşlüğü söz konusu olması çok uzak bir ihtimaldir. Zira bu idrak, insanın temiz fitratına dayanmaktadır. İnsanın temiz fitratının Allah'ı ve O'nun birliğini idrak etmeyi inkâr edecek veya o konuda şüpheye düşecek derecede kirlenmesi, uzak bir ihtimal gibi gözüküyor. Aynı şekilde, cinayet ve toplumda bozgunculuğun kötülüğü, vicdanın ilkel idraklerinden ve akliselimin kesin hükümlerinden sayılmaktadır.

c) Bütün insanlar Allah'ın ailesi hükmündedirler ve Allah yanında en sevimlileri, Allah'ın aile üyelerine en faydalı olanlarıdır. Kimsenin kesinlikle başka birine karşı hiçbir üstünlüğü yoktur. Tek üstünlük ölçütü, (kazanılabilecek normatif bir saygınlık olan) takvadır ki, tüm insani üstün değerler ona dönmektedir. Ayrıca, dörtlü ilişkilerde (insanın kendisi ile ilişkisi, insanın Allah ile ilişkisi, insanın varlık dünyası ile ilişkisi ve insanın kendi türdeşleriyle ilişkisi) doğru inançlar ve iyi işler, “makul hayat” yolunda bu normatif saygınlığın gelişmesi ve olgunlaşmasının garantisidir.

d) Her insan, manevi boyutta kendini geliştirebilmesi için kötülükler ve ahlaki hastalıklar bakımından temiz olan bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Bu hakkı sağlamak ve uygulamak için devlet ve toplumun girişimde bulunması gerekir.

Batı İnsan Hakları

Önsöz: İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmasına,

Birleşmiş Milletler halklarının, Antlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilan etmiş olmalarına...

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar...

Madde 5

Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz.

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfî karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz.

Madde 25

Her şahsın, gerek kendisi, gerekse ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve ihtiyarlık hâllerinde veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum kalacağı diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

Ortak Noktalar

- 1- Bütün insanlar için zatî haysiyetin garantilenmiş olması.
- 2- Hiçbir insan sebepsiz yere aşağılanamaz.
- 3- Zatî insan haysiyeti, bu hakkın yerine getirilebilmesi için insanlara bazı özel haklar ve yükümlülükler getirmiştir.
- 4- İnsani haysiyet ve şerefin yok olmasına neden olmadıkça, hiçbir siyasi eğilim veya sosyal statü ya da diğer her türlü mevki, zatî haysiyet hakkına sahip olmaya hâlel getirmez.
- 5- Her türlü işkence ve eziyet ve insanlığın şanına hakaret sayılacak her şey yasaktır.
- 6- Hiç kimsenin şeref ve şöhreti hakaret ve tecavüze maruz

kalmamalıdır.

7- Her insanın hayatın tüm yönlerinde kendisinin ve ailesinin sağlığını ve ihtiyaçlarını temin edebileceği bir yaşantı düzeyine sahip olma hakkı vardır ve her insan hayatın tüm alanlarında tam bir haysiyetle yaşayabileceği şekilde temin edilmelidir.

Farklılıklar

1- İslam İnsan Hakları ile Batı İnsan Hakları arasındaki temel farklılıklardan biri, İslam İnsan Hakları'nda zatî haysiyet ile normatif haysiyetin birbirinden ayrı tutulmasıdır.

Açıklama: Batı İnsan Hakları'nın maddeleri ve önsözünde haysiyet, şeref, saygınlık, onur ve bunun benzeri kavramların kullanılmış olmasına rağmen bu iki tür haysiyet (zatî haysiyet ile normatif haysiyet) arasında fark koyulmamıştır.

Bizce normatif haysiyete yönelik bu teveccühsüzlük, tek başına insanların durağanlığının ve ahlaki ve ruhsal gelişmeden mahrum kalmasının çok önemli etkenlerinden biridir. Normatif haysiyet; maddi ve kişisel amaçlara dayanarak değil, Yüce Allah'ın gelişme ve olgunlaşmanın en büyük etkeni olarak insanların içinde emanet bıraktığı insani vicdanın derin duygusuna dayanarak, kendi ve başkalarının haklarına riayet etmekten ve yükümlülükler ve görevleri yerine getirmekten kaynaklanan yüce insani haysiyetten ibarettir.

Daha önce "haysiyet hakkı" ile ilgili genel bahislerde belirttiğimiz gibi, İslam açısından haysiyetin her iki türü de Kur'an ayetlerinde açıklanmıştır. Zatî insan haysiyeti ile ilgili ayet, İsrâ Suresi'nin 70. ayetidir: "**Gerçekten biz, Âdemoğullarını haysiyetli kıldık...**" Gördüğümüz gibi bu ayet, insanların Allah tarafından onurlandırılmasında insanlar arasında bir fark

koymamıştır. Bu zatî insan haysiyeti, insanlara birbirlerine karşı bazı haklar ve yükümlükler getirmekle birlikte, bilimsel ve özel ahlaki deliller dikkate alındığında, keza ilahi dinler açısından tek başına insanın normatif kemal ve şerefine kanıtı olamaz. Normatif haysiyeti elde etmek için iç dünyamızı arındırma yolunda sürekli çaba göstermemiz ve bireysel ve sosyal alanda bize yönelen yükümlülükleri yerine getirmemiz gerekmektedir.⁽¹⁾

2- İnsan hakkındaki -dünyadaki üniversitelerin hâlâ bertaraf edemediği- felsefi görüş ayrılıkları dikkate alındığında, tüm insanların zatî haysiyete sahip olmasının nedeni temelsizdir ve günümüzde -bilim hakkındaki temelsiz tanım esas alınarak- üniversitelerde okutulan mesleki bilimler açısından zatî haysiyet için doğru bir temel ve dayanak sunmak mümkün değildir.⁽²⁾ Oysa İslam açısından bu zatî haysiyet, Allah'ın kullarına yönelik bir lütfudur.

3- Bir insanın ihanet etmesi, cinayet işlemesi ve başka kötülükleri yapmasından dolayı insanlık değerinin sarsılması veya tamamen ortadan kalkması durumunda, haysiyet hakkı kendisinden alınır; fakat böyle bir insanın hayat hakkı mahfuz kalır. Dolayısıyla haysiyet hakkı elinden alınan böyle bir kişinin hayatla ilgili tüm haklarına riayet edilmesi gerekir.

4- Tüm insan bireylerinin bir ailenin üyelerini olduğunu ispat

1- Her iki haysiyet (zatî haysiyet ve normatif haysiyet) türünün hakikati ve gereklerini daha iyi tanımak "haysiyet hakkı" ile ilgili genel bahsimize bakınız.

2- Başka bir ifadeyle: Üniversitelerde ve akademik açıdan tüm insanların haysiyet ve şerefe sahip olduğunun ispatı hâlâ mümkün değildir. İnsanları tanıma ve değerlendirmenin temel taşı olarak üniversitelerde hâlâ Thomas Hobbes'ın Leviathanizmi okutuluyor.

için Batı İnsan Hakları'nda sağlam bir delil görülmemektedir. Dolayısıyla, yukarıda hatırlattığımız sorun (akademik çevrelerin zatî insan haysiyet ve şerefini ispattan âciz olmaları) da dikkate alınarak, mezkûr önerme sadece delilsiz bir iddiadır ve hayatında mantığı esas alan bir insan için kanıtlanması mümkün değildir. Sonuç olarak da bilimsellik ve ciddilikten uzaktır. Oysa İslami kaynaklar, insanların Yüce Allah ile olan çok yüce ilişkisini dikkate alarak onları "Allah'ın ailesi" olarak tanıtmaktadır:

Tüm insanlar Allah'ın ailesidir ve insanların Allah katında en sevimli olanı, insanlara en faydalı olanıdır.⁽¹⁾

5- İslam İnsan Hakları'nda, insanların ahlaki açıdan temiz bir çevrede yaşama hakkına sahip oldukları kesin bir hakikattir. Oysa Batı İnsan Hakları'nda böyle bir hak görülmemektedir. Sadece iki yerde, "ahlaki olma" hakkı olarak algılanabilecek bazı kelimeler kullanılmıştır:

1- 26. maddenin 2. fıkrasında şöyle geçmektedir: "Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır..."

2- 29. maddenin 2. fıkrasında şöyle denmektedir: "Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece, başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir cemiyette ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir." Buna ilave olarak 26. maddenin 2. fıkrasında şöyle deniyor: "Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini... hedef almalıdır..."

1- Kuleyni, Muhammed b. Yakub, Usul-ü Kafi, c. 2, s. 164, h. 6 ve 7.

4 numaralı fark da dediğimiz gibi, günümüz dünyasının üniversitelerindeki insani bilimler akımı dikkate alındığında, “tam gelişme”den maksat, ahlaki gelişme olamaz. Zira siz dünyadaki üniversitelerin resmi ders kitaplarına baktığınız zaman, ahlakı genellikle haklar ve toplumların icat ettiği birtakım davranışlar ve inançlar olarak tanımladıklarını ve ahlak için bir özgünlük tanımadıklarını görürsünüz. Şayet ahlak için bir özgünlük düşünseler de, insani bilimler ve insani değerler hakkındaki ilkeleri ve temelleriyle bu özgünlüğü ispat edemezler. Ayrıca, bugün Batı’da ve onların kendini kaybetmiş takipçileri arasında egemen olan aşırı hazcılık ve faydacılık kültürü dikkate alındığında, “tam gelişme” teriminin tüm kabiliyetlerin ve sırf doğal yaşam koşullarının -bütün peygamberlerin, bilgelerin, ahlakçıların ve gerçek ariflerin insanlık için tersim ettikleri makul yaşam değil- bir araya gelmesinden başka bir anlamı olamaz!

29. maddenin 2. fıkrasıyla ilgili olarak da şöyle demeliyiz: Eğer “demokratik bir cemiyette” şartı olmasaydı, “ahlakın haklı icaplarını yerine getirmek” ifadesiyle, ahlakın terviç edilmesine ve insanların yüce insani ahlaka sahip olmalarının özendirilmesine işaret ve hatta tasrih edilmek istenmiştir, denilebilirdi. Fakat mezkûr şart, konuyu şiddetli bir iphama bürüyor. Zira demokratik bir toplumda ahlakın haklı icapları, o toplumun kendine uygun icaplardır. Nitekim biz bugün Batılı toplumlarda, gerçek manada ahlakın hiçbir anlamının olmadığını görüyoruz. Hatta bugün o toplumlarda tamamen yaygın olan durum, diğer insanları rahatsız etmeme ve birbirlerinin hayatlarına halel vermeme durumudur. Öyle ki eğer buna tam olarak riayet edilirse, bal arıları ve termitleri anımsatırlar.

İslam İnsan Hakları

Madde 7

a) İnsani haysiyette kadın erkekle eşittir ve sahip olduğu haklar karşısında birtakım yükümlülükleri de vardır. Kadının sosyal bir kişiliği vardır ve mali taahhütleri ve işlerinde bağımsızdır. Ayrıca, kendi adı ve soyunu koruma hakkına da sahiptir.

b) Erkek, ailenin geçimini sağlamakla yükümlüdür. Ayrıca, ailenin yararı uyarınca aile düzeninin idaresi onun sorumluluğundadır.

Madde 10

a) Toplumun yapısında aile temel bir kurumdur. Evlenme, aile oluşumunun temelidir. Bütün erkekler ve kadınlar, evlenme hakkına sahiptirler ve ırk, renk veya tabiiyetten kaynaklanan hiçbir kısıtlama, bu haktan yararlanmaya engel olamaz.

b) Toplum ve devlet, evlenmelerin önündeki her türlü engeli ortadan kaldırmak, evlenmenin yolları ve araçlarını kolaylaştırmak, aileyi ve aileye riayet edilmesini savunmakla yükümlüdür.⁽¹⁾

Batı İnsan Hakları

Madde 16

1- Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, uyrukluks veya din bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmaksızın evlenmek ve aile kurmak hakkına haizdir. Her erkek ve kadın evlenme

1- Kendi yeri ve sırasında gündem edilecek olan bu madde, 7. maddeyle tam bağlantılı olduğu için burada da getirilmiştir.

konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir.

2- Evlenme akdi ancak müstakbel eşlerin serbest ve tam rızasıyla yapılır.

3- Aile, cemiyetin tabii ve temel unsurudur, cemiyet ve devlet tarafından korunmak hakkını haizdir.

İki Önemli Mesele

İslam ve Batı İnsan Hakları Beyannamelerinin ortak noktaları ve farklılıklarını açıklamadan önde iki önemli meseleyi burada hatırlatıyoruz:

a) "Ailenin cemiyetin tabii ve temel unsuru" oluşu, halklar ve milletler sosyolojisi, din, psikolojik bilimler ve diğer insani bilimler açısından hiç kimsenin şüphe edemeyeceği bir gerçektir. Fakat eğer bu gerçek (ailenin toplumun doğal ve temel unsuru oluşu), insanın diğer işleri gibi insanın tutkuları ve kaprislerine dayalı olursa, çeşitli koşullarda ve hayatın değişen fenomenleriyle karşılaşınca kesinlikle değişikliğe uğrayacak ve farklılaşacaktır. Nitekim günümüzde faydacılık, şehvet düşkünlüğü, insani tekâmül ilkelerine ilgisizlik ve şöhret tutkusu saikleriyle son dönemin -bazı görüş sahiplerinin deyişiyle, kendilerini özgürlükçü olarak tanıtmak ve bazı ödüller almak için ilkeleri çiğneyen- sözde fikir adamları tarafından propagandası yapılan sınırsız özgürlükler sayesinde, insan ve insanlık mahvolmuş, hayvanlık seviyesine kadar düşürülmüş ve insanlıktan o hayvanlığa sadece psikolojik ilkelere hallel vermek eklenmiştir.

İlahi doğal kanundan bu şiddetli sapma neticesinde muasır dönem, "aile yuvası" denen insanın hanedanının şefkat dolu yapıcı bağlarının kopmasına duçar oldu. Bu özgürlük hava-

rilerinin utanmazlıkları ve bozgunculukları öyle bir raddeye vardı ki, insanlık tarihi, hayal bile edilemeyecek cinsel sapkınlıklar ve kalemin yazmaktan utandığı diğer utanç verici işlerle karşılaştı.

İnsanı mahveden bu fenomen, ispatı için kanıtı ihtiyaç duyacağımız bir şey değildir. Bu hususta hatırlatmak istediğimiz şey şudur: Batı İnsan Hakları, asla ailenin özgünlüğü, doğallığı ve temelliğinden bahsedemez. Zira Batı'nın tüm kültürel sembolleri ve hatta maalesef görünürde psikoloji üzerine yazılan, gerçekte ise bilimsel kavramların arkasına saklanarak insanın ahlakını ve ihtişamını mahvetmeyi amaçlayan bilimsel eserler bile, onların özgürlükçü söylemleri ve çılgınlıklarına aykırıdır.

b) Aile ve genel olarak kadın hakları hususunda Batı İnsan Hakları, asla doğal ve mantıklı diyemeyeceğimiz birtakım özgürlükler temeline oturtulmuştur. Zira evvela, eğer bu özgürlükler doğal ve mantıklı şeyler olsaydı, Batılı toplumlar da ve hatta körü körüne taklitten dolayı ya da kendilerine egemen olan kendini kaybetmiş hükümetlerin kaprisleri yüzünden Doğulu ve Müslüman toplumlar da bile aile düzeninin böyle esef verici biçimde dağılması ve çeşitli fiziksel ve ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasına, ceninlerin düşürülmesine (kürtaj yapılmasına) ve hüviyetsizliklere neden olmaması gerekirdi. İkinci olarak da, tedvin edenlerinin insani bilimlere bir miktar vâkıf olması gereken Batı İnsan Hakları, maalesef kendi hukuk sisteminde eşitlik ile adalet arasındaki farkı gözetmemiştir.

“Eşitlik ilkesi gereğince erkekler ve kadınlardan oluşan her iki grubu ikiye bölmemiz ve rahim ve doğurma organlarını bir bölüme, erkeklik organlarını da diğer bölüme nakletmemiz, böylece eşitliği sağlamamız gerekir; zira doğurmanın ve aybaşı görmenin kadınlara mahsus olması eşitliğe aykırıdır!!”

şeklindeki bir savı hiçbir mantık desteklemez. Eğer Batı İnsan Hakları'nın temel kaynağını oluşturan Batı kültürü, "Şehvet düşkünlüğü, faydacılık ve inat temeline değil, gerçeklik temeline dayalı adalet ve kanun, temelsiz eşitlikten farklıdır" hakikatini kabul ve yanlışlarını telafi etmezse, kadın ve erkek hakları ve hürriyetleri hakkında söylediği sözler için savunulabilir hiçbir mantık sunamaz.⁽¹⁾

1- Bir hakikatin (insan) kadın ve erkek olarak adlandırılan iki sınıfıyla ilgili konular hakkında daha fazla araştırma yapmak için, Nehcü'l-Belaga'nın Tercüme ve Tefsiri (Farsça) adlı eserimizin 11. cildinde Doğu ve Batı'da tartışılan ve araştırılan konuları zikretmişiz. Bu bahiste o konuların hepsini açıklama imkânı olmadığı için, muhterem okurların önem verdiği konularla ilgilenmelerine yardımcı olmak amacıyla o konuların sadece başlıklarını zikretmekle yetiniyoruz:

- İnsanı kadın ve erkek diye iki ayrı mahiyete bölerek bütün tarihi meşgul eden sürekli bir muamma / 241.
- Acaba faydacıların, insanı tanıyan insanların kadın ve erkek muammasını kadın ve erkek problemi haddine kadar indireceği bir gün gelecek mi? / 248.
- Acaba kadın erkeğe bağımlı mıdır? / 252.
- Acaba kadınların inatçılıkları, yanlışlarını itiraf etmemeleri ve kişiliklerini yeniden yapılandırmaktan âciz olmaları, erkeklerinkinden daha fazla mı? / 255.
- Görüş sahipleri arasında yaygın olan kadın ve erkek özellikleri / 259.
- Hayat fenomeninin duyular ve teorik akıl vasıtasıyla erkeklerin gözlerine taktığı gözlüğün, kadının hayatın kendisinin gücüyle hayata bakmasını sağlayan gözlerden farkı / 262.
- İslam'da kadın ve erkeğin insani hüviyeti / 265.
- Aile teşkilinin iki önemli unsuru olarak kadın ve erkeğin ikinci boyutu / 267.
- "**Erkekler kadınlara yönetici ve koruyucudurlar**" (Nisa / 34) ayetinin açıklaması / 270.
- Aile içi istişare ve ailenin erkeğin velayetinde toplumla ilişkisi / 273.

Ortak Noktalar

- 1- Kadın ve erkek, zatî haysiyet ve kişilik bakımından eşittirler. Bu bakımdan bu iki sınıf arasına hiçbir fark yoktur.
 - 2- Kadın sosyal kişiliğe sahiptir ve erkek gibi haysiyetli bir hayat sürmeye ve bu hayatın tüm imkânlarından yararlanmaya hakkı vardır.
 - 3- Kadın da erkek gibi, kendi mali taahhütleri ve işlerinde bağımsızdır.
- Batı İnsan Hakları'nda bu hak açıkça zikredilmemekle birlikte, Batı dünyasına egemen olan hukukun diğer alanları dikkate alındığında, bu hakkın kadın için saklı olduğu kesindir.
- 4- Evlilik müstakbel eşlerin tam rızasıyla gerçekleşmelidir.
 - 5- Aile, toplumun doğal ve temel unsurudur ve toplum ve devlet tarafından korunma hakkına sahiptir.

Farklılıklar

1- İslam şeriatı perspektifinden kadın koca edinirken, erkek de hanım edinirken din konusunu dikkate almalıdırlar. Başka

-
- Kadının serkeşlik etmesi durumundaki üçlü yol hakkında bir inceleme / 277.
 - Erkeğin serkeşliği / 280.
 - Erkeğin serkeşlik etmesi ve yüz çevirmesi durumunda kadın kendi haklarından feragat mi etmelidir? / 283.
 - Kadın erkeğin tarlası mıdır? / 284.
 - Üç konuda kadınlar ve erkeklerin farklılığı / 286.
 - Kadın aklı ve erkek aklı yaygarası / 291.
 - Pratik akılda kadın ve erkek eşitliği / 298.
 - Kadınların kötülerinden korkmanın ve iyilerinden sakınmanın anlamı nedir? / 307.

bir deyişle: Müslüman kadın, hangi dinden olursa olsun ya da dini olmasın, Müslüman olmayan bir erkekle evlenemez. Müslüman erkek de Müslüman olmayan bir kadınla daimi evlilik yapamaz. Bu hükmün nedeni çok açıktır. Zira İslam fıtrat dinidir ve bu kutsal dine iman eden herkes, aslında kendi halis fıtratını meyvelendiriyor. Dolayısıyla böyle bir kimse, fıtratı ve idealleri hususunda İslam çizgisinden başka bir çizgiyi izleyen bir kimseyle ruhsal ve kişiliksel boyutlarının tümünde uyum sağlayamaz ve gerçek anlamda bir sevgi ve muhabbet değış tokuşu yapamaz.

Öte yandan İslam, sahih bir ilahi dinden soyutlanmış hayatı, açıklanabilir bir hayat olarak görmüyor. Bu yüzden açıklanabilir olmayan hayatı, aslında mantıklı görmüyor. Evlilik olayında çok önemli bir sorun, çocuklar sorunudur. Hiç şüphe ve ihtilaf yok ki, bu dünyayı ebedi olan öteki dünyaya geçiş için bir koridor ve tüm kabiliyetlerin açığa çıkma ve olgunlaşma sonuçlarını görme yeri olarak kabul eden İslam, bu dünyaya gelen insanların hiçbir kayıt ve şart olmadan hayvanlar gibi yükümlülüksüz olarak yaşamalarına ve kısa bir süre sonra da kara toprağın altına göçmelerine izin vermez. Dolayısıyla ebeveyn, çocuklarını doğru inançlar ve doru eğitimle insani-ilahi bir hayata hazırlamaları yönünde kesin emir veriyor. Buna göre eğer taraflardan biri Müslüman olmazsa, çocuklar konusu çözülemez sorunlarını beraberinde getirir. Sıklıkla gördüğümüz gibi, bu tür evlilikler, çocukların çoğunlukla ekolsüz ve dinsiz bir hayat sürmelerine sebep oluyor. Dinsiz hayatın da hüviyetinin olmadığını hepimiz biliyoruz. Keza, bu tür çocukların anne ve babaları, birbirlerini ikna etmekten âciz oldukları için konuyu “her neyse” deyip geçiştiriyorlar!

2- “Her erkek ve kadın evlenme konusunda eşit hakları haizdir.” ifadesi dikkate alındığında, Batı İnsan Hakları’nda kadının erkek üzerinde mihr ve -yiyecek, giyecek ve yaşamın

diğer ihtiyaçları gibi- nafaka hakkının olmadığı anlaşılmalıdır. Oysa İslam, kadında var olan yüce insani duygular gibi yüksek hayati özellikleri göz önünde bulundurarak, aile sisteminin bekası için aile yuvasının tanzim ve ipkasını, aile binasının yaşamın temiz duyguları malzemelerinden yararlandığı kadar niceliklerle ilgili kuru formüllere uymadığı hakikatinin anlaşılmasını sağlamaya çalışmakla da olsa, gönüllü olarak kadının uhdesine bırakıyor. Çünkü aileyi kurmak ve devamını sağlamak için mezkûr malzemeleri temin edecek olan, kadındır. Buna göre, İslam adalete riayet ederek erkeği nafakayı temin etmek ve uygun bir miktarda kadına mihr vermeyi üstlenmekle yükümlü kılıyor.

3- “Her erkek ve kadın evlenme konusunda, evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde eşit hakları haizdir.” cümlesinden kadın ve erkeğin talak (boşanma, evlilik ilişkisinin sona ermesi) hakkında da eşit olduğu anlaşılmaktadır.

İslam açısından bu hak, Batı İnsan Hakları uzmanlarının düşündüğü kadar kolay değildir. Zira kadınların evlilikle ilgili sorunlardan daha çabuk etkilenmeleri, keza genel istekleri, genellikle erkeklerden önce boşanma talebinde bulunmalarına sebep olmakta ve boşanmak için ileri sürdükleri gerekçeler ekseriyetle sağlam olmamaktadır. Örnek olarak, gazetelerin birinden iddiamızı ispat için yeterli olabilecek bir istatistik aktarıyoruz:

Fransa’da 1890 yılında gerçekleşen boşanmaların %90’ından fazlası kadınların talebiyle olmuştur.⁽¹⁾

Buna ilave olarak hamilelik ve doğurma zorluğuna katlananlar da kadınlardır. Doğumdan sonra da çocukların bakımı

1- Kayhan Gazetesi (Farsça), sayı 6627, tarih 07.09.1965.

daha çok kadınların uhdesindedir. Bu nedenle, eğer çocuklar kreşlere ve diğer bakım evlerine bırakılırlarsa, insani duygulardan mahrum kalırlar. Bu da çocukların gençlik çağında kimliksizlik ve kişiliksizlik duygusuna kapılarak nihilizm ve hiççiliğe duçar olmalarına neden olabilir. Batılı bir düşünürün deyimiyile: “Bu gibi gençler, ancak sayının önemli olduğu ordunun işine yararlar, insanın ihtişamlı boyutlarıyla insanlığın işine yaramazlar”.

Eğer iyi dikkat edersek 25. maddenin 2. fıkrasında, yukarıda hatırlattığımız konu ele alınmıştır. Aslında Batı hukuku da annelerin gözetilmesi gereken özel bir hakkı olduğunu kabul eder. Nitekim bu fıkrada şöyle denir: “Ana ve çocuk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir.” İslam, kadının rahat bir fikirle aile yuvasının ve çocuğun işlerini düzene koyabilmesi için bu ihtimamı öncelikle erkeğin üzerine bırakır. Erkeğin yapamamasından dolayı veya başka nedenlerle anne ve çocuğun aile ihtimamından mahrum kalması durumunda sıra devlet ve topluma gelir. Bu nedenle, Batı hukuku da kadınların bir insan olarak sahip oldukları bireysel ve sosyal hakların yanında, bazı yönlerden özel bir ihtimam ve yardıma ihtiyaç duyduklarını, bir hadde kadar kabul etmek zorundadır.

4- Batı'nın tüm kültürel ve hukuki unsurlarında gaflet ettiği veya bazı nedenlerle kasten görmezden geldiği çok önemli bir konu vardır. O da şudur: Gençler, her ne kadar yüksek eğitim görmüş olsalar da, hayatın çok önemli anlamlarını idrak etmekten âcizdirler ve sorumluluksuz hayatın çeşitli sorumlulukları olan hayattan farklı olduğunu bilmiyorlar. Ayrıca, evlendikten sonraki sorumluluklarının bilincinde de olsalar, gençlik dönemindeki şiddetli cinsel dürtüler, sorumluluklarını doğru biçimde yerine getirmelerine mani oluyor.

Başka bir ifadeyle: Gençler evlenme girişiminde bulunurken, onlar için en önemli konu cinsel içgüdüdür. Bu doğal bir şey olsa da diğer konuları gölgede bırakır. Yaş ilerledikçe, ailevi ve sosyal ilişkilerde hayatın çeşitli boyutları ve düzeyleri çoğaldıkça, cinsel içgüdü'nün tatmini konusunun önemi azalır, diğer boyutlar ve düzeylerin önemi artar. Bu nedenle İslam, kızın evlenmesinde babanın iznini şart koşuyor. Zira kızların iffetlerini koruma ve tertemiz kalma yönündeki İslami yükümlülükleri, onların erkekler kadar hayat işlerini bilmemelerine neden olmaktadır. Hatta eğer hayat tarzı, kızların da erkekler kadar hayat işlerini bilmelerini gerektirecek şekilde olsa da, kızın evlenme girişimi başlangıcında erkeğin cazibesine kapılması daha fazla olduğu için, kızın velilerinin (baba ve baba tarafından dede) bu işe karışmaları, onların olmaması hâlinde ise, gerekli irşat için akrabalarından başka kimselerin bu işe karışmaları zorunluluk arz eder. Elbette evlenmek için iznin şart olduğu durumlarda, izin verecek olan kişinin salâhiyeti olmalıdır. Şer'i açıdan kızın evlenmesine izin verecek olan kimselerin olmaması durumunda ise, devlet veya toplum bu izni vermekle yükümlüdürler.⁽¹⁾

1- Bu tür konuların -kızların iffeti, hayatın sorumlulukları, velilerin ve diğer yetkili insanların izni gibi konuların- gündeme getirilmesi, belki Batılıların çoğu açısından anlaşılabilir değildir ve gündemlerinde de yoktur. Nitekim -aşağıda işaret edeceğimiz ve Batı'da yaygın olan- hayatı mahveden bazı işler de biz Müslümanlar için anlaşılabilir değildir ve gündemimizde de yoktur:

- a) İki insan arasında en hassas ve en önemli ilişki olan kadın ile erkeğin birbiriyle ilişkisi, kesinlikle kanun temeline dayanmalı ve hayvanlar gibi sadece bilinçsiz "istemek" şartına bağlanmamalıdır.
- b) İslam'a göre insani kişiliğin, zafî insan haysiyetinin kaynağı sayılan ilahi bir yönü vardır. Bu nedenle, bu ilahi hakikati olgunlaşmak için yeryüzü sahasına sokmak için utanç verici biçimlerde ve kanunsuz olarak cinsel aktivitelerde bulunmamak gerekir.

Açıklama: İslam hukukunda kadın ile erkek arasında var olan farklılıklar hususunda, bilgisiz kişiler tarafından İslam fıkhına bazı akıl dışı saldırılar olmuştur. Bu saldırıların temelini şu itiraz oluşturmaktadır: İslam fıkhı, niçin bu iki eşit varlık arasında fark koymuştur?

Bu itirazlara genel bir cevap verecek olursak, önce şu ilkeyi hatırlatmak isteriz: Kadın ile erkek arasındaki hukuki farklılıklar, bu iki sınıfın hiçbir akıllı insanın varlığında şüphe

c) Her iki tarafın zevk alması ve hatta meşru cinsel aktivitede bunun güçlendirilmesi matlup olsa da, İslam, kadını asla erkeğin şehvetini tatmin vasıtası olarak görmez. Zira İslam'a göre kadın da aynen erkek gibi insani saygınlık, haysiyet ve şeref hakkına sahiptir. Bu nedenle, kadının erkeklerin boşaltım mahalli olarak algılanmasına veya erkeklerin kadınların kendileri için böyle bir konumda olduklarını algılamalarına izin vermez.

d) İslam, bugün Batı'da olduğu gibi, cinsel işlerin öğretim ve eğitiminin gerekli ve zaruri görülüp, bütün insanlar için gerekli ve zaruri olan ruhsal öğretim ve eğitimin önemszenmemesini asla kabul etmez. Sözde düşünürler, geçmişte ve günümüzde milyarlarca insanın hiçbir cinsel eğitim almadan en iyi insanları meydana getirdiklerini hâlâ itiraf etmek istemiyorlar. Oysa İbn Sina, Ebu Reyhan Biruni, Muhammed b. Zekeriyya Razi, Mevlana ve Molla Sadra gibi zihinsel güçlülerden tutun da en güçlü iradelere sahip fiziksel güçlülerine kadar Doğu tarihinin büyük insanların anne ve babaları, aynı şekilde Batı'nın büyükleri ve kahramanlarının anne ve babaları cinsel konularda en ufak eğitim almamışlardı. Öyle anlaşılıyor ki, bu sözde düşünürler, cinsel öğretim ve eğitimin zaruri olduğunu ilan etmekle şunu demek istiyorlar: "İnsanoğlu tüm sorunlarını çözmüş, insanlığın dermansız hiçbir derdi kalmamış ve biz insanlar varlık kitabının tüm yapraklarını okumayı tamamlamışız"! Bunun kanıtı da, Alexis Carrel'in "İnsan Denen Meçhul" adlı eseri gibi kitaplardır!! Aynı şekilde insanlık, son derece gelişmişliğiyle, gücü adalet, güçlüyü de adil olarak değil, adleti güç, adili de güçlü olarak görmeyi başarabilmiştir!!

etmediği fiziksel ve ruhsal farklılıklarından kaynaklanmaktadır. **Profesör Rigue** gibi yıllarca kadın ve erkek sınıflarının fiziksel ve ruhsal boyutlarının farklılığı konusunda çalışan görüş sahiplerinin araştırmaları ve gözlemlerine göre, bu iki sınıfın eşitliğine inanmak, ya şöhret tutkusunu tatmin etmek içindir ya da bu iki sınıfın maddi ve ruhsal varlığı hakkındaki bilgisizliktendir. Şimdiye kadar kadın ile erkeğin fiziksel ve ruhsal boyutlardaki farklılıkları hakkında söylenenler, oldukça fazladır.⁽¹⁾

Bu bahiste, çok önemli bir soruna değinmemiz ve bu soruna verilecek cevabı dikkate alarak kadın ile erkek arasındaki farklılıklara ilişkin diğer sorunların da çözülebilir olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu sorun kısas konusunda gündeme getirilen sorundur. Şöyle ki: Eğer erkeğin katili bir kadın olursa, maktulün velilerinin diyeti kabul etmemeleri ve katili affetmemeleri şartıyla kadın kısas edilebilir. Fakat eğer bir erkek bir kadını katlederse, erkeğin kısas edilebilmesi için katledilen kadının velilerinin erkeğin diyetinin yarısını ödemeleri gerekir. Kadın ile erkek arasındaki bu farkın adilce olmadığı söylenmiştir. Ancak erkeğin diyetinin yarısının ödenmesinin tamamen ekonomik bir mesele olduğunu ve kadının değeri ve haysiyetiyle hiçbir alakası olmadığını dikkate alırsak, bu itirazın cevabı da açıklık kazanmış olur.

Açıklama: Açıktır ki, ekonomik faaliyetlerin büyük bir bölümü, özellikle de üretim ve dağıtım gibi zahmetli işler erkeklerin omuzlarındadır. Ekonomik faaliyetler meydanında daha çok kayıp verenler de erkeklerdir. Öte yandan ailelerinin geçimini sağlamak erkeklerin üzerinde olduğu için, bir erkeğin

1- Örnek olarak bkz. Mutahhari, Murtaza, *İslam'da Kadın Hakları Düzeni*, s. 167-178 (Farsça orijinali).

ölmesiyle bir aile, acı bir sefalet ve yoksulluğun pençesine düşebilir. Oysa bir kadının ölmesiyle genellikle bu sorunla karşılaşılmaz. Kısaca: Bir erkek bir kadını öldürdüğü zaman [kısas yapılabilmesi için] erkeğin diyetinin yarısının ödenmesi şartı, kadının makamı, kişiliği ve haysiyetine saygısızlık değildir. İslam fıkhı, bir kadını öldürmesi durumunda erkeğin kısas edilebilmesinin yolunu açarak kanunda adalete riayet etmek, kadının velileri tarafından erkeğin diyetinin yarısının ödenmesini farz kılarak da bir veya bazen de birkaç ailenin sefalet ve felakete maruz kalmasını önlemek istemiştir sadece.

“Günümüzde, özellikle de Batı’da kadınlar da erkekler gibi ekonomik ve sosyal işlerde çalışıyorlar; dolayısıyla bu kanun günümüzde geçerli değildir.” diye bir itirazda bulunuyorlar. İlk bakışta çekici ve hoş gibi görünen bu itirazın, kadınların ekonomik işlerle meşgul olmalarının onlara kadın olduklarını unutturduğunu ve bunun sonucu olarak da Batı’da ailelerin hayat bahşedici yuvalarının dağıldığını dikkate aldığımızda mantıklı olmadığını göreceğiz. Daha genel bir ifadeyle: Biz ya toplumda ailenin özgünlüğünden el çekecek ve insanın cinsel içgüdüsünü mümkün olan her yolla tatmin etmesi gerektiğine inanacağız ya da şu hakikati kabul edeceğiz ki, kadınlar aileye daha çok önem vererek, hayat bahşedici aile yuvasına hâlel vermesi hâlinde, üretim, dağıtım ve diğer ekonomik ve sosyal faaliyetleri erkeklere bırakacaklar.

Bu durumda, muhakkak ki hukuki konularda kadın ile erkeğin farklılıkları olacaktır. Ancak bu farklılıklar, asla o ikisinden birisinin değerinin azalmasına sebep olmayacaktır. Zira insanın değeri, saygınlığı ve haysiyeti bir şeydir, doğal yaşam düzenini yönetmek için konulan hukuki yasalar başka bir şeydir.

İslam İnsan Hakları

Madde 8

Hayatta ve ölümünden sonra her insanın saygınlığının gözetilmesi ve sosyal haysiyetinin korunması farzdır. Devlet ve toplum, onun bedenini ve kabrini koruma altına almakla yükümlüdür.

Batı İnsan Hakları

Madde 25

Her şahsın, gerek kendisi, gerekse ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve ihtiyarlık hâllerinde veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum kalacağı diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

Ortak Noktalar

Her iki hukuk sistemi, tüm insan bireylerinin haysiyet ve saygınlığının gözetilmesine önem veriyor. Bu konuda detaya da gerek yoktur.

Farklılıklar

Batı İnsan Hakları'nda, insanın ölümünden sonra da haysiyet ve saygınlık hakkına sahip olduğuna ve bu hakkın korunması gerektiğine dair bir işaret bulunmamaktadır. Oysa insanın haysiyet ve saygınlığını sağlamlaştırmak için bu hakkın açıkça ifade edilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu hakkı ve ceninin hayat hakkını (cenini düşürmenin haramlığının sabit oluşunu) göz önünde bulundurduğumuzda, İslam'ın duygusal ham saiklerin veya başka amaçların ötesinde, varlık dünyasına adım atmasının başlangıcından

ondan ayrılana kadar insanın zatî haysiyet ve şerefe sahip olduğunu kabul ettiği ve mezkûr maddenin son cümlesinde görüldüğü gibi kabrine bile saygısızlık yapılmasını caiz görmediği ispat olmaktadır.⁽¹⁾

İslam İnsan Hakları

Madde 9

a) Her insan can, din, aile ve namus güvenliğinin sağlandığı bir ortamda yaşama hakkına sahiptir.

b) Dinî ayrıcalıklardan faydalanmak, o dinin -üç semavi kitap olan Kur'an, Tevrat ve İncil gibi, keza **Zertüş'**e uyanlar (Mecusiler) ve **Sabiiler** gibi- ilahi bir belgeye dayanıyor olması şartına bağlıdır. Hiçbir ilahi belgeye dayanmayan sahte inançlara gelince; bu inançlara sahip olanların dinî ayrıcalıklardan faydalanma hakları yoktur. Ancak kendileri ellerinden alınmasına sebep olmadıkları sürece hayat ve zatî haysiyet hakları mahfuzdur.⁽²⁾ Toplumun manevi hayatına ve sağlıklı zihniyetlerine zararlı olması hâlinde, sahte inançlar sahipleri, kendi inançlarını yayamazlar.

c) Her insan, kendi özel hayatını ilgilendiren işlerde; mesken, aile, ilişkiler ve mal varlığında bağımsızlık hakkına sahiptir. Tecessüs etmek, insanı gözetim altında tutmak ve insanın haysiyetini mahvetmek caiz değildir. Devlet ve toplumun her türlü zorbaca karışmaya karşı, şer'i hükümlere uygun olarak insanın hayatını himaye etmesi farzdır.

1- Bu bahsi tamamlamak için "Temel Bir İlke: Yakışan Hayat ve Temel Hakların Temelleri" bahsine bakınız.

2- Batıl inançlar sahiplerinin İslam toplumundaki konumları 19. maddede ele alınmıştır.

d) Herkesin meskeni her durumda dokunulmazdır; sakinlerinin izni olmadan veya şer'î olmayan bir şekilde ona girilemez. Şer'î bir gerekçe olmadan meskeni yıkmak, ona el koymak ve sakinlerini tehcir etmek caiz değildir.

Not: Bu maddenin “d” fıkrasında, meskeni yıkmak, ona el koymak vs. ikincil hükümlere dayalı olduğundan, nedensiz yere bir insanın hayatı ve haysiyetine zarar gelmemesi için, şer'î hâkimin, bu hususlarda hüküm verirken azami derecede ihtiyatlı davranması farzdır.

Batı İnsan Hakları

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde 12

Hiç kimse özel hayatı, ailesi, meskeni veya yazışması hususlarında keyfî karışmalara, şeref ve şöhretine karşı tecavüzlere maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışma ve tecavüzlere karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.

Madde 22

Her şahsın, cemiyetin bir üyesi olmak itibarıyla, sosyal güvenliğe hakkı vardır; haysiyeti için ve şahsiyetinin serbestçe gelişmesi için zaruri olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakların millî gayret ve milletlerarası işbirliği yoluyla ve her devletin teşkilatı ve kaynaklarıyla mütenasip olarak gerçekleştirilmesine hakkı vardır.

Ortak Noktalar

1- Millî sınırlar içinde veya uluslararası işbirliklerinde can,

mal, namus, kişilik ve aile güvenliği, her iki hukuk sisteminin müşterekidir.

2- Mesken, aile, mal, ilişkiler ve toplumun belirlenmiş kanunlarına aykırı olmayan diğer işler gibi özel hayatla ilgili hususlarda bağımsızlık hakkı herkes için saklıdır.

3- İnsanların haysiyetine hanel vermek asla caiz değildir.

4- İnsanların hayatına zorbaca karışmayı önlemek, devlet ve topluma farzdır.

5- Meskenin saygınlığı her durumda korunmuştur ve yasal izin olmadan meskene girilemez. Aynı şekilde, kanuni izin olmadan meskeni tahrip etmek, meskene el koymak ve sakinlerini ondan kaçırmak caiz değildir.

Farklılıklar

İslam İnsan Hakları'nın 9. maddesinin "b" fıkrasında, İslam açısından dinî güvenlik hakkı, o dinin ilahi bir belgeye -üç semavi kitap (Kur'an, Tevrat ve İncil) gibi, keza Zerdüşter ve Sabiilerin kitapları gibi- dayanıyor olması şartına bağlanmıştır. Tarih boyunca çok sayıda şarlatanın ortaya çıkıp, insanın bu dünyadaki varlığının en önemli boyutlarından biri olan din yoluyla insanları bedbahtlıklar, felaketler ve öldürücü durgunluğa sürüklediğini göz önünde bulundurursak, bu şartın gerekli olduğunu anlarız. İslam dininin madde ve mana âleminde, keza bireysel ve sosyal alanda ve genel olarak dünya ve ahiret yurdunda insan hayatının tüm boyutlarını yapıcı öğretilerine tabi tuttuğunu ve bu işlerin tümünü temiz fitrat, akıl ve vicdan yollarıyla makul haklar, hürriyetler ve yükümlülüklerle tanzim ettiğini dikkate alırsak, din fenomenine, dini insan hayatının hiçbir boyutuyla ilgilenmeyen kişisel bir ilişki, başka bir deyişle sakinleştirici bir ruh hâli olarak telakki

eden günümüz Batı dünyası gibi bakamayacağını anlarız. Bu nedenle İslam, ilahi bir belgeye dayanmadıkça her din müddeisinin ve her din iddiasının dinî hakka sahip olduğunu kabul etmez.

Dinsizliğin mahvedici nesnel sonuçlarını gözlemleyen, din karşısı yaşamın acı tadını ve hatta dine aldırıışsızlığın hoş gitmeyen tadını tadan Batılı düşünürler ve görüş sahiplerinin hâlâ “insan hayatına asıl kimliğini kazandıran faktörün din olduğu” gerçeğini ciddiye almak, dinin gerekli ve yararlı boyutlarını insan toplumlarına sunmak ve insanları dinsizliğin zararlı boyutlarından sakındırarak güvende olmalarına katkı sağlamak istememeleri gerçekten hayret vericidir. Kişilik gelişmesinin en derinlikli faktörü olan dine karşı bu ilgisizlik ve karşıtlığın, hiçbir ilahi dinin kabul etmediği yararcılık (pragmatizm), hazcılık (hedonizm) ve bencillikten (egoizm) başka bir nedeni olamaz. İlahi dinlere gerçek anlamda resmîyet kazandırmaya engel olmakla kalmayıp, insanın içinde hakikatin çiçeklenmesinden ibaret olan ahlakı da ortadan kaldıran ve bu mahvedici girişimiyle insanı şuursuz bir makine ve zamanenin güçlülerinin isteklerini yerine getiren bir araç haddine kadar indiren neden işte budur.

2- Batı İnsan Hakları'nda, mesken ve yazışma dokunulmazlığı hakkı mutlak biçimde ele alınmıştır. Oysa İslam İnsan Hakları'nda, bu hak, ondan yararlanmanın önünde şer'i bir engel olmaması şartına bağlanmıştır. Bu şartın gerekçesi açıktır. Zira fesat yuvası ve sosyal ihlalciliklerin etkenlerini meydana getiren merkez hâline gelen mesken veya ikametgâhın saygınlığı olmaz ve mümkün olan her yolla o mesken veya ikametgâhta bozucu faaliyetlerin yapılmasının engellenmesi ve genel olarak fesat ve ifsada yardım edebilecek her istasyonun ortadan kaldırılması gerekir.

Genel olarak, İslam insanın her iki asil boyutuna (bireysel ve sosyal boyut) ciddi manada önem verdiği için, bu İnsan Hakları Beyannamesi'nde veya başka dallardaki kanunlar ve kurallarda bireylerden her biri için tanınan özgürlükler, insanların sosyal hayatına halel ve zarar vermemesi şartıyla sınırlıdır.

(3)

ÖĞRETİM VE EĞİTİM İLKESİ⁽¹⁾

Öğretim ve eğitimin hayret verici özelliklerinden biri, bireysel ve toplumsal yaşamın ideallerini gerçekleştirmek için irsî, çevresel, kültürel ve sosyal faktörleri dengeleyebilmesi ve yönlendirebilmesidir. Öğretmen ve eğitmenin bilinçli, maharetli ve samimi olması, öğretim ve eğitim alan kişinin de derinlikli bir kişiliğe sahip olup hakikatleri kabul etmeye hazır olması hâlinde, bir günden daha kısa bir sürede kan içici bir cani, adil bir insana dönüşebilir. Tersine, bir öğretmen ve eğitmenin çabası ve maharetiyle, kişinin de derinlikli ve kabule hazır kişiliğiyle bir günden daha az bir sürede adil bir insan kan içici bir caniyeye dönüşebilir.

Mukaddime

Burada İslam ve Batı hukuk sistemlerinin öğretim ve eğitimle ilgili maddelerini incelemeye başlamadan önce öğretim ve eğitimin hayati önemi hakkında bir mukaddimeyi zikretmemiz gerekir:

Şüphesiz, evrensel hukuk sistemlerinin iddia ettiği gibi tüm insan toplumlarında bir hukuki reformu gerçekleştirmek şöy-

1- Öğretim ve eğitim hakkında Caferi Hoca'nın eserlerinden derlenerek "Öğretim ve Eğitimin Köşe Taşları" adıyla bir kitap yayınlanmıştır.

le dursun, en küçük toplumlarda bile doğru öğretim ve eğitim, hukuki reformun en temel faktördür.

Aslında hayatın hakikatini ve temel hayat hakkını, keza temel zatî haysiyet ve kazanılan normatif haysiyet haklarını, aynı şekilde sorumlu hürriyet ilkesi ile eşitlik ilkesini tanımak ve toplumda hayata geçirmek için çeşitli ve kapsamlı mütalaa-lar, kafa yormalar ve araştırmalar gerekir. Zira ancak o zaman bir hukukçu, kendisiyle ilgili maddeler ve araştırmalar hakkında görüş belirtebilir. Buna göre, öğretim ve eğitimle ilgili geniş bir bahsin hayati zarureti vardır.

İslam İnsan Hakları

Madde 11

a) Doğum anından itibaren her çocuğun babalar, toplum ve devlet üzerinde bakım, eğitim ve maddi ve manevi sağlığa riayet hakkı vardır. Aynı şekilde, anneyi ve cenini korumak ve her ikisine de özel ihtimam göstermek farzdır.

b) Babalar ve babalar hükmünde olan kimseler, ahlaki değerlerin ve İslam şeriatının hükümlerinin ışığında çocukların maslahatını gözetme koşuluyla çocukları için istedikleri eğitim türünü seçme hakkına sahiptirler.

c) Babalar ve annelerin çocukları üzerinde birtakım hakları vardır. Yine, şeriat hükümleri gereğince akrabaların da birbirleri üzerinde birtakım hakları vardır.

Batı İnsan Hakları

Madde 25

2- Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakla-

rı vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanırlar.⁽¹⁾

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi, çocukların bakım, eğitim ve maddi ve manevi sağlığa riayet hakkı olduğunda hemfikirdirler. Tüm hak dinler, sağlıklı kültürler ve insani ahlak ekollerindeki kökenlerinin özgünlüğünü göz önünde bulundurursak, bu hakların, tüm halklar ve milletlerin oybirliği ile kabul ettiği ve fikir adamlarının ifade ettiği hayat hakkı gibi olduğunu söyleyebiliriz.

Gerçi Batı İnsan Hakları'nın maddelerinde çocukların manevi sağlığı açıkça ifade edilmemiştir, ama çocukların ruhsal sağlığı hakkının -büyüklerinki gibi- adı geçen hukukun diğer maddelerinin içeriklerinde geçtiğini dikkate alırsak, bu hak hususunda da her iki hukuk sisteminin görüş birliği olduğunu söylemek mümkündür.

2- Anneler ve karınlarındaki ceninlerin özel bakıma ihtiyaçları vardır. Batı İnsan Hakları'nın maddelerinde ceninin bakımı hakkında açık bir ifade bulunmamasına rağmen, çocukların manevi sağlığı konusunda söylediğimiz gibi, her iki hukuk sisteminin çocuklar ve anneler hususundaki ve hatta genel

1- Bu maddenin 1. fıkrası, hayat hakkı ilkesiyle ilgili maddeleri incelerken karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. İslam İnsan Hakları'nın 11. maddesi ile Batı İnsan Hakları'nın 25. maddesinde, çocuk bakımı, maddi sağlığın gözetilmesi ve anne ve ceninin desteklenmesi gibi başka haklar, keza İslam İnsan Hakları'nın 11. maddesinin "c" fıkrasında, anneler ve babaların çocuklar üzerindeki hakları ve akrabaların birbirleri üzerindeki hakları gibi haklar da geçmiştir ki, bunlar, öğretim ve eğitim hakkından başka haklardır. Fakat öğretim ve eğitim hakkı bu maddelerde geçtiği için, biz maddeleri ayırtırmayarak onları da zikrettik.

olarak insanların hayat hakkı hususundaki tutumumu dikkate alırsak, ceninlerin bakım hakkının da gerekli sayıldığını söyleyebiliriz.

Farklılıklar

Batı İnsan Hakları'nın 25. maddesinin 2. fıkrası, sahip oldukları sosyal hayat türü bakımından yasal evlilik yoluyla meydana gelen çocuklar ile gayrimeşru ilişkiden meydana gelen çocuklar arasında bir fark koymamıştır. İslam'da bu iki grup arasında böyle mutlak bir eşitlik yoktur ve bu iki grup birbirinden farklıdır.

Açıklama: İslam fıkhi açısından gayrimeşru yollardan meydana gelen çocuklar, diğer çocuklarla aralarında en ufak bir fark olmadan hayat hakkına sahiptirler. Keza, kazandıkları zafî haysiyet ile normatif haysiyet hakkı da nispi olarak onların hakkında sabittir. Zira onlar da insandırlar ve anne ve babalarının dünyaya gelmelerine sebep olan çirkin ve gayrimeşru işlerinde onların hiçbir suçu yoktur. İslam fıkhiinde bu iki grup (meşru evlilik yoluyla doğan çocuklar ile meşru evlilik olmadan dünyaya gelen çocuklar) hakkında -gayrimeşru çocukların yargıç olamayacakları, toplumun liderliğini üstlenemeyecekleri ve diğer yüksek işler ve mansıplarda bulunamayacakları gibi- göze çarpan farklılıklar ise, onların kendi ellerinde olmadan kötü insanlar olduklarından ve hiçbir insani hakka sahip olmadıklarından dolayı değil, kanuna dayalı olmadan nutfeyi yaratılışın ilk noktasına yerleştirmenin çirkin bir iş olduğunu bildikleri hâlde ve erkek ile kadının en hassas ilişkisinde bu çirkinliğin farkında olarak veya hatta farkında olmayarak varlık atölyesinin en ihtişamlı varlığının meydana gelmesine sebep olan çirkin zina işini irtikâp ederek bir varlığın dünyaya gelmesine sebep olan erkekler ve kadınlara bir uyarı olsun diyedir. Acaba varlığın ihtişamlı sırlarından ha-

bersiz olan bu insanlar, çocukların yasal olmayan yollardan bu dünyaya girişlerinin insan denen varlığın değersizliğini ortaya koyacağına ve güçlülerin, hayatta kalma mücadelesi meydanında at koşuranların ve nihilizm kahvehanelerinin hiççilerinin, binlerce debdebeyle yazılan ve reklamları yapılan bu gibi evrensel insan haklarına gülmelerine sebep olacağına ihtimal bile vermiyorlar mı? Acaba bencil despotların, “İnsanların hayata giriş kapısı açıktır, ama ondan çıkış kapısı kapalıdır” diyen yıkıcı çelişkiden kurtulmalarına müsaade edecekleri bir gün gelecek midir?

Bu çelişkinin açıklaması şöyledir: Siz insan toplumlarının tüm yargı makamlarına, hukuk kitaplarına ve kültürel eserlerine müracaat ettiğiniz zaman hepsinin söz birliğiyle şöyle dediğini görürsünüz: “Küçük bir yara miktarında da olsa insanların canına yönelik her türlü zarar suçtur ve cezası vardır. Bir kişi hakkında tafisi imkânsız en büyük zarar ise, sebepsiz yere ve gerekçesiz olarak hayatına son verilmesidir (öldürülmesidir).” Bu, tamamen doğru bir tespittir ve tarihte ortaya çıkmış tüm ilahi dinler ve insani ekoller, bunu onaylamaktadır. Dolayısıyla insanların hayattan çıkış kapısı tamamen kapalıdır ve hiç kimsenin bir insanı hayat kapısından çıkarmaya hakkı olmadığı gibi, küçücük bir yaralamayla da olsa bir insanı o yaranın ölçüsünde hayat kapısından çıkmaya yakınlaştırmaya da hakkı yoktur.

İlahi dinler ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak ilahi dinlere uyan diğer ekoller, kanunsuz olarak hayat kapısından çıkmanın yasaklığına uygun olarak, hayat sahasına giriş kapısının da saygın ve kanuna tabi olduğunu kabul eder ve bu hassas kapının kanunsuz olarak açılmaması, sadece şehvetlerin tatmin aracı olarak telakki edilmemesi ve bazı insanların kanuni bir cevaz olmadan ve günümüz deyimiyle giriş kartı olmadan anlamlı varlık sahasına girmemesi gerektiğine inanırlar.

Ancak fikir adamı ve filozof jestiyle hayat kapısından girmek için hiçbir kanun tanımayan ve cinsel içgüdünün tatmini için hayat giriş kapısıyla oynamayı caiz gören kimseler şunu anlamıyorlar ki: Eğer onlara, “Hayata giriş kapısı için hiçbir kanun tanımayan sizler, hangi delile dayanarak adam öldürmenin yasak olduğunu ve hiçbir kimseyi -küçük bir yaralamayla da olsa- hayattan çıkış kapısına yakınlaştırmamak gerektiğini savunabilirsiniz? Bu, açık bir çelişki değil mi? Bu çelişki, insan toplumlarının tüm hukuki, ahlaki ve hatta siyasi kültürlerinin temelsizliğini ispat etmiyor mu? Evet, “Her türlü zevkin tatmini için kanunsuz olarak hayata giriş caiz ise, güce tapma zevkini tatmin için insanları hayattan çıkış kapısından dışarı çıkarmak neden yasak olsun?” sorusuna ikna edici bir cevap veremeyen hukuki veya ahlaki bir kültürün kesinlikle sağlam bir temeli olamaz. Bu nedenle İslam, zina eden erkekler ve kadınların kulağını çekmek ve nihilizmin temelini oluşturan bu iğrenç işi önlemek için hayat, haysiyet ve öğretim-eğitim haklarını ellerinden almadan gayrimeşru yolla dünyaya gelen çocukları bazı sosyal imtiyazlardan mahrum ediyor.

İslam İnsan Hakları

Madde 12

a) İlim öğrenmek, gücü yeten herkese farzdır. Devlet ve toplum, insanların öğretimden sorumludur. Buna göre, öğretim yolları ve araçlarını temin etmek, devlete, topluma ve gücü yeten her bireye farzdır. Yine, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak, İslam dinini ve varlık âleminin hakikatlerini tanıttacak ve insanlığın yararına o hakikatlerde makul tasarruflarda bulunmaya olanak verecek şekilde öğretim ve eğitim çeşitliliğini garanti etmek, devlete, topluma ve gücü yeten her bireye farzdır. Bu hakka “insanın akıl ve fikrinin doğru yönlendirilmesi hakkı” denir.

b) Her insan, aileden tutun, okul, üniversite, medya ve saireye kadar çeşitli eğitim ve yönlendirme kuruluşları üzerinde, kendisini dünyevi ve dinî olgunluklar yönünde eğitmeleri hakkına sahiptir. Bu eğitim, insanın kişiliğini geliştirecek, Allah'a olan imanını ve haklar ve yükümlülüklerle olan saygısını güçlendirip kâmil edecek derecede uyumlu ve geliştirmeye yönelik olmalıdır. Öğretim ve eğitim hakkının uygulanmasının, diğer dört temel hakka (hayat hakkı, haysiyet hakkı, sorumlu hürriyet hakkı ve eşitlik hakkı) yönelik bilinci de güçlendireceği kesindir. Bu hakka "yönlendirici eğitim hakkı" veya "eğitimsel yönlendirme" denir.

Madde 13

a) İyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak, gücü yeten herkese farzdır; ister devlet olsun, ister toplum olsun, isterse üstesinden gelebilecek bir birey olsun. Bu yükümlülük, gücü yetmek ve iyiliği ve marufu bilmek şartına ilave olarak, etkili olma ihtimali şartına bağlıdır. Bu yükümlülük, gücü olması hasebiyle ve sosyal hayatın düzeni göz önünde bulundurularak öncelikle devletin üzerindedir. Devletin bu görevi yerine getirmemesi durumunda, toplum ve bu yükümlülüğü yerine getirebilecek güçte olan herkesin bu yükümlülüğü yerine getirmesi gerekir. Ayrıca, her insan, bu yükümlülüğü yerine getirmede başka bireyler ve gruplarla işbirliği yapabilir. Bu işbirliğinde İslam şeriatına tam uygunluk zorunludur. Bazı kişiler veya grupların bu yükümlülüğü yerine getirmeyi üstlenmesi durumunda, toplum ve devletin onlara yardım etmesi farzdır.

b) Tebliğ, toplum için hayati bir zorunluluktur. Tebliğ hakkını istismar etmek ve kötüye kullanmak haramdır. Aynı şekilde, medya ve diğer yerlerde kutsallara ve peygamberlerin saygınlığına hakaret etmek haramdır. Aynı şekilde, değerlere halel

getiren, toplumun dağılıp parçalanmasına sebep olan, topluma zarar veren veya toplumun inançlarını sarsan her iş haramdır.

c) Toplumda etnik ve dinî kinleri uyandırmak ve körüklemek ve ırk ayrımı ve ayrıcalığına yol açacak olan bir girişimde bulunmak caiz değildir.⁽¹⁾

Açıklama: Tahran İslam Konferansı'nda 23. maddenin "a" fıkrası şöyle idi: "Her insan, iyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak hakkına sahiptir. Herkes, bu hakkı uygulamada başka bireyler ve gruplarla işbirliği yapabilir. Bu hakların tümünde İslam şeriatına uygunluk şarttır. Devlet ve toplumun bu haklar ve yükümlülükleri uygulamada gerekli desteği vermeleri gerekir."

Bu fıkra, Kahire Konferansı'nda şu şekilde değiştirilmiştir: "Her insan, tek başına ve başkalarıyla işbirliği yaparak, başkalarının hakları ve yükümlülüklerine saygı göstererek, toplumda kararlaştırılmış yasal düzenlere uyarak ve İslam şeriatı çerçevesinde iyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmak hakkına sahiptir."

Bu değişiklik, ne yazık ki, iyiliğe davet, marufu (iyiliği) emretmek ve münkerden (kötülükten) sakındırmakla ilgili İslami hak ve yükümlülüğü belirsizliğe sokmuştur. Zira bu değişiklikte, başkalarının hakları ve yükümlülükleri ve toplumda kararlaştırılmış yasal düzenlerin İslam şeriatına aykırı olması durumunda ne yapılacağına dair bir açıklama yapılmamıştır. Öyle anlaşılıyor ki, İslam İnsan Hakları hususunda söylediğimiz gibi, Kahire Konferansı'nda, "İslam şeriatı çerçevesinde" ifadesi, İslam toplumlarının kendini kaybetmiş yöneticilerinin

1- Tahran İslam Konferansı Beyannamesi'nde 13. maddenin "a", "b", "c" ve "d" fıkraları vardı; "a" fıkrası, sorumlu hürriyet hakkıyla uygun olduğu için, biz onu o hak ile ilgili olan maddede getirdik.

asıl maksatlarını kamufle etmek için getirilmiştir. Zira onlar görmüşler ki, eğer mezkûr maddede bu ifadeyi getirmezlerse, İslam toplumlarının insanları, “Günümüz İslam toplumlarındaki kararlaştırılmış yasal düzenler, birçok konuda İslam hükümlerine ters düşmektedir” diye itiraz edeceklerdir. Bunlar, “İslam şeriatı çerçevesinde” kaydını koymakla İslam toplumlarının gerçek ve inançlı fakihleri ve hukukçularını ve halkı kandırabileceklerini zannetmişler! Oysa bu kamuflej, İslam toplumlarındaki kararlaştırılmış düzenler ile İslam hükümleri arasındaki karşıtlığı gizleyemeyecek kadar incedir.

Batı İnsan Hakları

Madde 26

1- Her şahsın öğrenim hakkı vardır. Öğrenim hiç olmazsa ilk ve temel safhalarında parasızdır. İlköğretim mecburidir. Teknik ve mesleki öğretimden herkes istifade edebilmelidir. Yüksek öğretim, liyakatlerine göre herkese tam eşitlikle açık olmalıdır.

2- Öğretim insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan haklarıyla ana hürriyetlerine saygının kuvvetlenmesini hedef almalıdır. Öğretim bütün milletler, ırk ve din grupları arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu teşvik etmeli ve Birleşmiş Milletler’in barışın idamesi yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir.

3- Ana baba, çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmek hakkını öncelikle haizdirler.

Ortak Noktalar

1- Öğretim ve eğitim genel ilkesi, her iki (İslam ve Batı) hukuk düzeninin kabul ettiği ortak hususlardandır.

2- İslam ve Batı kültüründe insani gelişimin manasının -birkaç ortak noktası olmasına rağmen- önemli farklılıkları olduğu hâlde, öğretim ve eğitimin insani gelişimi sağlamak için yönlendirilmesi, her iki hukuk düzeninin ortak noktalarındandır.

3- İnsanların öğretim ve eğitimiyle ilgili maddeleri, “İslam açısından öğretim ve eğitim ve felsefesi” ile ilgili bahislerde hatırlatmışız; insanların hakları ve hürriyetlerine saygılı olmak, gelişimsel anlaşmalar vs. gibi. Daha genel bir ifadeyle: İslam açısından öğretim ve eğitimin çok önemli maddelerinden biri, yüce insani ahlak konusudur ki, onun yüce ilkeleri İslam dinince belirlenmiş ve Batı İnsan Hakları’nda öğretim ve eğitim maddeleri olarak geçen her şey, insanların hedefli hayatını temin ettiği ve bireysel ve toplumsal boyutta ilişkileri düzenlediği ölçüde ciddi olarak emredilmiştir.

4- Anne ve babanın çocuklarına verilecek eğitim türünü seçmekte başkalarından öncelikli olmaları ilkesi, her iki hukuk düzeninin ortak noktasıdır. Sadece İslam İnsan Hakları’nda, ahlaki ve dinî değerler göz önünde bulundurularak çocukların genel maslahatının gözetilmesi şartına bağlıdır ki, farklılıklar bahsinde buna değineceğiz.

5- İnsanı haysiyetli ve şerefli bir yaşama hazırlayan öğretim ve eğitimler, tüm insanların hakkıdır.

Farklılıklar

1- Öğretim ve eğitim konularında İslam İnsan Hakları’nı Batı İnsan Hakları’ndan ayıran İslam’a özgü ilk konu, gücü yeten herkese öğretim ve eğitim hakkında yönelttiği, yükümlülük getiren farzluk hükmüdür. Bu, İslam İnsan Hakları’nda var olan büyük bir imtiyazdır. Oysa Batı İnsan Hakları, sadece ilköğretim dönemini önemsemekte ve ilköğretim eğitimini

gerekli saymaktadır. Zira İslam, tüm insanlar için yakışan ve haysiyetli bir hayat istemektedir. Açıktır ki, bir miktarı tüm zamanlarda gerekli olan, diğer bir miktarı ise bazı zamanlara mahsus olan maddeler hakkında sağlıklı bir öğretim ve eğitim olmadan hiçbir insan yakışan ve haysiyetli bir hayata sahip olamaz.

2- İslam'da çocukların eğitim türünü seçme hakkı, çocukların maslahatının gözetilmesinin gerekliliği dikkate alınarak ahlaki değerler ve İslam'ın fitri hükümlerle uygunluk şartına bağlanmıştır. Oysa Batı İnsan Hakları'nda bu şart yoktur. Batı İnsan Hakları'nın insanların genelde çocuklarının iyiliğini isteyen genel anlayışına güvendiği söylenebilir. Ancak bildiğimiz gibi, hukuki kavramlar ve önermelerin sözcükleri ne kadar sarih ve kastedilen manaya yüklü olursa, o kadar iyidir.

3- Eğer bir çocuğun anne ve babası olmazsa, öğretim ve eğitim türünü seçme hakkı, çocuğun şer'i velisinden (babasından) sonra yasal velayeti olan kimselere yetişir; babanın babası vs. gibi.

Batı İnsan Hakları'nda akrabalar için böyle bir yetki belirtilmemiştir. Bu yetkinin imtiyazı, akrabalar ağacının dallarının **genel hayat ağacının köküne** bağlı olduğunu gösteren birbirine bağlılığıdır. Bu bağlılığın en önemli sonucu, asrımızın "insanların birbirlerine yabancılaşması hastalığı" olarak adlandırılan hastalığından kurtulmasıdır. Ki bu hastalık, zamanla "insanın kendisine yabancılaşması" adında daha kötü bir hastalığa yol açmaktadır.

4- İslam ve Batı İnsan Hakları sistemi arasında var olan en temel farklılıklardan biri, çocukların manevi ve ruhsal yönünü ilgilendiren çok önemli bir maddedir. Batı İnsan Hakları maddelerinde bu madde görmezden gelinmiştir. Öğretim ve

eğitim bahislerinde gördüğümüz gibi, insanların manevilik hakkı gözetilmeden ve ruhsal yönlerine önem verilmeden insanlar için hazırlanan tüm hakların, bilinçsiz bir mekanik hayat sağlamaktan başka bir sonucu olmayacaktır.

5- Hayırlara, kemallere ve yüce insani ahlaka davet, İslam toplumunda insanların çok önemli haklarından biridir. Bu hak, onu hayata geçirmeye gücü yeten herkesi kapsadığı gibi, hayırları ve kemalleri öğrenmek, kabul etmek ve onlarla amel etmek ve yüce insani ahlakla donanmak da gücü yeten tüm insanları kapsamaktadır. Maalesef Batı İnsan Hakları sisteminde insanın bu yönü yeterince dikkate alınmamıştır.

6- Bugün dünyanın her tarafında gündemde olan tebliğ ve kitle iletişim araçları (medya) konusuna İslam İnsan Hakları'nda özel bir önem verilmiştir. Bugün bir yandan hayatın mekanik olması, diğer yandan hayatın çeşitli düzeylerinin boyutlarının genişlemiş olması, olayları düşünme ve takip etme fırsatı vermemektedir. Dolayısıyla "İnsanların olaylar ve gerçeklerden haberdar olmasının tek yolu, propagandalar ve kitle iletişim araçlarıdır" diyebiliriz. Bildiğimiz gibi, en yaygın, en derin ve en kapsamlı propaganda ve haberleşme araçları, yararcılık, hazcılık ve bencillikten başka amaçları olmayan güçlerin elindedir. Bu nedenle İslam hukuku, bu fenomene (propaganda ve medya) büyük önem vermiş ve toplumu bozma, kutsallara saldırma ve etnik kinleri ve bağnazlıkları körükleme yollarında ondan yararlanmayı şiddetle haram kılmıştır.

(4)

SORUMLU HÜRRİYET İLKESİ

Muhteşem varlık atölyesini yaratan Allah, yetkin hikmeti gereği insanların içerisinde yasal bir zincir yerleştirmiş ve eğer insani kişiliklerinin özgürlüğünü istiyorlarsa, o zinciri en bariz özelliği bencillik olan “hayvani benlik”lerine vurmalarını istemiştir ki, böylece hayvani benliğin azgınlıkları gemlenerek insani kişiliğin faaliyeti için zemin hazırlanmış olsun. Fakat eğer “hayvani benlik”lerinin özgürlüğünü ve bencilliklerini istiyorlarsa, o zinciri insani kişiliklerine vurmalarını istemiştir ki, böylece hayvani benliğin mutlak egemenliği ve bencillikleri için alan açılmış olsun.

İnsan hayatının en yüce hedefi, bu büyük atölyede onun canının olgunlaşmasıdır. Bu olgunlaşma sürecinde o hedefe ulaşmak için en temel araç, insanın kişiliğinin özgürlüğüdür.

Özgürlüğü hayatının ideali olarak telakki eden ve “Senin düşüncelerine katılmıyorum ama, düşüncelerini özgürce ifade edebilmem için hayatımı bile verebilirim”!!⁽¹⁾ diyen kimse, ne özgürlüğün anlamını anlamış, ne hayatın anlamını anlamış, ne de araç ile hedefi birbirinden ayırabilmiştir.

1- Ünlü Fransız düşünür Voltaire’e izafe edilen bir söz.

Özgürlük, Özgürlüğün Çeşitleri ve Seçmenin Anlamı

Ey özgürlük, kelimen kelimelerin en mutlusunu, anlamın ise anlamların en sefilidir! Ey özgürlük, senin adına insanların elleri ve ayaklarına ne ağır zincirler vurulmuştur!

Hayat hakkı ve haysiyet hakkı bahsinin mukaddimesinde hayatın ve haysiyetin anlamını incelediğimiz gibi, hürriyet hakkını incelemek ve araştırmak için de önce mümkün olduğu ölçüde hürriyetin anlamına dikkat etmeliyiz.

Özgürlük nedir? Özgürlüğün tavsifi ve tarifine ilişkin şimdiye kadar çok söz söylenmiştir. Bunların bir kısmı, sadece bu hakikat ile ilgili ilkel hissi beyan etmekte, bir kısmı ise, bir hadde kadar bu hakikate yaklaşmaktadır. Örneğin, bazıları diyorlar ki: “Özgürlük, yani ben bu işi veya o işi seçebilirim”.

Görüldüğü gibi bu tarif, çok farklı dereceleriyle birlikte özgürlüğün hakikatini açıklayamayacak olan çok yüzeysel bir histir.

Özgürlüğü tarif veya tavsif etmek için üç kavramı, yani “serbestlik”, “özgürlük” ve “ihtiyar (seçim)” kavramlarını incelememiz gerekir. Yazdığım kitapların bazı bahislerinde bu incelemeyi yapmış olmakla birlikte, bu bahiste bu üç kavrama dikkat edilmesinin büyük önemi olduğu için okurlarımı o kitaplara irca etmeyip, burada kısa bir açıklama yapacağım:

1- Serbestlik

Serbestlik, bir veya birkaç konuda iradenin akış yolunun kapanmasına neden olan bağ, zincir veya başka bir faktörü ortadan kaldırmaktan ibarettir. Örneğin, bir yerde veya bir şehirde ikamet etmeye mahkûm edilen ve o şehrin yargı alanı dışına çıkmaması gereken bir kişiyi düşünün. Bu yasaklılık

kalktığı zaman o kişi serbest kalır. Bununla birlikte, özgürlüğünü elinden alan başka mecburiyetler ve yasaklılıklar olabilir.

Kısaca; serbestlik, iradenin akışını engelleyen bağın nispi olarak çözümlenmesidir. Bu yüzden hiçbir serbestlik hâli, bağın çözümlenmesinden sonraki durumu açıklamaz.

2- Özgürlük

Özgürlüğü tanımak için iki önemli derecesini ele alıyoruz:

a) Sırf Doğal Özgürlük: “Hedef” olarak belirlenen şeylerin arasından bir hedefi veya “araç” olarak algılanan şeylerin arasından bir aracı seçebilme gücünden ibarettir. Özgürlüğün birinci derecesi için söylediğimiz manayı göz önünde bulundurarak, özgürlüğün bu derecesi, iradenin akışı önündeki bağ ve engeli kaldırmaktan ibaret olan serbestlikten daha ötede ve daha üsttedir.

b) Yükseltilmiş Özgürlük: Kişiliğin işin artı ve eksi iki ucuna gözetimi ve denetiminden ibarettir. Bu tanım göz önünde bulundurularak, kişiliğin iş üzerindeki gözetim ve denetimi ne kadar fazla olursa, insanın o işteki özgürlüğü o kadar fazla olacaktır. Aksine, kişiliğin iş üzerindeki gözetim ve denetimi ne kadar azalır, insanın o işteki özgürlüğü o ölçüde azalacaktır. Açıktır ki, insan ancak sözü edilen gözetim ve denetim hâletinde sayısız gerçeklerin arasından hedefleri ve araçları seçebilir ve seçilen hedef veya aracı gerçekleştirmek için iradesini işletebilir. Söz konusu iki fenomen (kişiliğin gözetim ve denetimi) ne kadar işin veya işin terkinin uzantısında devam ederse, özgürlük de o ölçüde devam eder. Özgürlüğün bu derecesi, serbestlik hâletine kıyasla çok farklıdır. Zira insan, özgürlüğün bu kademesinde, işin veya işin terkinin iki artı ve eksi ucuna yönelik gücünü kullanmada kişiliğinden yararlanır.

3- İhtiyar (Seçim)

Özgürlük için yaptığımız tanımı, “hayrı amaçlayarak” iş veya işin terkinde “yakışan” kaydını eklemekle “ihtiyar” için de yapabiliriz. Buna göre ihtiyarı (seçimi) şöyle tanımlayabiliriz: Kişiliğin hayrı amaçlayarak yakışan işin veya terkinin iki artı ve eksi ucuna gözetim ve denetimini uygulamasıdır.

Özgürlük ve İhtiyar (Seçim) Arasındaki Farklar

a) “Yakışan” ve “hayır amaçlayan” kayıtları, özgürlüğü ihtiyardan ayırıyor. Zira sade özgürlüğün, özgürce yapılan işin yakışan bir iş mi, yakışmayan bir iş mi olduğuyla, keza hayır amacıyla mı, başka bir amaçla mı yapıldığıyla işi olmaz. Hâlbuki sözü edilen iki kayıtle birlikte ihtiyar (seçim), özgürlüğü yönlendirmek ve hayrı amaçlayarak o yakışan işten yararlanmaktan ibarettir.

b) Kişiliğin işin artı ve eksi iki ucuna gözetimi ve denetiminden ibaret olan özgürlük, kendiliğinde zevk vericidir. Zira özgürlük hissi, daima insan hayatının matlubu olan iki konunun ürünüdür: Bir; iradenin akışı yolunda bağ ve zincirin olmayışı. İki; sayısız gerçeklerin arasından hedefleri ve araçları seçebilme gücüne sahip olma duygusu. Böyle bir duygu, hayat duygusu gibi bir duygudur ki, insanda en zevk verici hâleti meydana getirir. Bu yüzden, “Özgürlük duygusu olmadan hayat eksiktir” diyoruz. Oysa ihtiyar (seçim), doğal hayatın zevki peşinde olmadığı gibi, ihtiyar hâlinde yakışır ve hayrı amaçlıyor olma kaydı göz önünde bulundurularak yapılan veya terk edilen bir iş, meşakkatli ve doğal bakımdan nahoş bile olabilir. Evet, kişisel menfaat düşünülmeden hayrı amaçlayarak yerine getirilen yükümlülük, asla doğal zevklerle kıyas edilemeyecek makul zevk ve yüce neşeye neden olur. Hatta yetkin insanlar için bu makul zevk ve yüce neşe

bile, yükümlülüğü yerine getirme değeri olarak söz konusu değildir.

c) Hayır amacıyla yakışan bir işi yapabilen ya da yakışan şekilde bir işten sakınabilen bir insanın iradesi, kararı ve girişi mi, yüce değerler bölgesine girer. Oysa sade özgürlükle bir işi yapan veya bir işi yapmaktan sakınan kimse, sadece kendi doğal hayatı için doğal bir imtiyaz elde etmiş olur. Dolayısıyla onun irade, karar, girişim ve işi yapma veya işten sakınmasından hiçbirisi, yüce değerler bölgesine girmez.⁽¹⁾

Özgürlük Hakkı ve İhtiyar (Seçim) Hakkı

Aşağıda zikredeceğimiz iki önemli şartla, her iki derecedeki özgürlük, insan beyni ve ruhunun çiçeklenmesinin en muhteşem araçlarından olabilir. Sadece birinci derecedeki özgürlükten daha yukarı bir aşamada yer alan ikinci derecedeki özgürlük, daha üstün ve insan beyni ve ruhunun çiçeklenmesi için daha uygun ve daha yakındır:

Birinci Şart: Özgürlükten yararlanmada ciddi biçimde gözeltmesi gereken bu şart şudur: İster sırf doğal özgürlük anla-

1- Bu tartışmalardan, insani bilimler alanındaki bazı Batılı düşünürlerin “İnsanın özgürlük hakkına sahip olması, insanın insan ile ilişkisi temeline değil, insanın insandan ayrılık temeline dayanmaktadır” şeklindeki teorilerinin sırf doğal özgürlük temeline dayandığı ortaya çıkmaktadır. Zira insanların çakışması ve karşıtlaşmasına yol açan, bu tür özgürlüktür. Başka bir ifadeyle: Çakışmaya yol açan ve tüm insanların özgürlüğüne halel veren, bu sırf doğal özgürlüktür. Bilimsel terimle de: Bu özgürlüğün varlığı, yokluğunu gerektirmektedir. Buna göre insanların özgürlük hakkı, insanların yüce birliklerinin anlaşılmasından sonra insanın içinde meydana gelen en iyiyi seçme anlamındaki özgürlüğü değil, insanların isteklerinin sonuçlarının birbiriyle uyumsuzluğu ve birbirinden farklılığı anlamına gelen sırf doğal özgürlüğü kısıtlama temeline dayanmaktadır.

mındaki (birinci derece), ister yükseltilmiş özgürlük anlamındaki (ikinci derece) özgürlük, akıl, fikir ve halis vicdan aracılığıyla insanın ihtiyarına (seçimine) ve evrimsel oluşlarına doğru hareket etmesine engel olmamalıdır. Yani, zevk verici özgürlük duygusu, bizi varoluşumuzun hikmetinden gaflete düşürmemeli ve makul hayat yolunda bizim için gerekli ve iyi olan şeyleri görmezden gelmemize sebep olmamalıdır.

İkinci Şart: Hiçbir merhalede özgürlük, başkalarına rahatsızlık vermeden beyin ve ruhun çiçeklenmesi için işe koyulan sırf doğal özgürlüğe, yükseltilmiş özgürlüğe ve başkalarının ihtiyarına (seçimine) hanel vermemelidir. Her insan, özgürlük ve özgürlüğün meziyeti hakkında tefekkür ederek beyinsel ve ruhsal kabiliyetlerini çiçeklendirmek için çaba göstermelidir ki, özgürlüğü sırf doğal merhaleden kişiliğin işin veya işten sakınmanın iki artı ve eksi ucuna gözetimi ve denetiminden ibaret olan daha yüksek merhaleye ve yükseltilmiş dereceye ulaştırabilsin. Hatta bu merhalede de durmamalı ve bu özgürlüğü makul hayat yolunda makul özgürlük diyebileceğimiz daha yüksek bir aşama olan ihtiyar (seçim) merhalesine ulaştırmalıdır.

“Özgürlük” ve “ihtiyar (seçim)” ile ilgili açıklamamızla, her insanın zikredilen iki şarta riayet ederek en yüksek derecede özgürlük ve ihtiyara sahip olması gerekmektedir. Bu hak da, hayat hakkı ve haysiyet hakkı gibi Allah’ın kullarına lütfettiği inayetlerindedir. Buna göre hayat, haysiyet ve hürriyet hakkıyla çakışmak, aslında Allah’ın yetkin iradesine karşı gelmektir.

Tekrar şu çok önemli önermeyi üstelemek istiyorum: Eğer bir insan hayat ve haysiyet hakkını kötüye kullanır ve başkalarının Allah vergisi hayat ve haysiyetine zarar verirse, o insanın hayat ve haysiyet hakkı yoktur. Aynı şekilde, eğer bir insanın

özgürlüğü -hangi derecede olursa olsun- başkalarının hayatı, haysiyeti ve makul özgürlüğüne hanel getirir ve kendi makul hayatına ters düşerse, böyle bir özgürlük hakkı da yoktur.

İhtiyar (Seçim) Hakkı

İnsanın gelişme ve olgunlaşmasının özgür çabayla mümkün olacağına inanan tüm ilahi ekoller ve tüm semavi dinler perspektifinden, özellikle de İslam perspektifinden ihtiyar hakkı, sadece sabit bir hak olmayıp, sözü edilen tüm perspektiflerin asıl amacı, insanın yücelip ilerleyerek ihtiyar gücüne nail olması ve hayrı amaçlayarak yakışan işin iki artı ve eksi ucunu gözetleyen ve denetleyen bir kişilikle hareket edip makul hayata girmesi ve Allah'ın rızası ve likası yolcusu olmasıdır.

İslam'da Özgürlük Hakkı

İslam'da özgürlük hakkı, aşağıdaki beş ekseninde incelenebilir:

- 1- İnanç özgürlüğü.
- 2- Düşünce özgürlüğü.
- 3- İfade ve tebliğ özgürlüğü.
- 4- Davranış özgürlüğü.
- 5- Her türlü kölelikten özgürlük.

1- İnanç Özgürlüğü

Bu özgürlük hakkındaki araştırma üç boyutta yapılacaktır:

Birincisi: İnançlı olmanın kendisidir. Yani, acaba insanların bu dünyada bir inanca sahip olma veya inançsız olarak yaşama özgürlüğü var mı?

Bu sorunun projelendirilmesi ve varsayımı şöyledir: Eğer insanın bir inancı olsa ya da inançsız olarak hayatını sürdürse, özgürlükten yararlanma hakkı var mıdır?

Bu sorunun cevabı şöyledir: İnsan, ya yaşadığı hayatın ideal hayat olduğuna inanır ya da yaşadığı hayatla uyum içinde olmasa da kafasında yorumladığı ve kabul ettiği bir hayata inanır. Hayat hakkındaki minimum yorum budur. Dolayısıyla insanın bu dünyada inançsız olarak yaşaması muhaldir. Hatta bu dünyada inançsız olarak yaşamak isteyen kimsenin de, bu inançsız hayat için bir dayanağı olmalıdır ki, bu dayanak inancın ta kendisidir.

Kısaca; insan, hayatının genel ilkelerinin -ne kadar açık olsalar da- gerekliliği veya yakışırılığını, “şöyle olmalıdır” veya “şöyle olması yakışır” şeklinde bir yargısı olmadan kabul edemeyeceğine göre, o ilklere inanmak zorundadır. Zira gereklilik ve yakışırılığın mahiyeti, o ikisi hakkında şüphede olmakla ya da o ikisinin hilafına bir bilince sahip olmakla bağdaşmaz.

İkincisi: Acaba insanlar ömürleri boyunca bir inancı kabul etmek, başka bir inancı terk etmek hâlinde yaşamakta özgürdürler mi? Bu soru ilk bakışta çok önemsiz gibi görünse de -zira insanlar genellikle -istisnalar hariç- inançlarını uzun süre sarsılmayacak olan sabit ilkeler temeli üzerine bina ederler ki, yeni bir inanç edinmeye ihtiyaç duymasınlar- düşünsel ve ruhsal değişimler sonucu inanç değişimi ve yenilenmesinin doğal bir şey olması hakikatini göz önünde bulundurarak, eğer bu değişimler daha yüce hakikatlere dayalı olursa, insanın ruhsal gelişimini gösterir; fakat insanı “makul hayat” yoluna sokacak olan temel inançlar, sürekli akliselim ve mantıkla mütalaa edilip güçlendirilmeli ve yeniden keşfedilmeli olmakla birlikte, asla zail olmazlar.

Üçüncüsü: İnanmak için seçilen hakikatler beş genel konuyla ilgilidir:

Birinci konu: Varlık âleminin “oldukları gibi” bazı parçalarıyla ilgili hakikatler. Varlık âleminin bütün parçaları hakkında geçerli olan bir hakikat, asla değişmeyecek olan ve inanılması gereken bir yakındır. Bu hakikat, varlık dünyasının tüm parçalarının kanuna tabi oluşudur. Şöyle ki: Şu varlık dünyasında naçiz bir parça dahi kanun dışı olamaz. Zira gerçekliği vardır ve gerçekliği olan her şey, diğer gerçekliklerle ilişkide kendini gösteren bir kanuna tabidir. Eşyada kanunun asıl menşeyinin ne olduğu hususunda ise, görüş ayrılığı vardır. Belki hiçbir sorunu olmayan görüş şudur: Kanun, varlıkların düzenli hareketinden (ilahi feyzin varlık dünyasının parçalarına akışından) soyutlanan genel bir önermedir. Kanunun akan ilahi feyizden soyutlandığına göre, varlık dünyasının parçalarından her biri, bütünsel tüm ile birlikte kendisi için belirlenen gayeye doğru hareket etmektedir.

Varlık dünyasının parçalarından soyutlanan algının niceliği ve niteliği hakkında şu hususa dikkat edilmelidir:

Bu hakikatleri tanımaktan genellikle edinilmesi gereken öğretiler, bilimsel öğretilerdir. Yani insan, her dönemde elinde olan bilimsel araçlarla bu hakikatleri tanımının peşine düşer ve nispi olarak da olsa onların hakkında bazı bilgiler edinir ve o bilgilerden yararlanır. Gerçi her bilgi, bilen kimse için o bilgi aracılığıyla keşfolan bilinene yakın etmeyi gerektirir, ama bilme araçlarının -duyular, beyin güçleri ve laboratuvarlar gibi- bilinen üzerindeki etkisi ve katkısı ve insanın gerçekler hakkında elde ettiği bilgilerden amaçladıklarının sınırlı oluşu dikkate alındığında, açıktır ki, hiçbir şey hakkındaki bilgi mutlaklık derecesine ulaşmaz. Oysa bir konu hakkındaki inanç, mutlak biçimde o konuya eğilim göstermeyi ve o konu-

nun çekim alanında yer almayı gerektirir. Öyle ki, inandığı o konunun ruhunun aktif bir parçası veya kendisinin inandığı o konunun bir parçası olmasını ister.

Öte yandan, bir şeye olan bilgi ne kadar da tam ve eksiksiz olsa, o şey hakkında yeni bir keşifle birlikte değişme ihtimali vardır. Oysa bir konu ile beyinsel ve ruhsal bir ilişki, o konu hakkında bir inancın meydana gelmesine engel olmaktadır. Dolayısıyla, varlık âleminin “oldukları gibi” bazı parçalarıyla ilgili bir hakikate olan bilgi hakkında “inanç” terimini kullanmakta bir belirsizlik vardır. Buna göre, varlık âleminin parçalarından bazı hakikatler hakkında inanç özgürlüğü -özgürlüğün varlık âleminin parçalarından bazı hakikatler hakkında bilgi sahibi olmak anlamında olduğunu dikkate alarak- tamamen mantıklı bir şeydir.

İkinci Konu: Varlığın tümü ile ilgili hakikatler. Bu konuda inanca konu olan şey, varlığın tümünün kanuni ve yüce bir hedefe doğru hareket hâlinde oluşuna veya bu dünyanın söz konusu hedefe doğru hareket hâlinde olan bir hakikatin -insan gibi- yeri oluşuna ilave olarak, birinci konu gibidir. Fakat varlığın tümü hakkında mümkün olduğu yere kadar çeşitli bilgiler elde etmek, yenilenmeye ve değişmeye açıktır.

Üçüncü Konu: “Olduğu gibi” insanın bazı parçalarıyla ilgili hakikatler. Bu konu, iki temel alana bölünür:

1- İnsanın maddi parçaları alanı: Bu parçalarla ilgili bilgiler hakkındaki inancın yenilenmesi ve değişmesi, sakıncalı olmadığı gibi, o parçaları tanıma hakkındaki bilimsel ilerlemenin de çok önemli etkenlerindendir. İnsanın maddi parçalarıyla ilgili çeşitli bilimler hususunda milyonlarca nüsha kitap yayınlanması, inançları veya bilimsel algıları bir veya birkaç dönemin bilgileri çerçevesine sınırlandırmanın doğru olma-

dığının ve insanın her an maddi dünyanın yenilikleriyle karşı karşıya olduğu gibi, her an kendi maddi boyutundan da bazı yeniliklerle karşılaşabileceğinin kanıtıdır. Buna göre, insanın maddi boyutu hakkında inanç özgürlüğü veya bilgi yenileme özgürlüğü daimî olarak sağlanmıştır.

İnançlardan Bir Özet

a) İlmî, felsefi ve insanların fitri hissi gibi deliller, Allah'ın varlığını ve varlık âlemi ve insanlarla ilişkisini ispat etmektedir. Bu bedihi varlığı inkâr edici tartışmalar, ya profesyonel lafazanlıklar türündendir, ya kendini büyük görmedendir, ya taklidî yansımaldandır, ya da “Eğer bir Tanrı olsaydı, dünyayı benim isteklerim doğrultusunda yaratması ve yönetmesi gerekirdi” (!!!) şeklindeki inançtandır. Varlık biliminin ve bu dünyada yaşamanın tüm problemleri hakkında, Allah'ın varlığına inanmaktan daha mantıklı, daha ikna edici ve yerine geçebilecek hiçbir inanç yoktur. Allah inancı olmadan varlık için hiçbir hikmet ve mantık varsayılmaz. Allah inancı olmadan bu dünyadaki yaşam ve insani normatif ilkeler için hiçbir hedef ve felsefe bulunamaz. İnsanoğlunun tarih boyunca bu en asil hissi görmezden gelemeyişinin, bilakis yüzyıllar ve asırlar geçtikçe Allah'ın varlığını ispat için daha açık deliller getirmesinin ve içlerindeki bu hisse aldırmayanların daha derin bir kaygıyı dile getirmelerinin nedeni budur. “Tevhid” ilkesi budur işte.

b ve c) Tüm halklar ve milletlerin tarihinin tanıklığıyla insanoğlu, peygamberlere inen vahiy aracılığıyla Allah'a bağımlı olmadan kendi akli ve idrakiyle günden güne artan sıkıntılara duçar olmuştur. Şöyle ki: İnsanoğlu, peygamberlerin ve onlardan sonraki -onların halifeleri olan- önderlerin yol göstermeleri olmadan, nispi olarak da olsa, mutluluğunu elde etmeyi başaramamıştır. İnsanoğlunun yüzyıllar ve asırlar geç-

tikçe daha iyi araçlar elde etme yolunda bazı adımlar atmasına rağmen, ideali olan mutluluğuna ulaşamadığı gibi, hatta hiçbir sorununu çözemediği ve sorunlarına başka sorunlar da eklediği gözlemlenebilir bir gerçektir. Uyuşturulanların hissedemediği bu nikbet, bazı hoş giden ve teselli veren terimlerle gizlenilebilecek bir şey değildir. Bu köklü inanç da değişebilir değildir. “Nübüvvet” ve “imamet” inancı denen iki ilke de budur.

d) “Mead (ahiret)” ve “sonsuzluk” inancını bir beyit şiirde mütalaa etmek isterseniz, aşağıdaki beytin içeriğine dikkat ediniz. Bu beyit, sizi sözü edilen inancı ispat için çeşitli deliller getirmek mecburiyetinden kurtarır:

Zaman, felek ve yıldızlar, tümüyle bir oyundur, eğer bu uzun gününün bir yarını yoksa. (Nasır Hüsrev)

Eğer bir kimse, zaman, felek ve tüm parçacıkları parlak düzenin mazharı olan evrenin bir oyundan öte olmadığına inanırsa, böyle bir kimse, kendi duyuları ve akıyla mücadeleye kalktığı için, bizim ona söyleyecek bir sözümüz olmaz. Ona, sadece önce kendisiyle mücadele etme hastalığını tedavi etmesini, daha sonra akli tartışmalara girmesini önerebiliriz. Eğer bir kimse, parlak düzenin mazharı olan varlığın kanuni ve ciddi bir gerçeklik olduğuna inanırsa, bu kimsenin sonsuzluk ve ahirete inanmaması ya da bir gün ona inanıp da başka bir gün doğru bir mantığa dayanarak bu inancını kaybetmesi ve yerine ona ters bir inanç oturtması muhaldir. Bu da “mead (ahiret)” ilkesidir.

e) Varlık dünyasını (evreni) yaratanın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığına ve her şeyi bildiğine inanmak, işinde ilim ve hikmete aykırılık ve tutkunun hiçbir dahli olmayan Allah’ın adaleatine inanmayı gerektirir. Bu inanç da asla değişebilir değildir. Bu da “ilahi adalet” ilkesidir.

Elbette bu sabit ve değişmez inançları ve onların gerekleri ve sonuçlarını ispat edici yolların teşhisi noktasında, araştırma, yenilenme ve daha aşağı düzeydeki inançlardan daha yukarı düzeydeki inançlara geçiş yapmak, sakıncalı olmadığı gibi, imkânı olması hâlinde dinamikliğin, içsel yenilikçiliğin ve fikirler ve davranışların tazeliği ve parlaklığının gereklerindedir de. **“Allah’a giden yollar, yaratılanların nefesleri sayıncadır”**⁽¹⁾ cümlesi, manevi kemalleri bulmada düşüncenin çokluğu, çeşitliliği ve sürekli yenilenirliğinin ispatının açık delillerindedir.

Kehf Suresi’nin 109. ayeti, Allah’ın varlık âleminde tecelli eden fiilleri ve azametleri hakkında yeni düşünceler ve sürekli araştırmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır:

De ki: “Eğer Rabbimin kelimelerini (dilemeleri ve fiillerini) yazmak için deniz mürekkep olsa, onun gibi başka bir denizi ona destek getirsek bile, Rabbimin kelimeleri sona ermeden önce deniz biter.”

Yine, Lokman Suresi’nin 27. ayetinde şöyle denmektedir:

Eğer yeryüzünde olan tüm ağaçlar kalem olsa, deniz de mürekkep olsa ve yedi deniz ona eklense, yine Allah’ın kelimeleri sona ermez. Şüphesiz, Allah mutlak üstündür, hikmet sahibidir.

Büyük ediplerden bazı zekilerin şöyle demeleri boşuna değildir:

İlahî! Senin kapında oturanlar için her demde bir âlem var. Aşkın yolunda yürüyenler her dem bir âlemdeler. (Hacu-yi Kirmani)

1- Biharu'l-Envar, c. 94, s.111.

Bir başkası şöyle der:

Yüzünün cilvesini gördüğüm her bakışında, daha önce gördüğümde daha güzel görürüm onu.

Üçüncü birisi şöyle der:

Senin sahip olduğun o eski tanrıdan bizarım. Benim her an bambaşka yeni bir tanrım var.

Maksat, kesinlikle Yüce Allah'ın değişmesi ve yenilenmesi değildir. Çünkü O, hareket, değişim ve yenilenmenin ötesindedir. Maksat, ilahi kelimeler ve ayetlere dönük içsel bakış ve gözlemlerin değişimi ve yenilenmesidir. Açıktır ki, ilahi kelimeler ve ayetler hakkındaki bilgi ve marifetin artması, inancı yüceltmede, akla daha yatkın kılmada ve gerçeklere yakınlaştırmada etkilidir.

2- İnsanın maddi olmayan güçleri, kabiliyetleri ve faaliyetleri alanı. Bu alanda, cüzi münakaşalar ve profesyonel terim üretmelerin bırakılmasıyla belki fikir adamlarının tamamına yakınının kabul edebileceği -aşağıdaki gibi- konulara her zaman inanmak zaruridir:

- Akliselimin hüccet oluşuna inanmak.
- İnsanı herhangi bir karşılık ve ödül beklemeden görev ve yükümlülüğünü yerine getirmeye sevk eden en temel itici olan halis ahlaki vicdanın algısına inanmak.
- Daha sonralar hayatın idamesinde ya güçlendirilip insanın gelişmesi ve olgunlaşmasını sağlayacak ya da bastırılıp insanın içinden toparlanacak olan temiz fitrata inanmak; tıpkı ya güçlendirilip yararlanılarak insanın gelişmesi ve olgunlaşmasını sağlayacak ya da bastırılıp etkisizleştirilecek olan önceki iki güç (akliselim ve halis ahlaki vicdan) gibi.

- Pozitif güçlerle, özellikle de aklîselim ve halis ahlaki vicdanla birlikte hareket etmesi hâlinde insanı gelişme ve olgunlaşmanın yüksek aşamalarına taşıyacak olan öz, kişilik ve ben'in varlığına inanmak.

- "Ben kimim?", "Nereden gelmişim?", "Ne için gelmişim?" ve "Nereye gidiyorum?" şeklindeki dört sorunun cevabını bulmak için içsel çabanın çok asil olduğuna ve bu sorulara doğru cevap vermeden insanın hayatının hiçbir şekilde açıklanabilir ve yorumlanabilir olmadığına inanmak. "Ben kimim? Nereden gelmişim? Ne için gelmişim? Nereye gidiyorum?" konusu hakkında, "**Şüphesiz, biz Allah'a aidiz ve şüphesiz, biz O'na döneceğiz.**"⁽¹⁾ ifadesinde kendini gösteren içsel çabadan kaynaklanan inanç, değişikliğin olamayacağı en doğal inançtır. O iki inanca (1- Dört sorunun cevabını bulmak için içsel çaba, 2- Bu sorulara cevap vermeden insanın hayatının açıklanabilir ve yorumlanabilir olmayışı) ve o iki inancın sonuçlarına ulaşma yolunda sürekli bir araştırma içinde olmak için meydan açıktır ve bu iki inancın konusuna riayet edilmesi hâlinde hiçbir sınırlılık görülmemektedir.

Dördüncü Konu: İnsanın "olduğu gibi" tüm mevcudiyetiyle ilgili hakikatler. Bu hakikatlerin -ister bireysel hâlette, ister toplumsal hâlette-, insanın zaman vetiresinde (geçmiş, hâl ve gelecek) yer almasının ve insanın varlık dünyasıyla ilişkisinde ahlakını ve içini kötülüklerden arındırıp ruhsal durumunu düzelterek gelişebilir ve yükselebilir bir varlık olduğuna inanmanın çok asil ve sağlam kökeni vardır ve insanlık tarihi boyunca, müşahedeler bu kökenin gerçekliğinin en açık kanıtlarından biridir. İnsanın gelişmesi ve yükselmesi, hem bireysel hâletinde, hem de toplumsal hareketleri ve fenomenlerinde mümkündür. Biz tarih koridorunda peygam-

1- Bakara Suresi, ayet 156.

berler, vasiler, veliler, gerçek bilgiler ve onların takipçilerinin ruhsal yükselişlerine tanık olduğumuz gibi, toplumsal hareketler ve fenomenlerden de insanlığa nasip olan yükselişleri de görmüşüz.

Büyük insanbilimci Müminlerin Emiri Hz. Ali'nin (a.s), hakkında, **“Sen kendini küçük bir cisim mi sanıyorsun? Oysa en büyük âlem sende saklıdır.”** buyurduğu insan azametinde bir varlık, tabiat âleminde doğal etkileşimden daha üstün bir hedef olmadan meydana gelmiş olamaz. Görüş sahibi bazı insanbilimcilerin ifadesiyle: “Yukarıdan başlamış olan insan azametinde bir varlık, aşağıda bitemez.”

Beyninin güçlerinden biriyle varlığı kuş bakışı görebilen, ruhsal arınmayla meleklerin huyunu alabilen ve bu kutsal varlıkların da ötesine geçebilen bir insan, bir miktar yiyecek, içecek, uyku ve şehvete özetlenemez. Bu çok zaruri iki inanç, birtakım ütöpik idealler türünden değildir. Bu iki inanç, bizim gözlemlerimizden kaynaklanmakta ve insanın mevcudiyetinin en bedihi mantığına dayanmaktadır. Bu iki inancın yolları, biçimleri, gerekleri ve sonuçları hakkında da araştırma yolları açıktır ve onlar üzerinde sürekli düşünmek, tefekkür etmek ve keşiflerde bulunmak zaruridir.

Beşinci Konu: İnsan için gerekir ve yakışır olan şeylerle ilgili hakikatler. İnsanın bu hayatta, mecburi ve zorunlu doğal davranışlarla ve tutkularını tatmin yolunda sergilediği -yemek, içmek, mesken seçmek, doğal yaşamı sürdürmek için üremek ve çalışmak ve kaprisli hareketler gibi- davranışlarla yerine getirdiği sıradan gereksinimler ve yakışırlıklara ilave olarak yerine getirmesi gereken başka birtakım yükümlülükleri de olduğuna inanmak, zaruri bir inançtır. Bu inancın insan için gerekli olmadığını düşünen kimse, aslında insanın adını, hayvani doğasının ihtiyaçlarını karşılamaktan başka bir dü-

şüncesi ve davranışı olmayan hayvanlar tablosuna yazmaktadır. Aslında, bu insanca sahip olmayan insan, daha fazla, daha karmaşık ve kendi deyimiyle de daha ileri (!) güç ve araca sahip olması hasebiyle tüm hayvanlardan daha yırtıcı ve daha pis olacaktır. İnsanın daha yırtıcı olmasının nedeni, insani yükümlülüklerine aldırışsız oluşu, yıkımları ve katliamlarının şaşırılacak genişlik ve derinlikte olması ve tertiplendiği gerçeklikler karşısı entrikalardır. Özetle şöyle diyebiliriz: Bir insandan baş gösterebilecek dehşet verici yırtıcılık, belki tarihin tüm yırtıcı hayvanlarının elinden gelmez. Aynı şekilde, bir insanın bir an bezirgânlık yapmadan bir yükümlülüğü yerine getirmesi, şimdiye kadar yeryüzünde yaşamış ve ölmüş hayvanların tümünün elinden gelmez.

İnsani yükümlülüklerine aldırmayan insanın hayvanlardan daha pis ve daha yırtıcı olmasını şu şekilde de açıklayabiliriz: Diğer hayvanın acısı ve ıstırabının bilincinde olarak ve onun kendini korumaya olan düşkünlüğüne vâkıf olarak onu parçalamaya ve hayattan koparmaya yeltenen hiçbir hayvan bulunamaz. Oysa insani yükümlülüğüne aldırışsız olan insan, diğer insanın acı ve ıstırap çektiğini görerek, onun kendini korumaya olan düşkünlüğünü bilerek, düşünme gücü olduğu ve Allah'ın insanların içinde bıraktığı güvenilir elçisi olan vicdanın sesini işittiği hâlde diğer insanların haklarını çiğnemeye ve onlara en ağır acıları ve ıstırapları yaşatmaya, en acımasız işkenceleri yapmaya kalkışıyor ve zafer içkisini içtikten sonra -kendi zannınca- kahramanlık unvanını da alına yapıyor! İnsan düşüncesinin tüm sonuçlarını dikkatli biçimde göz önünde bulundurduğumuzda, mecburi ve zorunlu doğal zaruretler ve gerekirliklerin ötesinde olan gerekirlikler ve yakışırılıkların, büyük peygamberler ve akliselim ile temiz vicdan aracılığı ile insanlara iletilen ilahi yükümlülüklerden başka bir şey olamayacağı ispat olacaktır.

Eğer nefsani eğilimleri ve bencillikleri bir kenara bırakır ve ciddi olarak tüm yönleriyle insanlığın yararına ve zararına olan şeyler hakkında düşünürsek, sadece ilahi yükümlülüklerin insanın sınırlı dünyevi mutluluğunu ve sınırsız uhrevi mutluluğunu sağlayabileceğini ve sadece o yükümlülüklere göre amel etmenin insanı, tanımaması hâlinde bilgisinin eksik kalacağı ve ulaşmaması hâlinde hayatının tüm canlıların sahip olduğu sırf doğal hayattan öteye geçemeyeceği olgunluğun yüksek aşamalarına ulaştırabileceğini tasdik edeceğiz.

İnsanın mevcudiyeti, açıkladığımız bu inançlar olmadan asla açıklanamayacağı için, bu inançlara aldırışsızlığı tecviz etmek veya inanç özgürlüğü adı altında bu inançların köklerinden sapmak, insan için kof ve açıklanamaz bir hayatı tecviz etmekle eşdeğer olacaktır.

2- Düşünce Özgürlüğü

Eğer bir kimse, düşünce özgürlüğünün İslam dininin temel özelliklerinden olduğunu iddia ederse, onun bu iddiası abartılı olmayacaktır. Bu iddianın çok açık delili, Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ifadelerle düşünmeyi, akıl ve izanı kullanmayı emreden yüzlerce ayetin varlığıdır. Eğer varlık âleminin -ister insan zatının dışındaki, ister içindeki, ister diğer- gerçeklikleri hakkında düşünmek serbest olmasaydı, Yüce Allah, içeriği ve çerçeveyi belirlemeden düşünmeye dair o kadar özendirici emirler vermezdi.

Ancak inanç özgürlüğü insanın hayatını açıklanabilirlik ve yorumlanabilirlikten çıkarmaması gerektiği gibi, aynı şekilde düşünce özgürlüğü de, haydi haydi düşüncenin sakıt veya itibarsız olmasına yol açacak ve insan beyni ve ruhunun diğer faaliyetlerine engel olacak derecede olmamalıdır.

Acaba düşüncenin kendisinin beyhude veya zararlı olması sonucunu doğuracak bir derecede düşünce özgürlüğüne izin verilebilir mi? Nitekim bazı sözde fikir adamları, “İnsanoğlu düşünmeye başlayıp duyguları ve sezilerini bir kenara koyduğu günden itibaren çeşitli nikbet ve ıstıraplara duçar olmuştur” demişlerdir. Acaba ilim ve marifetin en sabit ilkelerini tereddüt ve ihlal ile karşılayacak bir düşünce özgürlüğünü savunabilir miyiz? Acaba başkalarının düşünce özgürlüğüne zarar verecek derecede kendimi düşünmekte özgür görmem mantıklı mıdır? Eğer bu sabit kanuna dikkat edersek, düşünce adıyla önermeler ve kavramları beyinde harekete geçirip aralarındaki ilişkileri keşfetmenin veya aralarında ilişkiler kurmanın hiçbir değerinin olmadığını, bu tür faaliyetlerin beynin enerjilerini telef etmek ve hayatı sonuçsuz hayaller ve anlamlar çağrışımıyla geçirmekten başka bir faydası olmayan zihinsel satranç oynamalardan (beyin egzersizlerinden) başka bir şey olmadığını anlayacağız.

Yapılması gereken, faydalı düşünmedir. Faydalı düşünme, düşüneni gerçekleri keşfetmeye götüren zihinsel pozitif aktiviteden ibarettir. Buna göre düşünme, gerçeklere ulaşmaktan ibaret olan en iyi hedefe ulaşmak için en iyi araçtır. Düşünme tek başına amaç değildir. Nitekim gerçekleri bilmek de ilim ve marifetin nihai hedefi olamaz; gerçekler bilindikten sonra insanın onlardan yararlanması gerekir.

Bu açıklamaların insanlardan düşünce özgürlüğünün alınmasına yol açacağı ve bu işin kesinlikle insanlığın zararına olacağı şeklinde bir itiraz edilebilir. Bu itirazın cevabı oldukça açıktır. Çünkü bu açıklamalar, sadece insan hayatının ve beynsel enerjilerinin bozuk içerikli veya sonuçsuz önermeler üzerine heder olmasını engeller, makul düşünce özgürlüğünü değil. Zira düşünme, insan beyninin insanlığın “makul hayat”ının tanzimi için çalıştırılması gereken en yüce aktivi-

telerinden biridir. Dolayısıyla “insanların makul hayatı için sanat” teorisi, sanatı sansürlemek değil, insanların “makul hayat”ına değer vermek anlamına geldiği gibi, “insanların makul hayatı için düşünme” de düşünceye sansür koymak değil, insanların “makul hayat”ının değerini göstermek içindir. Nitekim bir hapin maddelerinin baş ağrısının tedavisinde etkin olup olmayacağını teşhis için ciddi bir araştırma yapmak, insan hayatının değerini açıklar; kimya, ilaç sanayi ve tıbbı sansür koyma anlamına gelmez.

Düşünce Özgürlüğü İçin Bir Çözüm

Makul hayat ile ilişkide düşünce özgürlüğü sorununun en mantıklı çözüm yolu şudur:

1- Pozitif bilimlerin üstlendiği tabiat âleminin konularının ve insanın doğal boyutlarının araştırılması, keşfi ve tanzimiyle ilgili düşünceler, insanlığın zararıyla sonuçlanan durumlar dışında, hiçbir kayıt ve şart olmaksızın özgürdür.

2- Anlamli insanın kimliği, gerekirlikleri ve yakısrılıkları hakkındaki düşünceler ile insanın değeri ve konumunu belirlemede etkili olan varlığın tümüyle ilgili düşüncelerin engellenmesi. Düşünülen konular ve önermelerin nesnel bir gerçekliği olmadığı ve zevkler, kabullenilmiş idealler, çevresel ve kültürel şartlar ve diğer kişisel ve toplumsal saiklerin düşünce tarzında, teoremleri seçmede ve hatta ilkeleri bedihi veya nazari telakki etmede etkisi ve dahli olduğu için, toplumun bireylerinin beyinlerini ve ruhlarını bozulma ve dengesizleşmeye karşı korumak için, keza hayallere dalmanın önüne geçmek için, düşüncenin bu sakıncaları önleyebilecek bir kanunu olmalıdır. Bu kanun, makul ve hedefli bir dünyada insanların makul hayatını keşfetme ve tanınmanın hedef olarak seçilmesinden ibarettir. Düşünen bir insan, ancak bu kanuna riayet

etmesi hâlinde anlamlı dünyada anlamlı insanın hüviyetini zihninin satranç taşları olarak telakki etmez veya **İbrahim-i Halil, Musa b. İmran, İsa b. Meryem, Muhammed b. Abdullah ve Ali b. Ebu Talib** (aleyhimusselm) gibi şahsiyetlerin mevcudiyet ve değerini, şehvetperest ve bencil Firavunlar ve insan karşıtı azgınların mevcudiyet ve değeriyle bir görmez ya da insanın kemali arayan temiz içgüdüünü, hayvani bir içgüdüyle açıklayıp yorumlayamaz.

Bizim şu kanunu kabul etmekten başka bir çaremiz yoktur: Evren, evreni tanımaktan farklı olduğu için, bilgi yolunu kat etmenin tek yolu, gerçeğin düşünceden farklı olduğunu, gerçeğin kanunu olduğunu ve her düşüncenin o kanunu tanımak ve tanıtmak peşinde olması ve insanın kulağa hoş gelen “düşünce özgürlüğü” adıyla kendini ve başkalarını kandırmaması gerektiğini kabul etmektir. Aynı şekilde, şu ilkeyi de kabul etmemiz gerekir: Faydasız ve sonuçsuz düşüncenin zevkine olan düşkünlüğünden dolayı faydalı ve sonuçlu düşünce için kanuni çabadan el çeken kimse, aslında ya düşünmenin felsefe ve hikmetini anlamamıştır ya da gerçeğe ulaşmanın gerekliliğini kavramamıştır.

3- İfade ve Tebliğ Özgürlüğü

Bu özgürlük de, önceki iki özgürlük gibi Batı’da çok terviç ve tebliğ edilmektedir. Belki bu özgürlük hakkında söylenen en çarpıcı cümlenin **Voltaire**’den nakledilen şu meşhur cümle olduğu söylenebilir:

Senin düşüncelerine katılmıyorum ama, düşüncelerini özgürce ifade edebilmen için hayatımı bile verebilirim.

Ben bilmiyorum, Voltaire’in hayatı kendisi için ne kadar değerliymiş? Yine bilmiyorum, eğer insanların özgürlük hakkı

ve diğer hakları aleyhinde bir söz söylenseydi, yine de Voltaire hayatını verebilir miydi ki, o yanardağ içindeki lavları insanlığın ruhları ve beyinleri tarlasına akıtıp onları yakıp kül etsin? “Keşkeği çok sevdiğinden kendini kaynayan keşkek kazanının içine attı” diyen çok sade bir atasözünün anlamı budur işte!!

Voltaire’in kendisi, safdiller için, özellikle de daha ömürlerinin yirminci baharını yaşamamış kimseler için en ideal cümle olan bu aldatıcı cümleyi söylemek için, yanardağın içinde olan tüm lavları dışarı atmasına ve özgürce atışları uğruna milyonlarca canlıyı yakıp kül etmesine müsaade eden işbu ifade özgürlüğünden yararlanmıştır. Bu tür düşünürler, acaba sözlerinin nelere yol açacağını bilseler, gerçekten yine de bu gibi sözleri dile getirirler mi, yoksa sadece bir söz söyleyip de tarihi bir efsaneye dönüşmek mi isterler? Yazık!

Biz kendimizi söze bulamışız ya, hikâye anlatmaktan kendimiz hikâye olmuşuz.⁽¹⁾

Başka bir ihtimal de şudur: Voltaire, belki içinde bulunduğu ortamda kendi sözleri için uygun bir alan açmak istiyormuş. Son yüzyılın en ünlü bilim adamından aklımda kalan öğretici cümlelerden birinde şöyle denmektedir:

Tarih boyunca ifade ve tebliğ özgürlüğünün en şiddetli savunuculuğu, genellikle bir grubun kendi inançlarını gündeme getirmek ve kabullendirmek istediği dönemlerde yapılmıştır.

Biz burada “makul olmayan ifade özgürlüğü”nün bazı sonuçlarına değinecek, daha sonra konuyu İslam açısından ele alacağız:

1- Mesnevî, 3. Defter.

Makul Olmayan İfade Özgürlüğünün Sonuçları

1- İçeriğinin ne olduğuna bakılmaksızın ifadenin kendisinin önem kazanması! Hepimiz bu dünyada sırf hafiflemek (rahatlamak) için konuşmak isteyen ve sözlerinin içeriğinin ne olduğunu önemsemeyen nice kişilerin var olduğunu biliyoruz.

2- Bazı kimselerin sözleri kendileri için çok önemli olur. Bu sözlerin başkaları için de önemli olduğunu zannederler. Bu nedenle, o sözleri insanlarla paylaşmak için can atarlar!

3- Bazıları toplumun gündeminde olmak isterler. Fakat bunun için konuşmaktan başka bir araçları olmaz. Dikkat çekmek için konuşmaları gerekir! Elbette eğer konuşmak isteyen kimsenin toplum için faydalı bir sermayesi olur ve sözlerini açıklayarak topluma faydalı olmak ister, bunun için de tanınmış olması gerekirse, bunun bir sakıncası yoktur. Bu insani hedef, "Ey insanlar, bana bakın!" diyen o aşağılık hedeften farklıdır.

İstidlâl ve hileye başvurup kuyruk sallarsınız ki, Zeyd ve Bekir bize hayran kalsın. Halkın hayran olmasına talip olup, tamah elimizi ilahlığa uzattık. Güzel hoş bir bahçeye varırsan, ondan sonra halkın eteğini tut çek.⁽¹⁾

4- Dikkat çekici ve çarpıcı cümlelerin, dinleyici veya okuyucunun o cümlelerden etkilenmesinin ne gibi bir sonucu olacağına bakılmaksızın, monoton hayattan sıkılan kimseler ile bilinçsiz kimseler arasında çok iyi müşterileri vardır. Ne yazık ki, mekanik hayatın bazı toplumları sıkıcı monoton hayata mahkûm ettiği günden beri, bu sıkıcı monotonluğu kırmak için, tamamen anlamsız veya gerçeklere zıt da olsa, sadece birkaç saniyeliğine mekanik hayatın uyku sersemlerinin

1- Mesnevî, 3. Defter.

uyuklamasını kaçırabiliyorsa, dikkat çekici ve çarpıcı sözler oldukça yaygınlaşmıştır.

Peki gerçek nedir? Gerçek şudur: Eğer bir gerçeklik hayatın monotonluğunun sıkıcılığını ortadan kaldırmaktan başka bir şey için insanlara sunulmazsa, yapılan iş, uykululuk hâlinin uyuşukluğunu gidermek için yüze su vurmak gibidir. Bu yüze su vurmak, uyanıklığın açıklayıcısı olamaz ve insanın uyanıklık hâlindeki vazifesini belirleyemez. Tıpkı cahil insanların can sıkıntılarını gidermek için Kur'an okumaları gibi:

Kendini can sıkıntısından kurtarmaktır maksadı, Allah'ın kelamını okumaktan. Vesvese ve gam ateşini söndürmek, bir ilaç yapmak istiyor, o söz ile. Bu kadar ateşi söndürmek için temiz su da birdir, sidik de. Vesvese ateşini bu sidik ve su, her ikisi de söndürür; içki ve uyku gibi. Fakat eğer vâkıf olursa bu temiz suyun, Allah'ın kelamı ve ferahlatıcı olduğuna, bütün vesveseler yok olur candan; gönül gül bahçesine yol bulur.⁽¹⁾

Yüksek ruhsal huzura kavuşmak için içki ve diğer uyuşturucular hiçbir şey yapamazlar. Uyuşturucuların yağabileceği tek şey, bir süreliğine uyanıklık faktörlerini etkisizleştirmek ve insana beyin ve ruh açısından zararlı geçici bir sarhoşluk vermek, o kısıtlı süreden sonra insanı tekrar kanunların kendini gösterdiği bu uyanıklık âlemine geri döndürmektir.

Bütün âlem kendi ihtiyarı ve varlığından sarhoşluk âlemine kaçmaktadır. Kendinde olmaktan kendinden geçmişliğe kaçarlar, ya sarhoş olarak ya bir işle meşgul olarak, ey doğru yolu bulan! Bir an uyanıklıktan kurtulmak için, içki ve esrar arına katlanırlar.⁽²⁾

1- Mesnevî, 4. Defter.

2- Mesnevî, 6. Defter.

Bundan daha esef verici olan ise, bugün birçok toplumda görüldüğü gibi, uyku sersemlerinin uyuklamasını kaçırانların “düşünür” olarak adlandırılmasıdır. Yanlış anlaşılmasın, uyuklamayı bozmak, insanı bilinçlenme ve hayatın bilgileri ve ilkelerini elde etme peşine düşüren uyandırmaktan farklıdır. Biliyoruz ki, insanları harekete geçirmek ve -anlamsız veya gerçeğe aykırı da olsa- şaşırtıcı sözlere dikkatlerini çekmekle nice insanlar cehalette bocalamakta ve nice yüce insani değerler ve ilkeler ziyan olmaktadır! Niçin mi? Yazar veya konuşmacının insanların yakasına yapışıp şiddetle sarsması ve dikkatlerini kendine çekmesi için. Acaba kendisini gündemde tutmak isteyen bencil bir kimsenin mutlak ifade özgürlüğünden yararlanarak gösteriş yapması pahasına toplumdaki insanların beyinlerini yıkamak, o toplumun insanların manevi yok oluşuyla eş değer değil midir? Acaba insanların manevi boyutunun değerini umursamazlık, onların maddi boyutunun değerini umursamazlıktan daha önemsiz midir? Acaba akıl ve temiz vicdan sahibi olan sizler aşağıdaki iki cümle arasında bir fark görüyor musunuz?:

İlk cümle: Ben insanlığın tüm gerçek ilkeleri ve değerlerini altüst etse ve beyinleri saptırsa da, aklımdan geçen her şeyi özgürce ifade etmeliyim.

İkinci cümle: Ünlü Alman fizikçisi **Einstein**’ın sözüne karşı muhatabının söylediği sözdür. Einstein, 1949 yılında, Amerikalı başkanlardan biriyle görüşmesi hakkında şöyle yazdı:

Geçenlerde görünüşte iyi niyetli zeki bir Amerikalı şahsiyetle görüştim. Bu görüşmede ona, yeni bir savaş tehlikesinin insanlığı tehdit ettiğini, böyle bir savaşın olması hâlinde insan türünün yok olacağını muhtemel olduğunu ve bu tehlikeyi sadece uluslar üstü bir teşkilatın önleyebileceğini söyledim. Ancak büyük bir şaşkınlıkla

muhababımın bana Őu cevabı verdiğini gördüm: Siz nićin insanlığın yok olmasına bu kadar karŐısınız?(¹)

Eđer Einstein'ın, muhababının cevabını değerlendirmeye ilgili sonraki cümlelerine dikkat edersek, göreceğiz ki, muhababını yle ŐaŐırtıcı bir cevap vermeye sevk eden en büyük nedenlerden biri, mutlak ifade özgürlüğünden yararlanılarak yakıŐır yakıŐmaz ćeŐitli karŐıt ve ćeliŐik görüŐler ve fikirlerin bombardımanı altında insanların beyinlerinin yıpranmıŐlıđı ve hayatın boŐ ve anlamsız telakki edilmesi olabilir.

Einstein, yukarıdaki sözlerinin devamında Şöyle diyor:

Böyle acı ve net bir cevap, günümüz dünyasının ürünü olan bir ić ađrı ve aćık sefaletten haber vermektedir. Bu cevap, bence vücudunda bir denge oluŐturmak ićin ćok ćaba göstermiŐ, fakat bunu baŐaramamıŐ ve hatta baŐarma umudunu da kaybetmiŐ bir kimsenin cevabıdır. Bu cevap, bugün tüm insan bireylerinin Őikyetći olduđu acı bir yalnızlıđın ifadesidir.⁽²⁾

Bu cümleler, son tahlilde varlık dünyasının hem "olduđu gibi" ve hem de "olması gereken gibi" bölgelerinde insanın kimliđini aćıklayabilecek, yorumlayabilecek yüce bir ideoloji ve inancın yokluđu hastalıđına dayanır. Bu inanć yokluđu, eđer iki temel nedenin sonucu ise, kesinlikle birinci nedeni, her iki bölgede özgürce görüŐ bildiren ve görüŐlerini insanların beyinlerine empoze eden konuŐmacılar ve yazarların ćeliŐik sözlerinin ćapraz yayılım ateŐidir.

Ey ifade özgürlüđünden yararlanarak mana ve ićeriđe dikkat etmeden konuŐan ve yazan konuŐmacılar ve yazarlar! En azından birkaç dakikalıđına Őu hakikat üzerinde düŐünün:

1- Frank, Philipp, *Einstein'in Hayatı* (İngilizce orijinali).

2- Age.

Bir gün gelecek ki, konuştuğunuz sözlerin her birinden dolayı sorguya çekileceksiniz. O hâlde şimdiden bilin ki:

Bu dil taş gibi, ağız ise demir gibidir. Dilden sıçrayan da ateş gibidir. Taş ile demiri boşuna birbirine vurma; gâh hikâyeye anlatmak, gâh laflamak için. Zira ortalık karanlıktır, her taraf da pamuk tarlası. Pamuk arasında kıvılcım nasıl olur? Zalim onlardır ki gözlerini diktiler ve sözlerle bir âlemi yaktılar. Bir söz bir âlemi viran eder, ölmüş tilkileri aslan eder.⁽¹⁾

Eğer Voltaire, “Sahi ey **Newton**’un Tanrısı! Gerçekten Newton’u kıskanmıyor musun?” diye Allah ile konuştuğu gün ne dediğinin farkında olsaydı, yine de böyle bir sözü dile getirir miydi acaba? Bu çocukça sözün Voltaire’e isnadının doğruluğu şimdiye kadar bize ispat olmamıştır. İşaret ettiğimiz gibi Voltaire’in böyle bir söz söylemiş olduğu bizim için belli değildir. Bu cümleyi söyleyen kimse, ya dinleyiciler ve okuyucular üzerinde şok etkisi yaratmak için böyle saçma ve hakikat karşıtı bir sözü söylemiştir ya da gerçekten ne Newton’u tanıyormuş, ne de Allah’ı. Fakat gördüğümüz gibi söz, sarsıcı ve şok edici olma bakımından sadece safdil insanları hedef alan ve aldatan ani bir beyin travması gibidir.

İslam Açısından İfade ve Tebliğ Özgürlüğü

Şu kadarını bilmemiz yeterlidir: İster maddi alanda, ister manevi alanda insanlık için faydalı olan gerçeklerin açıklanması sadece serbest değil, bilakis gerçekler ve hakikatlerden haberi olan ve onları ifade ve tebliğ etme gücünü kendinde hissedenden, buna rağmen sessiz kalıp insanları o hakikatler ve gerçekleri bilmekten mahrum bırakan kimse suçludur ve hem bu

1- Mesnevî, 1. Defter.

dünyada, hem de ahirette sorguya çekilecektir. Örnek olarak Kur'an-ı Kerim'den iki ayeti burada hatırlatıyoruz:

Ey kitap ehli! Neden bildiğiniz hâlde hakkı batıl ile örtüyor ve hakkı gizliyorsunuz?(¹)

Şüphesiz, indirdiğimiz açık delilleri ve hidayeti kitapta insanlara açıklamamızdan sonra gizleyenler var ya, işte onlara Allah lanet eder, lanet edenler de lanet ederler.⁽²⁾

Gerçi ilk ayetin muhatabı kitap ehlidir, ama sonraki ayetin genel oluşu ve insanların gerçek hayatının (makul hayat) sağlayıcısı olan "hak", "açık delil" ve "hidayet" in anlamı göz önünde bulundurulduğunda, bu yasağın her türlü hak, açık delil ve hidayeti gizlemeyi, aynı şekilde gizleyen her kişi veya grubu kapsadığı anlaşılmaktadır.

İnsanlar için faydalı olan hakikatlerin açıklanmasının gerekliliği hakkında, hadis kaynaklarında o kadar çok hadis var ki, tümünü burada zikretmemiz mümkün değildir. O nedenle burada birkaç örnek vermekle yetiniyoruz:

1- İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: İmam Ali'nin (a.s) kitabında şöyle okudum: "Allah, âlimlerden ilmi yayma (öğretme) sözü almadan cahillerden ilmi talep etme (öğrenme) sözü almamıştır; çünkü ilim cehaletten öncedir."⁽³⁾

2- Yine İmam Sadık (a.s) şöyle buyurmuştur: Meryem oğlu İsa (a.s), İsrail Oğulları arasında bir konuşma yapmak için ayağa kalktı; şöyle dedi: "Ey İsrail Oğulları! Hikmeti cahillerle paylaşmayın, onlara zulmetmiş olursunuz; ehlinden de esirgemeyin, onlara zulmetmiş olursunuz."⁽⁴⁾

1- Âl-i İmran Suresi, ayet 71.

2- Bakara Suresi, ayet 159.

3- Kuleyni, Muhammed b. Yakub, Usul-ü Kâfi, c. 1, s. 41 ve 42.

4- Age.

3- “Kim bir iyilik öğretirse, o iyiliği yapanların sevabı kadar ona da sevap verilir.”⁽¹⁾

4- “İlmini gizleyen âlim, kıyamet ehlinin en pis kokulusu olarak diriltilecektir.”⁽²⁾

5- O çok ünlü hadis de aynı şekilde:

Tüm insanlar Allah’ın ailesidir ve insanların Allah katında en sevimli olanı, insanlara en faydalı olanıdır.⁽³⁾

Bu hadislerden çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

a) Gerçekleri açıklamak ve hakikatleri beyan etmek, onları bilenlere farzdır; zira Allah, ilim sahiplerinden ilimlerini yayma sözü almıştır.

b) Zikredilen hadislerin hiçbirinde açıklanması gereken bilgilerle ilgili olarak hiçbir kayıt bulunmamaktadır; dolayısıyla her türlü bilgiyi kapsamaktadır. Elbette aklın hükmü ve önceki iki ayetin (Âl-i İmran, 71 ve Bakara, 159) içeriği gereği o bilgilerin insanlar için zararlı değil, yararlı olması gerekmektedir.

c) Allah âlimlerden bildiklerini açıklamaları ve cahil insanları bilgilendirmeleri yönünde söz aldığı gibi, cahil insanlardan da ilim ve bilgi elde etmek için çapa sarf etmeleri yönünde söz almıştır.

d) Hikmetin değerini bilmeyenlere ve hikmetin kendilerine sunulmasıyla kendi veya başkalarının varlığına karşı çıkmaları veya zarar vermeleri muhtemel olan kimselere hikmet akımı hakkında bir şey söylememek gerekir; zira onun değe-

1- Age, s. 35.

2- Şeyh Hürri-i Amili, Vesailü’ş-Şia, c. 6, s. 510.

3- Age.

rini düşürürler ve bilmedikleri için hikmete düşman da kesilebilirler; nitekim Müminlerin Emiri (a.s) şöyle buyurmuştur:

İnsanlar bilmediklerinin düşmanıdır.⁽¹⁾

e) Hikmeti, liyakati olan kimselerden esirgemeyin; zira liyakati olan kimselere hikmeti açıklamamak, onlara zulmetmektir. Açıktr ki, hikmetin açıklanmamasının zulüm sayılmasının nedeni, insanları hakikatlerle irtibatla olmaktan uzak tutmaktır. Ki bu irtibatın en yüksek yollarından biri hikmettir. Bu neden, hakikatlerle irtibatın tüm şekilleri ve yollarını kapsamaktadır. Buna göre, hakikatlerle irtibatın herhangi bir yoluna sahip olan kimse, onu insanlarla paylaşmalıdır. Aksi takdirde zalim olacaktır. Birçok Kur'an ayeti gereğince de zalimler en pis kişilerdir ve dünya ve ahirette Allah'ın lanetine uğrayacaklardır.

f) Kim insanlara, yararları ve hayırlarına olan bir şey öğretirse, o faydalı işleri yapanlara nasip olan mükâfatın aynısı gibi bir mükâfat da ona verilecektir. Görüldüğü gibi, öğretilen şey özel bir şey değildir; insanların yararı, salahı ve hayrına olan her şeydir.

g) Bir veya birkaç hakikati bilip de gizleyen ve insanlara açıklamayan kimseleri, kıyamet günü en kötü azaplardan biri beklemektedir.

h) Bir insanın Allah katındaki değeri ve sevimliliği, o insanın Allah'ın yarattığı mahlukata faydalı olmasının niceliği ve niteliği ile ölçülür. Daha genel bir ifadeyle: Kim insanlara daha faydalı olursa, Allah katında daha sevimli olur. İnsanlar için faydalı olan hakikatleri beyan etmekten daha büyük bir fayda olabilir mi?

1- Nehcü'l-Belaga, 172 numaralı kısa (hikmetli) söz.

İslam'ın temel kaynaklarına (Kur'an ayetleri ve hadisler) göre, insanlar için faydalı olan her hakikatin özgürce ifade edilebileceği gibi, aynı kaynaklara göre, hakikati gizlemek, gizleyeninin cezasını çekeceği büyük bir suçtur. Başka bir deyişle: Eğer hakikatleri gizlemek, insanların hayatının zaruri boyutları ve işlerinde zararlar ve aksaklıkların meydana gelmesine yol açarsa, hukuk açısından o gizleyen kimse, o zararlar ve aksaklıkları meydana getiren asıl faktör olarak kabul edilecektir.

Örnek olarak: Bir köyde su kaynağının dağın hangi tarafında olduğunu bilip de açıklamayan ve insanları o kaynağın varlığından haberdar etmeyen kimse, susuzluk neticesinde o köyün insanlarına gelen her zararın asıl faktörü olarak kabul edilir; o köyün insanları susuzluktan ölürlerse, o insanların katili sayılır.

İfade Özgürlüğünün Sınırlılığı

Eğer insanoğlunun düşünce ufku, hem ifade edenin hak ve gerçekten başka bir şey açıklamayacağı, hem de o ifadeyi dinleyen, okuyan ve araştıranın yeterli bilgilere ve geçerli düşünceye sahip olacağı bir düzlemde olsaydı, ifade özgürlüğünün mutlak oluşunun hiçbir sakıncası olmazdı. Fakat gerçek böyle midir acaba? Acaba Doğu toplumlarında, ifade edenler, dinleyenler ve mütalaa edenlerin tümü, ilim ve felsefede **Ebu Reyhan Biruni**, **İbn-i Sina** ve **Farabi**, yüce insani bilgilerde ise **Muhammed Mehdi Neraki** ve **Şeyh Murtaza Ensari**'ler mi ki, ifade ettikleri her şey, dakik bilgi muhasebesine dayalı olsun; duydukları ve mütalaa ettikleri hiçbir şey de, sahip oldukları bilgi sermayesi sayesinde kendilerini kandırıp saptırmasın? Keza, acaba Batı toplumlarında, ifade edenler, dinleyenler, mütalaa edenler ve araştırma yapanların tümü, **Kant**, **Aristo**, **Platon**, **Sokrates**, **Augustine**, **Hegel**, **Descartes**, **Whitehead** ve

Saint Hiller’ler mi ki, ifade ettikleri, duydukları, inceledikleri ve araştırdıkları her şeyi tam bir bilgi sermayesi ve dakik bir muhasebe ile yapmış olsunlar?

Gerçek şu ki, Doğu ve Batı’da bilinç ve bilgi düzeyleri ve dünsel yeterlilikleri adı geçen kişilerin seviyesine ve hatta onların kaç basamak altına ulaşan kimselerin sayısının milyonda bir oranında olduğunu söylersek, abartmış oluruz. Bununla birlikte biz bu abartıyı kabul ediyor ve diyoruz ki: Örneğin, adı geçen şahsiyetlerin seviyesinde on kişinin meydana geleceği on milyonluk bir toplumda dokuz milyon dokuz yüz doksan dokuz bin dokuz yüz doksan kişi, yanardağların özgürlüğü (ifade özgürlüğü ve herkesin yanlış-doğru, çirkin-güzel, yapıcı-yıkıcı istediği her şeyi söyleme serbestiliği) karşında ne yapacaklar? Özellikle de hazcı fırsatçılar ve faydacı bencillerin mikroplar gibi kişilerin zaafından yararlandıklarını göz önünde bulundurursak, işin vahameti daha iyi anlaşılır. Herkes biliyor ki **Schopenhauer**’ın kadını aşığılayıcı sözleri sadece güçsüz beyinleri etkileyebilir; Batı’nın Sokrates, Descartes ve Kant’nun, Doğu’nun ise İbn Sina, Ebu Rayhan Biruni, **Mir Damad**, Molla Muhammed Mehdi Neraki ve Şeyh Murtaza Ensari’sinin beynini değil.

İfadede Mutlak Özgürlük Mü, Makul Özgürlük Mü?

Acaba hiçbir kaydı ve şartı olmayan mutlak ifade özgürlüğü savunulabilir mi? Böyle bir özgürlük herkes, her ortam ve her şart için tecviz edilebilir mi? Evet, edilebilir! Ancak bunun bir şartı var. O da şudur: Bu görüşün sahipleri, önce kahvehaneleri, sinemaları, barları, kumarhaneleri; kreşler, ilkokullar, liseler, caddeler ve taşıtlardan tutun, insanların şahsi evlerine kadar tüm genel ve özel mekânları, insan adında beş milyar üyeyi içine alan üniversiteler ve akademiler olarak kabul edecek, sonra zihinlerine gelen her şeyi söyleyecekler!! Fikir

adamlığı ve bilgi çokluğu ile ünlenen kimselerin son derece umursamaz bir şekilde, “Aklınıza ne geliyorsa, gönlünüzden ne geçiyorsa, hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmadan ifade edin!” demeleri gerçekten şaşırtıcıdır!

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren insanlığın maruz kaldığı korkunç faciayı göz önünde bulundurarak, makul özgürlüğün anlamını ve değerini daha iyi anlayabiliriz. Facia şudur: Toplumlarda mutlak ifade özgürlüğünün tecviz edildiği ve herkesin aklına gelen her şeyi dil ve kalem yoluyla dışarı dökmeye başladığı günden bu yana, söylenen sözler arasında bir kısım hakikatler var olduğu hâlde, o kadar ahmakça ve bencilce sözler söylendi ve tüm dünyanın insanlarının beyinlerine akıtıldı ki, sonuçta insani hakikatlerin ve ontolojiden kaynaklanan normatif ilkelerin çoğunun rengi matlaştı ve insanların beyinleri gitgide o kadar yorulup yıprandı ki, o hakikatler ve ilkeleri kabullenme hazırlığını kaybetmekle kalmayıp, o yüce konuların gündeme getirilmesini beyhude ve gerçek dışı telakki etti!! Bundan da daha mantıksız, pozitivizm (olguculuk) adında bir ekolün ortaya çıkmasıydı ki, düşünür adında bir grubu çevresine topladı ve bu düşünürler, “Ben göz istemiyorum, lütfen beni kör edin” yıkıcı istemi doğrultusunda, insan beyninin açık düşünce sistemini, “Ne varsa, gördüğümünden ibarettir” kapalı sistemi içerisinde muhasara ettiler!!

Bana bu iyilik gerekmiyor; ben bundan inciniyorum. Niye kendini zahmete düşürüyorsun ki? Lütfet de bu iyiliği (benden) uzaklaştır; ben göz istemiyorum, çabuk kör et beni.⁽¹⁾

Ve şunu anlamadılar ki, eğer “Sadece dokunulabilir somutluğu olan şeyler konu edinmelidir” cümlesini bilgi ve bilimin

1- Mesnevî, 3. Defter.

kriteri olarak kabul edersek, bu yok edici muhasaranın ilk kurbanı bilimin kendisi olacaktır ki, dayandığı temel (istisnasız tüm bilimlerin dayandığı temel), dokunulur somutluğu olmayan kanunlardır ki, soyutlanma kaynağı, nesnelere arasındaki ilişkilerdir.

Makul özgürlüğün anlamı ve değerini açıklamak için, önce şu gerçeği anlamamız gerekir: Makul veya gayrimakul olmak, özgürlüğün kendi doğasında vardır. Zira özgürlüğün anlamı, insan için bir işi yapmak ve yapmamak yolunun açık olmasıdır; ister iki taraftan biri veya her ikisi değer taşıyın, ister anti-değer. Özgürlüğü “makul” veya “gayrimakul” yapan şey, özgürlüğün kullanılmasıyla ilgilidir. Eğer insan için yararlı olan ilkeler ve kanunlara uygun olursa, “makul özgürlük”; eğer insan için yararlı olan ilkeler ve kanunlara aykırı olursa, “gayrimakul özgürlük” olarak adlandırılır.

Buna göre, insanların maddi veya manevi zararına yol açacak şekilde kullanılan her ifade özgürlüğü, tıpkı inanç ve düşünce özgürlüğü gibi, “elinde kılıç olan sarhoş zenci”nin de kendinde hissettiği gayrimakul özgürlüktür. İnsan için yararlı olan ilkeler ve kanunlara uygun olarak kullanılan her ifade özgürlüğü de makul özgürlüktür. Gayrimakul özgürlüğü daha net bir ifadeyle açıklamak istersek, şöyle diyebiliriz: Gayrimakul özgürlük, sırf doğal benliğin arzu ve tutkularını gerçekleştiren özgürlüktür. Acaba hastalar için bir baş ağrısı ilacını tecviz etmek için bir sürü araştırma ve deney yapılması zorunlu iken, denek olarak da tavşan ve fare gibi hayvanlar kullanılırken; insanın zihinsel, ülküsel ve ruhsal mevcudiyetin çeşitli boyutlarında ve ontolojinin genel konularında insanın kaderini belirleyen insani bilimlerin konuları hakkında görüş bildirirken hiçbir kayıt ve şartın bulunmaması, denek olarak da fareler ve tavşanlar yerine insanların kendisinin kullanılması

mantıklı mıdır?! Şu farkla ki, tıbbi deneylerde yanlış bir şey yapılırsa, sadece denek fareler ve tavşanlar ölürler; ama insanlar için zararlı olan akılsızca görüşler ortaya atılırsa, sınırlı birkaç kişiye açıklanmış olsa bile, milyonlarca insanın zehirlenmesine neden olabilir.

Bir grup antropologun pratikteki cevabı şudur: Evet, ilaçlar hususunda kimya kanunlarının gözetilmesi ve doktorların haplar ve iğneleri tecviz etmedeki titiz davranması farzdır ve eğer bir kimse, gayrimakul özgürlükten yararlanarak keyfi biçimde bu konularda -tek bir cümleyle de olsa- görüş bildirirse, suçludur ve sorgulanması gerekmektedir. Ama eğer bir kimse, hiçbir araştırma ve deney yapmadan, hiçbir denetlemeye tabi tutulmadan, insanın zihinsel, ülküsel ve ruhsal boyutları ve varlık dünyasındaki konumu hakkında binlerce satır, sayfa, makale ve kitap yazar, söyler ve tekrarlırsa, hatta söz ve kalemin gizemli güzelliğinden yararlanarak sözleri ve beyanlarıyla insanların beyinlerini yıkamak isterse, hiçbir sorun olmaz!!! Bu adamlara, “Söylediklerinize bir delil getirebilir misiniz? Zihinlerini ve ruhlarını değiştirme yetkisini kendinizde gördüğünüz insanların sizin sözlerinizi araştırma ve inceleme ve sizden kanıt isteme hakları var mı?” diye sorduğunuz zaman da, sorunlar, çaresiz dertler, gericilik, sefalet, nikbet, yoksulluk, geri kalmışlık, kültürsüzlük ve cehalet başlar.

Bizim inancımıza göre, “makul ifade özgürlüğü” aşağıdaki şekilde kullanılmalıdır:

1- Bilim adamlarının maddi boyutlarla ilgilendiği cansızlar, bitkiler, hayvanlar ve tabiatta maddi boyutu olan tüm konularla ilgili bilimler alanında her türlü düşünce, inanç ve ifadesi, bilginin kesin mi yoksa zanna dayalı mı olduğu niteliği hatırlatılarak özgürdür.

Başka bir deyişle: Tabiat âleminin maddi boyutlarıyla bilgi ilişkisi kurmanın niteliğini belirlemek için hiçbir sabit ve değişmez ilke yoktur. Mesela, eğer dün cisimleri incelemek için sadece doğal görme gücünden (çıplak gözden) faydalanılıyorduyorsa, bugün mikroskop, teleskop ve başka cihazlardan yararlanılabilir; yarın da sanayi toplumlarında başka araç ve gereçler icat olabilir. Aynı şekilde, maddi konuların gerçekliklerini tahlil ve çözümlemede hiçbir kısıtlama yoktur. Yani eğer bir maddenin binlerce tür tahlil imkânı varsa, akliselim ve İslam'a göre, bilimsel açıdan o binlerce tür tahlilin yapılması gerekir. Evet, eğer maddi konuları tanımaya yönelik bu tahlillerde, gözlemlenir ve duyulur somutluklar sınırını aşıp, bir bilimin teorik veya felsefi problemleri denen problemlere varırsak, şayet o problemlerde ontolojinin genel konuları söz konusu olursa, insani bilimler ve ontolojide söyleyeceğimiz gibi, ifade özgürlüğümüz, İslami bilgiler alanında gerçek dışı şeyleri yaymamıza ve paradoksları çoğaltmamıza neden olmamalıdır.

Örneğin: Bir biyolog, hücreler ve hücrelerin yapısı gibi yaşamın maddi boyutlarını çözümlerken binlerce teori geliştirme ve onları ifade etme hakkına sahiptir. Ancak gözlemler ve bilimsel deneyimler sınırının ötesine geçtiği ve varlığın genel kanunları perspektifinden yaşamın hüviyeti söz konusu olduğu vakit, mezkûr perspektiften yaşamın hüviyetiyle ilgili problemlerin uzmanlarıyla konunun tartışılması ve incelenmesi ve nüfuz kullanılmadan, çeşitli sopalar havaya kaldırılmadan, ön yargılı olmadan gerçeklere doğru hareket edilmesi gerekir.

2- Doğrudan veya dolaylı olarak insanı "olduğu gibi" ve "olması gereken gibi" bölgelerinde yorumlamada etkili olan insani bilimler ve genel ontoloji alanında, vâkıf, uzman ve adil insanların gözetimi ve araştırması zorunludur.

Bir kez daha üsteliyorum: Bizim, “Biz ister inançlar bölgesinde, ister düşünce, ifade, tebliğ ve siyaset alanında, özgürlüğü özgürlüğün kendisi için istiyoruz; sanatlar bölgesinde sanatı sadece sanat için istediğimiz gibi” diyen tabiat otlağının hazırcıları kimselere diyecek bir sözümüz yoktur; “Ben cinsel içgüdünün tatmininden daha üstün bir zevk bilmiyorum” (!!)

diyene kimseye diyecek bir sözümüz olmadığı gibi. Zira hayvandan da aşağı olan bu kimsenin:

Zekerden başka ne dini vardır, ne zikri. Düşüncesi, onu aşağısına götürmüştür. Gökyüzüne çıksa bile korkma ondan; çünkü o, aşağısının şevkiyle ders öğrenmiştir. O aşağıya doğru at koşturmaktadır, yukarıya doğru çan sallasa da. Dilencilerin bayraklarından korkulur mu? O bayraklar bir lokma ekmek için bir yoldur sadece.⁽¹⁾

Aynı şekilde, “Ben sadece söz olduğu için ve sözün kimden, ne hakkında, hangi kişi ve toplum için, hangi durumda olursa olsun ağızdan çıkması ve ifade edilmesi gerektiği için ifade özgürlüğünün taraftarıyım” diyene bir kimseye, aslında ne bizim, ne bir başkasının diyecek bir sözü olmaz. Zira eğer çok iyimser olursak, bu kişinin ne söylediğini anlamadığını söylemeliyiz.

Özetle; doğrudan veya dolaylı olarak insanı “olduğu gibi” ve “olması gereken gibi” bölgelerinde yorumlamada etkili olan insani bilimler ve genel ontoloji alanında, tüm faaliyetleri sadece “bana bakın” için yapan bencillikten uzak olması ve “Cengiz”leri doğuran ve “Bismarck”ların öğretmeni olan **Hobbes ve Machiavelli** gibi sözde insan bilimciler tarafından sunulan müptezel ve hakikat karşıtı konulardan yararlanılmaması şartıyla her türlü düşünce ve araştırma, aslında bir ibadet sayılmaktadır.

1- Mesnevî, 2. Defter.

Ancak bir yandan insani bilimlerin ve genel ontolojinin problemlerinin çoğunun teorik olması, diğer yandan o problemlerin asil temelleri ve temel ilkelerini kavramanın “dürüstlük”, “sefa” ve “yüksek derecede hakikati bulma hulusu”na bağlı olması göz önünde bulundurulur, o çok önemli iki bölgedeki (insani bilimler ve ontoloji) tüm düşünceler ve araştırmalar, yanılma, karıştırma ve paradokslara maruzdur. Özellikle de kişilerin ön kabulleri, idealleri ve inançlarının sözü edilen iki bölgenin problemlerinde dahlinin olması göz önünde bulundurulur, iki bölgenin problemleriyle ilgili tüm düşünceler, ihtimaller, teoriler, faraziyeler ve araştırmaların vâkıf, uzman ve adil şahsiyetlerin araştırmaları ve incelemelerine sunulmasından ve sabır, metanet ve tahammülle, o düşünceler, ihtimaller, teoriler, faraziyeler ve araştırmaların gerekli ve yeterli bir süre zarfında çözümlenme, tahlil ve terkip süzgecinden geçirilmesinden, sonra doğruluk ve yanlışlık vuzuhunun nicelik ve niteliği gözetilerek ve toplumun zihinsel ve ruhsal durumunun elverişliliği göz önünde bulundurulur açıklandığından başka bir çare yoktur. Yüce Allah her dönemde, bilgi ve bilim aracılığıyla, sadece hakkın batıldan, safın saf olmayandan, güzelin çirkinden ve hakikatin mecazdan ayrılmasını sağlayacak miktarda gerçekleri insanın emrine verdiği için sadece iki temel şart gereklidir:

- a) Bıkmadan, yorulmadan sürekli çaba ve gayret.
- b) İlahi ışığın gönle aksetmesine sebep olan hulus ve sefa, ardından bilinenlerin şeffaflaşmasıyla insanın düz bir çizgide gerçek ile bağlantı kurması:

Bizim hoşnutluğumuz yolunda çaba gösterenleri, elbette yollarımıza iletiriz.⁽¹⁾

1- Ankebut Suresi, ayet 69.

İyice dikkat ederseniz, biz şöyle dedik: “İnsani bilimlerde ve genel ontolojide ortaya çıkan yeni görüşler, vâkıf, uzman ve adil şahsiyetlerin araştırmaları ve incelemelerine sunulmalıdır.” Bu üç şartın (bilgi, uzmanlık ve adalet) gerekliliğinin nedeni açıktır. Zira bir düşüncenin kaderini belirleme hakkını ellerinde tutan insanlar, hayatın düşünsel ve inançsal kaderini ve genel olarak tekâmülün temel taşı olan hayatın manevi boyutunun kaderini belirleme hakkını da ellerinde tutarlar. Buna göre, eğer bu kişiler, araştırmaya konu olan düşünceyi çevreleyen ilkeler ve problemlere vâkıf olurlar ve sadece o görüşle sınırlı kalan alanda inceleme ve araştırma yaparlarsa, yeni çıkan o görüşü reddedebilirler.

Özetle, “vâkıf olma” şartı, inceleme ve araştırma yapan kimşelerin kuşatıcı bir vukuf ve ihata ile o düşünce üzerinde çalışabilmeleri içindir. Bazı filozofların çok önemli şu ilkesi dikkate alındığında bu şartın gerekliliği daha iyi anlaşılır:

Öklid geometrisinde iki nokta arasındaki düz çizgi en kısa çizgi iken, insani bilimlerde düz çizgi, Öklid geometrisinin aksine, iki nokta arasındaki en uzun ve en dolambaçlı çizgi olabilir.

Örneğin: Hukuki bir kuralı doğru anlayabilmek için gerçek bir araştırmacının yolu kültür, psikoloji ve siyasi bilimlerin bazı problemlerine düşebilir. Bu durumda, eğer hukukçu o problemlere vâkıf olmaz ve “Ben hukuki bir kural üzerinde araştırma yapıyorum, dolayısıyla kültürel, psikolojik ve siyasal bilgilere ihtiyacım yoktur” derse, o hukuki kuralı anlamaktan âciz kalabilir.

“Uzmanlık” şartının gerekliliğinin nedeni ise, hatırlatılmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar açıktır. Zira uzman olamayan kişinin yeni çıkan düşünceye yabancı olduğu ve onun hakkında bilgi sahibi olmadığı açıktır. Böyle bir kişinin görüş bildirmesi, bazen suç bile sayılabilir.

Ciddi sorumluluk hissinden kaynaklanan “adalet” şartının gerekliliğinin nedeni ise şudur: Kişi eğer adil olmazsa, bir yandan liyakati olmasa da yeni çıkan her fikir hakkında görüş bildirir. Vâkıf, uzman ve adil araştırmacıların tecvizi olmadan o fikrin toplumda özgürce ifade edilmesi açısından, bu tür liyakatsiz kişilerin görüş bildirmelerinin zararı daha çok olur. Zira ilgili makamın görüş bildirmesi, o görüşün değeri ve kaderini kesin olarak belirler. Diğer yandan eğer adil olmayan araştırmacı, doğru olduğu hâlde o yeni çıkan düşünceyi kınarsa, hem düşünce sahibine ve hem de topluma ihanet etmiş olur. Kınayan şahsiyet, yetkili makam olarak kabul edildiği için de o ihanet emanet olarak tecelli edecektir. Eğer yeni çıkan batıl bir düşünceyi tasdik ederse, yine de emanet kisvesi altında topluma ihanet etmiş olacaktır. Eğer yeni çıkan düşünce doğru olur, o da onun doğruluğunu tasdik ederse, bu tasdik düşünce sahibine ve topluma doğru bir zararı olmasa da, adil olmayan araştırmacı, uygun bir zamanda bunu bir koz olarak kullanıp şöyle diyebilir: “Ben her zaman doğru düşünceleri tasdik ve özgürce ifade edilmelerini terviç etmişim”!

Acaba bu çözümcü görüş ile bilgi edinme çabalarındaki rekabetler durgunluğa yüz tutmaz mı? Bu sorunun cevabı olumsuzdur. Zira ilkin; acaba tıbbi ve farmakolojik araştırmalar ve bu tıbbi ve farmakolojik araştırmaların sonuçlarını resmen tanımak ve ürünlerine izin vermek için çeşitli incelemeler yapılmasının gerekliliği, üniversiteler, öğretim merkezleri ve laboratuvarlardaki yapıcı bilimsel rekabetleri durgunluğa sevk etmiş mi? İkinci olarak; ileri sürdüğümüz görüş sayesinde, yaygın olan çıkarıcı ve gayri insani amaçlara dayalı rekabetler ortadan kalkar ve onların yerini yapıcı ve yüce rekabetler alır. Zira tam anlamda vâkıf, uzman ve adil şahsiyetler, insani bilimlerde ve genel ontolojide ortaya çıkan yeni düşünceleri

araştırıp incelemekle ve ilgili fikirler ve konular üzerinde sürekli araştırma ve inceleme yapmakla kalmayıp, kendileri de fikrî rekabet ve yarışmaların bir tarafı olurlar.

Defalarca açıkça belirttiğimiz gibi, düşünce ve araştırma özgürlüğü var olduğuna göre, başkaları da fikrî çalışmalar yapmakta ve rekabet ve yarışma hâлиндeler. Zira vâkıf ve adil uzmanlar, olup bitenler hakkında sürekli toplumu bilgilendirecek ve mesela şöyle diyeceklerdir: “Sayın bilim adamları ve araştırmacılar! Eğer falan insani problem veya problemler hakkında görüşleriniz varsa, söyleyin; çünkü o problem veya problemler hakkında yeni düşünceler ortaya konmuş ve araştırılıp incelenmektedir”. Böylece yapıcı bilimsel rekabetler durgunlaşmayacağı gibi, makul biçimde cereyan edecektir.

4- Davranış Özgürlüğü

Kendilerini uygar olarak isimlerinden bazı toplumlar, belki bir asırdan fazladır, gerek normal ifade araçlarıyla, gerekse üniversite dersleri ve her türlü propaganda araçlarında bu özgürlüğü mutlak biçimde terviç etmekte, bazen de bunu toplumlarının gelişmişliğinin iftiharlarından biri olarak telakki etmektedirler. Bu özgürlüğü ifade eden cümle ise şudur: “Sadece başkalarının haklarını ihlal etme, ondan sonra istediğini yap.” Bu insanlık karşıtı cümlenin karşısında, şu hususu göz önünde bulundurmalıyız ki, daimi gözlemler ve deneyimler, insanın eğilimleri ve isteklerinin daima ve genel olarak akıl ve gerçeklere uygun olacağı diye bir durumun söz konusu olmadığını ispat etmektedir. Zira yüzde yüz akıl ve gerçeklere uygun olan istekler ve eğilimler azınlıktadır ve din, ahlak ve yüce insani değerlere bağlı kişilere özeldir. İnsanlık tarihi kitabının satırlarını dolduran bu kadar suçlar, ihanetler, cinayetler ve haksızlıklar, insanın istekleri ve eğilimleriyle ya-

pılmıştır. Zira eğer işin içinde irade (istek ve eğilim) olmazsa, suç, ihanet, cinayet ve haksızlık sayılmaz. Dolayısıyla “İstedigini yap” cümlesi, insanlığa verilen en yıkıcı öğüttür ve öğüdü verenlere “İnsanların Ruhlarının Cengizleri” diyebiliriz.

Şöyle denebilir: “Tüm suçlar, ihanetler ve cinayetler, diğer insanların haklarının ihlalden kaynaklanmaktadır. Söz konusu cümlede ise mutlak davranış özgürlüğü, başkalarının haklarını ihlal etmeme koşuluna bağlanıyor.” Bu itirazın cevabı açıktır. Zira bir insanın her türlü davranışa yönelik iradesinin (istiyorum demesinin) serbest ilan edilmesinin anlamı şudur: O insanın hayatı ve ruhu için insanın gözetmekle yükümlü olduğu hiçbir ilke ve kanun yoktur!! Böyle bir pervasızlığın ve insan zatının ilkesiz ve kanunsuz oluşunun sonucu şudur: İnsan, kendisi -hayatı, ruhu ve beyni- hakkında ne yaparsa serbest ve özgürdür. Başka bir ifadeyle: İnsan, kendi cismi, canı, ruhu ve beyni hakkında, ayyaşlıktan intihara kadar bütün suçları, ihanetleri ve cinayetleri işleyebilir!!

Şimdi şu soruyla karşılaşıyoruz: Acaba kendisi için en küçük hak ve kanun tanımayan bir kimseyi başkalarının hak ve kanununu kabul etmeye zorlayabilir miyiz? Acaba kendisi hakkında hiçbir hak ve kanuna riayet etmeyen bir kimseyi başkalarının hakları ve kanunlarına riayet etmeye zorlayabilir miyiz?

“Sadece başkalarının haklarını ihlal etme, ondan sonra istediğini yap” demek, bir yanardağa, “Sen kendi içinde tüm faaliyetleri yap ve lavlarla dolu ol, ama lütfen insanların tarlaları, evleri ve kulübelerine zarar verme” (!!) diye tavsiyede bulunmaya benzer.

Bu sözü söyleyen kimselerin, içten bozulan bir insanın diğer insanlar için hayat hakkı, haysiyet hakkı ve özgürlük hakkı tanınmasının imkânsız olduğunu bilmeleri gerekir. Böyle bir kimse “hak”, “hüküm”, “hayat”, “haysiyet” ve “hürriyet”e

riayet etmek şöyle dursun, onların anlamını bile anlamaz. Bu bozuk kişiler, aslında ihlal, tecavüz, ihanet ve cinayetlerin canlanmış heykelleridirler ki, en ufak bir bahane, içlerindeki pislikleri dışarı vurmalarına yeter.

Bir Alman düşünür bana şöyle demişti:

İkinci Dünya Savaşı'nda, bizim yenilgiye uğradığımız ve düşmanın şehirlerimize gireceği kesinleşince, onlar girmeden önce bizden bazılarımız birbirlerimizin evlerini yağmalyorduk.

Buna ilave olarak, "İstedğini yap" cümlesini tavsiye eden kimselerin, toplumdaki bazı insanları yanardağ gibi yapmakla kalmayıp, bizzat onlara da ihanet ettiklerini söyleyebiliriz. Zira bunlar, mutlak davranış özgürlüğünü tavsiye ederek akıl, vicdan ve insanın olgunlaşması ve gelişmesinde etkin olan güçleri bastırıyorlar ki, bu yüzyıla (yirminci yüzyıl) kolayca "delilik yüzyılı" adını verebilsinler ve Allah korusun, eğer yakıp yıkıcı bir savaş veya savaşlar patlak verir ve milyarlarca insanı kül ederse, hiç kimse sorumluluğu üzerine almasın; kime de "Bu savaş niçin çıktı?" diye soracak olsanız, "Siz delilerden ne bekliyorsunuz?" cevabından başka bir şey duymayasınız.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi, ifade özgürlüğü başlıca iki kısma ayrılır: "Mutlak özgürlük" ve "makul özgürlük". Aynı taksim, "davranış özgürlüğü" için de geçerlidir. Yani davranış özgürlüğü de başlıca iki kısma ayrılır: "Makul davranış özgürlüğü" ve "gayri makul davranış özgürlüğü".

Açıklayacağımız gibi, eğer davranış, kanuni doğal eğilimlerden kaynaklanan ilke, kanun ve iradeye dayalı olursa, böyle bir davranışta özgürlük makuldür; eğer davranış hiçbir ilke, kanun ve kanuni doğal eğilimlere dayalı olmazsa, böyle bir davranışta özgürlük gayri makuldür.

“İnsanların davranışlarının ilke ve kanuna uygun olmasını zorunlu kılan bu yükümlülük de nedir? İnsan başkasının haklarını ihlal etmediği zaman kendisini bu ilke, şu kanun çerçevesine sıkıştırmasına ne gerek var?” denebilir.

Bu sözün cevabı çok açıktır. Zira birincisi; acaba insanın kendisi ilerleme, gelişme, yücelme ve olgunlaşma kabiliyeti olan bir varlık değil mi? Biz biliyoruz ve tüm ekoller ve düşünürler de kabul etmişlerdir ki, insan sadece akıl, vicdan ve ilahi peygamberlere uyararak hayvanlar bölgesinden ayrılp yukarı çıkabilir. Hem gelişmek ve olgunlaşmak isteyecek, hem de bilginlerin hükümlerinin hiçbirine, vicdana ve ilahi peygamberlere aldırış etmeyecek ve davranışları dizginsiz tutkular ve eğilimlerden kaynaklanacak, bu olacak bir şey değildir.

Derler ki: Büyük bir düşünür, insanın kişiliğini araştırmak için çok çaba gösteriyormuş. Bir gün tanıdıklarından biri çalışma odasına girmiş ve “Saygıdeğer hocam, ne yapıyorsunuz?” diye sormuş. Hoca cevap vermiş: “İnsanın kişiliği hakkında araştırma yapıyorum.” O tanıdık demiş ki: “Hocam! Faydasız bir işle uğraşıyor ve zamanınızı boşuna harcıyorsunuz. Zira insanlar meydanlarda, kulüplerde, kahvehanelerde, çarşı pazarda ve hatta kurslarda kârları ve zevklerinin peşindeler veya bu ikisinin mukaddimelerini elde etmeye çalışmaktadırlar. Sizin araştırmalarınızı umursayacak biri bulunmamaktadır.” Hoca kâğıt ve kalemi yere koydu ve şöyle dedi: “Ah! Ben insan değil miyim? Kendi kişiliğimi tanımak için bir ömür araştırma yapmak ve tefekkür etmek fazla mı? Kalk git ki, zaman dardır ve su akmaktadır!”

İkincisi; acaba siz bir toplumda yaşayıp da etrafına çelikten bir duvar ören ve toplumdaki ilişkisini kesip, ne toplumu etkileyen, ne de toplumdaki etkilenen bir insanı tasavvur edebilir misiniz? Eğer böyle bir tasavvurunuz varsa,

antropolojinizi hemen gözden geçirmeniz gerekir. Zira insanların birbirleriyle olan çeşitli ilişkileri -cinsel ilişkiden tutun, müdüriyet, öğretim, siyaset, hukuk ve bunlar gibi onlarca ilişkiye kadar- toplumdaki bir insanın halvetteki bir insan gibi yaşamasına izin vermez. Ruhsal hastalıklar ve pisliklerin bulaşıcı olduğunu inkâr eden kimseler, insanı tanımada daha ilk adımları bile atmamışlardır. **Ebu'l-Atahiye**, aşağıdaki beyitte bu bulaşıcılık ilkesini şöyle dile getirmiştir:

Sen bozukken insanlar düzelmezler. Eğer sen bozukken diğer insanların düzeleceğini düşünüyorsan, çok yanılıyorsun.

Öyle anlaşılıyor ki, “Sadece başkalarının haklarını ihlal etme, ondan sonra istediğini yap” ölümcül hastalığı, dini, ahlaki, hukuku ve siyaseti beyinsizce birbirinden ayırmaktan kaynaklanmıştır ve bir süredir toplumların insanların ruhlarını hasta ederek onları hiççilik (nihilizm) diyarına sürgün etmişler. Toplumlarda bu ayırım yaygın olduğu sürece de insanlara hak, adalet, makul özgürlük, akıl, vicdan, yüce insani aşk ve hayatın yüksek hedefinden söz etmek imkânsızdır.

Bu bahsi tamamlamak için bu ayırımın hikâyesini Amerika Birleşik Devletleri Yargıtay Eski Başsavcısı **Robert Houghwoot Jackson**'ın dilinden dinleyin:

Bir Amerikalıya göre, en temel anlaşmazlıklar kanun ile din arasındadır.⁽¹⁾ Batı'da, dinin siyasetten ayrı olduğuna çok da sağlam inancı olmayan ülkelerde bile, hukuk sistemini zamanın gereklerinin büyük rol oynadığı dünyevi bir konu olarak görürler. Elbette dinî nüfuzların kanunla-

1- Elbette eğer dikkat ederse, o toplumlarda sadece kanun ve din birbirinden ayrılmamıştır; Jackson'ın sonraki cümlelerinin içeriğinden anlaşılacağı gibi, ekonominin bile hukukla bir bağlantısı yoktur.

rın oluşumunda çok etkin ve güçlü olduğu inkâr edilemez. Tevrat'ın ilk beş kitabından ibaret olan İbrani Pentatok kanunu, Mesih'in öğretileri ve kilisenin kanunlarından her biri, bizim kanuni düşüncemize yardım etmişlerdir.

Eski zamanlarda sözü geçen siyasetçileri, yargıçları ve kanun koyucuları, kilisenin papazları arasından seçmek alışılmadık ve anormal bir şey değildi. Fakat bununla birlikte, yine de kanun, dünyevi bir olgu olarak kalmıştır. Bunlar, kilise ve dinle değil, devletle işi olan ve devletten sorumlu olan bu dünyaya ait kuruluşlar sayılmaktadırlar. Bu yüzden bizim Amerika'daki kanunumuz, dinî yükümlülükler belirlemez; tam tersine, bilinçli bir biçimde onları dışlar. Amerika'da kanun, ahlaki görevlerin uygulanmasına sınırlı bir temasta bulunmuştur. Aslında, bir Amerikan vatandaşı, kanuna uyan bir birey olduğu hâlde, ahlaken bozuk ve alçak bir kişi de olabilir...⁽¹⁾

5- Her TürLü Kölelikten Özgürlük

Kölelik olgusunu dikkatle incelersek, bu olgunun geçmiş dönemlerde çok derin sosyal, ekonomik ve hatta kültürel köklerle dayandığını ve onunla mücadele etmenin kolay bir iş olmadığını göreceğiz. Hepimiz biliyoruz ki, Batı medeniyetinin iki büyük direği (Platon ve Aristo), bu olguyu asil bir sosyal kanun olarak kabul etmiş, siyasi ve sosyal felsefelerini bunun üzerine kurmuşlardı. Tabii ki, biz bu iki şahsiyetin köleliği savunduğu için köleliğin insani bir şey olduğunu söylemek istemiyoruz; sadece bu çok ünlü iki şahsiyetin bu konudaki bilimsel ve felsefi ısrarlarından kölelik olgusunun çok köklü bir konu olduğunu ispat etmek istiyoruz. Eski dönemlerde

1- Mecid Hadduri ve Herbert J. Lisbani, *İslam'da Hukuk* (İngilizce orijinali).

köleliğin çok köklü olduğunu **Alfred North Whitehead**'in şu sözlerinden anlayabiliriz:

Eski dünyanın siyasi görüş ayrılıkları hususunda şimdiye kadar bir şey çözülmüş değildir. Platon'un tartıştığı tüm konular hâlâ gündemdeki yerini korumaktadır. Bununla birlikte eski ve yeni siyasi görüşler arasında büyük bir fark vardır. Zira bizim eskilerin görüş birliği içinde olduğu bir önermede onlarla ihtilafımız vardır. O dönemde siyasetçilerin istidlalinin eksenini kölelik oluşturuyordu. Fakat bugün siyasetçilerin istidlalinin eksenini özgürlük meselesi oluşturmaktadır. O günlerde geçerli fikirler, kölelik ilkelerini ahlaki duyguların sade hakikatlerine ve sosyal yöntemlere uyarlamada zorluklarla karşılaşılıyordu. Bugün ise bizim sosyal araştırmalarımız, özgürlük hakkındaki inancımızı, sadece nefret ettirici vahşi bir zorunluluk olarak tasavvur edilen birtakım şaşkırtıcı ve uyarlanamaz apaçık hakikatlere uyarlamada bazı problemlerle karşılaşmaktadır. Bu durumda, kusurlu bazı nitelikleriyle birlikte özgürlük ve eşitlik, yeni siyasi düşüncelerin eksenini oluşturmaktadır. Oysa eskilerin siyasi görüşlerinde, kusurlu bazı nitelikleriyle birlikte kölelik benzer bir konumdaydı.⁽¹⁾

Eğer İslam Peygamberi, bu akıma (eski toplumlarda köleliğin köklerinin çok sağlam olmasına) rağmen, kölelik olgusuna karşı acil ve amansız bir mücadele başlatsaydı, o dönemin sosyal ve ekonomik hayatının bağlarının darmadağın olmasına yol açardı. Bu nedenle Büyük İslam Kanun Koyucusu, gerçekleri kendisine bildiren ilahi vahye ve tam ruhsal sefaya dayanarak, çok açık bir mantıkla, kölelerin özgürlüğü ve köleliğin kökünün kazılması için girişimde bulundu ve aşağıdaki yol ve yöntemlerle yavaş yavaş bu olgunun kökünü kazıdı:

1- Whitehead, Alfred North, *Adventures of Ideas (Düşünceler Tarihi)*, s. 22.

1- Ahlaki erdemleri ve yüce insani değerleri açıklarken hür insan ile köle arasında hiçbir fark gözetmedi. Örnek olarak Peygamber-i Ekrem'den (s.a.a) rivayet edilen şu meşhur hadise bakın:

Allah cenneti, Habeşli bir köle de olsa, kendisine itaat eden kimse için yarattı. Aynı şekilde, Allah cehennemi, Kureyşli bir efendi de olsa, kendisine karşı gelen kimse için yarattı.

2- İslam toplumlarında köleler, liyakatlerini ortaya koyarak çok yüksek makamlara gelebildiler. Oysa diğer halklar ve milletler içerisinde kölelere karşı sanki insan değillermiş gibi davranılıyordu!

3- Hür bir erkekten hamile kalıp çocuk doğuran cariye "ümmü veled (çocuk annesi)" olarak özgürlüğüne kavuşuyordu.

4- Özgürlüklerine kavuşmak için bazı faaliyetler yapabilecek durumda olan köleler, ederlerini kazanarak kendilerini azat etmek üzere sahipleriyle sözleşme yapabiliyorlardı. Bu sözleşmeye İslam fıkında "mükâtebe (yazışma)" denir.

5- Köleleri azat etmenin çok büyük sevap ve mükâfatları olduğuna ilişkin, Peygamber-i Ekrem (s.a.a) ve Ehl-i Beyt İmamları'ndan (a.s) köleleri azat etmenin müekked müstehap (sünnet-i müekkede) olduğuna delalet eden çok sayıda hadis gelmiştir. Hatta bazen hadislerde büyük işlerin sevap ve azametini anlatmak için köle azat etmenin çok önemli değeri ve sevabı örnek olarak gösterilir. Şu hadis gibi: **"Kim bir insanı büyük bir sıkıntıdan kurtarırsa, bir köleyi azat etmiş gibidir."**

Bellidir ki, bazen sıkıntı o kadar büyük olur ki, bir insanı ondan kurtarmak ona hayat vermek gibi olur. Bir köleyi azat etmek, aslında ona hayat vermek gibidir.

6- Birçok günahların kefareti, köle azat etmek olarak belirlenmiştir.

7- Muzaffer toplumların yenik düşen toplumlardan “köle” ve “cariye” almalarıyla sonuçlanan savaşlar, köle edinmenin en temel etkeni idi.

İslam Peygamberi, köleliğin bu temel faktörünü ortadan kaldırdı. Zira Peygamber (s.a.a) Mekke’yi fethettiği zaman, “Tüm Mekke halkı özgürdür” buyurdu. Bu, köleliğin kökünü kazıma yolundaki en büyük ve en açık adım idi. Ebedi İslam dini, son derece ciddiyetle bu adımı attı ve de başarılı oldu. Başka bir deyişle: Eğer o dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi şartlarını göz önünde bulundurursak, göreceğiz ki, İslam dininin o dönemde kölelikle savaşının zorluğu, Amerika’da **Abraham Lincoln** ve bazı kilise adamlarının Köleliği Lağvetme Bildirisi’ni yayınlamak için karşı karşıya oldukları şartlardan çok daha zordu.

8- İslam Peygamberi, Müslümanların esir aldıkları bazı cihatlarda, o esirlerin bildikleri bilgileri ve zanaatları Müslümanlara öğretmeleri karşılığında özgürlüklerine kavuşmalarını emrediyordu. Şimdi şu soruyla karşılaşabiliriz: Eğer İslam Peygamberi (s.a.a), gerçekten İslam kanunları temeli üzerinde köleliğin kökünü kazımışsa, o hâlde neden Peygamber’den (s.a.a) yüzyıllar sonrasına kadar kölelik olgusu devam etti? Bu sorunun cevabı açıktır: Zira insanların suç işlemekteki müsamaha ve şirretlikleri, sosyal, ekonomik ve kültürel bozuklukların ortaya çıkmasında köleliğin bekası probleminde daha çok etkili olmuştur. Acaba İslam, en katı biçime faizi haram etmemiş miydi? Acaba İslam ekonomik problemlerin tanzim ve ıslahı için çok sağlam emirler vermemiş miydi? Acaba İslam, yüce insani ahlaka hayati önem vermemiş miydi? İslam Peygamberi (s.a.a) söyle buyurmuştur:

Ben ahlakın yüce değerlerini tamamlamak için gönderildim.

İnsanı insan yapan tüm bu emirler, en üst perdeden ve en net biçimde dile getirilmiştir. Fakat Müslümanlar, özellikle de hayatlarında bencillik ve despotluktan başka bir hedefleri olmayan İslam ülkelerinin tağutları, tutkularına düşkünlükleri sonucu utanmak ve sıkılmak bilmeden bu emirlere muhalefet edip onlarla mücadele ettiler. İşler normal rayında ilerlemiş olsaydı, İslam mantığına göre köleliğin İslam'ın ilk döneminde bütün İslam ülkelerinden ve hatta yeryüzünden kalkmış olması gerekirdi. Fakat maalesef -işaret ettiğimiz gibi- benciller ve despotların tutkularına düşkünlükleri, insanlık için büyük bir hizmet yapmakta olan bu İslami hükmün işini yapmasına engel oldular.

İslam Peygamberi'nin kölelikle mantıklı mücadelesinin, köleliği tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olduğunun en iyi delili şudur: Biz Ömer b. Abdülaziz'in zamanında İslam toplumlarında beytülmalin harcanacağı bir yerin olmadığını görüyoruz. Zira tarih kitaplarında yazıldığı üzere, İslam ülkelerinde yoksulluk diye bir şey kalmamıştı. Yahya b. Said, Ömer b. Abdülaziz tarafından Afrika beytülmalini toplamaya gidip, uygun ve yasal beytülmal topladıktan sonra, yoksuları bulup o beytülmal harcamak istediğinde tüm araştırmalarına rağmen tek bir yoksul bulamıyor. Zira **Ömer b. Abdülaziz**, herkesi zengin etmişti. Bu yüzden **Yahya b. Said**, köleleri topluyor ve azat ediyordu. Müslüman olmayan kölelerden de, Müslümanlarla dost olacaklarına dair söz alıyordu.⁽¹⁾

Ömer b. Abdülaziz, Hicri 101 yılında ölmüştür. Eğer Yahya b. Said'in, Ömer b. Abdülaziz'in ölümünden bir yıl önce bu

1- Ebu Muhammed, Abdullah b. Abdulhakem, *Malik b. Enes'in Hadisi Temelinde Ömer b. Abdülaziz'in Yaşamı*, s. 59 (Arapça).

girişimde bulunduğunu farz edersek, demek ki, Hicri birinci yüzyılın sonunda İslam ülkelerinde kölelik ortadan kalkmaya başlamıştır. Zira açıktır ki, eğer merkeze yakın İslam toplumlarında köle mevcut olsaydı, uzak ülkelerden olan gayrimüslim köleleri azat etmeye sıra gelmezdi.

9- Köleliğin sosyal hayatın arızı ve gayri tabii bir akımı olduğunu, dolayısıyla ortadan kalkması gerektiğini ve tüm insanların hür olarak dünyaya geldiklerini açıkça ifade eden çok delil vardır. O delillerden biri, **Feyz-i Kaşani**'nin naklettiği şu hadistir: Müminlerin Emiri İmam Ali (a.s) bir hutbesinde şöyle buyurdu:

Ey insanlar! Âdem köle ve cariye doğurmamıştır. Tüm insanlar hürdürler. Sadece, Allah kiminizin yönetimini kiminize vermiştir.⁽¹⁾

Bu hadis, köleliğin temelsiz bir fenomen olduğunu ve insanların müdüriyet kanununu çalıştırırken işledikleri bir hatadan kaynaklandığını ispat etektedir. Başka bir ifadeyle: Sosyal hayatta özgünlüğü olan gerçek şuymuş: Bazı insanların, sahip oldukları fikrî ve fizikî kabiliyetlerinden dolayı diğer bireyleri yönetme güçleri varmış. Daha sonra zamanla insanların sultacılık hâletiruhiyesi, Allah'ın kulları üzerindeki tasarruf ve sultalarını malikiyet ve kölelik derecesine kadar ilerletmelerine sebep olmuştur. Kölelik olgusu hakkındaki bu yorum, şimdiye kadar sosyologların ulaşabildiği en iyi yorumdur.

10- Köleliğin kökünü kazımak için İslam'ın çok mantıklı girişimlerinden bir diğeri de, İslam Peygamberi'nin Afrika'dan kaçırılıp, daha sonra Asya ülkelerinde ve diğer ülkelerde satılan insanlar hakkında vermiş olduğu emirdir. İslam Peygamberi (s.a.a) şöyle buyurdu:

1- Feyz-i Kaşani, Molla Muhsin, el-Vafi, c. 14, s. 20, el-Kâfi'den naklen.

Şu kaçırılanlar hakkında kölelik söz konusu değildir (köle olarak alınıp satılmaları caiz değildir). Onlar, diğer hür insanlar gibi hürdürler.⁽¹⁾

Her Türlü Kölelikten Özgürlüğün Sonucu

İslam'ın insani konulardaki tutumunu dikkatle incelediğimizde şu sonuca varabiliriz: İslam açısından insan için özgürlük, dekoratif bir mesele değil, hayati bir konudur. Tümü tek bir ilahi dini tebliğ eden büyük peygamberlerin tağutlarla mücadele ve insanları onların istibdat ve sultacılık zincirinden kurtarmadaki yöntem ve ihtimamları, geçmiş tüm ilahi dinlerin asıl metnini içeren İslam dininin insanları köle edinme ve köle yapmanın her türlüüne karşı olduğu ve Allah'ın kullarını hayat karşısı her türlü sulta ve hegemonya pençesinden kurtarmak için son derece çaba gösterdiği iddiasının en iyi delillerinden biridir.

Eğer tüm büyük peygamberlerin, tarihin ezilmişlerini dünyayı sömüren insan karşısı güç düşkünlerinin pençesinden kurtarmak için sergiledikleri şaşkırtıcı ısrarcı tutumlarına dikkat edersek, ilahi dinlerin -en büyük ezilmişliği barındıran- köleliğe karşı mücadelesinin şiddetini anlayabiliriz. Ezilmişleri (müstazafları) savunmanın farzlığı ve kendinden ezilmişliği gidermeye gücü yettiği hâlde ezilmişliği kabullenmenin kınanması hakkında Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda ayet vardır. Bu ayetleri göz önünde bulundurduğumuzda, İslam'ın özgürlüğün en büyük destekçisi ve kölelik, ezilmişlik ve insanların her türlü zincire vurulmasıyla mücadelede en güçlü ideoloji olduğunda hiçbir şüphe kalmamaktadır. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

Melekler, kendilerine zulmetmekte olan kimselerin canlarını aldığıında, "Ne durumda idiniz?" derler. Onlar

1- Bu hadis, "Hür insan satılamaz" şeklindeki sabit kaideye dayalıdır.

da, “Biz yeryüzünde güçsüz düşürülen (ezilen) kimseler idik” derler. Melekler, “Allah’ın yeri hicret etmeniz için yeterince geniş değil miydi?” derler. İşte onların barınağı cehennemdir ve varacakları yer ne de kötüdür.⁽¹⁾

Genel olarak ezilmişliğin kınanması ve ezilmişleri savunmanın ve onları ezilmişlikten kurtarmak için gerekirse savaşmanın gerekliliği hakkında Kur’an’da birçok ayet vardır. Burada onlardan birkaçını zikretmekle yetineceğiz:

Size ne oldu da Allah ve ezilmiş (müstazaf) erkek, kadın ve çocukların yolunda savaşmıyorsunuz?⁽²⁾

Elbette kendi yerinde araştırıldığı üzere, bu bağlamda Kur’an-ı Kerim’de “istiz’af” (ezilmişlik) kelimesinin dışında başka kelimeler de kullanılmıştır ki, her türlü sefaleti ve zincire vurulmayı yasaklamakta ve büyük peygamberlerin (a.s) en büyük görevlerinden birinin insanların omuzlarındaki ağır zincirleri kaldırmak olduğunu belirtmektedir. İnsanlık için kölelikten daha ağır bir zincir düşünülebilir mi? Kur’an’daki birçok ayet bu hususu açıkça ifade etmektedir:

Hiçbir peygamber insanları zincire vuracak değildir. Kim zincire vurursa, kıyamet günü o zincir ile birlikte (mahşere) gelir.⁽³⁾

Onlar (müminler), yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları şu resule, şu ümmi (Mekkelî veya ders oku-

1- Nisa Suresi, ayet 97.

2- Nisa Suresi, ayet 75. Ayrıca bkz. Kasas Suresi, ayet 4 ve Sebe Suresi, ayet 31.

3- Âl-i İmran Suresi, ayet 161. [Saygıdeğer yazar, ayeti yukarıdaki şekilde tercüme etmiştir. Yaygın görüşe göre ise ayetin meali şöyledir: “Hiçbir peygamber hıyanet edecek değildir. Kim hıyanet ederse, kıyamet günü hıyaneti ile birlikte (mahşere) gelir.” Müt.]

mamış) peygambere uyarlar. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten sakındırır, temiz şeyleri onlara helal eder ve pis şeyleri onlara haram kılar, ağır yüklerini ve üzerlerindeki ağır zincirleri kaldırır.⁽¹⁾

Hiçbir yük, kesinlikle kölelerin sahiplerinin mutlak iradelelerinden daha ağır değilmiş ki, kölelerin kendilerine hayat hakkı bile tanımamalarına sebep olmuştur.

İslam İnsan Hakları

Madde 14

a) Her insan, hür olarak doğar ve hiç kimse onu köle yapamaz, aşağılayamaz, horlayamaz, ezemez. Yüce Allah için olan kulluktan başka da hiçbir kulluk yoktur.

b) Köleleştirmenin bir çeşidi olan sömürgeciliğin tüm türleri kesinlikle haramdır. Bu sefalet ve ezilmişliğe duçar olan milletler ve halklar, kendilerini sömürgecilikten kurtarma ve kendi kaderlerini belirleme hakkına sahiptirler. Bütün devletler ve milletlerin, sömürge altında olan ülkelerin sömürgecilik ve işgalden kurtulma mücadelesinde onlara yardım etmeleri farzdır. Tüm milletler, kendi bağımsız kimliklerini koruma hakkına sahiptirler. Aynı şekilde, kendi doğal kaynakları ve zenginliklerini koruma hakkına sahiptirler.

Batı İnsan Hakları

Madde 1

Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

1- A'raf Suresi, ayet 157.

Madde 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

Madde 8

Her şahsın kendine anayasa veya kanun ile tanınan ana haklara aykırı muamelelere karşı fiilli netice verecek şekilde millî mahkemelere müracaat hakkı vardır.

Ortak Noktalar

1- Bütün insanlar özgür doğarlar ve hiçbir kimse onları köle yapamaz.⁽¹⁾

2- Bütün insanlar haysiyet ve haklar bakımından eşittirler.⁽²⁾

3- Bütün insanlar akıl ve vicdana sahiptirler. Bu özellik, insanın çok önemli özelliklerindedir ve “hak” ve “yükümlülük” olarak telakki edilemez. Ancak şöyle denilebilir: Bütün insanlar, iki ilahi bağış olarak akıl ve vicdana sahip oldukları için, zatî saygınlık, haysiyet ve şerefe sahiptirler. Ya da hak ve yükümlülükle irtibatla olmanın temel etkenlerinden sayılan düşünme ve vicdana müracaat hakkı kastedilmiş olabilir.

4- Bütün insanlar, birbirlerine karşı kardeşlik ruhuyla davranmalıdırlar. Bu madde de her iki hukuk sisteminin (İslam ve Batı) görüş birliği içinde olduğu konulardandır.

1- Önsöz, birinci, beşinci ve altıncı paragraflar; birinci, üçüncü ve on üçüncü maddeler ve on altıncı maddenin 2. fıkrası; on sekizinci ve on dokuzuncu maddeler ve yirminci maddenin 1. ve 2. fıkrası; yirmi üçüncü madde ve yirmi altıncı maddenin 2. fıkrası; yirmi yedinci maddenin 1. fıkrası ve yirmi sekizinci madde.

2- Bu konu, “Eşitlikler ve Birlikler” ilkesinde ele alınacaktır.

Ancak şunu unutmamak gerekir ki, çıkarıcılık, bencillik ve despotluk insanları birbirinden ayırmadığı ve çeşitli husu-
metlerle karşı karşıya getirmediği sürece aralarında kardeşlik
ruhu olabilir.

5- Haysiyet hakkıyla ilgili maddelerde belirttiğimiz ve “haysi-
yet ilkesi”nin felsefesi bahislerinde açıkladığımız gibi, insan-
lara hakaret etmek ve insanları aşağılamak asla caiz değildir.

Farklılıklar

1- Hiç kimsenin başka birisi üzerinde sulta kurma hakkı yok-
tur. İnsan toplumlarının hukuk sistemleri ve çeşitli kültürleri
göz önünde bulundurularak bu önerme temel bir ilke olarak
kabul edilebilir. Bu ilke hususunda İslam İnsan Hakları’ndaki
sarhat, diğer hukuklar ve kanunlarda göze çarpmamaktadır.
Buna göre, İslam İnsan Hakları’ndaki bu ilke, tüm biçimle-
riyle bir kimsenin başka bir kimseye ve bir topluma musallat
olmasına müsaade etmemektedir.

On dördüncü maddenin “b” fıkrasını bir kez daha gözden
geçiriyoruz: “Köleleştirmenin bir çeşidi olan sömürgeciliğin
tüm türleri kesinlikle haramdır.” İslam İnsan Hakları, bu hak-
kı öngörmenin yanında, hem insanların kendilerini, hem de
devlet ve toplumu bu sultayı ortadan kaldırmakla yükümlü
kılıyor. Tüm milletler ve insan toplumları, kendi varlıkları-
na egemen olma hakkına sahip oldukları gibi, kendi doğal ve
teknolojik zenginliklerine malik olma ve onları koruma hak-
kına da sahiptirler.

2- Bütün insanların Yüce Allah’ın kulları olduğunun, hiç kim-
senin bir başkasının kulu ve kölesi olmadığını ve eski çağda
var olan akımın tüm ekonomik, sosyal, resmî ahlaki ve siyasi
meselelerin alt yapısını oluşturan gayri tabii bir olgu oldu-
ğunun açıkça ilan edilmesi, tüm insanların haberdar olması

gereken çok yüce insani bir hakikattir. Bu nedendir ki İslam, en mantıklı yolla (kulluk ve köleliğin yavaş yavaş kökünü kazımak) en temel insan hakkı olan özgürlük karşısı bu olguyu ortadan kaldırdı.

İslam İnsan Hakları

Madde 15

Her insan, şer'i ilkelerle çelişmeyecek biçimde kendi fikrini özgürce ifade etme hakkına sahiptir.

Madde 16

Her insan, kendi ilmî, edebî, sanatsal ve kazançsal çabalarının sonuçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde, her insan, şer'i hükümlere aykırı olmaması şartıyla kendi faaliyetinden kaynaklanan manevi, itibari ve mali çıkarlarını desteklemek hakkına sahiptir.

Batı İnsan Hakları

Madde 18

Her şahsın, fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır; bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyeti, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel surette, öğretim, tatbikat, ibadet ve ayinlerle izhar etmek hürriyetini içerir.

Madde 19

Her ferдин fikir ve fikirlerini açıklamak hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını içerir.

Madde 27

1- Herkes, topluluğun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, ilim sahasındaki ilerleyişe iştirak etmek ve bundan faydalanmak hakkını haizdir.

2- Herkesin yarattığı, her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden mütevellit manevi ve maddi menfaatlerin korunmasına hakkı vardır.

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi (İslam ve Batı), düşünce, ifade, kalem ve görüş bildirme özgürlüğünü, bu maddelerin farklılıkları bahsinde gündeme getireceğimiz farkla birlikte, temel bir ilke olarak kabul etmektedirler. Müslüman olmayan halklar ve milletlerin Müslümanlarla ve hatta İslam Önderleri'yle olan ihticac ve tartışmaları,⁽¹⁾ makul ve sorumlu özgürlüğün en iyi kanıtıdır.

2- İlmî, edebî, sanatsal ve kazançsal çabaların sonuçlarından yararlanma hakkı, her iki hukuk sisteminde insanların tartışmasız haklarındanıdır. Yani herkes, kendi ilmî, edebî, sanatsal ve kazançsal çabalarının sonuçlarından yararlanma hakkına sahiptir.

3- Her iki hukuk sistemi, ilahi bir belgeye dayanan -İslam, Yahudilik, Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve Sabiilik gibi- din özgürlüğü hususunda görüş birliği içindedir. İki hukuk sistemi arasında var olan farklılık şudur: Batı İnsan Hakları'nda mezkûr özgürlüklerin -kalem, ifade, inanç, din vs. hürriyeti- hiçbir kaydı ve şartı bulunmamaktadır. Ancak İslam İnsan

1- Bu ihticac ve tartışmalar, Şeyh Tabersi'nin "el-İhticac" adlı kitabında toplanmıştır.

Hakları'nda sayılan özgürlüklerin genelliği o derecede değildir. Farklılıklar bahsinde açıklayacağımız gibi, bu özgürlük şartlıdır.

4- Düşünce ve düşünenin kendisine ve topluma zararlı olmayan her türlü fikrî faaliyet, her iki sistemde kesin bir haktır.

Farklılıklar

1- İslam açısından insanlar, olgulaşma sürecinde kendi kaderlerini belirleme sorumluluklarına ilaveten kendi toplumlarının sabit olmuş haklarından da sorumlu oldukları için, hiç kimse, kalem, ifade, inanç ve din özgürlüğünden mutlak biçimde yararlanmamalı ve toplumun ideal hayatının ihlal edilme nedenlerini yaratmamalıdır.

Özgürlüğün felsefesi bahislerinde hatırlattığımız gibi, hürriyet kendi başına mutlak matlup ve amaç değil, gerçekte insanı makul hayata ulaştırması için hayatın yaratıcı gücünden yararlanma hakkıdır. İntihar konusunda psikolojik açıdan kişinin özgürlük hakkından istifade ettiğini görüyoruz. O sırada iradenin işten düşmesi ve insanın intihar etmesi söz konusu değildir. Hatta bazen intihar zamanında irade en güçlü konumuna ulaşıyor ki insan, en şiddetli güçler tarafından korunan hayatına son vermeye kalkışıyor.

Kötü düşünceler ve eylemler, insanlardan iradesiz bir şekilde baş göstereceği gibi, son derece özgür iradeyle de işlenmiş olabilirler. Eğer her konuda ve her işte özgürlüğü tecviz etmek istersek, yasaları, cezaları, övgüleri ve yergileri tamamen insanın hayatından çıkarmamız gerekir!!

Dolayısıyla özgürlüğün kendisi amaç ve mutlak matlup değil, zatî yaratıcılıkla birlikte olan bir yaşam için insan hayatının en iyi aracıdır. Özgürce yapılan işin değeri ve kemali, o

işin hayır ve iyi olmasının nicelik ve niteliğinin ne derecede olduğuna bağlıdır. Buna göre, Batı İnsan Hakları uzmanları, “insanın haysiyet ve şeref hakkı” ile “kalem ve ifadenin mutlak hürriyet hakkı” arasındaki çelişkiyi ortadan kaldırmak için samimi bir şekilde çaba göstermelidirler. Yüce ahlak ve ilkel ve zatî haklar açısından insanın saygınlık ve haysiyet hakkını kısıtlamak mümkün olmadığına göre, kalem ve ifade özgürlüğünü insanların hayat ve haysiyet haklarını ihlal etmeme koşuluna bağlamamız gerekmektedir. Bu nedenle İslam İnsan Hakları, inanç ve görüşün ifade edilmesini şer’i ilkelere riayet etme şartına bağlıyor ki, bu şartı şöyle açıklayabiliriz: Kalem ve ifade özgürlüğü, kalem ve ifade sahibinin kendi şahsiyetine ve toplumun insanların ruh hâlleri ve inançlarına halel getirmemelidir.

“Bu durumda bizim kalem ve ifade özgürlüğünün kısıtlandığı engizisyon dönemine dönmemiz gerekmektedir” diye itiraz edilmesine gelince, bu söz tamamen yersizdir. Zira eğer bir kimse, “Baş ağrısı tedavisinde kullanılacak bir hapın tecviz edilebilmesi için tıp uzmanları ve diğer yetkili makamların muvafakati gerekmez” derse, toplumun tüm insanları bu kişinin sözünü o kadar kanuna aykırı bulurlar ki, cevap vermeye bile sıra gelmez. Çünkü insanların sağlığıyla oynamak asla caiz değildir. Falan hapın baş ağrısına iyi gelip gelmeyeceği tamamen uzmanlık gerektiren bir iştir ve herkesin bir derde deva olacağını düşündüğü şeyi tecviz etme özgürlüğü yoktur. Acaba “ruh”, “can”, “kişilik”, “ben” ve “insani öz”ün bir baş ağrısı kadar önemi yok mu ki, görüş sahipleri, “olduğu gibi” ve “olması gereken gibi” insan hakkında en ufak bilgisi olmasa da bütün insanlar için kalem ve ifade özgürlüğünü tecviz etsinler, daha sonra da tüm yüce insani değerler ve ahlakın çöküşünü seyretsinler?

2- Din özgürlüğüyle ilgili olarak şunu dememiz gerekir: Eğer bu özgürlük, düşünme, anlama, vicdan ve iç arınmışlığı bakımından hayalleri gerçeklerden ayırt edebilecek, telkinleri hakikatlerden ayırabilecek, tutkularını ve bencilliklerini bu hayati meseleye karıştırmayacak olgunluğa erişmiş bireyler veya toplumlara verilirse, çok mantıklı olacaktır. Fakat böyle bir gelişmişlik ve olgunluğa erişmemiş olan toplumlar, doğru biçimde bu özgürlüğe sahip olamayacakları gibi, bu özgürlük, onların fikrî ve diğer sefalet ve bedbahtlıklarına da neden olabilir.

İslam açısından şunu diyebiliriz: İnsanlar bir dönemi din hakkında araştırma ve inceleme yapmak için geçirebilirler, fakat bu, âlimane ve halisane öğretiler ve yol göstermeler eşliğinde olmalıdır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

Dinde zorlama yoktur; zira olgunluk ve hidayet, dalaletten ayrılmış, açık seçik ortaya çıkmıştır.⁽¹⁾

Açıktır ki, olgunluk ve hidayetin dalaletten ayrılmadığı bir toplumda insanlara -insanın olgunlaşma yolu olan- din özgürlüğü verilemeyeceği gibi, onları doğru bir öğretim, eğitim ve yönlendirmeye tabi tutmak gerekir. Bu ayet, çok açık bir gerçeği hatırlatıyor: Hak ile batılın ve doğruluk ile eğriliğin birbirinden ayrıştığı bir ortamda her akıllı ve şuurlu insan ilahi dini kabul eder ve ikrah ve icbara ihtiyaç yoktur.

Buradan hareketle ve bir yandan İslam kaynaklarını, diğer yandan diğer inançlar ve ekollerin içeriklerini göz önünde bulundurarak, "İslam, niçin İslam dinini terk etmeğe karşıdır?" sorusuna şu cevabı verebiliriz: Çünkü İslam, tüm ilahi hak dinlerin insani imtiyazlarını içinde barındırmakta ve insanlığın tüm hakları ve sorumlu hürriyetlerini sağlamaktadır.

1- Bakara Suresi, ayet 256.

Dolayısıyla İslami inançları bırakıp başka dinlere geçmenin herhangi bir avantajı olmayacağı gibi, İslam'ın temel hedefi olan "makul hayat" ile yaşamının ayrıcalıklarının kaybedilmesine de neden olacaktır. "İslam" dediğimiz zaman, aslında Hıristiyanlık, Yahudilik, Zerdüştlük, Sabiilik ve ilahi belgeye dayanan diğer dinlerin imtiyazlarını içinde barındıran "Hz. İbrahim-i Halil'in (a.s) dini" diyoruz.

3- İlmî, edebî, sanatsal ve kazançsal çabaların sonuçlarından yararlanma hakkı, keza manevi, itibari ve mali çıkarlardan yararlanma hakkı hususunda her iki düzen ortak görüşe sahiptir ve İslam hukuku açısından geçerli olan mezkûr haklardan yararlanmanın sosyal menfaatleri ihlal etmemesi koşulu, Batı hukuku açısından da geçerlidir. Başka bir deyişle: Her iki hukuk sistemi, mezkûr haklardan yararlanabilmeyi toplumun çıkarlarına aykırı olmama koşuluna bağlıyor. Bu iki hukuk sistemi arasındaki farklılığa gelince; İslam İnsan Hakları açısından mezkûr haklardan yararlanma hakkı, zikredilen şarta ilave olarak, hak sahibi insanın kendisinin bozulmasına sebep olmaması koşuluna bağlıdır.

Örnek olarak: İslam hukuku açısından hiçbir Müslüman, sanatsal yaratıcılığını toplumu saptırmak ve topluma veya -başkalarına bir zararı olmasa da- kendine herhangi bir zarar vermek -kendi kanun dışı şehvetlerini tahrik etmek gibi- veya kendisini azdıracak bir servet biriktirmek ya da bunun gibi diğer işler için kullanmamalıdır.

Genel olarak, İslam ve Batı İnsan Hakları sistemleri arasındaki önemli farklılıklardan biri şudur: Batı İnsan Hakları, özgürlüklerden yararlanmada tek bir yasak tanıyor, o da başkalarının haklarının ihlal edilmemesi gereğidir. Fakat insanın kendisine karışmıyor ve insanın özgürlükten yararlanarak maneviyatı ve ahlakını bozmasını yasaklamıyor.

Özgürlükleri Koşula Bağlamanın Anlamı, Özgürlüğü Ortadan Kaldırmak Değil Mi?

Burada şu soruyla karşılaşıyoruz: Acaba insanın özgürlüklerini birey ve toplumun çıkarlarıyla kısıtlamakla özgürlüğün kendisini ortadan kaldırmıyor muyuz?

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, aşağıdaki gerçekleri dikkate alarak bu sorunun cevabı belli olur:

a) Laubaliliği ve insan ve evren kanunlarından kaçmayı “özgürlük” olarak adlandıramayız. Bu laubaliliklerin kendisi, kişilik özgürlüğünün amansız düşmanıdır. Zira düşünme ve gerçeklerle doğru ilişki kurma lehine içgüdüsel istekleri kontrol altına almadan kişiliğe bir şey nasip olmaz.

Zevkli isteklerden başka bir şeyi resmen tanımayan **Epikürist** özgürlük, insanlığın en eski bilgi döneminden beri hem ilahi dinler tarafından, hem de basiretli filozoflar ve ahlakçılar tarafından reddedilmiştir. Ayrıca, hayvani içgüdülerin tatmini ni hedef edinmek -kişi istese de, istemese de; bilinçli de olsa, bilinçsiz de olsa- insanın ruhsal hâlini nihilizme (hiççilik) götürür. Bu, tecrübe edilmiş bir hakikattir.

b) Biz “özgürlüğe evet, laubaliliğe hayır” dediğimiz zaman özgürlük zevkenden faydalanmanın önünü almak ve insanların düşünsel ve sanatsal yaratıcılardan ve onların sonuçlarından mahrum etmek istemiyoruz. Aksine, insanları laubaliliğin sahte zevkenden vazgeçirip, -kişilikle uyum sağlayan- gerçek zevklerden yararlanmaya tahrik ve teşvik etmek istiyoruz.

c) Eğer bir toplumda düşünce, sanatsal faaliyetler ve manevi inançların yüce sonuçlarını incelemek için bazı kuruluşlar

tesis edilse -elbette bu faaliyetleri önlemek ve yok etmek amacıyla değil, hayallerin gerçeklerden ve hakikatlerin saplantılardan ayırt edilmesi yönünde bilinçli ve adilane incelemeler yapmak amacıyla- bu engizisyon değil, insan beyinlerini sonunda insanlığı nihilizme götüren ve makul ve yapıcı ideler ve inançlara sahip olmaktan mahrum eden paradoksların yaygın ateşinden kurtarmaktır. İnsanların beyinlerini sağlıklı hâle getirmek, gençleri kurtarmak ve onları açıklanabilir bir hayata hazırlamak için böyle büyük bir hizmet için ciddi bir girişimde bulunulması çok uzak bir ihtimaldir. Zira maalesef samimi insan bilimcilerin uydukları yapıcı mantığın karşısında, sultacı despotların uydukları ve savundukları başka bir mantık (!) vardır. Bu mantığa göre, herkes, hangi şartlarda ve hangi konumda olursa olsun, insanlar hakkında bir kelime bilmesede dahi, hukukların savunduğu özgürlüklerden yararlanarak -zamane bencillerinin benciliklerine bir hâle getirmemesi koşuluyla- insan hakkında istediği her şeyi söyleyebilir!!

İslam İnsan Hakları

Madde 17

Her insan, kendi tabiiyet hakkından yararlanma hakkına sahiptir ve hiç kimse zorbalıkla kendi tabiiyetinden mahrum edilemez.

Açıklama: Tahran İslam Konferansı'nda sekizinci madde olan bu madde, bizim dönemizdeki anlamıyla tabiiyetin İslam'da yeri olmaması gerekçesiyle Kahire Konferansı'nda çıkarılmıştır. Biz bu beyannamenin yirminci maddesinde, tabiiyetin İslami anlamını, "ikamet etme yerini seçme hakkı"na uygun olarak kastetmişiz.

Batı İnsan Hakları

Madde 15

1- Her ferdin bir uyrukluk hakkı vardır.

2- Hiç kimse keyfî olarak uyrukluğundan ve uyrukluğunu değiştirmek hakkından mahrum edilemez.

Ortak Noktalar

Her iki hukuk sistemi, bu maddenin her iki fıkrasında görüş birliği içindedir. Sadece tabiiyetten maksat, “bir yerde ikamet etmek” olmalıdır.

Farklılıklar

Eğer ikamet edilen yer Müslüman olmayan bir ülke olursa, özellikle de Müslüman kişinin gayri İslami ahlak ve inançlardan etkilenebileceği göz önünde bulundurularak, bir zorunluluk olmaması hâlinde, İslam fıkhı böyle bir yerde ikamet etmeyi caiz görmemektedir.

İslam İnsan Hakları

Madde 18

Her insan, kendi tüzel kişiliğinden yararlanma hakkına sahiptir ve taahhüt alma ve taahhüt verme bakımından kendi kişiliğinden yararlanabilir. Bu kişiliğin yitirilmesi ve nakzedilmesi hâlinde ise, “yasal velisi” onun yerine geçer.

Batı İnsan Hakları

Madde 6

Herkes her nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkını haizdir.

Ortak Noktalar

Her iki hukuk sistemi, bu maddede görüş birliği içindedir. Sadece medeni kanunlar bakımından Müslüman olmayan ülkelerin, kişiliğin yitirilmesi veya çiğnenmesi hâlinde başka kanunları olabilir ki, İslam açısından o kanunlara uymak sadece o ülkeler için gereklidir.

İslam İnsan Hakları

Madde 19

a) Her insan, fıtrat dini olan İslam'a uyma hakkına sahiptir. Dolayısıyla hiçbir kimse, İslam'ı bırakmaya ve başka bir dine uymaya zorlanamaz. Aynı şekilde, bir kimseyi dinsizliğe zorlamak da caiz değildir. Nitekim yoksulluk, güçsüzlük ve bilgisizlikten yararlanarak bir kimseyi baskı altına alıp dinini değiştirmeye zorlamak da caiz değildir.

b) İslam toplumlarında devlet ve toplumun, temelsiz tutkular ve bidatlerden kaynaklanan temelsiz dinî görüşler ve inançları ortadan kaldırması farzdır. Mümkün olması durumunda, hikmet, güzel öğüt, tartışma, analiz ve eleştiri aracılığıyla bu tür inançları Müslüman olmayan toplumlarda da ortadan kaldırmak farzdır. Eğer batıl ve temelsiz görüşler ve inançların sahipleri, toplumun olgunlaşma yoluna girebilmesi için sapmalarından el çekerlerse, ne âlâ. Fakat eğer mantık, hikmet ve diğer gerçek ikna çabalarına aldırmaz etmezlerse, toplumun insanların maneviyatını ve sağlıklı zihniyetlerini korumak için, devlet ve toplumun insani ve İslami ilkelere uygun yöntemlerle o fasit görüşler ve inançların yayılmasını önlemeleri farzdır.

c) İslam toplumunda batıl ve temelsiz görüşler ve inançların sahipleriyle bir arada yaşamak hususunda, 6. maddenin "a"

ve “b” fıkralarında ve 9. maddenin “b” fıkrasında geçtiği gibi, yaşamla ilgili tüm işlerde, keza haysiyet, hürriyet, öğretim ve eğitim ve kanunlar karşısında eşitlik hakkında, her dönemde hâkimin hükmüne uyulur. İslami hâkim, her dönemde konuların ve ortaya çıkan yeni sorunların gereklerini dikkate alarak, onların ve Müslümanlarla bir arada yaşamalarının hakkında hüküm verir.

Batı İnsan Hakları

Batı İnsan Hakları'nın 19. maddesini, İslam İnsan Hakları'nın 15. ve 16. maddeleriyle ilişkili olduğu için, önceki bahislerde bu iki maddeyi Batı İnsan Hakları'nın 18. ve 19. maddeleriyle mukayese ettiğimizde incelemiştik.

İslam İnsan Hakları

Madde 20

a) Her insan, özgürce bir yerden başka bir yere taşınma ve İslam kentleri ve ülkelerinde veya onların dışında ikamet edeceği yeri seçme hakkına sahiptir. Bir toplumda ezilen ve sefil edilen herkes, başka bir İslam toplumuna sığınma hakkına sahiptir. Bir insanın sığındığı her toplumun da, güvenli bir yere ulaşıncaya kadar ona sığınma hakkı tanınması gerekir. Sığınma hakkı, sığınmacının kovuşturmayı gerektirecek bir cürüm işlememiş olması şartına bağlıdır. Zaruret hâli dışında, Müslüman olmayan toplumlara göç etmek de caiz değildir.

b) Müslüman olmayan kimse, Mekke'nin “Harem” denilen bölgesinden geçmemelidir. Hicaz topraklarından geçmesi için ise, görüş sahiplerinden bazılarının kavline göre, Müslümanların hükümdarının izni gereklidir.

c) Gayrimüslimin Mekke'de ikamet etmesi caiz değildir.

Batı İnsan Hakları

Madde 13

1- Herkes herhangi bir devletin sınırları dâhilinde serbestçe dolaşma ve yerleşme hakkına haizdir.

2- Herkes, kendi memleketi de dâhil, herhangi bir memleketi terk etmek ve memleketine dönmek hakkına haizdir.

Madde 14

1- Herkes zulüm karşısında başka memleketlerden mülteci olarak kabulü talep etmek ve memleketler tarafından mülteci muamelesi görmek hakkını haizdir.

2- Bu hak, gerçekten adi (siyasi olmayan) bir cürüme veya Birleşmiş Milletler prensip ve amaçlarına aykırı faaliyetlere müstenit kovuşturmalar hâlinde ileri sürülemez.

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi (İslam ve Batı), bir yerden başka bir yer taşınmayı ve ikamet etme yerini seçmeyi herkesin hakkı olarak tanıyor. Aynı şekilde, herkes, bir ülkeye veya başka herhangi bir yere göçtükten sonra, tekrar kendi ülkesi ve memleketine dönebilir.

2- Bir toplumda ezilen ve sefil edilen herkes, başka bir topluma sığınma hakkına sahiptir.

3- Sığınma hakkı, sığınmacının kovuşturmayı gerektirecek siyasi olmayan bir cürüm işlememiş olması şartına bağlıdır.

Farklılıklar

1- On üçüncü maddenin 2. fıkrası, İslam İnsan Hakları açısından şu şarta bağlıdır: İnsanın ikamet için seçeceği ülke veya

memleket, küfür memleketi, fesat ve maddi ve manevi nikbet yerleri olmamalıdır.

2- Batı İnsan Hakları'nda sığınma hakkından yararlanmanın suçun siyasi olmaması şartına bağlanmış olmasının anlamı şudur: Yani işlenen suç, medeni ve cezai mahkemeler ve ülkenin diğer kuralları açısından kovuşturmaya tabi tutulamayacak bir suç olmalıdır. İslam İnsan Hakları'ndaki şu farklılığı göz önünde bulundurmalıyız ki, İslam ülkesine egemen olan siyasetin İslam'ın siyasi ilkelerine uygun olması ve İslam açısından şüpheli ve sakıncalı olmaması hâlinde, suç siyasi de olsa, başka bir ülkeye sığınma hakkından yararlanılamaz.

3- Müslüman olmayan kimse, Mekke'nin "Harem" denilen bölgesinden geçmemelidir. Hicaz topraklarından geçmesi için ise, fakihlerden bazılarının görüşüne göre, Müslümanların hükümdarının izni gereklidir. Keza, gayrimüslimin Mekke'de ikamet etmesi caiz değildir.

İslam İnsan Hakları

Madde 21

Çalışma gücü olan herkesin çalışma hakkı vardır. Devlet ve toplum, çalışma gücü olan tüm insanlar için bu hakkı sağlamak ve uygulamakla yükümlüdür. Her insan, kendi şanına yakışan ve kendisinin ve toplumun yararına olan işi seçmekte özgürdür. İşçi; güvenlik, sağlık ve her türlü sosyal güvence hakkına sahiptir. Hiçbir işçiyi, gücünü aşan bir işe zorlamak caiz değildir. Aynı şekilde, işçiyi bir işe mecbur etmek, onu sulta altına almak ve ona zarar vermek caiz değildir. Bu haklarda, güvenilir uzman kişilerin yararı teşhis etmesiyle İslam şeriatının özel bir hükmünün olduğu durumlar hariç, erkek veya kadın olma, renk, ırk, uyruk, milliyet ve diğer itibarî şeyler bakımından işçiler arasında bir fark yoktur.

Madde 22

a) İşçi çaresiz olduğu veya işinin değerini bilmediği için işinin adilane değerinden daha düşük bir ücrete razı olsa da, işverenin işçiye adilane bir ücret ödemesi farzdır.

Açıklama: Bu hüküm, Kur'an-ı Kerim'de, A'raf Suresi'nin 85'inci ayetinde ve diğer ayetlerde şöyle ifade edilmiştir: **"İnسانların hiçbir şeyini (işini ve malını) değerden düşürmeyin."**⁽¹⁾ Yani, insana ait olup el değiştirmeye kabil olan her şeyin değerini ona ödeyin. Ayette geçen "eşya" kelimesi ("şey" kelimesinin çoğulu), her türlü fikrî ve fizikî işi ve faydalı olabilecek her şeyi kapsayan en genel kavramlardandır. Aynı şekilde, işin adilane değerini ödemenin farzlığı, tüm durumları kapsar; ister işçi kendi işinin değerini bilsin, ister bilmesin. Keza, işin adilane değerini ödemenin farzlığı, işçinin kararlaştırılan ücretle çalışmaya mecbur olması veya zorlanması durumlarını da kapsar.

b) İşçi, kendi işi için adilane ücret isteme hakkına sahiptir. İşveren, adilane ücret ödeme hususundaki yükümlülüğünü yerine getirmezse, işçiye haksızlık yapılmasını önlemek ve işçinin hakkını almak için devletin girişimde bulunması gerekir. İşçi, çalıştığı döneme ait raporlardan ve iş sağlığından yararlanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde, mesailerinin mezziyetlerinden ve layık olduğu terfilerden yararlanma hakkına sahiptir. İşçi, çalışmasında samimi olmak, işini doğru yapmak ve işinde dikkatli olmakla yükümlüdür. İşçiler ve işverenlerin birbirleriyle anlaşmazlığa düştükleri durumlarda, devlet, anlaşmazlık ve çekişmeyi ortadan kaldırmak, haksızlığı gidermek, hakkı tespit etmek ve adalete boyun eğdirmek için, taraflardan birine karşı en ufak bir tarafgirlik yapmadan müdahalede bulunmalıdır.

1- A'raf Suresi, ayet 85; Hud Suresi, ayet 85; Şuara Suresi, ayet, 183.

c) İşçi çalışamaz olduğu dönemde -hastalık, yaşlılık veya kadının gebeliği gibi- geçimi işveren tarafından temin edilmelidir. Eğer işveren, işçinin geçimini temin etmekten âciz olursa, devlet bu görevi yerine getirmekle yükümlüdür. İşveren, işçinin geçiminin sadece bir miktarını temin edebiliyorsa, bu durumda, devletin katkısıyla işçinin geçimi temin edilmelidir.

Batı İnsan Hakları

Madde 23

1- Her şahsın çalışmaya, işini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizlikten korunmaya hakkı vardır.

2- Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır.

3- Çalışan her kimsenin kendisine ve ailesine insanlık haysiyetine uygun bir yaşayış sağlayan ve gerekirse her türlü sosyal koruma vasıtalarıyla da tamamlanan adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.

Madde 24

Her şahsın dinlenmeye, eğlenmeye, bilhassa çalışma müddetinin makul surette sınırlandırılmasına ve muayyen devrelerde ücretli tatillere hakkı vardır.⁽¹⁾

1- Bu haklar, eski fıkıh kaynakları ve kitaplarında geçmez. Fakat bu, günümüzde işçiler için tanınan bu hakların fıkhi açıdan bir delili olmadığı anlamına gelmez. Zira mekanik hayatın toplumların hayatlarının tüm alanlarına hâkim olmasından sonra işçiler için birtakım kurallar ve haklar belirlemek zorunlu olmuştur ki, bu kurallar ve haklar, aslında iş ve işçi için evrensel koşullar hâline gelmiştir ve tüm işverenlerin o koşullara riayet etmesi gerekir.

Madde 25

Her şahsın, gerek kendisi, gerekse ailesi için yiyecek, giyim, mesken, tıbbi bakım, gerekli sosyal hizmetler dâhil olmak üzere sağlığı ve refahını temin edecek uygun bir hayat seviyesine ve işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve ihtiyarlık hâllerinde veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum kalacağı diğer hallerde güvenliğe hakkı vardır.

Ortak Noktalar

1- Çalışabilecek durumda olan her insan, çalışma hakkına sahiptir. Devlet ve toplum, imkânlar çerçevesinde bu hakkın uygulanmasını garanti etmelidir.

2- Her insan, kendisine yakışan işi seçme hakkına sahiptir.

3- İşçi; güvenlik, sağlık ve her türlü sosyal güvence hakkına sahiptir. İslam hukuku açısından bu hak, farklılıklarda hatırlatacağımız bir şarta bağlıdır.

4- Hiçbir işçiyi, gücünü aşan bir işe zorlamak caiz değildir. İki hukuk sisteminin bu konudaki ortak görüşü, Batı İnsan Hakları'nda açıkça ifade edilmemişse de, bu hak, Batı hukukunun işçi için öngördüğü hakların bir gereğidir. Biz bunu farklılıklar bahsinde inceleyeceğiz.

5- İşçiyi bir işe mecbur etmek, onu sulta altına almak ve ona en ufak bir zarar vermek caiz değildir.

6- İş haklarında erkek, kadın, renk, ırk, tabiiyet (ikamet yeri) ve diğer itibarî şeyler arasında bir fark yoktur. Bu eşitlik, Batı İnsan Hakları'nda şu genel ibare ile ifade edilmiştir: "Herkesin, hiçbir fark gözetilmeksizin, eşit iş karşılığında eşit ücrete hakkı vardır." Farklılıklar bahsinde göreceğimiz gibi, bu ibare, genel olmasına rağmen sadece ücret eşitliği hakkındadır, başka haklar hakkında değildir.

7- Tüm işçilerin eşit iş karşılığında eşit ücret alma hakkı vardır.

8- Her işçinin, kasıtsız (mecburi) işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve yaşlılık karşılığında veya geçim imkânlarından iradesi dışında mahrum kalacağı diğer hallerde kendisi için haysiyetli bir yaşam şartlarının sağlanmasına hakkı vardır.

Açıklama: Bütün insanların toplumda haysiyetli bir hayata sahip olmaya hakkı olmakla ve her devlet ve toplum imkânlar çerçevesinde uygun bir hayatın araçlarını sağlamak ve toplumun tüm insanlarını sefalet ve ezilmişlikten kurtarmakla yükümlü olmakla birlikte, işçiler, toplumun yaşam araçlarını temin etme yolunda kendi yaşamsal enerjilerini tükettikleri için, hayatın zaruri araçları hususunda öncelik hakkına sahiptirler.

Farklılıklar

1- İşçinin iş seçimindeki özgürlüğü, kendi kişiliğinin ve toplumun bozulmasına sebep olmaması şartına bağlıdır.

2- Hiçbir işçi, gücünü aşan bir işe zorlanamaz. Bu madde, Batı İnsan Hakları'nda açıkça dile getirilmemiş olsa da, iş ve işçiyle ilgili maddelerde zikredilen haklar göz önünde bulundurulduğunda, her iki hukuk sisteminin bu konuda görüş birliği içinde olduğunu söyleyebiliriz.

3- Erkek, kadın, renk, ırk ve tabiiyet (ikamet yeri) arasında bir fark olmadığını Batı İnsan Hakları'nın 23. maddesinin 2. fıkrasının genel ibaresinden anlamak mümkünse de, daha önce de değindiğimiz gibi, hukuk maddelerinde, özellikle de sınıflar arasında ayrımcılık yapılmasının muhtemel olduğu bu gibi yerlerde, içerik ve maksadı açık ve net biçimde ifade etmek zaruridir. Bu genellik de sadece eşit ücretle ilgilidir.

4- İki insan hakları sistemi arasındaki en önemli farklılıklardan biri, ücret konusundadır. Tahran’da incelenip tartışılan İslam Konferansı Beyannamesi’nde, işçinin ücretinin adilane biçimde ödenmesi gerektiğine işaret edilmemiştir. Biz mezkûr beyannamenin maddelerini inceledikten sonra, “adilane ücret” konusunu gündeme getirdik. Fakat maa-lesef bu konferansa görüş sahipleri olarak katılan kimseler, bu nükteyi fark etmemiş ve anlatılana göre sadece “işçinin aldığı ücrete rızası”yla yetinmişler. Bu görüş, **“İnsanların hiçbir şeyini (işini ve malını) değerden düşürmeyin”**⁽¹⁾ ayeti göz önünde bulundurulduğunda İslam fıkhı açısından kabul edilebilir değildir. Bu konuda, Batı İnsan Hakları ise, “just” (adil/insaflı) ve “favourable” (elverişli/tatminkâr) kelimelerinden yararlanmışlardır. Fakat bu iki kavram birbirinden ayrışabildiği için hukuki açıdan problemlidir.

Açıklama: Mezkûr iki kavram için üç hâlet söz konusudur:

- a) İkisinin birleştiği durum: Ücret işçiyi tatmin etmekte, değer açısından da insaflıdır.
- b) Ücret insaflıdır, fakat işçiyi tatmin etmemektedir.
- c) Ücret işçiyi tatmin etmekte, fakat insaflı değildir.

Batı İnsan Hakları, “insaflı” olmakla “tatminkâr” olmanın birbirinden ayrıştığı iki hâlet (tatminkârdır, fakat insaflı değildir ve insaflıdır, fakat tatminkâr değildir) hakkında daha fazla açıklama ve inceleme yapmalıdır.

İslam açısından, **“İnsanların hiçbir şeyini (işini ve malını) değerden düşürmeyin.”** ayeti göz önünde bulundurularak, ücret

1- A’raf Suresi, ayet 85; Hud Suresi, ayet 85; Şuara Suresi, ayet, 183.

adilane olmalıdır. Hukuki açıdan “adalet” kavramı, “insaf” kavramından daha fazla anlam yüklüdür ve gereklilikten ziyade liyakati ifade eder. Aynı şekilde, ücretin adilane olması, fakat işçinin razı olmaması durumunda işçi, iş seçimindeki özgürlüğüne dayanarak o ücreti kabul etmeyebilir, fakat ilgili hukuki mahkemelere başvuramaz; zira ücret adilanedir. Eğer ücret tatminkâr olur, ama adilane olmazsa, yani işçi aldığı ücrete razı olur, ama ücret adilane olmazsa, bu durumda işçinin, yaptığı işin gerçek değerinden haberi olup olmamasına bakılır: Eğer çaresizlik ve mecburluktansa, bu durumda, işveren, işçinin yaptığı işin adilane değerini ödemekle yükümlüdür; ödememesi hâlinde ise işçi, ilgili mahkemelere başvurabilir; devlet veya toplum da işçinin adilane ücret alma hakkını uygulamakla yükümlüdür. Eğer işçinin, işinin değerinden haberi yoksa, bu durumda, zikrettiğimiz Kur’an ayeti gereği, işveren zalimdir ve devletin veya toplumun, kanuni yollara başvurarak zulmü işçiden defetmesi gerekir.

5- İslam İnsan Hakları’nda, işçinin kendi işi için adilane ücret talep etme hakkı vardır. Eğer işveren, bu yükümlülüğünden kaçarsa, devlet veya toplum, işçiye yapılan zulmü ortadan kaldırmak için girişimde bulunmalıdır. Bu hak, Batı İnsan Hakları’nda açık bir şekilde zikredilmemiştir; fakat iş ve işçiyle ilgili maddelerinde geçen bazı cümlelerin gerekleri dikkate alındığında, bu iki hukuk sisteminin bu konuda da görüş birliği içinde olduğunu söyleyebiliriz.

6- İslam İnsan Hakları’nda işçi, çalışmasında samimi olmak, işini doğru yapmak ve işinde dikkatli olmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, Batı İnsan Hakları’nda görülmemektedir. Oysa iş, ürün, işçi ve işveren arasında adilane bir ilişkinin olması gerekliliği dikkate alınır, işte samimiyet ve dikkat ve işin doğru yapılması, zorunlu bir yükümlülüktür.

İslam İnsan Hakları

Madde 23

- a) Herkes, kendinden sorumludur.
- b) İnsan için kendi sorumlu olmadığı bir işten dolayı hiçbir ceza sabit olmaz. Bu sorumluluk, şer'i hükümler uyarınca insan için belirlenmiştir.
- c) Sanık, özgür savunmayla ilgili tüm araçların mevcut olduğu adil bir mahkemede hazır olup ithamı tefhim edilinceye kadar suçsuzdur.

Batı İnsan Hakları

Madde 11

- 1- Bir suç işlemekten sanık herkes, savunması için kendisine gerekli bütün tertibatın sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile kanunen suçlu olduğu tespit edilmedikçe masum sayılır.
- 2- Hiç kimse işlendikleri sırada millî veya milletlerarası hukuka göre suç teşkil etmeyen fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkûm edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanabilecek olan cezadan daha şiddetli bir ceza verilemez.

Ortak Noktalar

- 1- Kanuni yollardan bir suçu işlediği ispat olmadan her insan suçsuz sayılır. Aslında her iki hukuk sisteminde, suç sabit oluncaya kadar suçsuzluk esastır.
- 2- Herkes, kendi işlediği suçtan sorumludur. Batı İnsan Hakları'nda bu hüküm açıkça ifade edilmemişse de, 1. ve 2. fıkraların içeriğine baktığımızda bunu da ortak noktalardan biri olarak sayabiliriz.

3- Suçun sabit olmasının yollarından biri, adil bir mahkemede ispat olmasıdır. Bir işin suç olma kriteri, o işin, işlenirken suç olmasıdır. Eğer bir iş işlendiği sırada değil, ondan önce veya ondan sonra suç sayılıyorsa, bu durumda suç sayılmaz.

4- Her suçun cezası, o suç işlendiği sırada karara bağlanmış durumda olan şeydir.

Farklılıklar

1- Batı İnsan Hakları'nda, "Herkes, kendinden sorumludur" diye bir madde görülmektedir. Fakat bu ilke, genel akli bir ilke olduğu ve dünyanın tüm kanunları ve hukukları -açıkça ifade etseler de, etmeseler de- bunu kabul ettiği için, her iki hukuk sisteminin bu hükümde ortak görüşe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

2- İki hukuk sistemi (İslam ve Batı) arasında var olan önemli farklılıklardan biri şudur: İslam fıkında, yükümlülükten haberdar olmak, tüm yükümlülüklerin akli ve genel şartlarındandır ve yükümlü, yükümlülüğü bilmediği sürece suç işlemekle suçlanamaz. Elbette şunu da göz ardı etmemek gerekir: Eğer yükümlülük açıklanmış ve ilan edilmişse, yükümlünün de bunu öğrenme imkânı varmış da buna rağmen ihmal edip öğrenmemişse, bu durumda yükümlü, bilen hükmündedir ve öğrenebileceği açıklanmış hükümlerle yükümlü ve onlardan sorumludur.

İslam İnsan Hakları

Madde 24

a) Herkesin, kendisine ve toplumun diğer fertlerine bir zarar vermemek şartıyla, ister tek başına, ister ortaklaşa, temellük edilebilecek mal veya itibarları, şer'i yollarla temellük etmeye

ve mülkünden yararlanmaya hakkı vardır. Sosyal zaruretler olmadan ve bedeli ödenmeden bir kimsenin mülkünü elinden almak (kamulaştırmak) caiz değildir.

b) Şer'i hükümlerin gereği dışında, malların müsadere edilmesi ve onlarda tasarrufta bulunmanın engellenmesi haramdır.

Madde 25

a) Her insan, ihtikâr yapmadan, ihanet etmeden veya doğrudan ya da dolaylı olarak kendisine veya başkasına zarar vermeden, kendisi için tarım, sanayi, ticaret vs. gibi meşru bir kazanç kapısı seçme hakkına sahiptir.

b) Faiz (riba), kesinlikle ve tam olarak haramdır.

Batı İnsan Hakları

Madde 17

1- Her şahıs tek başına veya başkalarıyla birlikte mal ve mülk sahibi olmak hakkını haizdir.

2- Hiç kimse keyfî olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez.

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi, ilgili maddelerin her iki fıkrasında görüş birliği içindedir.

2- Her iki hukuk sistemi, nedensiz yere insanların mallarını müsadere etmenin yasaklığında, keza insanları malikiyetten ve sonuçlarından mahrum etmenin yasaklığında hemfikirdir.

3- Batı İnsan Hakları'nda, topluma zarar verilmesine sebep olan malikiyetlerin yasaklığı açıkça ifade edilmemişse de, tüm dünya halkları ve milletlerinin uyduğu, insanların sabit olmuş

haklarının gereği dikkate alınarak, Batı hukukunun da İslam hukuku gibi topluma zararlı olan malikiyeti yasakladığını söyleyebiliriz. Bu şartı, Batı İnsan Hakları'nın 17. maddesinin 2. fıkrasında geçen "keyfi olarak" ibaresinden de anlayabiliriz.

Farklılıklar

1- Tüm maddelerde bu iki hukuk sistemi arasındaki ortak hususlardan biri, "hak sahibi kişiye zarar gelmemesi" şartıdır. Elbette bir hakka sahip olmanın topluma zarar gelmesine sebep olacağı durumlarda, Batı İnsan Hakları'nın da İslam ile mutabık olduğunu söyleyebiliriz. Zira toplumun insanlarına zarar gelmesine sebep olacak bir hakka sahip olmanın yasaklığı, akli bir kanun veya daha uygun bir ifadeyle tabii bir hükümdür. Ancak bir hakka sahip olmanın hak sahibi kişinin kendisine fiziksel veya ruhsal bir zarar gelmesine sebep olacağı durumlarda, Batı İnsan Hakları, dünyanın diğer bir kısım kanunları ve hukuku gibi, ya susar ya da o hakka sahip olmaya öncelik tanır. Fakat İslam kanunları ve hukuku, bir hakka sahip olmanın hak sahibi kişinin kendisine maddi veya manevi bir zararın gelmesine sebep olacağı durumlarda, onu yasaklar. Buna göre, İslam açısından, topluma zarar vermesi hâlinde malikiyetten yararlanmak kısıtlandığı gibi, malikin kendisine fiziksel veya ruhsal bir zarar vermesi hâlinde de yasaktır.

2- İhtikâr ve faiz, İslam'da şiddetle yasaklanmıştır. Topluma veya mal ve itibar sahibinin kendisine bir zarar gelmesine sebep olacak her muamele ve mallarla ilgili her türlü tasarruf ve yetki yasaktır.

İslam İnsan Hakları

Madde 26

Tüm biçimleriyle ve her ne amaçla olursa olsun, rehine almak haramdır.

Batı İnsan Hakları

Madde 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferдин hakkıdır.

Madde 9

Hiç kimse keyfî olarak tutuklanamaz, alıkonulamaz veya sü-rülemez.

Açıklama: Tutuklama, rehine almayı da kapsar. Rehine alma-nın yasaklığı Batı İnsan Hakları'nda açıkça dile getirilmemiş-se de, bu yasaklığı, onun mezkûr iki maddesi gibi bazı mad-delerinden anlamak mümkündür.

İslam İnsan Hakları

Madde 27

a) Hükümet (yönetim) emanettir ve hükümette despotizm ke-sinlikle haramdır. Hükümeti tekelleştirmek ve kişisel amaçlar için bir kişinin sultanı altına vermek haramdır. Despotluğun ve hükümeti bir kişinin sultanı altına vermenin haramlığı, in-sanın temel haklarını garanti altına almak ve Allah'ın büyük emanetini korumak içindir. İster bu emanetin doğrudan Allah tarafından verildiğine inanalım -Şia'nın inandığı gibi-, ister halk tarafından verildiğine inanalım -bazı İslam fırkalarının inandığı gibi-, ister her ikisi tarafından olduğuna inanalım.

Eğer İslam hükümdarı, peygamberler ve Masum İmamlar (a.s) gibi masum kişiler olursa, açıktır ki, hata ve günah iş-lemeyeceğinden dolayı istizah edilmez. Ama eğer masum olmazsa, İslami hâkimiyette adalet ve hatta nefsinin heva ve hevesten (tutku ve ihtirastan) koruma şartı koşulmuş olsa da, istizah edilir. Ancak hükümdarın suçunu ortaya çıkarmak ve

ceza vermek için değil, toplum için hakikatin ortaya çıkması ve hakikatin ortaya çıkmasıyla da gelecekte işlerin daha dikkatli irdelenip hesaplanması ve nedenleri ve sonuçları hakkında daha iyi düşünülmesi ve böylece nispi olarak hata ve yanılmanın azalması için. Eğer, “Allah ve Resulü, hükümet işini halkın kendisine bıraktı ve yöneticiyi halkın kendisi seçer” diyen Ehl-i Sünnet’in çoğunun inandığı gibi veya demokratik düzenlerde görüldüğü gibi, hâkimiyet halk tarafından olursa, hata etmesi veya hatta hata etmiş olması ihtimali durumunda, hükümdarın istizahı zorunludur. Zira halk tarafından seçilen hükümdarın sadece adil olmaması değil, siyasi veya gayr-i siyasi bir suç işlemiş olması da muhtemeldir. Her hâlükârda, eğer hâkimiyet halk tarafından verilen bir emanet olursa, despotluktan kaçınmak yine zorunludur. Çünkü bu varsayımda, hâkimiyet hem halk tarafından, hem de kulların sosyal hayatının düzeninin korunması için Allah tarafından emanettir.

b) Her insan, şer’i yasal şartları haiz olmak kaydıyla, doğrudan veya dolaylı olarak ülkesinin kamu işlerinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

Batı İnsan Hakları

Madde 21

1- Her şahıs, doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler vasıtasıyla, memleketin kamu işleri yönetimine katılmak hakkını haizdir.

2- Her şahıs memleketin kamu hizmetlerine eşitlikle girme hakkını haizdir.

3- Halkın iradesi kamu otoritesinin esasıdır; bu irade, gizli şekilde veya serbestliği sağlayacak muadil bir usul ile cereyan

edecek, genel ve eşit oy verme yoluyla yapılacak olan devrî ve dürüst seçimlerle ifade edilir.

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi, hükümette despotizmin yasaklığı konusunda hemfikirdir.

2- Herkes, bireysel ve toplumsal alanda hayatı tanzim için, konular, olaylar ve onların teşhisi ve onayı ile ilgili hususlarda, ülkenin kamu işlerinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. Ancak farklılıklar bahsinde açıklayacağımız gibi, İslam'da bütün hükümler, kanunlar ve birincil haklar Yüce Allah tarafından Resul-i Ekrem'e (s.a.a) ıblâğ edildiği için, insanlar hükümleri belirlemek için değil, sadece hayatın günlük işleriyle ilgili konuları teşhis etmek için kamu işlerinin yönetiminde bizzat ve layık insanları seçmek suretiyle katılımında bulunmaları gerekir.

3- Hükümette despotluğun olmaması ve bu çok önemli makamı işgal eden kimsenin ilgili tüm yönlerden toplumu yönetme liyakatine sahip biri olması hususunda her iki hukuk sistemi görüş birliği içindedir.

4- Her insanın kendi toplumunun kamu görevlerini üstlenebilme hakkına sahip olması, her iki sistem açısından kesin bir şeydir.

Farklılıklar

1- Hükümet (devlet yönetimi), İslam açısından çok önemli bir konudur ve Şiilik ilkelerine göre ilahi bir meseledir. Dolayısıyla hükümette en ufak despotizm yasaktır. Masumların (peygamberler ve ismet makamını haiz imamlar) devlet yönetiminde olmalarının mümkün olmaması hâlinde, bu büyük

makama, ancak İslamiyet'te en yüksek bilimsel disipline ve en fazla takvaya sahip olan, nefsini pislere bulaşmaktan koruyan ve nefsani istek ve tutkularına karşı durabilen kişiler layıktırlar. Bu makam, hayatın maddi ve manevi tüm boyutlarında insanların yükümlülüklerini, görevlerini ve haklarını beyan eden makamdır.⁽¹⁾

2- İlk farklılıkta söylediğimiz gibi, Allah, hükümet ve kamu otoritesinin esası ve kaynağıdır; zira bütün kulların maliki ve yetkilisi Allah'tır. Vahye dayalı birincil hükümler dışında, toplumun bireylerini ilgilendiren konular ve işlerde, hatta ikincil hükümlerin verilmesine sebep olan konularda bile, istişare farzdır.

1- İslam'da hükümetin mahiyeti, yöneticinin şartları ve görevleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için bkz. Caferi, Muhammed Taki, İslam'ın Siyasi İlkeleri (Müminlerin Emiri İmam Ali'in -a.s- Malik-i Eşter'e Yazdığı Mübarek Emirnamesi'nin Tefsiri) (Farsça orijinali).

(5)

EŞİTLİKLER VE BİRLİKLER

Önce “eşitlik” ve “birlik” kavramlarının ne anlama geldiğini bilmemiz gerekir.

Eşitlik İlkesi

Açıktır ki, eşitlikten maksat, bütün insanların arasında tam bir benzerlik olduğu değildir. Aynı şekilde, insanların birbirinin aynısı olduğu da değildir. Bu sadece bir hayaldir. Zira hatta cansızlardan iki küçük varlık bile birbirinin benzeri veya aynısı değildir. O hâlde canlılar âlemi hakkında, hele çok karmaşık ve sayısız kabiliyetler, güçler, yetenekler ve imkânlarla ve sınırsız potansiyellere sahip olan insanlar hakkında bu hiç söz konusu değildir. Tüm bu farklılıklar, özgür iradenin de eklenmesiyle, diğer varlıkların ve varlık ve insanlık âleminin olgularının nedenleri ve sebeplerinin etkinliğinde çok çeşitlilikler meydana getirebilir.

Özetle, hatta bir insan bile iki hâlde tüm yönlerden aynı olmayacağına göre, insanların birbirinden olan farklılık yönü daha iyi anlaşılır. Bu ayrılıklar ve farklılıklar, varlığın doğal sahasında hüküm süren tesadüfi bir akım değil, “Bir şey [zat, çeşitli etkenler, arazlar ve gerekler aracılığıyla] kendi kişiliğini bulmadıkça (kişiselleşmedikçe), varlık âlemine adım atmaz” diyen genel kanuna dayalıdır.

Şimdi şu soruyla karşılaşıyoruz: O hâlde insanların kardeşliği ve eşitliği ne anlama geliyor? Bu konuyu açıklığa kavuşturmak için hemen şunu belirtmeliyiz ki, eşitlikten maksat, insanların tüm boyutlarında eşitlik değildir. Maksat, insanların çeşitli boyutları göz önünde bulundurularak birbirleriyle ilişkilerinde üç benzerlik (eşitlik) yönüne sahip olduklarıdır:

- 1- Varlığın kaynağı ve yüce ilkelerinde eşitlik.
- 2- Bütün insanların sahip olduğu mahiyet ve özelliklerde eşitlik.
- 3- İnsanların doğal yaşamlarını ve makul hayatını tanzim için zorunlu olan doğal ve vazolunan haklarda ve diğer kanunlarda sözleşmeli eşitlik.

Bu üç eşitlik, başlıca on iki çeşide ayrılır. Eşitliklerin ötesinde ve üzerinde olan insanların birlikleri ise, başlıca üç çeşide ayrılır ki, bu bahiste incelenecektir.

İnsanların doğal boyut bakımından eşitliği iki çeşittir:

1- Maddi boyutlarda eşitlik. Bu eşitlik, diğer doğal ve yapay cisimlerin boyutlarında da var olan benzerlikten ibarettir. Bu benzerlik de varlıklar arasında yüzde yüz ve tüm açılardan olmaz. Zira Mevlana'nın şiirlerinden birinde ifade ettiği gibi:

Bu âlemde her bakımdan bir olan bir nakış yoktur ki, sana mislini göstereyim. Yine de nakıs bir misal vereyim ki, aklı şaşkınlıktan kurtarayım.

Bilgelerin kabul ettiği çok meşhur mistik bir kanun da bu kanunu desteklemektedir. O kanuna göre "tecellide tekrar yoktur."

2- Duyularla algılanmayan hakikatlerde eşitlik. Düşünce, anlama, canlandırma, irade, anlamlar çağrışımı, keşfetme, çeşitli zevkler ve acılar vs. gibi. Bu eşitlik ve benzerlik, insanın doğal

zahirî duyularıyla gördüğü ve duyduğu şekilsel benzerlikten daha yüksek bir hakikattir. Zira eğer insan düşünce, anlama ve duyularla algılanmayan diğer faaliyetler ve fenomenleri kendi içinde algılamazsa, başkalarında onlar hakkında hiçbir şey bilemez.

Birlik

Birlikten maksat, nicelikler üstü bir birimde tecelli edemeyecek mutlak birlik değildir. Maksat, insan bireylerinin kendilerini birer parçası olarak algılayabilecekleri bir hakikatte birliktir. Şöyle tasavvur edilebilir: İnsan bireyleri, böyle bir durumda, kendilerini parçalardan oluşmuş bir bütünün parçaları olarak görürler ki, o bütünün veya parçalarından her birinin başına gelen durum, o bütünün parçaları konumunda olan onların tümünü etkilemektedir. Bir yönden bütüne benzeyen bu ortak hakikat, başlıca üç kısma ayrılır:

Birincisi; bir bütün gibi bir hakikattir ki, tüm bireyleri kapsamış, ama “gerçek bütün” değildir ki, insanlar onun bir parçası olsun; tüm bireylerini gerçek parçalar gibi kapsayan toplum gibi.

İkincisi; insanları birbirleriyle birleştiren bir benzerdir. Bu birlikte, tüm insanlar bir denizin dalgaları gibidirler. Birliğin bu kısmını aşağıdaki ayet-i kerimeden anlayabiliriz:

İşte bunun için İsrail Oğullarına (şu hükmü) yazdık ki, kim bir cana kıyma veya yeryüzünde fesat çıkarma (suçu) olmaksızın bir insanı öldürürse, tüm insanları öldürmüş gibi olur; kim de bir insanı diriltirse (ölümden kurtarırsa), tüm insanları diriltmiş gibi olur.⁽¹⁾

Bu birlik, bu ayetten de anlaşılmaktadır:

1- Maide Suresi, ayet 32.

Sizi tek bir nefisten ortaya çıkaran da O'dur.⁽¹⁾

Üçüncüsü; insanların yüce insani-ilahi ahlak ilkelerine uyarak ve içlerini hayvani erdemsizlikler ve kötülüklerden arındırarak elde edebilecekleri isteme bağlı normatif birliktir. İnsanlar, işte o zaman birbirlerinin zevkleri ve acılarını gerçekten anlayabilir ve canların yüce birliği makamına -ki bu gücü Allah insanların vücut atölyesinde yaratmıştır- erişebilirler.

Buna göre, gördüğümüz gibi, insanın çeşitli tüm benzerlikleri iki ana bölüme ayrılır:

1- Eşitlikler.

2- Birlikler.

Birlikler, sadece üç husustadır:

a) Geçek parçalardan müteşekkil bütün gibi bir itibarî bütünün parçaları anlamında birlik; gerçek parçalar gibi olan bir grup bireyden oluşan insanlık toplumu gibi.

b) Kazanılmayan ve isteme bağlı olmayan doğal birlikler ve çokluklardan öte bir birlik.

c) İmanlı insanları ilahi azamet güneşinin ışınları makamına yükselten ve onları o yüksek makamda yüce bir birliğe ulaştıran normatif saygınlıktan kaynaklanan birlik.

On İkili Eşitlikler

En muteber İslami naslara dayanarak bu bahiste zikrettiğimiz eşitlikler ve birlikler, sadece evrensel insan haklarının İslam'da gerçek kökeni olduğunu ispat etmekle kalmayıp, evrensel insan haklarının insanın evrimsel hareketini ciddi bi-

1- En'am Suresi, ayet 98.

çimde barındırdığını da ispat etmektedir. Bu çok açık bir konudur. Nitekim insani bilimler ve çeşitli kültürlerde, özellikle de dünya milletleri ve halklarının edebî eserlerinde, insanların bir birliği olduğu, bu birliklerini anlamaları ve bu anlayışa dayalı olarak hayatlarını adilane ve barışçıl bir biçimde tanımlamaları gerektiği hususunda çok sözler söylenmiştir ki, bu sözlerin bazıları güzel, hoş ve kanıt niteliğindedir. Ancak bu hassas konuyu işleyen o ekoller ve eserlerin hiçbirinde, bu konu, İslam'daki gibi gerçeklere dayalı çok yönlü bir biçimde ele alınmamıştır. İslam açısından insanlar arasında on iki tür eşitlik ve üç tür birlik vardır.⁽¹⁾

Birinci Eşitlik: Yaratan İle İlişkide Eşitlik

Tüm insanlar, tüm kâinatın yaratıcısı olan üstün bir varlık tarafından yaratılmışlar:

Sizi yaratan, sonra size rızık veren, sonra sizi öldürecek olan, sonra sizi diriltecek olan, Allah'tır.⁽²⁾

1- Bazı düşünürler, sadece eşitlik ve birliği açıklamakla yetinip, delilini ve çeşitlerini zikretmiyorlar. Montesquieu şöyle diyor: "İnsan hakları, bir bakıma dünyanın medeni kanunudur. Yani, nasıl ki bir ülkede her birey medeni haklara sahipse, dünyada da her millet insan haklarına sahiptir ve bu haklar karşısında, dünyadaki her millet, insan toplumundaki bir birey hükmündedir." [Montesquieu, Charles Louis, Kanunların Ruhu (Fransızca orijinali).]

Fakat İslam açısından eşitlikleri konu alan bu bahiste gördüğümüz gibi, doğal hakların ve İslam'ın insanlar hakkında gündeme getirdiği on ikili eşitliklerin zorunluluğunun makul olduğu göz önünde bulundurularak, sadece ilahi dinler -ki İslam onların asıl metni olan İbrahimî dini tebliğ etmektedir-, küresel çapta tüm insanları kapsayan bir insanlık ailesinden söz edebilirler.

2- Rum Suresi, ayet 40.

Allah'ın varlığı, en açık delillerle ispat olmuştur ve tüm yaratılanların varlığının O'na dayanıyor olduğu, en bedihi insan bilgilerindedir. İnsan bireyleri bu eşitliği anlayıp kabul etmekle, tüm insanların ilahi feyiz ve muhabbete mazhar olmakta ortak olduklarını anlarlar. Kendine veya başkalarına yönelik bir cinayet veya ihanete bulaşarak kendisini ilahi feyiz ve muhabbet liyakatinden mahrum etmedikçe bu böyledir.

İkinci Eşitlik: Nihai Hedefin Hikmetinde Eşitlik

Kastettiğimiz, insanları var etmeyi gerektiren ve onları samimi bir çaba ile ulaşabilecekleri nihai bir hedef yoluna koyan ilahi hikmettir. Bu dünyada insanı var etmeyi gerektiren ilahi hikmet, "insan benliği"nin likauallah ile sonuçlanan makul hayat yolunda samimi çabalar vasıtasıyla mutlak kemalin cazibesine kapılarak varlık âlemine nurani yayılması ve işrafıdır. Yüce Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de cinlerin ve insanların yaratılışının hedefi olarak tanıttığı ibadetin anlamı budur işte:

Cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım.⁽¹⁾

Üçüncü Eşitlik: İlahi Ruhun Üflenmesi Liyakatinde Eşitlik

Sonra onu (insanı) düzeltti (yaratılışını tamamladı) ve ruhundan ona üfledi.⁽²⁾

Dördüncü Eşitlik: İçine Bilgi Tohumlarının Ekilmiş Olmasında Eşitlik

Ve bütün isimleri (hakikatleri) Âdem'e öğretti.⁽³⁾

1- Zariyat Suresi, ayet 56.

2- Secde Suresi, ayet 9.

3- Bakara Suresi, ayet 31.

Burada Allah'ın meleklerle verdiği cevap, Âdem (a.s) ve evlatlarının yaratılışı hakkındadır, Hz. Âdem'in kendisi hakkına değil. Zira meleklerin sorusu, kan dökmeyecek olan Âdem'in (a.s) kendisinin yaratılışının hikmetiyle ilgili değildi; onun ellerini birbirlerinin kanına bulayacak olan çocuklarının yaratılışıyla ilgiliydi.

Beşinci Eşitlik: İlahi Dinlerin Genel Metninin Mükemmel Oluşunun Faktöründe Eşitlik

Tüm gerçek dinler, Yüce Allah tarafından insanlar için indirilmiştir. İnsanların fıtratları bir olduğu için de, Hz. İbrahim-i Halil'in (a.s) dininden ibaret olan ilahi dinin genel metni birdir.

Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etmiştir ve müminler de. Hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman etmişlerdir. "O'nun peygamberleri arasında ayırım yapmayız" (dediler). Ve dediler ki: "Duyduk ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senin bağışlamanı diliyoruz ve dönüşümüz sanadır."⁽¹⁾

Dinden Nuh'a tavsiye ettiğini, sana vahyettiğimizi ve İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimizi sizin için şariat (kanun ve hüküm) olarak belirledi; dini yaşatın ve onda ayrılığa düşmeyin diye...⁽²⁾

İlahi kitabın (Kur'an'ın) insanların fıtratıyla birebir örtüşen İbrahimî dinin genel metnini hiçbir sapma olmadan beyan ettiği ispatlanabilir bir gerçektir.

Altıncı Eşitlik: Zatî Haysiyette Eşitlik

Bu, Allah'ın tüm insanlara lütfettiği birincil haysiyettir.

1- Bakara Suresi, ayet 285.

2- Şûra Suresi, ayet 13.

Gerçekten biz, Âdemoğullarını haysiyetli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık ve temiz olan şeylerden onlara rızık verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.⁽¹⁾

Yedinci Eşitlik: Normatif Haysiyeti Elde Etme Kabiliyetinde Eşitlik

Şüphesiz, Allah katında sizin en değerliniz, en takvalı olanınızdır.⁽²⁾

Sekizinci Eşitlik: Genel Yönelişlerde Eşitlik

İnsanların hayatlarında takip ettikleri hedefler, ya doğal yaşamlarıyla ilgilidir, ya da ideal (matlup) yaşamlarıyla. Her iki çeşit hayatın asıl eksenini, çeşitli şekilleri ve faktörleriyle tüm insanların ideali olan “kendini koruma” isteği oluşturmaktadır.

Dokuzuncu Eşitlik: Yaratılış Kökeninde Eşitlik

Bütün insanların yaratılışı tek bir candan başlamıştır:

Ey insanlar, sizi bir nefisten yaratan Rabbinizden sakının.⁽³⁾

Sa’dî’nin insanların birliği hakkındaki ünlü beyitlerinin zahirinden anlaşılın, bu iki tür (sekizinci ve dokuzuncu) eşitliktir:

Âdemoğulları aynı vücudun uzuvlarıdır. Çünkü aynı cevherden yaratılmışlardır. Felek bir uzva elem getirirse, öbürlerinin huzuru kalmaz. Ey başkalarının acısıyla kaygılanmayan, sana insan demek yakışık almaz.

1- İsrâ Suresi, ayet 70.

2- Hucurat Suresi, ayet 13.

3- Nisa Suresi, ayet 1.

Ancak **Celeleddin Muhammed Mevlevi, Divan-ı Şems-i Tebrizî**'de, insanların birlik kaynağının daha derin, daha yüce ve daha çok yönlü olduğunu ifade eder:

Bu kadar arbede, sarhoşluk ve anlaşmazlık niye? Hepimiz yol arkadaşları, kabile arkadaşları ve aynı ebeveynden doğmuş değil miyiz?

Mesnevî'de de şöyle der:

Onların sayıları dalgalar örneğindeki gibidir. Rüzgârdır ki, onları (dalgaları) sayıya sokmuştur (çoğaltmıştır). Canların güneşi, bedenler bacasından içeri girerken dağılmıştır (çoğalmıştır). Güneşin kursuna bakarsan birdir. Bedenler hicabında kalan kimse şüphededir. Çokluk, hayvani ruhtadır. Bir nefis, insani ruhtur. Hak, onlara nurunu serptiğine göre, O'nun nuru asla dağılmaz. İnsani ruh, bir nefis gibidir. Hayvani ruh, donmuş kildir.⁽¹⁾

Onuncu Eşitlik: Yaratılışın Asıl Maddesinde Eşitlik

Kur'an ayetleri ve muteber hadisler, insanın yaratılışının asıl maddesini toprak olarak tanıtır:

Gerçekten biz insanı, kalmış, kokuşmuş kara balçıktan bir kuru çamurdan yarattık.⁽²⁾

Soyun devamını da annelerin rahimlerinde gelişen nutfeler vasıtasıyla sağladı:

İnsanı bir nutfeden yarattı.⁽³⁾

1- Mesnevî, 2. Defter.

2- Hicr Suresi, ayet 26.

3- Nahl Suresi, ayet 4.

On Birinci Eşitlik: Bütün İnsanların Mahiyeti ve Özelliklerinde Eşitlik

Tüm insan bireyleri fizik, beyin, ruh yapısı ve bunların fenomenleri ve aktiviteleri bakımından çeşitlidirler. Yani insanlar, Allah'ın kendilerine üflediği "genel ruh"a sahip olmakta⁽¹⁾ birbiriyle ortak olmalarına ilave olarak, anlama kabiliyeti ve vicdan, duygular ve hisler, çeşitli zevkler ve acılar, öğretim ve eğitime yatkınlık, keşif gücü, soyutlama ve canlandırma, düşünce, olgunlaşma şevki, kültüre eğilim ve medeniyet oluşturma gibi olguların da farklı derecelerine sahiptirler. Bu hakikatlerdeki eşitlik, duyularla algılanır, gözlemlenebilir ve herkesin kişisel deneyimiyle ispatlanmış bir şey olmakla birlikte, Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de kullarını bilgilendirmek, bilgi ve amellerini tamamlamak için insanlara verdiği tüm bu hakikatleri hatırlatmıştır. Kur'an-ı Kerim'in bu hakikatlerin en önemlileri olan üç hakikat hakkındaki açık ifadelerini burada hatırlatıyoruz:

1- Bütün insanların "ilahi ruh" ile bağlantılı olmada ortak oldukları, "Hicr Suresi, ayet 29" ve "Sad Suresi, ayet 72"de hatırlatılmıştır.

2- "Akıl" ile ilgili ayetler, Kur'an'da kırktan fazla yerde geçmiştir. Örneğin:

Aklınızı kullanıp düşünesiniz diye ayetleri size açıkladık.⁽²⁾

3- "Vicdan" ilgili ayetlerden bir örnek:

1- Hicr Suresi, ayet 29 ve Sad Suresi, ayet 72: "Ona kendi ruhumdan üfledim."

2- Hadid Suresi, ayet 17.

İnsan kesinlikle kendi nefsini çok iyi bilir; her ne kadar mazeretlerini sayıp dökse de.⁽¹⁾

Kınayıcı nefse yemin ederim.⁽²⁾

On İkinci Eşitlik: Hukukta Eşitlik

Maksadımız, doğal hukuk, vazedilmiş hukuk ve insanların doğal yaşamı ve makul hayatını tanzim için gerekli olan her kanundur.

Üçlü Birlikler

Birinci Birlik: Doğal Birlikler ve Çoklukların Ötesinde Bir Birlik

Bu birlik, sadece ilahi hak dinlerde söz konusu edilmiştir ve beşerî ekoller ve inançların hiçbirinde böyle bir birlik yoktur. Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim de şöyle buyuruyor:

İşte bunun için İsrail Oğullarına (şu hükmü) yazdık ki, kim bir cana kıyma veya yeryüzünde fesat çıkarma (suçu) olmaksızın bir insanı öldürürse, tüm insanları öldürmüş gibi olur; kim de bir insanı diriltirse (ölümden kurtarırsa), tüm insanları diriltmiş gibi olur.⁽³⁾

Bu ayet-i kerimede, aşağıdaki gibi özetleyebileceğimiz iki önemli nokta var:

1- Bu ayetin manası, matematiksel bir formül olarak şöyledir: Tüm = 1 ve 1 = tüm. Aslında, bu mucizevi formül insanlar tarafından anlaşılıp kabul edilmedikçe, insanlığın dertlerine hiçbir çare bulunmayacaktır.

1- Kiyamet Suresi, ayet 14 ve 15.

2- Kiyamet Suresi, ayet 2.

3- Maide Suresi, ayet 32.

2- Bu birlik, doğal değil, doğa ötesi bir gerçekliktir. Bu nedenle, normal bir hukuk ilkesi olarak telakki edilemez. Ama evrensel insan haklarının ve evrensel insan ahlakının en iyi düzenleyicisi olarak biz insanların ciddi bilgileri alanına girebilir.

İkinci Birlik: Normatif Haysiyetin Cazibesinden Kaynaklanan Birlik

Müminler ancak kardeşlerdir.⁽¹⁾

Şüphesiz, Rahman (olan Allah), iman edip doğru işler yapanlar için büyük bir sevgi koyacaktır.⁽²⁾

Ebu Basir'den nakledilen çok meşhur bir hadiste İmam Cafer Sadık (a.s) şöyle buyuruyor:

Mümin, müminin kardeşidir. Tıpkı bir beden gibidirler; bedeninin bir yeri ağrıdığında, onun acısı bedeninin diğer yerlerinde de hissedilir. Ruhları da bir ruhtandır. Hiç şüphesiz, müminin ruhunun Allah'ın ruhuna bağlılığı, güneşin ışınlarının güneşe bağlılığından daha şiddetlidir.⁽³⁾

Bu birlik, birliklerin en yüce ve en değerli türüdür. Zira olgunlaşmış ruhların birbirlerine inzicabından (birbirinin cazibesine kapılmasından) kaynaklanmaktadır. Yukarıda da işaret edildiği gibi, bu birlik, kazanılmalı ve isteğe bağlıdır; kazanılmalı ve isteğe bağlı olmayan zatî haysiyet gibi değildir; bilakis, melekti gerçeklikten kaynaklanan bir gerçektir.

Üçüncü Birlik: Grupsal Örgütlenme

İnsanların üçüncü tür birliği, toplumdaki grupsal örgütlenmedir ki, o gruptakilerden her biri, örgütlü bir topluluğun

1- Hucurat Suresi, ayet 10.

2- Meryem Suresi, ayet 96.

3- Kuleyni, Muhammed b. Yakub, Usul-ü Kâfi, c. 2, s. 166.

bir parçası sayılır ve her birinin yığinsal bütünüün gerçekleşmesinde dahli vardır. Bu, toplumun tümünün özelliklerinin, parçalarından her birinin ilkel nitelikleri ve edilgenliklerinde etkili olan birliktir. Yani, onların doğruluğu ve eğriliği birbirine bağlıdır. **Peygamber-i Ekrem**'den (s.a.a) nakledilen bir hadiste şöyle geçer:

Bir grup insan bir gemiye bindiler; gemiyi paylaştılar ve her birinin kendine has bir yeri oldu. Onlardan biri, balayla kendi oturduğu yerde bir delik açmaya başladı. "Burası benim yerimdir ve ben burayla ilgili istediğimi yaparım" dedi. Eğer gemidekiler, onun kolunu tutarlarsa (onu durdururlarsa), o da kurtulur, kendileri de kurtulurlar. Eğer onu kendi hâline bırakırlarsa, o da helak olur, kendileri de helak olurlar."⁽¹⁾

İslam'daki bu eşitlikler ve birlikler göz önünde bulundurularak, tarih boyunca toplumlar ve milletler arasında çokça görülen hayali, duygusal, zorunlu ve cebrî değil, insanların hakiki birliği Arabistan Yarımadası çölünden ortaya çıktı.

Burada **İkbal Lahori**'nin sözlerini dikkatle okumamız çok uygun olacaktır:

İnsanlığın asıl birliği. Kur'an, "Sizi bir nefisten yaratan Rabbiniz"⁽²⁾ diyor. Fakat hayatı genel ve organize bir birlik olarak tasavvur etmek, çok ağır yürüyen bir iştir ve gelişimi bir milletin küresel olayların içinde yer almasına bağlıdır. İslam, büyük bir imparatorluk olarak yayılarak insan türü için eşitlik mesajı getirdi. (Bilinmelidir ki, eğer İslami ideolojinin kendisinde eşitlik mesajı olmasaydı, eşitliğin propagandasını yapmak temelsiz olurdu.) Ama

1- Mübeşşiri, Esedullah, İnsan Hakları, s. 21 (Farsça orijinali).

2- Nisa Suresi, ayet 1.

Hıristiyan Roma, insanlığı organize bir birlik olarak anlayabilecek seviyeye ulaşmadı. Flenit, haklı olarak şöyle demiştir: “Roma İmparatorluğu’nda, insanlığın birliği hakkında genel ve soyut ilkelerden daha fazlasına ulaşan hiçbir Hıristiyan yazar -ve ondan önce de diğer hiçbir yazar- bulamazsınız.”⁽¹⁾

Lahori, daha sonra medeniyet tarihçilerinin birinden şöyle naklediyor:

Öyle gözüküyordu ki, yapımı için dört bin yıl zaman harcanan büyük bir medeniyet, parçalanmak ve dağılmak üzeredir. İnsan türü de cahiliyet ve barbarlık dönemine dönme tehlikesiyle karşı karşıyadır... Yazar bu hususu açıklayarak şöyle devam ediyor: Dünya despotizmin gücünün yerini alacak ve kan bağı temeline dayanan birliğin yerine geçecek yepyeni bir kültüre muhtaç idi. O diyor ki: O dönemde çok ihtiyaç duyulan böyle bir kültürün Arap Yarımadası’ndan ortaya çıkması çok şaşırtıcıdır.⁽²⁾

İnsan; hayali, duygusal, zorunlu ve cebrî değil, gerçek bir birliğin meydana gelmesi için doğa ötesi ve insani düşünceler ve algılar üstü bir faktörün gerekli olduğunu ve ilahi geleneğin gerçek bir medeniyetin temelini atabilecek olan böyle bir faktörü işletmek için belli bir yeri belirlemediğini anlayınca bu şaşkınlık bertaraf olacaktır.

İslam İnsan Hakları

Madde 28

a) Tüm insanlar, şeriat ve kanun önünde eşittirler. Bu eşitlikte tüm bireyler, gruplar ve kuruluşlar ortaktırlar.

1- İkbal Lahori, *İslam’da Dinî Düşüncenin İhyası*, s. 161 ve 162 (Farsça tercümesi).

2- Age, s. 167 ve 168.

b) Adalete (yargıya) başvurma hakkı herkes için garanti edilmiştir.

c) İslam toplumunda yaşayan ve İslam toplumuna hâlel getirme sadedinde olmayan herkes, aynı şekilde gayr-i İslami toplumda yaşayan ve o toplumda bir bozukluk çıkarmayan herkes, renk, dil, cinsiyet, -tahayyüller ve temelsiz inançlara dayanmaması şartıyla- din, milliyet, sosyal statü vs. ayrımı yapılmadan, İslam İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde belirtilen hak ve hürriyetlerden yararlanma hakkına sahiptir.

Madde 29

Toplumun tüm insanları, hayır işler yapmak ve insanlara yardım etmek için cemiyetler (dernekler) kurma hakkına sahiptirler. Kişiler, toplumda kararlaştırılan anayasalar ve diğer kurallar ve yasalardan sapmamak şartıyla, sosyal ve siyasi istişareler ve hizmetler için de cemiyetler (dernekler) kurma hakkına sahiptirler. Koyulan bazı kanunlarda hata, yanlış ve yetersizlik görülmesi hâlinde, cemiyetler (dernekler), sırf irşat, istişare ve hayırhahlık babından yasama makamlarını bilgilendirebilir ve temiz bir niyetle onlarla işbirliği yapabilirler.

Batı İnsan Hakları

Madde 10

Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezai mahiyette herhangi bir isnadın tespitinde, tam bir eşitlikle, davasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

Madde 7

Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korumasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu

Beyanname'ye aykırı her türlü ayırt edici muameleye karşı ve böyle bir ayırt edici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde 2

1- Herkes, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimai menşe, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu Beyanname'de ilan olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

2- Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayri muhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tabi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasi, hukuki veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde 20

1- Her şahıs saldırısız toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine maliktir.

2- Hiç kimse bir derneğe mensup olmaya zorlanamaz.

Madde 28

Herkesin, işbu Beyanname'de derpiş edilen hak ve hürriyetlerin tam tatbikini sağlayacak bir sosyal ve milletlerarası nizam hakkı vardır.

Madde 29

1- Her şahsın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesi ancak bir topluluk içinde mümkündür ve şahsın bu topluluğa karşı görevleri vardır.

2- Herkes, haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasında, sadece, başkalarının haklarının ve hürriyetlerinin gereğince tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi amacıyla ve ancak demokratik bir cemiyette ahlakın, kamu düzeninin ve genel refahın haklı icaplarını yerine getirmek maksadıyla kanunla belirlenmiş sınırlamalara tabi tutulabilir.

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi, tüm insanların kanun karşısındaki eşitliğini vurgulayan bu hayati maddede mutabıktır. Aynı şekilde, tüm bireyler, gruplar ve kuruluşlar, eşitlik hakkına sahiptirler. İnsanların toplumsal hayatlarında birbirleriyle olan ilişkilerinde kanunun saygınlığı ve azametini anladıkları zamandan itibaren bu maddeyi de yargının kesin bir ilkesi olarak kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Ancak maalesef hâlâ insandan ve Allah'tan habersiz güçlülerde, tüm kanunların, hatta en sağlamlarının bile, "örümcek ağı" direncinden öteye geçmemesini, bu sayede "ben amaç, diğerleri araç" düşüncesinden kaynaklanan kişisel ve bencil eğilimlerini gerçekleştirmek isteyen mahvedici bir ilke, bir zihniyet vardır.

2- Her iki hukuk sisteminde, adalete (yargıya) başvurma hakkı herkes için garanti edilmiştir.

3- İslam toplumlarında, tüm insanlar, renk, dil, cinsiyet, -tahayyüller ve temelsiz inançlara dayanmaması şartıyla- din, milliyet, sosyal statü vs. ayrımı yapılmadan, bu iki hukuk sistemindeki ortak haklara sahiptirler. Bu iki sistemin mutabık olmadığı hususlarda ise; Müslüman olmayan toplumlar da, Batı hukuku hakkında verdikleri taahhüde uygun olarak davranmalıdırlar; İslam toplumlarında ise, İslami haklar, yükümlükler ve hürriyetlerin kaynaklarının kesin hüccet olması hasebiyle, açıktır ki, İslami kuralların dışına çıkılmamalıdırlar.

4- Hayır işler yapmak ve insanlara yardım etmek için cemiyetler (dernekler) kurma hakkı, her iki hukuk sisteminde garanti edilmiştir. Aynı şekilde, söylenen amaçlarla cemiyetlere katılma hakkı, her iki hukuk sisteminin kabul ettiği bir husustur. İslam İnsan Hakları'nın 29. maddesini, içeriğine bazı kısa yorumlar katarak, her iki hukuk sisteminin kabul ettiğini söyleyebiliriz. Aslında, büyük bölümü Batı İnsan Hakları'nda da geçen bu maddenin içeriği, sosyal hayatın ihtiyaçları bakımından bedihi bir şeydir.

5- İlgili mahkemelerde dava açabilme hakkı, her iki hukuk sisteminde garanti edilmiştir. İslam fıkında yargıcın adil ve müctehit veya -en azından yargı konusunda- uzman olması yargının şartlarından olduğu için, Batı İnsan Hakları'nda geçen "adil" kelimesinin anlamı dikkate alındığında, aynı şartların kastedildiği söylenebilir.

6- Toplumun tüm bireyleri ve grupları, her iki beyannamenin ortak olduğu haklar, yükümlülükler ve hürriyetlere amel noktasındaki her türlü ayrımcılığın karşısında kanunun desteğinden yararlanma hakkına sahiptir. Bu hak, ayrımcılığın olmamasının zorunluluğunu belirten bir sonraki fıkradan kaynaklanmaktadır.

7- İki hukuk sisteminin ortak noktalarından biri de, bu iki hukuk sisteminde ortak biçimde gelen haklar ve hürriyetlere amel noktasındaki ayrımcılığın şiddetle yasaklanmış olmasıdır. Fakat bu konu, sadece insanların son dönemdeki gibi insani bilgilere ve diğer reform faktörlerine sahip olmadıkları eski dönemlerde yaygın bir durum olmakla kalmayıp, çeşitli doğal boyutlar ve düzeylerde ve insanların maddi düzeylerinde bilimin yaygınlaşmasının zirveye ulaştığı bizim dönemimizde bile, asıl nedeni beneksencilerin bencillikleri olan bu uğursuz ayrımcılık, sert ve yumuşak kılıklarda ve çeşitli

riyakârlık oyunları ile yaygın ve revaçtadır. Şaşırtıcı olan ise, insan hakları taraftarlığı iddiasında bulunanlardan da bir grubun ayrımcılık yapıyor olmasıdır!! Belki insanlığın içinde bocaladığı çeşitli yeni belalar ve sıkıntılar, bu tür ayrımcılıkların sonucu ortaya çıkmıştır. Zira tabiatın perde arkasındaki “Her amelin bir aksülameli vardır” kanunu istisnasız olarak onları cezalandırmaktadır.

8- Batı İnsan Hakları Beyannamesi’nin 28. maddesi, her iki hukuk sisteminin bu kitapta incelenen ortak noktalarında, İslam İnsan Hakları Beyannamesi açısından da geçerlidir. Şöyle ki: İslam İnsan Hakları açısından da her insan, şer’i yükümlülükler temelinde bu haklar ve hürriyetlerin uygulanmasını, mümkün olan her vesile ile talep etmek ve kendisi de onlara göre amel etmekle yükümlüdür.

9- Her insan, kişiliği özgür biçimde ve tam olarak gelişmeden ulaşamayacağı hayatının yüce hedeflerine ulaşmak için çaba göstermek hakkına sahiptir. Bir toplumda yüce idealleri ve hedeflerine ulaşamayan bir insan, o toplumun ıslahı için çalışabilir ve çalışmalıdır. Eğer toplumu ıslah etme gücü yoksa, kendi kişiliğini kurtarmak için o toplumdan çıkmalı ve kişiliğini meyvelendirebileceği bir yeri seçmelidir.⁽¹⁾

10- İslam açısından aşağıdaki üç durumda bu iki beyannamenin ortak noktalarında gündeme getirilen haklar ve hürriyetlerden yararlanmak yasaktır:

a) Bu haklar ve hürriyetlerin İslam toplumunun önderliğinden sorumlu makamlar tarafından verilen ikincil hükümlerle çakışması durumunda.

1- Bu hak ve yükümlülükle ilgili olarak, “Yakışan Hayat ve Temel Hakların Temelleri” bahsine bakınız.

b) Başkalarının meşru hakları ve hürriyetleriyle çakışması durumunda. Bu durumda, yargı makamları ve diğer ilgili makamlar, “ehemmi mühimme tercih etmek” ilkesine uyarak davranırlar.

c) Bu iki hukuk sisteminde gündeme getirilen haklar ve hürriyetler, toplumun ahlaki yönden dejenere olmasına ve diğer kötü sonuçlara yol açarsa, ahlaki ölçütleri korumak ve yozlaşmanın önüne geçmek için kısıtlanırlar.

Farklılıklar

1- Bir kimsenin toplumun çıkarları için kurulmuş bir cemiyette varlığına ihtiyaç olursa, böyle bir kimsenin o cemiyete girmesi farz olur. Bu yükümlülüğe itinasızlık, İslam fıkhı açısından kınanmış olan farz yükümlülüğe itinasızlıktır.

2- Ortak haklarının ve hürriyetlerinin kullanılmasının toplumun kamu düzeni ve genel refahına riayet edilmesi şartına başlanmış olması, her iki hukuk sisteminin ortak noktalarındandır. Ama aralarında şöyle bir fark var: Batı açısından demokratik bir toplumun şartları, hakları ve hürriyetleri, İslam açısından özgür bir toplumun şartları, hakları ve hürriyetlerinden farklıdır. Özetle; Batı’da “özgürlük” denen şey, tüm yönlerden İslami hükümler, haklar ve hürriyetlerle uyumlu değildir. Bugün Batı’daki yaygın hukuklar, ne dine, ne de ahlaki konulara fazla önem vermezler. Bu, Batılı düşünürlerin çoğunun itiraf ettiği bir gerçektir. Oysa yüce insani ahlakın çiçeklenmesi, İslam dininin muteber İslam kaynaklarında üstelenen en önemli hedeflerinden sayılmaktadır.

3- Batı İnsan Hakları Beyannamesi’nin 2. maddesinde, ırk, renk, cinsiyet, dil, milliyet ve sosyal konum bakımından fark gözetilmeksizin beyannamede belirtilen haklar ve hürriyetlerden yararlanılabileceği ifade edilmiştir ki, bu konuda da

her iki hukuk sistemi mutabıktır. Fakat dinî inançlar ve gay-rimeşru doğum konusunda, İslam İnsan Hakları'nın 6. ve 11. maddelerini incelerken söylediğimiz gibi, iki hukuk sistemi arasında görüş ayrılığı olduğu göze çarpmaktadır.

İslam İnsan Hakları

Madde 30

- a) Bu beyannameye belirtilen tüm hak ve hürriyetler, İslam şeriatının hükümleriyle kayıtlıdır.
- b) İslam'a inanmayan toplumlarda, haklar ve yükümlülükler bakımından insanlar, kendilerini bağladıkları şeylere bağlıdırlar.

Bu hüküm, İslam'ın şu ünlü kuralından kaynaklanır:

Onları, kendilerini bağladıkları şeyle bağlayın.⁽¹⁾

Madde 31

İşbu beyannamenin bütün maddelerini yorumlama ve açıklamada yegâne merci, İslam şeriatıdır.

Not 1: Bu beyannamenin bazı maddeleri veya bazı fıkralarıyla ilgili İslam fıkhının görüşleri, fakihlerin bir kısmı açısından farklı olabileceğinden, İslam ülkelerinin ihtilafı konuları tartışmak ve araştırmak için bir teşkilat kurmaları, kongreler ve seminerler düzenleyerek ve araştırma ve incelemenin başka şekilleriyle, ellerinden geldiğince ilgili fıkhi görüşler arasında görüş birliği veya yakınlaşma sağlamaları gerekir.

1- Bkz. Şehidî Tebrizî, Ayetullah Mirza Fettah, *Tehzibü'l-Kelam Fi Kaideti'l-İlzam*.

Not 2: Batı İnsan Hakları ile İslam İnsan Hakları arasında sürekli karşılaştırmalı mukayeseler yapmak ve bu iki hukuk sistemi arasındaki ittifaklı ve ihtilafli konuları tespit etmek gereklidir.

Madde 32

İslam Konferansı üyesi olan veya olmayan İslam devletleri, bu beyannamede belirtilen haklar ve yükümlülükleri uygulamak için ciddi bir çaba göstermeli ve mümkün olan her vesileyle onu İslam toplumlarında uygulamak için girişimde bulunmalıdırlar.

Not 1: İslam Konferansı'na üye devletler, bu beyannamenin uygulanmasının kurallarını belirlemek için yüksek bir teşkilat kurmalı ve her biri bu teşkilatta en az bir temsilci bulundurulmalıdırlar. Aynı şekilde, İslam Konferansı'na üye devletlerden her biri, bu beyannamenin maddelerini uygulamak ve yüksek teşkilat ile kendi arasındaki ilişkiyi düzenlemek için ülkesel çapta bir teşkilat kurmalıdır.

Not 2: Bu beyannamede tedvin ve tanzim edilen maddeler, hukuk uzmanlarının nihai araştırmaları ve adil fakihler ile İslam ülkelerinin liderleri tarafından kabul edildikten sonra, "Allah'ın koyduğu sınırlar"dan sayılır ve İslam açısından hiç kimse bu sınırları aşamaz:

Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerdir.⁽¹⁾

Batı İnsan Hakları

Madde 30

İşbu Beyanname'nin hiçbir hükmü, herhangi bir devlete,

1- Bakara Suresi, ayet 229.

zümreye ya da ferde, bu Beyanname'de ilan olunan hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik bir faaliyete girişme ya da eylemde bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz.

Ortak Noktalar

1- Her iki hukuk sistemi, her iki beyannameye belirtilen haklar ve hürriyetleri kötüye kullanmayı yasaklar.

2- Hiçbir devlet, zümre veya fert, bu iki hukuk sisteminin maddeleri ve fıkralarını kendi lehine yorumlayamaz ya da herhangi bir nedenle onlarda bir müdahale ve tasarrufta bulunamaz.

Farklılıklar

1- Batı İnsan Hakları sisteminde, maddeleri ve fıkralarını yorumlama ve açıklamanın kriteri ve kaynakları belirlenmemiştir. Keza, hangi makamların bu hakları yorumlama ve değiştirme hakkı olduğu da belirtilmemiştir. Oysa İslam açısından maddeleri ve fıkralarını yorumlama ve değiştirme kriteri ve bu konuda yetkili olan makamlar şöyle belirlenmiştir: Yorumlama kriteri, maddelerin açıklanmayı gerektirmesi ve mezkûr haklardan yararlanmanın kolaylaştırılmasıdır. Yorumlama kaynakları, İslami kaynaklardır (Kitap, Sünnet, İcma ve Akıl). İslam İnsan Hakları Beyanname'si'nin maddeleri veya fıkralarında değişiklik yapabilecek makamlar, hukuk ve kanun uzmanları ve en yüksek rütbesinde de Müslümanların velayet ve liderliğini üstlenme şartlarının tamamını haiz fakihlerdir.

2- İslam ve Batı İnsan Hakları Beyannamelelerinde belirtilen haklar ve hürriyetlerin meşruluğu, İslam şeriatının hükümlerine uygun olma şartına bağlıdır.

3- Bireyleri İslam dinine inanmayan toplumlar, haklar, hürriyetler ve yükümlülükler bakımından kabul ettikleri kanunla-

ra uymak zorundalar. İslam, Müslüman toplumlara ve inançlarına hanel getirmemesi şartıyla, onları İslam kanunlarında belirtilen inançlar, hükümler, haklar ve hürriyetlere mecbur etmez. Ama Batı İnsan Hakları, Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uyma gerekliliğini yeryüzündeki tüm insanlara, özellikle de herhangi bir nedenle liderlerinin imzaladığı, fakat milletlerinin o liderlerin imzasını kabul edip etmedikleri bilinmeyen toplumlara tamim etmektedir.

4- İslam İnsan Hakları Beyannamesi'nin 31. maddesinin ilk notunda özetle şöyle denmektedir: "İslam fakihlerinin fıkhî konulardaki ihtilaflarını göz önünde bulundurarak, bu ihtilafın, İslam İnsan Hakları Beyannamesi'nin uygulanmasına hanel getirmemesi için, kongreler ve seminerler düzenlenerek sürekli araştırmalar ve incelemeler yapılması gereklidir." Oysa Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bu notu görmemekteyiz. İslam İnsan Hakları Beyannamesi'nde olduğu gibi, bu beyannamenin de maddeleri ve fıkralarıyla ilgili olarak da böyle daimi araştırma ve incelemeler gereklidir. Bu araştırma ve incelemeler, Batı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin de dinamik bir hâl almasını ve belki bir gün reformist yorumlar ve revizelerle insan toplumları arasında daha fazla tamim gücü kazanmasını sağlar.

5- İslam İnsan Hakları Beyannamesi'nin 31. maddesinin ikinci notunda, Batı ve İslam İnsan Hakları sistemleri arasında sürekli mukayeseler, araştırmalar ve tatbikler yapılması gerekli sayılmıştır. Açıktır ki, bu fıkranın pratiğe geçirilmesi, her iki hukuk sisteminin dinamizm ve evrimsel aktivitesine katkı sağlar. Sonuç olarak, bu iki hukuk sisteminde toplumlar için çok yararlı vizyonların meydana gelmesinin yanında, bu dinamizm ve aktiviteyle zaman ilerledikçe, iki hukuk sistemi arasında daha çok ortak yönler ve birlikler meydana gelir.

6- İslam ve Batı İnsan Hakları sistemleri arasındaki en önemli farklılıklardan biri de, iki sistemin uygulanma garantörüyle ilgilidir. Gerçi yeryüzündeki devletlerin çoğu, Batı İnsan Hakları Beyannamesi'ni kabul ve uygulamayı taahhüt etmişler, ama İslam ülkeleri, Doğu ve Üçüncü Dünya toplumları gibi ülkelerin anayasalarının, keza halklar ve milletlerin dinleri ve ahlaki normlarının hatırı sayılır bir bölümü Batı İnsan Hakları'nın maddeleri ve fıkralarıyla tam uyum içinde olmadığı için, mezkûr hakların uygulanma garantisi sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır; özellikle de uygulanmasında bolca görülen ayrımcılıklar ortadayken. Fakat İslam İnsan Hakları'nın uygulanma garantörü, İslam dinin kaynaklarıyla ilgilidir ve 32. maddesinin 2. fıkrasında geçtiği gibi, onun tüm maddeleri ve fıkraları "Allah'ın koyduğu sınırlar"dan sayılmakta, uygulanma garantisi de İslam dininin özünden kaynaklanmaktadır.

* * *

[Bu kitabın Türkçeye tercümesi, İmam Hasan-ı Mücteba'nın mübarek veladet gününe denk gelen 2 Temmuz 2015 / 15 Ramazan 1436 tarihinde İran'ın kutsal Kum kentinde bitti. Yüce Allah, bu küçük hizmeti müterciminden kabul buyursun, lütfu ve keremiyle ona muamele eylesin, onu ve sevdiklerini Ehl-i Beyt'in nurlu yolundan ayırmasın. O, işiten ve icabet edendir. Çeviren.]

ALLÂME MUHAMMED TAKÎ CAFERÎ'NİN HAYATI

Allâme Muhammed Taki Caferi, 1923 yılında Tebriz şehrinin dindar ailelerinden birinde dünyaya geldi. Çocukluğunu doğru sözlü babasının korumasında ve Peygamber Efendimizin soyundan gelen seyyide ve iffetli bir annenin eğitiminde geçirdi. Üstadın ebeveyni parmakla gösterilir seçkin bir ahlak ve inanca sahiplerdi.

Muhammed Taki ilköğretimini tamamladıktan sonra Talibiye Dinî İlimler Medresesi'ne girdi. Daha sonra Tahran ve Kum'a gitti. Tahran ve Kum'da Mirza Mehdi Aştıyani, Şeyh Muhammed Rıza Tenkabuni ve Mirza Muhammed Taki Zerger-i Tebrizi gibi fakih ve filozoflardan ders aldı.

Peşinden annesinin hastalığı ve vefatı nedeniyle Tebriz'e dönerek Ayetullah Şehidi'nin ders halkalarına katıldı. Bir müddet sonra Ayetullah Şehidi ısrarla Necef'e giderek eğitimine Necef İlim Havzasında devam etmesini istedi.

Muhammed Taki Caferi'nin 11 yıl Seyyid Ebu'l-Kasım Hoi, Seyyid Muhsin Hekim, Şeyh Kâzım Şirazi, Seyyid Abdulhadi Şirazi, Seyyid Cemaleddin Gulpaygani, Şeyh Murtaza Talekani gibi çok seçkin ve görüş sahibi üstatlarla dolu Necef-i Eşref ilim merkezinde bulunması, onun ilmî ve amelî kişiliğinin oluşumunda çok önemli bir rolü olmuştur; öyle ki 23 yaşında (miladi 1946, hicri kameri 1366 yılında) Şeyh Kâzım

Şirazi'den içtihat derecesi almayı başardı. Ondan sonra kendisi de Necef İlim Havzası'nın hocalarından biri sayıldı:

Necef'te felsefe ve maarif derslerine başladım. Bu dersi merhum Mirza Abdulhadi Şirazi önerdi. O sırada Allâme Tabatabai, Mutahharri ve diğer öğrencileri ile birlikte İran'da -Necef'ten daha erken- bu yeni konulara başlamışlardı. Ben orada ders vermeye Sadr Medresesi'nde başladım. Bu derse katılmak için diğer medreselerden de buraya geliyorlardı. Merhum (Seyyid Muhammed Bakır) Sadr da bir yıl bu derse katıldı.

Uzun yıllar yenilikçi filozof, fakih ve mantıkçı merhum Muhammed Rıza Muzaffer ve Iraklı güzide matematikçi Ahmet Emin ile fikir alışverişleri, onun dinî medreselerde okunan dersler dışında diğer bilimlere ilgi duyduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle, o "fıkıh ve fizik", "felsefe ve estetik", "tarih ve psikoloji" gibi konularda ve bunun gibi diğer bazı çeşitli bilimlerde gözlerini batıdan gelen yeni bilimlerin ufku-na kapamamış, Batı ve Avrupa'nın bilimsel medeniyetini ve Rönesans edebiyatını -tüm boyutlarıyla- inceleme alanında bilimsel adımlar atmıştır.

Bu konuyu, üstadın 28-30 yaşlarında kaleme aldığı ilk değerli eseri "İnsan-Dünya İlişkisi" adlı kitabında daha iyi görmekteyiz. Fizik ve felsefe eğilimiyle yazılmış olan bu kitap, yıllarca süren bir araştırmanın ürünü olup yazarının yeni bilimlerin gerçek sınırlarında varlığını göstermektedir.

Üstat, ömrünün son günlerine kadar çağdaş dünyanın önemli konu ve sorunlarına önem vermiştir. Bu önem, birinci aşamada, gerçekleri tanıma, onları doğru idrak etme ve anlamaya çalışma ve ikinci aşamada ise, onları eleştirel açıklamaya tabi tutma şeklinde gerçekleşmiştir. Aye-tullah Caferi'nin fikirsel akımlarla ilgili yorum ve görüşü,

genç ve İslami düşünceye sahip bir ilim adamı olarak eğitim döneminin seçkin hocaları ve canlı olaylarından miras aldığı düşüncelerle bağdaşmaktaydı. Bunun temelini ise, İslam'ın bilimsel medeniyet eğitimi oluşturmaktadır.

Allâme Muhammed Taki Caferi eğitimini tamamladıktan sonra, 50'li yıllarda İran'a dönünce yine dönemin fikrî akımlarını incelemeye devam etti. Şüphesiz, o gerçek münevverlikten yanaydı ve esasen onu araştırmaya sevk eden şey de buydu. Bu araştırmalar onun 60 yıllık bilimsel yaşamının belki de en renkli unsuru sayılmaktadır.

Gerçek aydın, zaman güzergâh ve mecrasında ilişkilerini geniş gerçeklerle mantıklı bir düzene sokan ve sebeplerle sonuçları, sabitlerle değişkenleri doğru idrak ederek toplumda makul hayati gerçekleştirmek için bir görevi olduğunu hisseden, bu hususta hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen kimsedir.

Muhammed Taki Caferi, insan tanıma vadisine ayak basınca insan ve yeni insanı doğru bir şekilde tanımaya çalışan âlim ve düşünürlerdendi. Bu nedenle, insanlara yüzeysel ve teorik ehemmiyetin üstünde pratik ve aynı değer veriyor, yapıcı ahlak ve yol gösterici davranışla bu alanda en güzel hikmet ve ahlaki cilveleri sergiliyordu. Belki de bu cilvelerin ışığında, pek fazla uzun olmayan bir zaman diliminde kendisinden geriye hatıra olarak çok sayıda ve genellikle de yeni olan telifler bırakmayı başardı. Bunların en meşhuru 15 ciltlik "Mevlana Celaleddin Muhammed'in Mesnevi'sinin Şerh, Tenkit ve Tahlil" ve 27 ciltlik "Nehcü'l-Belaga Tercüme ve Şerhi" dir.

Bu iki eser, Allâme Caferi'nin 40 yıl boyunca aralıksız olarak üzerinde uğraştığı ve insan bilim, dünya bilim, psikoloji, sosyoloji, ahlak, hikmet, felsefe ve irfan konularında elde ettiği düşüncelerini içermektedir.

Onun kişiliği bilimsel olmayan işlerle bağdaşmıyor, sadece bilimsel konuları düşünüyordu; “Hüviyet problemi nasıl kontrol edilebilir ve insanların ve -özellikle de gençlerin- haklı ve mantıklı sorularına nasıl yapıcı cevap verilebilir?”

Bunlar, yıllardan beridir düşüncesini meşgul eden şeylerdi.

Muhammed Taki Caferi, hayatının hiçbir döneminde ülkülerinden uzaklaşmadı, kalıcı olmayan geçici olaylardan korkmadı. O bütün fikrî ve felsefi dinamizmine rağmen “taahhüt”, “sorumluluk” ve “vazife” gibi kavramlarla açıkladığı ülkülerini ısrarla koruma konusunda sebat gösterdi ve onlarda temeli olmayan anormal bir değişimi doğru bulmuyordu. Bu konuda Yahudi bir kadının anısına yer vermekte fayda var:

Yıllar önce ailemiz adli bir sorunla karşılaştı; sonunda çıkmaza girdik. Sorunlarımızı halledebilecek birini arıyorduk; fakat Yahudi olduğumuz için kendimizi yalnız hissediyorduk. Bu esnada Üstat Caferi’ye ulaşıp ondan yardım istemeyi düşündük. Bunun üzerine üstadın evine gittik. Üstat bizi büyük bir saygıyla karşılayıp ilgi gösterdi. Vakit ayırarak dosyamızı dikkatli bir şekilde inceledi. Bizim hakkımızın çiğnenmiş olabileceğini düşünerek adliyeye bir mektup yazıp sorunumuzun hallolması için önemli bir girişimde bulundu.

Evet, günümüzdeki bazı Yunanlı düşünürler Üstat Caferi’yi tanıtmak istedikleri zaman onun bu özelliğine dikkat çekiyorlar: “Allâme Caferi hâkim değil, bir öğretmendi. Bu nedenle kimseyi reddetmezdi!”

Evet, o öğretmendi, fakat şan ve şöhretten sakınan, yerine getirmesi gereken sorumluluklarını düşünen ve öğrencilerini onlarla donatacağına dair rahatlatan ve temin eden gerçek bir öğretmendi. O, eğitim ve öğretim hakkında çok dikkatli ve

ihtiyatlı konuşuyor idiyse, bu, eğitim ve öğretimin Allah'ın yarattığı ve yolu O'na ulaşacak olan bir varlık hakkında yapılan ilahi bir iş olduğuna inandığı içindi. İnsan, böyle kaygan bir sahada bundan farklı olabilir mi?! Allâme Caferi'nin bu soruya cevabı açıkça olumsuz idi; çünkü bu öğretmen, kendi hakkında da hâkim değil, bir öğretmen idi.

Muhammed Taki Caferi, kendini din ve ilme adayan biri düşünür olarak çok verimli bir fikrî karneye sahiptir. Onun hayatının en belirgin çabası, "insan" için hayatın daha mantıklı bir tasvir kazanması ve onun "makul hayat" vadisine ayak basması için bir meçhulü yok etmek, sanayi ve teknoloji ötesi sırda ilim ve hayatın güzelliklerine asılı perdelerden birini kenara itmek idi; çünkü o, tüm samimiyetiyle şuna inanıyordu:

Yaşam, sürekli meydana gelme ve getirme hâlinde olmalıdır. Aksi durumda insanın omuzlarında bir yükür.

Bu sözün delili, onun, hayatın teorik ve pratik gerçekleri, tanımı ve temel sınırları hakkındaki engin düşünceleridir:

Acaba hayatın gerçeği sadece bu mudur? (Bu soru), insanı tanıma tarihinin başından bugüne kadar insanoğlunun düşüncesini kendisiyle meşgul etmiştir. Bu soru karşısında insanlar iki gruba ayrılmışlardır: "Evet" diyenler ve "Hayır" diyenler.

Hayat olgusu, irade edilip yararlanılma şekli insana bırakılmış olan bir hakikattir.

Allah'ın iradesine karşı savaşmaktan ibaret olan hayatı yok etmek iki türdür: 1- İntihar. 2- Kendini ezmek.

Hisler ve "benmerkezcilik"te kalıplaşan hayat ölümle eşittir.

Bilinç sahibi her insan için her "gün", içi okunması gereken derslerle dolu bir kitaptır. Dolayısıyla şöyle dememiz

doğru olur: Cehaletimizi bilgiye dönüştürebilecek “zaman” adında sürekli bir etken vardır; fakat bilgiye âşık olan kim var ki?

İnsanların çoğu, istek ve eğilimlerini hesaplayamadıkları için çelik tuzaklarda yaşıyor, tam bir saflık veya riyakârlıkla bunun adına “özgür yaşantı” diyorlar!

Duasız ve ilahi kemalin cazibesi dışında bir yaşayış doğum esnasında dudaklarımıza yapıştırdıkları, ölüm anında ise attıkları boş kadeh gibidir.

Açıkladığımız gibi, “Mesnevi Şerh, Tenkit ve Tahlili” ve “Nehcü'l-Belaga Tercüme ve Şerhi” Allâme Muhammed Taki Caferi'nin en önemli eserleri sayılmaktadırlar. Allâme Necef'te eğitim aldığı yıllarda Mesnevî'yi araştırıp incelemiş ve Tahran'da birkaç yıl kaldıktan sonra (60'lardan sonra) 1965 yılında Mesnevi'den ders vermeye başlamıştır.

Mesnevi Şehri'ni yazmak yaklaşık beş yıl (1969'dan 1974'e kadar) sürdü. Bu çalışmalar sonucu geriye hatıra olarak “Mesnevi Şerh, Tenkit ve Tahlili” adında 15 ciltlik nefis bir eser kaldı.

Muhammed Taki Caferi, öteden beri Mevlana Celaleddin'in düşüncelerini önemserdi. Onun açısından Mevlana, Şems-i Tebrizi'nin cazibe alanında yer alması ve irfan merhalelerini kat etmesi sebebiyle bütün âlim ve hatiplerden birçok farkı olan İslam dünyasının büyük “insan bilir”lerinden idi.

Allâme Muhammed Taki Caferi, nihayet bir ömür çalışıp çaba harcadıktan sonra 16 Kasım 1998'de Allah'ın rahmetine kavuştu ve kutsal Meşhed şehrinde, İmam Rıza'nın (a.s) haremindedir (Daru'z-Züh'd'de) toprağa verildi.

Atina İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Crescius Volqaris, Allâme Caferi'yi şöyle anlatıyor:

...Ömrüm boyu hiç kimse Üstat Caferi kadar etkilememiştir beni. Tarihi Atina şehrinde caddelere bir ad koyacaklarına, şehrin her köşesine bir sütun dikip, her birinin üzerine insanlara yol göstermek için iletişim tanrısı olan üç hermes koyarlardı. O zamandan beri hermesler seçkin kişiler ve insanların kılavuzu olarak bilinirlerdi. Allah adamı ve hedefleri insanları doğru yola yönlendirmek olan zeki bilge kişilere hermes deniliyordu. Onlar sürekli araştırma hâlindeydiler. Akıl, zekâ ve yeteneklerini insanlığa hizmet ve maneviyat için harcıyorlar ve hayatın zorlu yollarında parlak yıldızlar gibi insanın hidayet ve kılavuzluğunu üstlenmişlerdi. Üstat Muhammed Taki Caferi, işte bu nadir insanlardandır. Allâme sadece İran'ın değil, dünya insanların iftihar kaynağıdır.

...Üstat Caferi'nin huzurunda durunca bir Allah adamının huzurunda olduğunuzu hissedersiniz; akıl ve yaşayış şekli ile Allah'a yaklaşmış ve ondan ilham alan bir kişiydi.

Diğer bir yerde (Allâme Caferi'nin vefatının beşinci yıldönümü münasebetiyle) ise şöyle diyor:

...Genel olarak söylemek gerekir ki, Allâme Caferi, dünyada benzeri çok nadir olan şahsiyetlerden biridir. O, peygamberleri anımsatan bir merci idi. Allâme Caferi, çok şiddetli dinî bir eğilime, ondan kaynaklanan örf ve ananelere sahip olmasına rağmen günümüzün vahşi dünyasının kalbinde şu anlamda bir uyarıyı içeren çağrıya sahipti: Dünya, kardeşliği ve şefkatli ve merhametli olmayı tebliğ eden ve insanın gerçek fitratını eğiten bir dünya yaratan insan severlik ve dinî değerler çizgisinden sapmıştır.

Allâme Caferi, hiçbir zaman kimseyi mahkûm etmezdi. O, hâkim değildi; aksine bir öğretmendi. Çok iyi hatırlıyorum: Bir defasında Batı toplumları hakkında görüşünü sordüğümde, üstat beklemediği bir soruyla karşılaşmıştı. Ama bu

sorunun cevabında şöyle dedi: “Batı insanı, beşer üstü olma çabasında, ama beşer dışına çıkmaktan başka bir sonuç almamıştır; çünkü Allah’tan uzaklaşmış, sadece kendi mantık ve güçlerine dayanmıştır.” Üstat Caferi, Allah’a imanını beşer mantığı ile bütünleştirmişti. Allah ona rahmet etsin.”

Yazımızı Nagoya Üniversitesi hocası Prof. Hisae Nakanishi Hanımefendinin sözleriyle bitiriyoruz:

Üstat Caferi, çeşitli boyutları olan bir yüceliğe sahipti. Buna rağmen her şeyden daha çok, üstadın çağdaş insanlar ve gelecektekiler hakkında böyle güzel eserler meydana getirmesine imkân sağlayan onun İslam medeniyetleri ve diğer medeniyetler, hikmet ve felsefe hakkındakiengin ilmine ve derin görüşüne işaret edebiliriz.

Onunla görüşmemizde ve aramızda geçen konuşmada anladım ki, onun zihin ve kalbinin sıcaklığı ve nefsinin yüceliği, sulh ve barışla dolu bir dünya yaratmayı önemsemelerine ve bize böyle büyük bir miras bırakmalarına sebep olmuştur.

...Dünyada göz alıcı değişimler olmuş ve birtakım tehlikeli şartlara doğru ilerlemiştir. Şeref, insanın saygınlığı ve insanlık mirası gibi büyük kavram ve değerlere ilgisiz kalınmış ve hatta inkâr edilir olmuşlardır. Yeniden daha güvenli ve daha barışçıl bir dünya yaratabilmek amacıyla bu hayati ve insani kavramları ihya etmek için Üstat Caferi’nin bütün eserlerine ilgi duyulmalı ve onun felsefesi tekrar tefsir edilmeye çalışmalıdır.

**Allâme Caferi’nin Eserlerini
Düzenleme ve Yayımlama Kurumu**

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	5
Ön Söz.....	9
İnsan Hakları Tarihçesinde Bir Gezinme.....	17
Birinci Köken: Doğal Hakların Temel İlkeleri	21
İkinci Köken: İlahi Dinler	22
Üçüncü Köken: Kemale Ermiş İnsanların Karizmatik Kişilikleri ve Açık İfadeleri.....	24
İnsan Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi.....	43
İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'yle İlgili İki Önemli Konu53	
Birinci Konu: Beyanname'nin İnsani Değeri ve İşlevi.....	53
İkinci Konu: İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin Yazılıp Kabul Edilmesinin Asıl Nedeni.....	58
Değerler Alanındaki Yorumlama, İlk İnsan Hakkı	69
İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin Tedvin Nedenlerini İnceleme.....	73
İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin Tedvin Nedeni	89
İslam İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nde Kişilik Türleri	95
İslam Açısından Kişiliklerin Ortak Hakları	98

Gerçek Gelişmişlik ve Olgunlaşmışlık İçin Doğa Ötesi Etkenin Zorunluluğu	100
Beyanname'nin Tespiti İçin Normatif Konular; Tanım ve Saptama	105
Mukaddime	105
1- İnsan	109
2- Zatî İnsan Haysiyeti	111
3- İnsanlık Ailesinin Üyeleri.....	113
4- Kardeşlik ve Eşitlik	116
5- Dostça İlişkiler	120
6- İnsanlık Vicdanı	121
7- Eşit Haklar	122
8- Hürriyet	122
9- Barış.....	125
10- Adalet.....	126
11- İnsanın En Yüksek Amaçları (İdealleri)	127
12- Akıl ve Vicdan.....	128
13- Hayat	130
14- İnanç.....	131
15- Birleşmiş Milletler'in İmanı	131
16- Evrensel Saygı.....	132
17- Ortak Anlayış	133
18- Vahşilikler	134
19- İsyân	136
20- Gayret Etme	136

21- Tam Gelişme	137
22- Ahlakın Haklı Gereklerine Riayet Etmek	139
Yirmi Birinci Yüzyılda Hayatta Kalma	140
Yirmi Birinci Yüzyılda Hayatta Kalma Konulu Vancouver Bildirgesi	144
Vancouver Bildirgesi Üzerine Bir İnceleme ve Eleştiri	149
İslam İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	159
İslam'ın Doğuşu Çağında Evrensel İnsan Hakları'nın İncelenmesi	162
İnsan Hakları'nın Tedvin ve Tanzim Edilme Nedenlerinin Ortak İlkeleri	165
Beş Temel İlke veya Hak	165
Temel Farklılık ve Ayrıcalıklar	166
Batı İnsan Hakları'na Kıyasla İslam İnsan Hakları'nın Dinsel Olma Ayrıcalığı	169
Evrensel İnsan Hakları'nı Uygulamakla Yükümlü Olanlar	175
1) Batı İnsan Hakları Yükümlüleri	175
2) İslam İnsan Hakları Yükümlüleri	176
İslam'da İnsan Hakları ve Onları Sağlama ve Uygulama Yükümlülüğü	178
Haklar ve Hürriyetlerin Şartlı Olmasının Evrensel Olmakla İlişkisi	183
İslam'da Haklar ve Hürriyetlerin Koşullu Oluşu	185
İslam'da İnsan Hakları Kahire Konferansı'nın Sonucu	197
İki Beynâmenin Maddelerinin Karşılaştırılması	203

İslam İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	205
1- Hayat Hakkı	205
2- Haysiyet Hakkı	210
3- Öğretim ve Eğitim Hakkı	214
4- Sorumlu Hürriyet Hakkı	217
5- Eşitlik Hakkı.....	224
Batı İnsan Hakları Beyannamesi	227
İslam ve Batı İnsan Hakları Beyannamelerinin Maddeleri:	
Karşılaştırmalı Mukayese	241
Tartışma ve Araştırmanın Tertibi	241
Temel Bir İlke: Yakışan Hayat ve Temel Hakların Temelleri	243
Hayat; Dinin Bakış Açısı ve Temiz Duygular	247
İslami Kaideler ve Naslar Dikkate Alınarak Yakışan Hayat Hakkı	250
Kıyas Kanununa Yapılan İtiraza Genel Bir Cevap	260
İnsan İle İlişkide Hayat	264
Allah İle İlişkide Hayat	265
(1) İslam ve Batı İnsan Hakları Beyannamelerinin Karşılaştırmalı Mukayesesi	269
Yakışan Hayat Hakkı.....	269
(2) İnsan Haysiyeti İlkesi	287
İnsan Haysiyeti Hakkı.....	287
Zatî İnsan Haysiyeti.....	288
Yüce Normatif Haysiyet	290

Başkalarının Haysiyet Hakkını Gözetme Karşısında Haysiyet Hakkına Sahip Olmak	294
Haysiyet ve Şeref Hakkına Sahip Olma Hiyerarşisi	298
Takvalılar	305
Bir Çelişkinin Tespiti	307
(3) Öğretim ve Eğitim İlkesi	335
(4) Sorumlu Hürriyet İlkesi.....	347
Özgürlük, Özgürlüğün Çeşitleri ve Seçmenin Anlamı.....	348
1- Serbestlik	348
2- Özgürlük	349
3- İhtiyar (Seçim)	350
Özgürlük ve İhtiyar (Seçim) Arasındaki Farklar	350
Özgürlük Hakkı ve İhtiyar (Seçim) Hakkı	351
İhtiyar (Seçim) Hakkı	353
İslam'da Özgürlük Hakkı	353
1- İnanç Özgürlüğü.....	353
2- Düşünce Özgürlüğü	364
3- İfade ve Tebliğ Özgürlüğü	367
4- Davranış Özgürlüğü	387
5- Her Türü Kölelikten Özgürlük.....	392
(5) Eşitlikler ve Birlikler.....	431
Eşitlik İlkesi.....	431
Birlik	433
Allâme Muhammed Taki Caferi'nin Hayatı.....	457

NOTLAR

NOTLAR

NOTLAR
